

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

На правах рукопису

ДЗЮБЕНКО НАДІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 338.439(477)

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ
ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник
Сенишин Оксана Степанівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту

Львів – 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ	13
1.1. Продовольчий ринок як об'єкт теоретичного аналізу	13
1.2. Методологія дослідження механізму соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку	34
1.3. Соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого ринку: нормативно-правове та методичне забезпечення.....	53
Висновки до розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИКО-ПРОГНОСТИЧНА ОЦІНКА ПРОЦЕСУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ	70
2.1. Ринок продовольчої продукції України: стан та тенденції розвитку.....	70
2.2. Факторно-тенденційний аналіз ринку споживання продовольства населенням України.....	99
2.3. Маркетингово-цінові чинники розвитку ринку продовольчої продукції в Україні	114
Висновки до розділу 2.....	133
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ	136

3.1. Методика трендового аналізу як важливий інструмент соціально-економічного прогнозування розвитку ринку споживання продовольчої продукції населенням України.....	136
3.2. Використання економіко-математичних моделей у процесі соціально-економічного прогнозування розвитку ринку продовольства	145
3.3. Напрями підвищення ефективності розвитку вітчизняного національного продовольчого ринку.....	168
Висновки до розділу 3.....	190
ВИСНОВКИ.....	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	199
ДОДАТКИ.....	223

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АПК – агропромисловий комплекс

ВРХ – велика рогата худоба

ГМО – генетично модифіковані організми

ДСТУ – державні стандарти України

ЄС – Європейський Союз

ІСЦ – індекс споживчих цін

КМУ – Кабінет Міністрів України

ПР – продовольчий ринок

СЕП – соціально-економічне прогнозування

СОК – сільськогосподарський обслуговуючий кооператив

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку людства з одного боку характеризується невідпинним зростанням чисельності населення і їх потреб у продуктах харчування і питній воді, а з іншого боку – відбувається постійне скорочення площ, придатних для обробки ґрунту й вирощування сільськогосподарських культур, посилюється негативний вплив глобальних кліматичних змін на урожайність, загострюється проблема вибору між вирощуванням зерна для харчових потреб і виробництвом біопалива. Розгортання цих тенденцій призводить до виникнення і загострення проблеми забезпечення світової спільноти продуктами харчування.

З огляду на це, перед Україною – державою зі значним аграрним потенціалом, виникає не лише завдання якнайповнішого забезпечення своїх громадян якісною і економічно доступною продовольчою продукцією, але й розкриваються можливості підвищення темпів економічного зростання за рахунок експорту сільськогосподарської сировини та продовольства. Вирішенню проблеми продовольчого забезпечення та реалізації експортних можливостей у значній мірі сприяє соціально-економічне прогнозування як ефективний інструмент сприяння розвитку продовольчого ринку, що надає можливості уряду країни виявляти та враховувати потенційні продовольчі загрози, формувати оптимальну структуру продовольчих резервів, ефективно управляти експортно-імпортними операціями, а суб'єктам підприємницької діяльності – ефективно пристосовувати до змін споживчого попиту, перенаправляти ресурси у більш рентабельні сфери продовольчого виробництва, визначати конкретні перспективні напрямки виробничо-господарської та комерційної діяльності на продовольчому ринку.

Проблемам формування та функціонування цивілізованого продовольчого ринку присвячено праці відомих вчених-економістів О. В. Березіна, Т. В. Гомелька, Б. А. Дадашева, М. Я. Дем'яненка, М. І. Долішнього, З. М. Ільїної, Н. В. Карпенка, Т. М. Лозинської, Т. О. Осташко, П. Т. Саблука, Л. В.

Страшинської, Л. М. Томаневич, О. М. Шпичака, О. О. Шубіна та багатьох інших. Проблеми прогнозування досліджували такі науковці як О. М. Азарян, М. П. Галушак, Т. М. Гладун, С.В. Глівенко, Б. Є. Грабовецький, В. Т. Доля, О. В. Лозова, М. Т. Пашута, М. М. Петрушенко, Г. В. Присенко, О. С. Сенишин, В. Є. Снитюк, О.М. Теліженко, М. З. Швиденко, Р. В. Фещур. Незважаючи на значний внесок означених науковців у формування теорії та практики функціонування й прогнозування продовольчого ринку, на жаль, не всі аспекти дослідження суті даного багатопланового феномену всебічно проаналізовані. Зокрема, ще недостатньо розкрито і обґрунтовано ряд теоретичних та практичних проблем: системно не запропоновані теоретико-методичні інструменти соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку; не достатньо проаналізовано стан та тенденції розвитку ринків виробництва та споживання продовольчих товарів; не обґрунтовано вплив цінових коливань на рівень і якість споживчого попиту на продовольство; недостатньо прогностично оцінено обсяги споживання продовольчих товарів населенням у середньостроковій перспективі; практично відсутні прогнозні дані щодо розвитку ринку реалізації продовольчої продукції в Україні.

Значущість і актуальність наведених проблем та недостатнє їх вивчення і аналіз зумовило вибір тематики дослідження, а також визначили його мету і завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи безпосередньо пов'язана з тематикою загальнотеоретичних досліджень проблем структурно-інноваційного процесу в регіоні, які розробляються на економічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка у межах реалізації прикладної держбюджетної теми "Управління структурно-інноваційними процесами в регіоні" (шифр – 0112 U 005141).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічного інструментарію соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку та розроблення

практичних рекомендацій щодо підвищення його ефективності на наближену перспективу.

Реалізація поставленої мети зумовила постановку та вирішення таких завдань:

- дослідити й систематизувати теоретичні положення щодо з'ясування сутності та структури продовольчого ринку;
- розглянути методологію соціально-економічного прогнозування та визначити при цьому економічний зміст механізму розвитку продовольчого ринку;
- проаналізувати стан та рівень нормативно-правового забезпечення механізму соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку;
- провести оцінку місця і значення ринків продовольчої продукції у системі ринкових відносин;
- охарактеризувати стан та динаміку обсягів і структури споживання продовольчої продукції населенням України та визначити основні чинники впливу на індивідуальне споживання;
- здійснити аналіз основних цінових тенденцій на ринку продовольчої й сільськогосподарської продукції;
- спрогнозувати обсяги споживання населенням України основних продуктів харчування на найближчу перспективу;
- побудувати оптимальні моделі прогнозування обсягів реалізації продовольчої продукції у торговельних мережах на ринку її споживання;
- розробити конкретні пропозиції щодо підвищення ефективності розвитку вітчизняного продовольчого ринку.

Об'єктом дослідження є процеси функціонування і розвитку продовольчого ринку України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні аспекти проблеми соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у роботі мети та завдань використовувались такі методи досліджень: *діалектичний метод пізнання* економічних явищ, який дав можливість з'ясувати сутність ключових понять цього дослідження; *порівняльний метод* використано для зіставлення показників, які визначають кількісну характеристику розвитку вітчизняних ринків продовольчих товарів; *економіко-статистичний метод* – дав можливість дослідити тенденції розвитку ринку продовольчої продукції України і при цьому визначити основні проблеми та перешкоди для його розвитку; *метод графічної інтерпретації* дав можливість оброблені статистичні дані розвитку вітчизняного продовольчого ринку відобразити у вигляді рисунків, діаграм тощо; *метод факторного аналізу* – використано для визначення кількісної оцінки впливу факторів на обсяги виробництва конкретних сільськогосподарських культур; *метод індексного аналізу* – застосовано для аналізу обсягів реалізації основних видів сільськогосподарської продукції сільськогосподарськими підприємствами; *метод кореляційно-регресійного аналізу* – використано для визначення впливу чинників на рівень споживання населенням продовольчої продукції та для побудови прогностичних моделей обсягів реалізації продовольчої продукції у торгівельній мережі підприємств України; *метод трендового аналізу* – дав можливість на основі врахування закономірностей споживання спрогнозувати тенденції, що визначають можливі майбутні обсяги сукупного споживання населенням України основних груп продовольства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методологічних основ та практично-прикладних засад застосування соціально-економічного прогностичного інструментарію для оптимізації процесу функціонування й розвитку продовольчого ринку України.

Основні положення, що становлять наукову новизну полягають у наступному:

вперше:

– розроблено теоретичну модель дослідження механізму соціально-економічного прогнозування як відображення сукупності методів, важелів, чинників, взаємодія між якими з урахуванням споживчих продовольчих інтересів дозволяє підвищити точність, достовірність передбачення потреби у продовольстві та сприяє підвищенню ефективності впливу державного регулювання на розвиток вітчизняного продовольчого ринку.

удосконалено:

– теоретичний зміст таких понять як: “продовольчий ринок”, “розвиток продовольчого ринку”, “соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого ринку”, що дозволило поглибити наукові знання про стан та тенденції розвитку ринку продовольчої продукції;

– теоретико-методологічний підхід щодо структуризації продовольчого ринку на основі розкриття його продуктової і функціональної структур, що дав змогу виявити та проаналізувати взаємозв’язки між виробничою та переробною галузями агропромислового комплексу та ринками сільськогосподарської сировини та готової продовольчої продукції;

– організаційно-функціональну модель функціонування та розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що дозволяє визначити основні шляхи підвищення ефективності процесу виробництва й реалізації сільськогосподарської сировини і продовольчої продукції дрібними фермерськими та одноосібними селянськими господарствами;

– обґрунтовано моделі прогнозування обсягів реалізації основних видів продовольчої продукції у торгівельних мережах України, що враховують вплив таких чинників як величина реального доходу населення, частка населення з доходами в межах прожиткового мінімуму, чисельність постійного населення та величина середньорічних цін на продовольство, що безпосередньо сприяло розрахунку прогнозних значень обсягів реалізації цієї продукції на найближчу перспективу як вартісному, так і у натуральному виразах.

набули подальшого розвитку:

– підходи до комплексного системного вивчення і оцінки впливу вагомих чинників (рівня врожайності та обсягу посівних площ), що дозволив кількісно оцінити вплив рівня врожайності та обсягу посівних площ на величину валового збору зернових і зернобобових культур;

– науково-методичний підхід до індексного аналізу реалізації основних видів продовольчої продукції, що на основі розрахунку класичних індексів цін та загального індексу зміни грошової виручки дозволив оцінити кількісну характеристику вплив факторів на зміну виручки від реалізації продукції;

– методика трендового аналізу, що дала змогу визначити прогностні обсяги сукупного споживання продовольчої продукції населенням України на найближчу перспективу.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані пропозиції і висновки можна використати у сфері регулювання та планування розвитку агропродовольчого комплексу України. Результати дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі на економічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка, зокрема у процесі викладання дисциплін “Державне регулювання економіки”, “Соціально-економічне прогнозування”, “Економічна діагностика”, “Організація і планування діяльності підприємства”, “Менеджмент організацій ” (довідка № 1790-М від 06.05.2014 р.).

Авторські розробки знайшли практичне застосування у діяльності ПрАТ “Компанія Ензим” (довідка № 928 від 28.04.2014 р.) та ТзОВ “ШУВАР” (довідка № 01-256 від 04.07.2014 р.).

Деякі пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування регіонального продовольчого ринку, а саме положення щодо розвитку виробництва органічної продовольчої продукції та організаційна модель функціонування сільськогосподарського кооперативу, запропоновані дисертантом, використовуються спеціалістами департаменту економічного розвитку, торгівлі та промисловості Львівської облдержадміністрації при складанні планової документації та розробці важливих стратегічно-

орієнтованих планів та програм, спрямованих на забезпечення сталого розвитку регіонального агропромислового ринку (довідка № 1-44-1480 від 12.06.2014 р.).

Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо функціонування продовольчого ринку та соціально-економічного прогнозування його розвитку. Усі наукові результати, що викладені в дисертації і винесені на захист, одержані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї і положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація одержаних результатів дослідження. Основні результати роботи обговорювались та отримали схвальні відгуки на міжнародних науково-практичних конференціях “Развитие экономических наук в XXI веке: теоретические и практические аспекты” (Москва, 2013 р.), “Современные концепции экономической теории и практики: новые пути исследований и развития”(Санкт-Петербург, 2013 р.), “Управлінські інновації: теорія та практика” (Тернопіль, 2013 р.) та “Перспективи розвитку фінансової системи: економічні та інноваційні аспекти” (Дніпропетровськ, 2014), на міжнародній науковій інтернет-конференції “Стратегічні орієнтири розвитку економіки України” (Львів, 2013 р.), на міжнародній науковій конференції “Теоретичні та прикладні аспекти аналізу фінансових систем” (Львів, 2014 р.), на науково-практичних конференціях “Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп’ютерних технологій в Україні” (Львів, 2013 р.) та “Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп’ютерних технологій в Україні” (Львів, 2014 р.), науково-практичній інтернет-конференції “Інтеграційні фінансово-економічні напрями розвитку України” (Львів, 2013 р.).

Публікації. За тематикою дисертаційного дослідження опубліковано 19 наукових праць загальним обсягом 6,3 друк. арк., з них – 9 статей загальним обсягом 3,9 друк. арк., з яких 7 – у наукових фахових виданнях загальним обсягом 3,2 друк. арк. і 9 тез доповідей загальним обсягом 0,8 друкованих

аркушів та розділ колективної монографії загальним обсягом 1,6 друкованих аркушів.

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Дисертація складається із переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та 33 сторінок додатків. Загальний обсяг роботи становить 255 сторінок, обсяг основного тексту становить 199 сторінок та містить 37 таблиць та 37 рисунків. Список використаних джерел включає 216 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

1.1 Продовольчий ринок як об'єкт теоретичного аналізу

На сучасному етапі розвитку суспільства, для якого є характерним активне зростання чисельності населення, посилення боротьби за ресурси, загострення проблеми нестачі продовольства й питної води, – пріоритетним завданням є забезпечення належного рівня продовольчої безпеки України через формування оптимального продовольчого ринку і використання ефективних інструментів управління ним.

Оптимальний продовольчий ринок повинен забезпечувати населення продовольчою продукцією у необхідній кількості, якості та асортименті. При цьому, частка продукції вітчизняного виробництва у структурі традиційних продовольчих товарів, таких як зерно, цукор, олія, молоко, м'ясо та ін., повинна бути не менше 70-80 %. Проте для того, щоб забезпечувалася дана умова необхідно прискорити процеси реформування аграрного сектору економіки у напрямку інтенсифікації виробництва, підвищення конкурентоспроможності продукції та рентабельності агробізнесу, розбудови виробничої, соціальної й ринкової інфраструктури на селі та посилення стимулів до ведення підприємницької діяльності саме у агропромисловому комплексі. Для того, щоб визначити основні напрямки удосконалення вітчизняного продовольчого ринку, необхідно визначити його сутність та місце у економічній системі.

Історично виникнення ринку зумовлене розвитком суспільного поділу праці і товарного виробництва. Внаслідок поглиблення суспільного поділу праці при переході від натуральної форми господарювання до товарної розвивались обмінні відносини, які з форми продуктобміну перетворились у форму товарного обміну, яку називають ринком. Тому спочатку під ринком розуміли обмін, торгівлю, зустріч людей для здійснення ділової операції. Таке

поняття використовували для позначення будь-яких торгівельних взаємовідносин між людьми. Досліджуючи питання часу його виникнення на основі праць Войтова А. Г., Ковальчука В. М., Боброва В. Я., можна стверджувати, що термін “ринок” з’явився разом з появою ринкових відносин, тобто приблизно 10-12 тис. років тому [1; 2; 3].

З подальшим розвитком ремесла та міст сутність ринку розширюється і набуває змісту чітко визначеного місця для здійснення торгових операцій. Цікавою вбачається думка древньогрецького мислителя Анахарсіса, який зазначає, що ринок – це місце, спеціально визначене, щоб обманювати та обкрадати один одного [4, с. 87]. Так чи інакше, ринок постає в якості базару, спеціально виділеної території (ринкової площі) для торгівлі, де відбувається купівля-продаж різного роду товарів. Слід зазначити, що таке розуміння ринку збереглося і до нашого часу як одне з ключових його значень.

Внаслідок розвитку товарного обміну з’явилися гроші і система товарно-грошових відносин, що, в свою чергу, призвела до виникнення можливості розриву актів купівлі-продажу в часі та просторі. Тому характеристика ринку виключно як місця торгівлі перестає відбивати реальну картину дійсності і, як наслідок, виникає нове розуміння ринку як форми товарно-грошового обігу. Тобто, нове визначення ринку включає в себе не лише товарний обмін, а й грошовий обіг, де збалансування актів купівлі-продажу досягається через систему цін.

Згодом, з’явилися перші наукові дослідження ринку, які конкретизували та поглибили зміст даного терміну. Першим науковцем, що замислювався над сутністю ринку і зумів її виразити у своїх працях, є класик економічної теорії Адам Сміт. Відповідно до поглядів визначного економіста, ринок – це, насамперед, абстрактне поняття сфери обміну і його слід розглядати як сферу економічної діяльності, де покупці і продавці збираються разом, і сили пропозиції та попиту впливають на ціни [5, с. 45].

Дещо нового значення поняттю “ринок” надав французький економіст, засновник математичного напрямку в політичній економії Огюст Курно, який

говорив, що “экономисты подразумевают под термином “рынок” не какую-либо конкретную рыночную площадь, на которой покупаются и продаются предметы, а в целом всякий район, где сношения покупателей и продавцов друг с другом столь свободны, что цены на одни и те же товары имеют тенденцию легко и быстро выравниваться” [6, с. 6].

Сучасна економічна наука не виокремлює єдиного визначення поняття “ринок”. Західною та вітчизняною наукою представлено величезне різноманіття тлумачень такого поняття, висвітлені різні його сторони. Так, американський економіст М. Фрідман “ринок” розглядає як координацію дій учасників, що забезпечує їм свободу вибору [7, с. 24]. На думку П. Самуельсона “ринок – це механізм, через який покупці та продавці взаємодіють, щоб визначити ціну і кількість товару” [8, с. 33]. Досить ґрунтовним, на наш погляд, є визначення ринку, представлене у посібнику Антошкіна Л. І., де ринок подано як механізм формування і руху відтворюваних процесів, форма зв'язку виробництва і споживання, а також різних видів комерційно-господарської діяльності за допомогою купівлі-продажу товарів, капіталів, робочої сили, технологій, інформації та ін. [9, с. 12]. Слід зауважити, що деякі економісти, визначаючи категорію ринок, акцентують свою увагу на ціні як невід'ємній складовій сучасних товарообмінних операцій. Так, за Кириленком В. В., ринок – це сукупність відносин купівлі продажу товарів і послуг; спосіб взаємодії виробників і споживачів, заснований на децентралізованому, безособовому механізмі цінових сигналів [10, с. 17]. Спорідненою є думка Гальчинського А. С, який розглядає ринок як механізм координації різноманітної діяльності людей через систему цін [11, с. 157].

Проаналізувавши різні підходи до визначення поняття “ринок”, можна стверджувати, що більшість економістів розглядають даний термін у п'яти аспектах, які представлено на рис. 1.1.

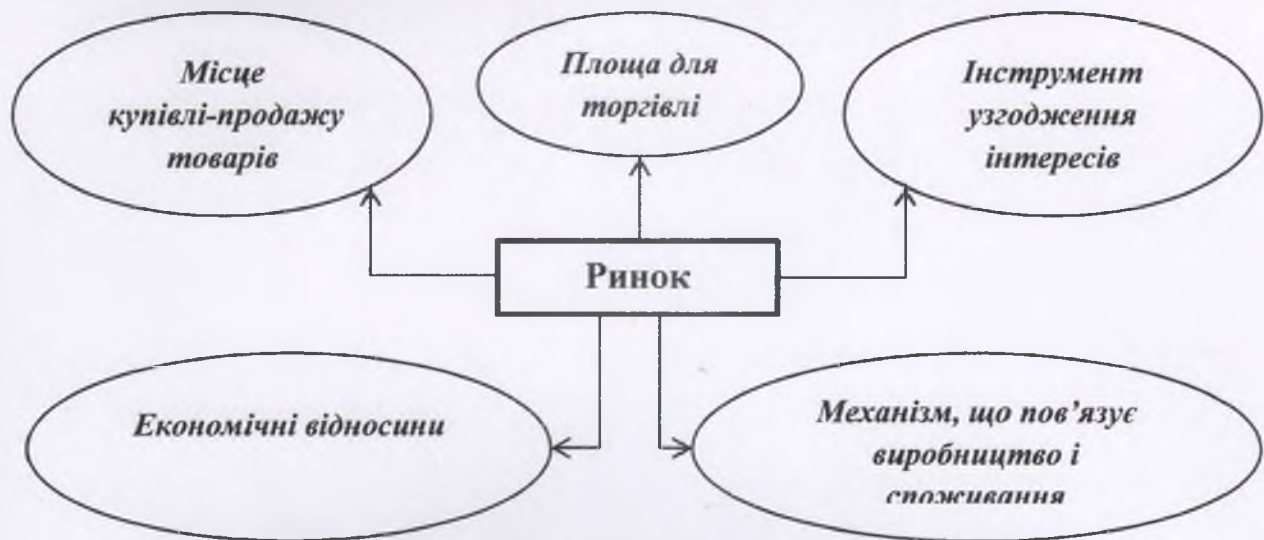

Рис. 1.1. Багатоаспектність трактування поняття “ринок”¹

Для повнішого розуміння сутності та значення продовольчого ринку, слід розглянути його функції в економічній системі. Більшість дослідників виділяють такі основні функції ринку [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18]:

1. Регулююча. Ринок приводить в рівновагу співвідношення між попитом і пропозицією, забезпечуючи встановлення рівноважної ціни. При цьому обсяг виробництва відповідає сукупним потребам, формуються необхідні пропорції між різними сферами та галузями економіки, між споживанням і нагромадженням, між платоспроможним попитом і пропозицією та встановлюється безперервність процесу відтворення.

2. Контролююча. Ринок допомагає споживачам контролювати виробництво, сприяє вирівнюванню цін, стимулює виробництво суспільно необхідної продукції та запобігає виготовленню непотрібних для суспільства товарів.

3. Інформаційна. Використовуючи різноманітні цінові та інші сигнали, ринок надає усім суб'єктам господарювання об'єктивну інформацію про стан реальних витрат виробництва, про якість, кількість та асортимент суспільно необхідних товарів, що постачаються на ринок. Дана інформація допомагає господарюючим суб'єктами налагоджувати власне виробництва

¹ Розроблено на основі [1; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11]

відповідно до вимог ринку. Попереджуючи виробників про зміну споживчих потреб, ринок сприяє зміні асортименту, підвищенню якості продукції, зниженню індивідуальних витрат, тобто адаптації товаровиробників до вимог споживачів.

4. Ціноутворююча. На ринку остаточно визначають вартість товарів і послуг, їх реалізацію та перетворення продукту праці на товар.

5. Стимулююча. Ринок за допомогою цін стимулює виробників створювати саме ті товари і послуги, які необхідні споживачам, впроваджувати інновації, передову техніку, технологію та організувати процес виробництва таким чином, щоб знижувалися індивідуальні витрати, підвищувалася конкурентоспроможність продукції, покращувалася її якісні споживчі характеристики. Іншими словами, ринок приводить у дію економічні інтереси, створює мотивацію до продуктивної, ефективної праці, що забезпечує високі кінцеві результати.

6. Відтворювальна. Ринок забезпечує безпосередність процесу суспільного відтворення, робить національну економічну систему єдиним цілим, розвиває зовнішньоекономічні зв'язки, сприяє інтегрованості національної економіки у світове господарство.

7. Функція посилення конкуренції як між виробниками однієї країни, так і виробниками всього світового господарства.

8. Розподільча. Дана функція ринку полягає в тому, що доходи, які отримують суб'єкти господарювання – це в основному виплати за чинники виробництва, які залежать від ринкової ціни на цей чинник. Ринкова ціна диференціюючи доходи товаровиробників призводить до соціального розшарування суб'єктів ринку за доходами на бідних і багатих.

9. Оздоровча (функція санації). Ринок за допомогою конкуренції звільняє суспільне виробництво від економічно неефективних і нежиттєздатних суб'єктів господарювання і відкриває широкі можливості перспективним, найефективнішим, найкориснішим для суспільства товаровиробникам.

Ринок передбачає наявність носіїв ринкових відносин, тобто суб'єктів ринку, якими виступає держава, державні, громадські, кооперативні, приватні, аграрні та промислові підприємства, об'єднання, інтегровані формування, різноманітні установи та організації, особисті господарства і громадяни. Об'єктами ринкових взаємовідносин виступають результати праці (засоби виробництва, предмети споживання, послуги, житло, наукові ідеї і т. д.), робоча сила, цінні папери, валюта [19, с. 140]. З огляду на об'єкти ринкових взаємовідносин ринок поділяють на ринок предметів споживання та ринок послуг. Враховуючи об'єкт дослідження нас найбільше цікавить саме ринок споживчих товарів, оскільки до його складу входить продовольчий ринок. Місце продовольчого ринку в економічній системі показано на рис. 1.2.

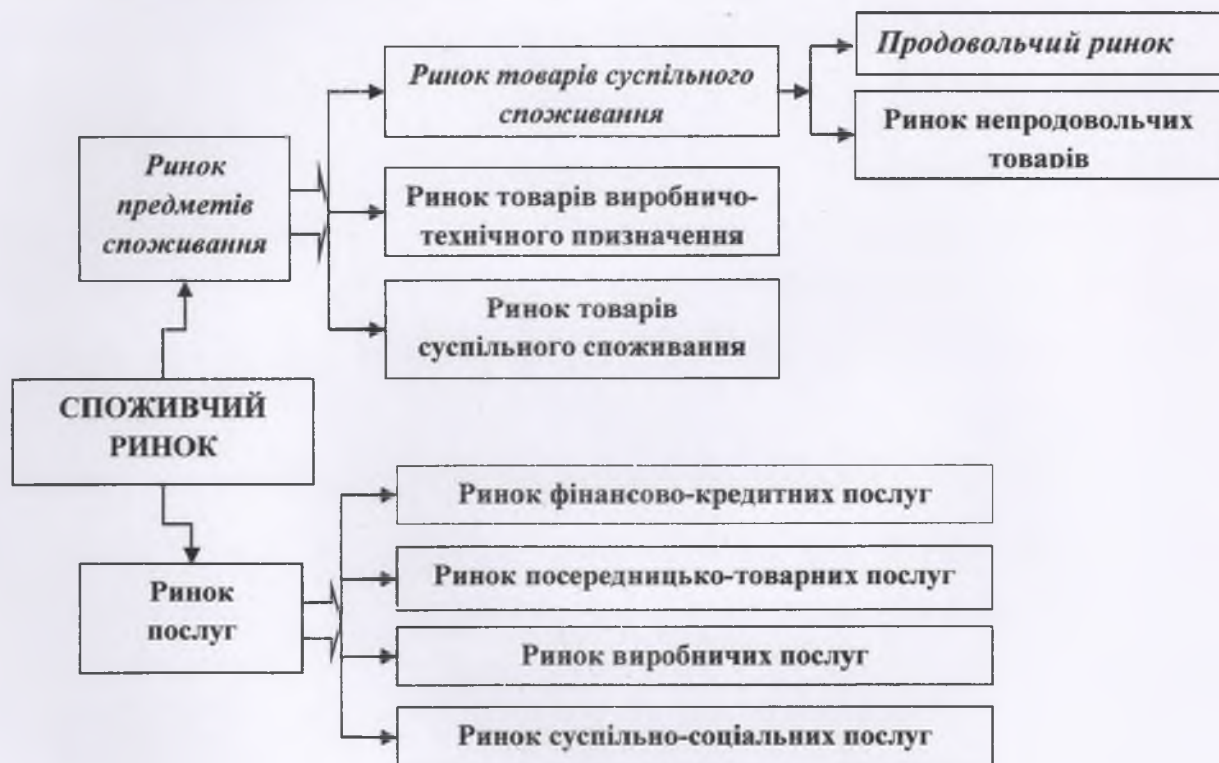

Рис. 1.2. Місце продовольчого ринку в економічній системі [власна розробка автора]

Продовольчий ринок визначає соціальну стабільність суспільства, перебіг соціально-економічних процесів, які формують і добробут нації, і в цілому ситуацію в аграрному секторі економіки.

Існує безліч підходів до трактування терміну “продовольчий ринок”. Усі вони взаємодоповнюють один одного і в сукупності утворюють одне ціле. На думку Н. В. Карпенка, продовольчий ринок як економічна категорія – це сукупність відносин між суб’єктами підприємницької діяльності, що складаються з приводу купівлі-продажу продовольства; місце, де формується попит, пропозиція та ціна на той чи інший продовольчий товар [20, с. 9]. При цьому зауважимо, що науковець трактуючи продовольчий ринок акцентує увагу на відносинах між суб’єктами підприємницької діяльності, в той час, як продовольчий ринок включає взаємовідносини усіх споживачів і виробників, незалежно від того є вони суб’єктами підприємницької діяльності чи ні. Цікавою ми вважаємо думку З. М. Ільїни, яка стверджує, що продовольчий ринок – це економічна система, що об’єднує вільно взаємодіючих виробників і споживачів продовольчих товарів, які обмінюються між собою на основі повної і достовірної інформації, що призводить до вирівнювання і зниження витрат [21, с. 83]. З цим твердженням ми можемо погодитись тільки в цій частині, яка стосується об’єднання виробників і споживачів. Проте, ми вважаємо, що суб’єкти продовольчого ринку не завжди володіють повною і достовірною інформацією, а скоріше навпаки, інформація про якість і стан продовольчої продукції часто приховується та викривляється.

Необхідно зазначити, що дуже часто в економічній літературі продовольчий ринок розглядають як форму організації сільськогосподарського виробництва, тобто під ним розуміють ринок сільськогосподарських підприємств, що виробляють кінцеву продукцію для збуту споживачам чи сировину для харчової промисловості. Проте, у такому визначенні велика увага приділена виробникам продовольчої продукції, а значення кінцевих споживачів у процесі обміну дещо опускається, що, на наш погляд, призводить до однобічного розуміння сутності продовольчого ринку.

Більш повне розуміння сутності продовольчого ринку наведено у працях Страшинської Л. В. [22, с. 186], яка зазначає, що продовольчий ринок слід розглядати у двох аспектах. По-перше, як складну організаційну систему, що

включає такі взаємодіючі елементи як виробники і постачальники сировини, виробники харчової продукції, торговельно-збутові організації, покупці та відповідну інфраструктуру. Функціонування продовольчого ринку забезпечується взаємоузгодженою діяльністю цих підприємств і організацій, що належать до різних галузей та форм власності, а також опосередкованим впливом держави, спрямованим на підтримання діяльності всіх складових даного продовольчого ринку. По-друге, продовольчий ринок необхідно розглядати як складну економічну систему, яка включає організаційні, економічні та правові методи регулювання, що застосовують у сфері виробництва, збуту продукції, яка спрямована на досягнення високих кінцевих результатів з найменшими витратами.

На нашу думку, найточніше та найлаконічніше визначення продовольчого ринку надав учений в галузі аграрної економіки П. Т. Саблука, відповідно до поглядів якого продовольчий ринок – це сфера взаємодії суб'єктів ринку із забезпечення виробництва і вільного руху сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, технологій, засобів виробництва і послуг для агропромислового комплексу [26, с. 7].

У результаті проведеного аналізу терміну “продовольчий ринок” варто виділити спільні ознаки, які характерні для продовольчого ринку в інших визначеннях. Так, спільним є те, що у визначенні продовольчого ринку фігурує поняття продовольчий товар; продовольчий ринок розглядають як систему (організаційну чи економічну) або як сукупність відносин чи сферу взаємодії; перелічуються суб'єкти ринкових відносин; у визначенні присутній елемент обміну у явній чи опосередкованій формі. Проте, в переважній більшості визначень не враховується держава як важливий суб'єкт регулювання продовольчого ринку. З огляду на це, хочемо запропонувати авторське визначення продовольчого ринку як системи економічних відносин між продавцями та покупцями з приводу купівлі-продажу, обміну сільськогосподарської сировини та продовольчої продукції, що забезпечує врівноваження попиту і пропозиції, а також збалансування інтересів суб'єктів

ринку під впливом інструментів держаного регулювання. Логічним етапом дослідження продовольчого ринку є з'ясування сутності поняття “розвиток продовольчого ринку”.

Зазначимо, що у філософії термін “розвиток” визначається через поняття “зміни” і “руху”. Зміна – це перехід предметів, явищ з одного стану в інший, а рух – це зміна взагалі, що охоплює всі процеси, які відбуваються у світі, незалежно від їх змісту. Таким чином, розвиток являє собою певну форму зміни взагалі, особливий вид руху, якому притаманні закономірні, спрямовані, незворотні, якісні зміни матеріальних об'єктів [24]. При цьому зауважимо, що розвиток – це такий рух, під час якого відбувається не просто зміна вже існуючих властивостей, стану якоїсь системи, а виникають нові властивості, нова якість (сутність чогось), яких раніше не було [25, с. 163].

Необхідно взяти до уваги той факт, що розвиток не можна розуміти як триумфальний рух вперед, оскільки розвиток може відбуватися у двох напрямках: прогресу й регресу. Прогресом (і розвитком у вужчому розумінні) визначається така зміна властивостей певної системи, за якої відбувається збільшення функціональних можливостей, підвищення ефективності функціонування, зростання ступеня незалежності існування від впливу зовнішніх факторів. Прогресивний розвиток характеризує й те, що відбувається збереження і накопичення потенціалу, можливостей для дальшого розвитку. Регрес – це зворотний рух, зворотні зміни. Так, регресивними явищами вважаються ті, за яких відбувається деградація, зниження рівня організації й ефективності функціонування, втрачається здатність до здійснення того, що було можливе раніше [24]. Крім цього, регресу характерне наростання залежності від факторів зовнішнього середовища, зниження потенціалу й можливостей для еволюційних змін.

З огляду на характер змін, розвиток може бути екстенсивним (прояв зростання вже існуючих стану об'єкта; кількісний розвиток) та інтенсивним (виникнення нових форм; якісний розвиток). За своєю формою він може бути

прямолінійним, драбинно-поступальним, ламаним, хвилеподібним, спіралеподібним тощо.

Проаналізувавши різні точки зору щодо розуміння сутності поняття розвитку, ми прийшли до висновку, що поняття розвитку продовольчого ринку повинно містити вісім основних складових, що представлені на рис. 1.3.

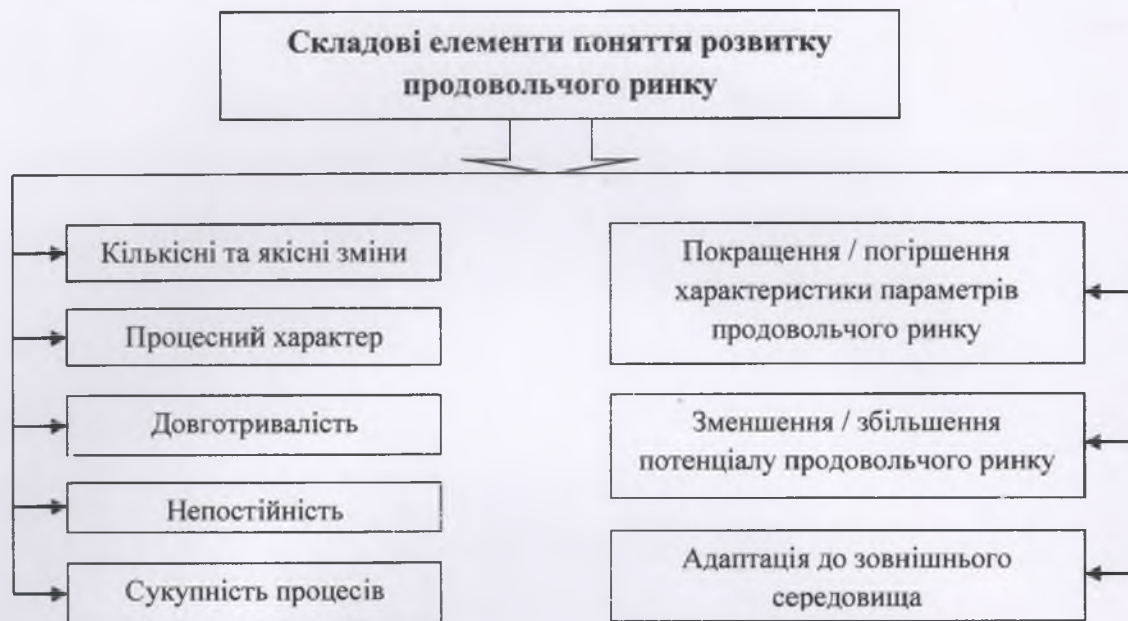

Рис. 1.3. Складові елементи поняття розвитку продовольчого ринку [власна розробка автора]

Стисло характеризуючи кожен зі складових поняття розвитку продовольчого ринку зазначимо, що розвиток продовольчого ринку передбачає наявність кількісних та якісних змін, що ведуть до покращення чи погіршення характеристики основних його параметрів. Він має процесний характер, оскільки є розподілений у часі та просторі. Розвитку продовольчого ринку властива довготривалість, зважаючи на тривалість періодів розвитку та наявність часового лагу між імпульсом розвитку й відповідними йому змінами. Проте значна тривалість процесу розвитку не призводить до його постійності чи безперервності, оскільки завжди існує можливість відсутності існування розвитку у кожний момент часу функціонування продовольчого ринку. За своєю суттю, розвиток продовольчого ринку є сукупністю процесів, що у своїй сукупності ведуть до збільшення потенціалу продовольчого ринку – у випадку

прогресивного напрямку руху, та зменшення потенціалу – при регресивному розвитку. Окрім цього, розвиток продовольчого ринку завжди виступає своєрідним проявом процесу адаптації до зміни умов зовнішнього середовища.

Таким чином, під поняттям розвитку продовольчого ринку ми пропонуємо розуміти довготривалу, непостійну сукупність процесів кількісних та якісних змін, що розгортаються в просторі й часі і призводять до покращення чи погіршення характеристик основних параметрів продовольчого ринку, збільшення чи зменшення його потенціалу у процесі адаптації за змін умов зовнішнього середовища.

У зарубіжній і вітчизняній літературі існують різні класифікації продовольчих ринків (рис. 1.4).

До наведених класифікацій пропонуємо власну – за принципом цінової доступності товарів для кінцевих споживачів, згідно з якою продовольчі ринки поділяють на ринки соціального продовольства (до якого відносимо продовольчі продукти, що входять до складу мінімального споживчого кошика громадян), ринки продовольчої продукції для середнього класу (відноситься продовольство, що попадає в середню цінову категорію) та продовольчі ринки елітної продукції (екзотичні та високовартісні товари).

Залежно від типу кінцевого споживача, ми пропонуємо поділяти продовольчі ринки на ринки продукції масового споживання, ринки продукції одиничного споживання (наприклад трюфеля, плавники акули і т.д.), ринки продуктів дитячого харчування та ринки лікувальних і лікувально-профілактичних продовольчих товарів.

Продовольчий ринок функціонує на основі таких загальних принципів ринкового господарства: свободі підприємництва, орієнтація на споживача, свободі споживчого вибору, конкуренції та приватної власності. Проте ринок продовольчих товарів має низку специфічних особливостей, що відрізняють його від інших ринків економічної системи. Такими особливостями є:

- сезонність виробництва і споживання сировини для виробництва продовольчої продукції;

Класифікаційна ознака	Види продовольчого ринку
Територія функціонування	світовий; зональний; спільний ринок міжнародних утворень; національний; регіональний; місцевий
Час діяльності	постійно діючі та сезонні; ранкові та вечірні
Спрямування продовольчих ресурсів	ринки безпосередньо для харчування; ринки для виробництва інших видів продовольства; ринки для забезпечення нехарчових потреб
Види сировини	ринок продуктів рослинного походження; ринок продуктів тваринного походження; ринок рибопродуктів і продуктів моря; ринок продуктів з дикорослої сировини
Рівень технологічної обробки вихідної сировини	ринки консервованих продуктів; ринки хлібобулочних виробів; ринки сушених, в'ялених, мочених продуктів
Види продуктів	ринок овочів, фруктів, баштанних тощо; ринок м'яса і м'ясопродуктів; ринок молока і молокопродуктів; ринок дикорослої продукції; ринок жирів; ринок риби, рибопродуктів і продуктів моря; ринок цукру; ринок зернових і зернобобових продуктів; ринок кондитерських виробів; ринок хлібобулочних виробів тощо
Термін зберігання і реалізації товарів	ринки товарів тривалого зберігання; ринки швидкопсувних товарів
Форма організації обміну	великооптові; середньооптові; дрібнооптові; оптово-роздрібні; роздрібні

*Рис. 1.4. Класифікація видів продовольчих ринків*²

- прямий вплив ґрунтово-кліматичних умов на пропозицію продовольчих товарів на рику;
- подвійний взаємозв'язок ринку з усіма галузями економіки країни у процесі виробництва і реалізації продукції та пряма залежність продовольчого ринку від стану ринків праці, землі, інвестиційних товарів, фінансів та інших елементів ринкової інфраструктури;

² Розроблено на основі [26; 27; 28]

– безперервне функціонування продовольчого ринку, що зумовлене необхідністю щоденного споживання людьми продуктів харчування для задоволення своїх фізіологічних потреб;

– специфіка продовольчих товарів, яка полягає в неможливості збереження їхніх якісних показників протягом тривалого терміну зберігання, вимагає швидкий, а, іноді, й негайний збут виробленої продовольчої продукції, що супроводжується збільшенням обсягів втрат продукції і зменшенням доходності. Ще однією особливістю продовольчих товарів є високий ступінь взаємозамінності і одночасно низька еластичність за доходом, а також зумовленість обсягів виробництва не лише платоспроможним попитом, але й фізіологічними нормами споживання, наявністю земельних та інших ресурсів;

– можливість розгляду продовольчого ринку як визначника ефективності та результативності функціонування сільського господарства і переробних галузей, оскільки він акумулює у собі результати їхньої діяльності;

– час від часу, на цьому ринку виникає парадоксальна ситуація, коли для усіх товаровиробників несприятливі погодні умови можуть бути більш бажаними, ніж сприятливі, оскільки, враховуючи нееластичність попиту на продовольчу продукцію, у випадку високої врожайності – доходи товаровиробників падають;

– поєднання спеціалізації та диверсифікації виробництва сільськогосподарської сировини та продовольчих товарів, які реалізують на продовольчому ринку [29, с. 14]. Виробництво різнорідних видів продукції створює для товаровиробників, з одного боку, додаткові труднощі як виробничого, так і збутового характеру, що часто пов'язані з принципово різними вимогами до різних видів продукції, на яких спеціалізується виробник. Однак, з іншого боку, комбінація різних виробництв значною мірою страхує від настання великих збитків, оскільки при низькому урожаї зерна товаровиробник отримує додатковий дохід у свинарстві [29, с. 14]. Таким чином, спрацьовує правило диференціації, яке стверджує, що неможна класти всі яйця в один кошик [29, с. 14];

– зосередженість основного споживача сільськогосподарської продукції в містах, що зумовлює використання різноманітних посередників. Посередники, бажаючи отримати вигоду від своєї діяльності спричинюють зниження доходу виробників сільськогосподарської продукції та зростання ціни на продукцію для кінцевого споживача. У разі не відпрацьованості механізмів збуту сільськогосподарської сировини і продовольства посередники перехоплюють канали товароруху продовольства, що негативно впливає на економічний стан товаровиробників і не сприяє становленню цивілізованого ринку продовольства [22, с. 193];

– наближеність даного виду ринку до ринку досконалої конкуренції, оскільки всі продавці є конкурентами один одному; кожен з них займає певну частку ринку; продукція, якою вони торгують є відносно однорідна та подільна; покупці мають рівний доступ до інформації і, частіше за все, добре інформовані про стан цін; продавці діють незалежно один від одного, а бар'єри для входу чи виходу товаровиробників з ринку – відсутні.

Зазначимо, що продовольчий ринок з одного боку є невід'ємною частиною соціально-економічної системи, а з іншого – самостійним економічним механізмом зі своїми особливостями та закономірностями.

Розглядаючи структурно-функціональну характеристику продовольчого ринку, зауважимо, що структура продовольчого ринку – це певна організаційна побудова, що характеризує співвідношення між його елементами з їх власним порядком, способами зв'язку та закономірностями свого розвитку. Зазвичай, структуру продовольчого ринку розглядають з позиції функціонального, продуктового та територіального підходів.

Функціональний принцип побудови структури продовольчого ринку передбачає розгляд сукупності галузей, що виконують у межах продовольчого ринку певні завдання (забезпечення ресурсами, виробництво сировини, перероблення, зберігання, транспортування) [31, с. 173]. Тобто функціональна структура характеризує взаємозв'язок продовольчого ринку із трьома сферами агропромислового комплексу, виробничою та ринковою інфраструктурою.

Запропонована нами структура продовольчого ринку з позиції функціонального підходу представлена на рис. 1.5.

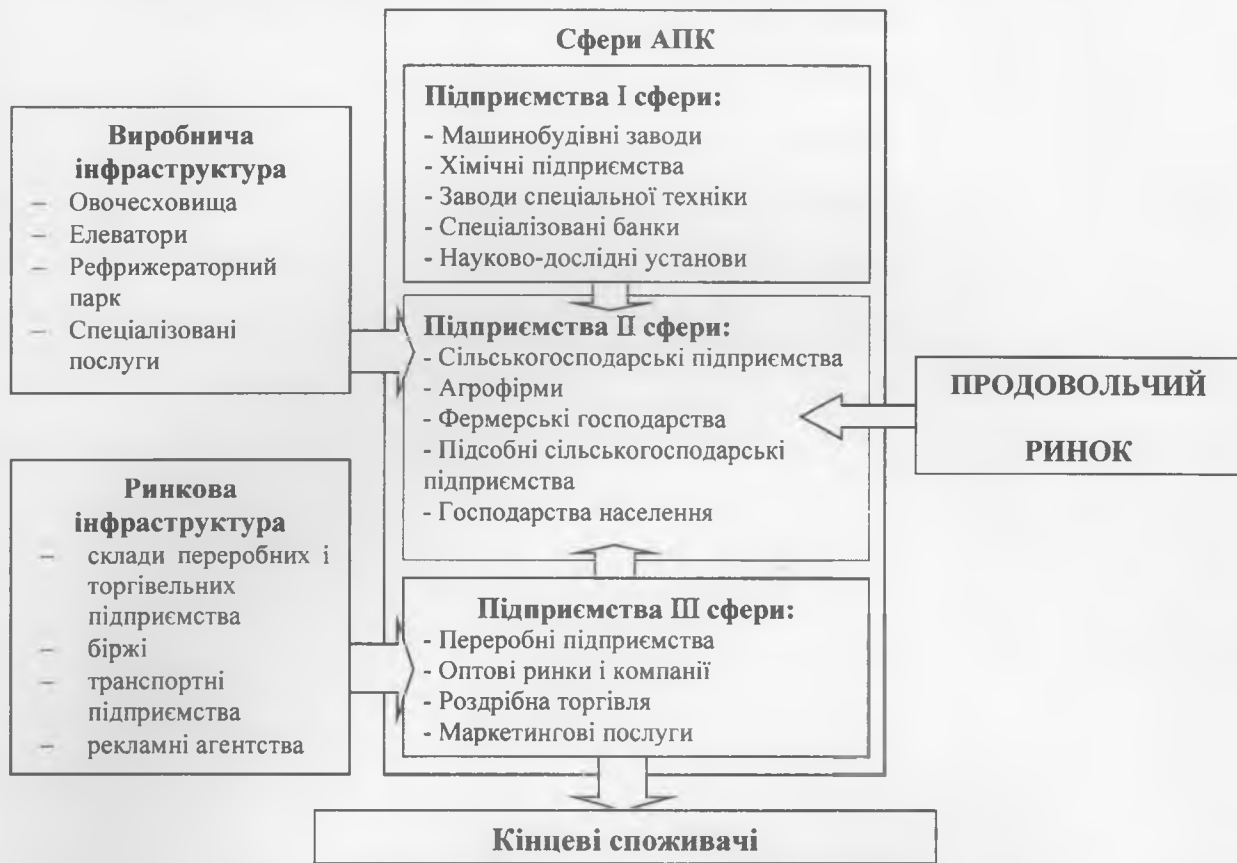

Рис. 1.5. Функціональна структура продовольчого ринку [власна розробка автора]

Підкреслимо, що до першої сфери агропромислового комплексу належать галузі, що забезпечують сільське господарство засобами виробництва (тракторне і сільськогосподарське машинобудування, виробництво мінеральних добрив, капітальне будівництво в АПК тощо); до другої сфери належить безпосередньо сільське, лісове і рибне господарство; до третьої – галузі, що забезпечують заготівлю, транспортування, переробку сільськогосподарської продукції і доведення її до споживача (легка, харчова, м'ясна, молочна, борошно-круп'яна і комбікормова галузі, торгівля продовольчими товарами).

Виробнича інфраструктура – це система виробничо-технічного забезпечення й обслуговування сільського господарства та інших галузей АПК. До неї відносять агротехнічне, агрохімічне, зооветеринарне, технічне

обслуговування, система заготівель сільськогосподарської продукції, елеваторно-складське господарство, зберігання сільськогосподарської та промислової продукції, тарне, транспортне та шляхове господарство, засоби зв'язку та інформаційного обслуговування, гуртова та роздрібна торгівля аграрними продуктами, організація прикладних наукових досліджень стосовно сфери діяльності АПК [28, с. 13].

Ринкова інфраструктура – це сукупність спеціальних господарюючих суб'єктів, діяльність яких спрямована на здійснення обігу товарів та послуг, забезпечення безперебійного функціонування ринкового механізму та їх інтенсифікацію. Вона покликана забезпечити загальні умови та правила діяльності ринкових суб'єктів [31, с. 37].

Згідно з продуктовим підходом елементами продовольчого ринку виступають окремі ринки продовольчих товарів, на яких реалізують продукцію кінцевим споживачам.

Структура продовольчого ринку на основі продуктового підходу запропонована вітчизняним економістом О. О. Шубіном і проілюстрована на рис. 1.6.

Рис. 1.6. Структура продовольчого ринку згідно продуктового підходу³

³ Розроблено на основі [32]

Як бачимо, О. О. Шубін поділяє весь продовольчий ринок на тринадцять основних ринків, які репрезентують найпоширеніші групи продовольчих товарів, що купляють і продають в Україні.

Дещо інше тлумачення продуктової структури продовольчого ринку розроблене вітчизняною дослідницею Лозинською Т. М. (додаток А).

Територіальна побудова продовольчого ринку є результатом поділу праці в межах адміністративно-територіальних утворень залежно від природно-кліматичних умов, які визначають територіально-регіональну спеціалізацію [30, с. 173]. Даний тип структури показує нам як процеси виробництва, переробки сільськогосподарської сировини, її реалізації і споживання територіально співвідносяться між собою. Структуризація продовольчого ринку за територіальним принципом відображена на рис. 1.7.

Рис. 1.7. Територіальна структура продовольчого ринку [30, с.173]

З одного боку, структуру національного продовольчого ринку можна розглядати як сукупність регіональних ринків продовольчої продукції. Проте, з іншого боку, відповідно до поглядів Т. В. Гомелько [33, с. 84], у структурі продовольчого ринку умовно можна виділити чотири сфери. Перша сфера – сфера виробництва, що складається із сукупності сільськогосподарських і переробних товаровиробників, транспортних і фінансово-кредитних,

лізингових, страхових організацій. Друга сфера – сфера збуту й торгівлі, характеризується сукупністю оптових і роздрібних торговельних організацій, транспортних, фінансово-кредитних організацій. Третя сфера – сфера зовнішніх зв'язків за допомогою експортно-імпортних операцій. До цієї сфери належать суб'єкти ринкових відносин, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. Четверта сфера – сфера державного регулювання, що за допомогою соціально-економічних і адміністративних методів впливає на функціонування трьох попередніх сфер.

Розглядаючи організаційну структуру продовольчого ринку, слід зазначити, що під нею розуміють сукупність галузей і виробництв, які безпосередньо беруть участь у виробництві сировини, її переробці і постачанні продуктів харчування та технологічно пов'язані між собою по лінії: виробництво та заготівля сировини – її переробка – реалізація готової продукції [22, с. 186]. Для конкретизації розуміння структури продовольчого ринку наведемо підхід до структуризації запропонований Страшинською Л.В., який передбачає виділення трьох основних галузей [22, с. 187]:

- сільське господарство (крім виробництва непродовольчої сировини) та інші види діяльності з виробництва продовольчих ресурсів: рибне господарство, розлив мінеральних вод, соляну промисловість;
- харчова промисловість та її інфраструктура, що забезпечує зовнішні умови здійснення виробничого процесу: вантажний транспорт, холодильне та складське господарство, технічне та консультативне обслуговування й інші послуги;
- торгівля продовольчими товарами.

Розглянувши основні форми структуризації ринку, хочемо запропонувати теоретико-методологічний підхід до структуризації продовольчого ринку, що ґрунтується на поєднанні продуктового й функціонального принципів. Розроблена схематична модель продуктово-функціональної структури продовольчого ринку (рис. 1.8) поєднує три основні фази, що проходить продовольча продукція (виробнича, посередницька та споживча) і дає змогу

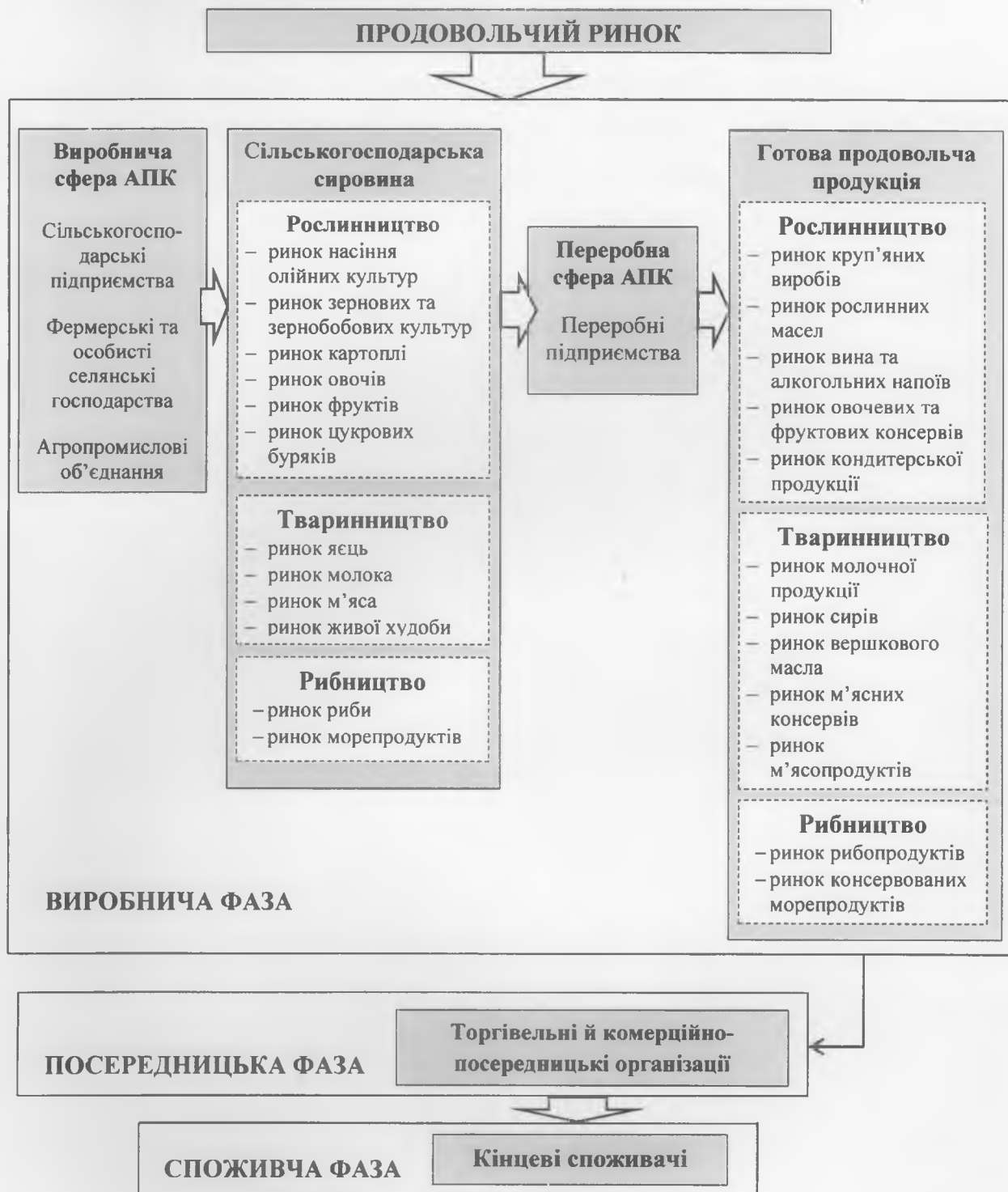

Рис. 1.8 Продуктово-функціональна структура продовольчого ринку [власна розробка автора]

виявити та оптимізувати взаємозв'язки між виробничою і переробною галузями АПК та ринками сільськогосподарської сировини (продукція рослинництва, тваринництва та рибництва) і готової продовольчої продукції.

Поряд зі структурою продовольчого ринку доцільно розглянути його інфраструктуру, під якою ми розуміємо сукупність підприємств, організацій та установ, що здійснюють певні види діяльності у сфері обігу продовольчих товарів та взаємодіють між собою, забезпечуючи раціоналізацію товарообороту сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки з метою якнайповнішого задоволення попиту на продовольчому ринку.

До складу інфраструктури продовольчого ринку відносять багато різних суб'єктів, які ми пропонуємо згрупувати за принципом спорідненості видів їхньої діяльності. Розроблена нами модель інфраструктури продовольчого ринку (додаток Б) розподіляє всі елементи інфраструктури ринку на шість основних інфраструктурних складових: торгову та комерційно-посередницьку, фінансову, маркетингову, виробничу, науково-кадрову та державно-регуляторну.

Торгова та комерційно-посередницька складова включає в себе всі підприємства та організації, що беруть участь у формуванні та здійсненні руху продовольчих товарів, поєднуючи попит і пропозицію на продовольчому ринку.

До складу фінансової складової інфраструктури продовольчого ринку відносяться організації та підприємства, що володіють відповідними фінансовими ресурсами, проводять фінансово-розрахункові операції, інвестують власні кошти, чи здійснюють пошук і залучення аутсайдерських інвестиційних ресурсів сприяючи ефективному функціонуванню продовольчого ринку. Також до фінансової групи ми відносимо страхові компанії, що сприяють мінімізації ризику діяльності елементів продовольчого ринку.

Маркетингова складова включає всі елементи інфраструктури, що надають суб'єктам продовольчого ринку повну і достовірну інформацію про його стан, структуру та обсяг попиту і пропозиції, сприяючи прискоренню товарообороту та створюючи умови для добросовісної конкуренції.

Виробнича інфраструктурна складова містить в собі п'ять основних груп елементів: система зв'язку, що сприяє раціоналізації комерційно-господарських

зв'язків між суб'єктами ринку, вдосконаленню товарного асортименту, формуванню оптимального обсягу товарної маси на ринку, ціноутворенню та рекламній діяльності, використовуючи при цьому поштовий, електричний, радіо, телевізійний та космічний зв'язок; складське та тарне господарство, що забезпечує рух товару, місце розподілу, сортування, комплектацію, зберігання й експедицію продукції та представлене складами, устаткуванням для розміщення матеріалів і виробів, підйомно-транспортними машинами і механізмами, тарою; організації з надання послуг, що надають суб'єктам ринку прокатні, лізингові, інжинірингові, консультаційні та інші види послуг; транспортні компанії, що забезпечують нормальний плин процесу товароруку в просторі та часі та паливно-енергетичний комплекс, який сприяє успішній діяльності всіх суб'єктів продовольчого ринку.

До складу науково-кадрової складової інфраструктури продовольчого ринку належать підприємства, установи та організації, що забезпечують господарюючих суб'єктів продовольчого ринку необхідними фахівцями, працівниками різного рівня кваліфікації, а також здійснюють наукові дослідження чи надають інші наукові послуги.

Державно-регуляторна інфраструктурна складова включає державні контролюючі й регулюючі органи, що визначають стратегію й основні напрямки розвитку продовольчого ринку, формують правові основи його функціонування, регулюють і контролюють діяльність усіх його суб'єктів.

Отже, на нашу думку, сутність продовольчого ринку доцільно трактувати як систему економічних відносин між виробниками та споживачами з приводу купівлі-продажу сільськогосподарської сировини та продовольчої продукції, що трансформується під впливом інструментів державного регулювання. На основі аналізу підходів до структуризації продовольчого ринку (функціональний, територіальний, продуктової підхід) розроблено схематичну модель, що на основі розкриття продуктової і функціональної структур дає змогу виявити та оптимізувати взаємозв'язки між виробничою та переробною

галузями АПК і ринками сільськогосподарської сировини та готової продовольчої продукції.

1.2. Методологія дослідження механізму соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку

Починаючи з ХХ ст. в світі спостерігається постійне подвоєння інформації, пришвидшується перебіг усіх соціально-економічних процесів, поглиблюється міжнародна глобалізація, що спонукає часту зміну загальносуспільних тенденцій на світовому ринку. Ці та інші причини, зумовили гостру необхідність людства у передбаченні та підготовці до майбутнього, оскільки адаптація до змін зовнішнього середовища є необхідною умовою для виживання та розвитку.

Передбачення як процес отримання інформації про майбутнє існує у різних формах. Так, виділяють інтуїтивне, релігійне чи оракульське передбачення, що ґрунтується виключно на психоемоційних переживаннях суб'єкта передбачення та наукове передбачення, яке базується на знанні закономірностей розвитку природи, суспільства, мислення і здійснюється в межах науки або за її допомогою. Прийнято вважати, що основною формою наукового передбачення є прогнозування. Воно в науковій літературі найчастіше трактується як процес вироблення вірогідного судження про стан будь-якого явища або процесу в майбутньому. У вужчому розумінні, сутність прогнозування зводиться до процесу розробки прогнозів на основі аналізу тенденцій і закономірностей розвитку об'єкта [34, с. 5]. Важливе місце у системі прогнозування відводиться прогнозуванню суспільного розвитку. Відмітимо, що одним з найважливіших напрямків прогнозування суспільного розвитку виступає соціально-економічне прогнозування, яке на сучасному етапі розвитку суспільних відносин слугує дієвим механізмом планомірної організації суспільного життя, інструментом подолання економічної й соціальної кризи та способом досягнення стабільного розвитку країни.

Зауважимо, що зміст поняття “соціально-економічне прогнозування” (СЕП) знаходиться на стику двох наук – економіки та соціології, тому щоб підійти до розкриття його сутності, необхідно розглянути основні підходи до розуміння економічного та соціального прогнозування. Трактують прогнозування у сфері суспільствознавчих наук наведено на рис 1.9.

Автор	Визначення
Соціально прогнозування	
<i>Осипова В.Д. [35]</i>	Процес здобуття наукової інформації про тенденції розвитку й майбутній стан соціального процесу, відносин, явищ і подій у соціальній практиці.
<i>Лукашевич М.П., Мигович І.І. [36]</i>	Незамінний інструментарій соціального передбачення, дослідження і розв’язання соціальних проблем сучасного світу.
<i>Лозова О.В. [37]</i>	Наукове, обґрунтоване системою встановлених причинно-наслідкових зв’язків і закономірностей виявлення стану та ймовірних шляхів розвитку явищ та процесів.
Економічне прогнозування	
<i>Пашута М.Т., Калина А.В. [38]</i>	Спосіб наукового передбачення основних напрямків розвитку економічної системи або її окремих елементів.
<i>Грабовецький Б.Є. [39]</i>	Процес формування прогнозів на основі аналізу тенденцій і закономірності розвитку об’єкта.
<i>Економічна енциклопедія [40]</i>	Система наукових передбачень, напрямів і тенденцій майбутнього стану економічної системи.
Соціально-економічне прогнозування	
<i>Яцура В.В., Сенишин О.С., Горинь М.О. [34]</i>	Процес розробки науково-обґрунтованих рекомендацій стосовно можливих варіантів розвитку політичних, економічних подій, альтернативних термінів їхнього здійснення, визначення конкретних рекомендацій для практичної діяльності.
<i>Стеценко Т.О., Тищенко О.П. [41]</i>	Процес розроблення економічних і соціальних прогнозів, який ґрунтується на наукових методах пізнання економічних і соціальних явищ та на використанні всієї сукупності методів, способів та засобів прогностики.
<i>Чистов С.М., Никифоров А.Є., Куценко Т.Ф. [42]</i>	Процес розроблення науково обґрунтованого судження про можливий стан об’єкта в майбутньому, а також про альтернативні шляхи і строки досягнення такого стану.
<i>Глівенко С.В., Соколов М.О., Теліженко О.М. [43]</i>	Наукова дисципліна, яка вивчає розроблення прогнозів розвитку національної економіки та соціальної сфери в майбутньому, ґрунтується на науковому пізнанні соціально-економічних явищ і використанні всієї сукупності методів, засобів і можливостей прогностики

Рис. 1.9 Трактують поняття “прогнозування” у системі суспільствознавчих наук

Як бачимо, залежно від об’єкта дослідження поняття прогнозування у різних галузях науки набуває свого особливого змісту. Та незважаючи на

приналежність до різних наукових дисциплін, більшість науковців трактуючи поняття “прогнозування” акцентують увагу на здобутті інформації про розвиток об’єкта прогнозування в майбутньому. Цікавим ми вбачаємо погляд дослідників Лукашевич М. П. та Мигович І. І., які на противагу іншим науковцям, визначаючи сутність прогнозування заразом формулюють і його цільове призначення як інструменту розв’язання проблем сучасного світу. Також, з поміж інших авторів варто виділити дві групи дослідників: Яцура В. В., Сенишин О. С., Горинь М. О. та Глівенко С. В, Соколов М. О. Теліженко О. М. Наведені науковці підійшли до визначення поняття прогнозування найбільш деталізовано, окресливши не лише мету прогнозування, але й необхідне підґрунтя для його застосування. Так, проаналізувавши основні підходи до трактування поняття прогнозування, хочемо запропонувати своє визначення соціально-економічного прогнозування як процесу науково обґрунтованого передбачення зміни основних параметрів об’єкта прогнозування у майбутньому на основі вивчення причинно-наслідкових зв’язків, тенденції та закономірностей його розвитку.

Відмітимо, що в основі соціально-економічного прогнозування зазвичай лежить припущення про те, що майбутній стан економіки значною мірою зумовлюється її минулим і теперішнім станами. Вони пов’язані об’єктивними економічними законами, які за наявності певних умов діють не тільки у минулому чи сьогодні, але і в майбутньому. Через свою суть економічні закони гарантують стійкість, повторюваність процесів і явищ, що протікають у сфері матеріального виробництва, і здійснюють транспортування минулого в сьогодні, а з сьогодні – в майбутнє. Отже, знання якісних і кількісних характеристик об’єктивних економічних законів в умовах повноти і надійності інформації створює основу детермінованості майбутнього стану економіки [37, с. 30]. Проте майбутнє завжди буде нести в собі елементи невизначеності, оскільки завжди існує ймовірність настання іншого варіанту розвитку соціально-економічної системи.

Таким чином, завдання соціально-економічного прогнозування полягає, з одного боку, в обмеженості невизначеності майбутнього, шляхом з'ясування перспективи найближчого або більш віддаленого майбутнього в досліджуваній сфері, керуючись реальними процесами дійсності, а з іншого – у сприянні виробленню оптимальних поточних і перспективних планів, спираючись на складений прогноз і оцінку ухваленого рішення з позиції його наслідків у прогнозованому періоді [34, с. 10].

Зауважимо, що об'єктом соціально-економічного прогнозування виступає економічний та соціальний потенціал України (галузі, регіону, підприємства), який включає: сукупність трудових ресурсів (трудоий потенціал), природних ресурсів, галузей матеріального виробництва (промислово-виробничий потенціал), галузей невиробничої сфери (соціальний потенціал), сферу науки і наукового обслуговування, передовий досвід (науково-технічний потенціал). Предметом соціально-економічного прогнозування є якісні та кількісні зміни, які відбуваються в економіці під впливом сукупних, або окремих факторів в межах періоду що прогнозується [38, с. 9].

Обравши об'єктом дослідження розвиток продовольчого ринку, конкретизуємо сутність соціально-економічного прогнозування.

В науці вперше введемо поняття “соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого ринку”, під яким ми пропонуємо розуміти процес науково обґрунтованого передбачення зміни попиту, пропозиції та ринкової ціни на продовольчий товар у майбутньому шляхом вивчення причинно-наслідкових зв'язків, тенденції та закономірностей розвитку продовольчого ринку. З огляду на об'єкт дослідження, предметом соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого ринку є якісні та кількісні зміни, які відбуваються на ринку продовольчої продукції під впливом цілого комплексу різноманітних факторів.

Розкриваючи сутність соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку, можна виділити п'ять його основних функцій у соціально-економічній системі:

1. Науковий аналіз економічних, соціальних, науково-технічних процесів і тенденцій, що відбувалися чи відбуваються у системі виробництва, реалізації та споживання продовольчої продукції;

2. Дослідження об'єктивних зв'язків соціально-економічних явищ і процесів, що присутні на продовольчому ринку та виявлення основних факторів що впливають на їх перебіг;

3. Оцінка розвитку продовольчого ринку;

4. Визначення альтернативних варіантів розвитку продовольчого ринку у економічному та соціальному аспекті;

5. Накопичення наукового матеріалу для обґрунтування рішень.

Зазначимо, що методологія соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку включає основні принципи, закони, підходи, моделі й методи побудови прогнозів, а також розкриває і характеризує логіку прогнозування. Принципи прогнозування – це основні правила прогнозування, тобто вихідні положення формування і обґрунтування прогнозів з погляду їхньої цілеспрямованості, системності, структурності, логіки й організації розробки, ілюструють закономірності відтворення, причинно-наслідкові зв'язки, й виражають основні риси прогнозування [43, с. 19]. Основні принципи соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку наведено на рис. 1.10.

Рис. 1.10 Принципи соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку [Розроблено на основі [34; 38; 43]]

Важлива роль у соціально-економічному прогнозуванні відводиться законам, оскільки вони дозволяють виявити ті умови й параметри прогнозованого явища, які не змінюються в межах часу проведення прогнозу. Так, за масштабами охоплюваних явищ, закони поділяються на всезагальні (поширюються на всі явища дійсності), загальні (закони фундаментальних сфер діяльності) та специфічні (діють у вузьких сферах дійсності). Слід зауважити, що всезагальні та загальні закони допомагають визначити незмінні параметри прогнозованого явища, а специфічні закони створюють передумови для формування висновків про можливі якісні зміни окремих сторін прогнозованих процесів. При цьому, визначальна роль у системі законів, що враховуються та використовуються у соціально-економічному прогнозуванні належить саме економічним законам, таким як закон планомірної організації і розвитку суспільного виробництва, закон конкуренції, закон грошового обігу, закон попиту та пропозиції, закон нагромадження, закон зростання потреб, закон пропорційного розвитку економіки, закон Вальраса, закон Вагнера, закон вартості, закон спадної граничної користі та ін. Врахування дії даних законів сприяє досягненню економічної та соціальної ефективності.

Серед основних підходів до процесу соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку можна виділити такі: історичний, суть якого полягає у розгляді продовольчого ринку у взаємозв'язку із його історичними формами; комплексний – передбачає аналіз усіх явищ і процесів розвитку продовольчого ринку у їхньому взаємозв'язку та взаємозалежності, використовуючи як методи економічної науки, так і інших наук; системний – вивчення кількісних та якісних закономірностей протікання вірогідних процесів у системі продовольчого ринку; структурний – встановлення причинно-наслідкових зв'язків, вивчення структури продовольчого ринку; системно-структурний – передбачає з одного боку, розгляд продовольчого ринку як динамічного цілого, а з іншого боку – розкладання його на окремі структурні елементи в їхній взаємодії.

Підкреслимо, що якість прогнозування напряму залежить від вибору методів прогнозування та вмiлого їх поєднання, відповідно до характеру об'єкта дослідження, що на сьогодні є проблемним питанням. У наукових джерелах [34; 38; 43], під методами прогнозування розуміють сукупність способів і прийомів розробки прогнозів, які дозволяють на основі аналізу даних ретроспективного періоду, зовнішніх і внутрішніх факторів впливу, а також їх кількісних змін здійснити переконливі передбачення стосовно майбутнього розвитку економіки чи суспільства в цілому.

Усі методи соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку за ступенем формалізації поділяються на інтуїтивні (експертні), формалізовані (фактографічні) та змішані. Класифікація методів зображена на рис. 1.11.

Рис. 1.11 Класифікація методів соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку [Розроблено на основі [34; 38; 43; 44]]

Інтуїтивні методи прогнозування використовуються у випадках, коли неможливо врахувати значну кількість факторів через складність об'єкта та кількісно оцінити окремі явища чи процеси. Дані методи засновані на використанні інтуїції, тобто припущень, що виникають на базі інформації з підсвідомого, і які не являються результатом логічного мислення. Інтуїтивне прогнозування базуються на використанні методу експертних оцінок, що полягає у здійсненні експертизи досліджуваних явищ, об'єктів чи процесів окремими фахівцями, чи групою експертів. Відповідно, методи експертної оцінки поділяються на індивідуальні та колективні.

До складу індивідуальних експертних оцінок входять: метод "інтерв'ю", при якому здійснюється безпосередній контакт експерта зі спеціалістом за схемою "запитання – відповідь"; аналітичний метод, що передбачає створення певної прогнозованої ситуації та написання доповідних записок; метод написання сценарію, що базується на визначенні логіки процесу чи явища в часі за різних умов; метод психоінтелектуальної генерації тощо.

Колективні експертні оцінки включають метод комісії, колективної генерації ідей ("мозкова атака"), матричний метод та інші. Дана група методів базується на тому, що, по-перше, при колективному мисленні вища точність результату та, по-друге, при обробці індивідуальних незалежних оцінок, які дають експерти, можуть виникнути раціональні ідеї [38, с. 41].

Разом з експертними методами прогнозування у науці виділяють формалізовані або фактографічні методи. Зазначимо, що формалізовані методи соціально-економічного прогнозування базуються на використанні фактичних матеріалів, що детально характеризують зміни у часі всієї сукупності чи окремих ознак об'єкта прогнозування [45, с. 201]. Важливе місце у системі методів даної групи відводиться методам екстраполяції, математичного моделювання та економетричним методам.

Останньою групою методів у даній класифікації є змішані методи прогнозування, до яких відносять метод "Дельфі", метод аналізу ієрархій, Fuzzy-технології, барометричні методи та інші. Одним з найбільш поширених

на сьогодні змішаних методів прогнозування є метод “Дельфі”, що розроблений відомим експертом О. Хельмером. У методі “Дельфі” поєднується творчий підхід до вирішення проблеми та достатня точність прогнозу. Даний метод характеризується трьома основними особливостями: анонімність експертів, використання результатів попереднього туру опитування та статистична обробка результатів групової відповіді [46, с. 169].

Слід зауважити, що на практиці використання будь-якого одного методу прогнозування для обґрунтування управлінських рішень, зазвичай, веде до зниження точності, вірогідності та надійності результатів прогнозування. Тому, для забезпечення прийняття якісних управлінських рішень, необхідно обирати найбільш оптимальні для досліджуваного об'єкта методи прогнозування та правильно їх поєднувати.

Будь-який прогноз здійснюють відповідно до логіки прогнозування – певної упорядкованої сукупності дій при проведенні прогнозних розрахунків і обґрунтуванні планових рішень. Логіка прогнозування розвитку продовольчого ринку розроблена нами у вигляді алгоритму і зображена на рис. 1.12.

В економічній науці та практиці аналіз і прогнозування йдуть “рука в руку”, оскільки неможливо достовірно спрогнозувати перебіг соціально-економічних процесів без попереднього аналізу їхньої динаміки та виявлення основних тенденцій і закономірностей розвитку. Таким чином, соціально-економічний аналіз виступає початковим етапом прогнозування на якому відбувається дослідження історії розвитку об'єкта прогнозування з метою формування структури й складу характеристик об'єкта, виявлення тенденцій, закономірностей його розвитку та основних законів і факторів, що визначають його динаміку. Підкреслимо, що ґрунтовний соціально-економічний аналіз продовольчого ринку, який лежить в основі його подальшого прогнозування, повинен включати аналіз виробництва, структури реалізації, споживання продовольчої продукції на основних ринках, а також виявлення тенденцій і закономірностей розвитку цін на продовольчу продукцію. З метою проведення якісного соціально-економічного аналізу розвитку продовольчого ринку

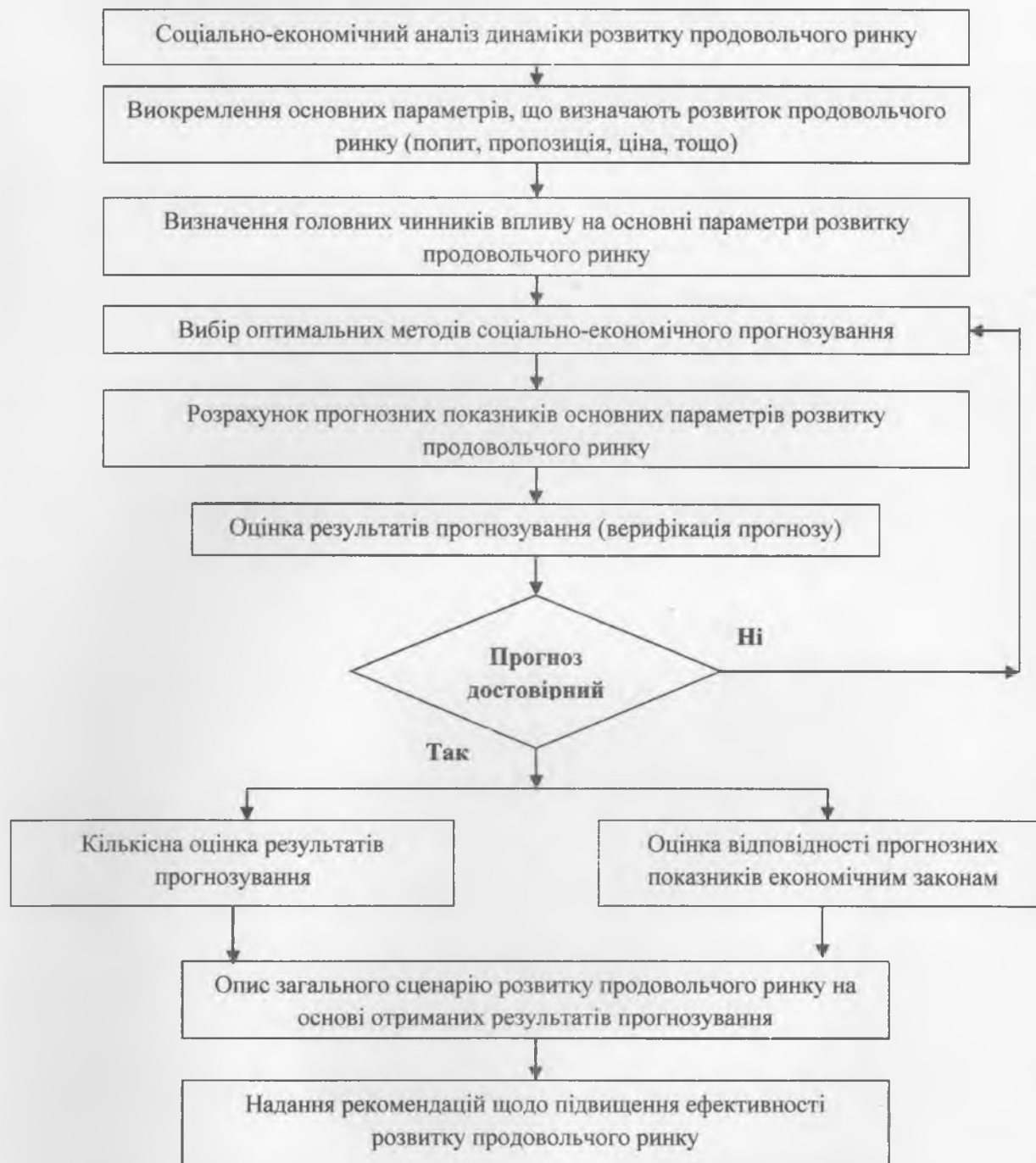

Рис. 1.12 Алгоритм соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку [власна розробка автора]

доцільно аналізувати тривалий період – десять і більше років, у випадку аналізу вітчизняного ринку продовольства – увесь період незалежності України.

Важливою стадією прогнозування виступає процес верифікації прогнозу, який передбачає визначення ступеня відповідності прогнозу дійсному стану об'єкта прогнозування в майбутньому. У випадку, якщо розроблений прогноз не відповідає вимогам сучасної науки, доцільно повернутися до етапу вибору

методу дослідження, оскільки від нього напряму залежить достовірність прогнозних розрахунків. Якщо прогноз відповідає усім критеріям верифікації, то можна переходити до кількісної оцінки результатів прогнозування та аналізу їхньої відповідності економічним законам. Після проведених оцінок, відбувається формування загальної картини майбутнього розвитку основних параметрів продовольчого ринку, яка дозволяє побачити необхідні напрямки активізації розвитку для підвищення ефективності функціонування продовольчого ринку.

Зазначимо, що соціально-економічне прогнозування є важливим *елементом механізму розвитку продовольчого ринку*, оскільки воно визначає основні кількісні та якісні параметри розвитку ринку в майбутньому, на основі яких розробляються оптимальні поточні й перспективні плани розвитку та ухвалюються управлінські рішення.

Сутність механізму розвитку продовольчого ринку розкривається, перш за все, через визначення поняття механізму. Дане поняття економісти запозичили із механіки і з фізичного погляду воно означає систему ланок, які перетворюють рух одних ланок на необхідний рух інших, причому існують вхідна і вихідна ланки [40, с. 361]. З погляду системного підходу, поняття механізм визначається як впорядкована, організована система, яка використовується для впорядкування процесу, що відбувається в ній [47, с. 99]. В економіці, поняття механізму в основному розглядають в якості економічного чи господарського механізму. Під господарським механізмом розуміють сукупність організаційних структур і конкретних форм господарювання, методів управління та правових норм, за допомогою яких суспільство (держава) додержується об'єктивних вимог економічних законів з урахуванням конкретної ситуації в народному господарстві [48]. Стосовно продовольчого ринку під терміном механізм ми пропонуємо розуміти сукупність елементів зі сталими взаємозв'язками і взаємовідносинами, що забезпечують процес виробництва, розподілу та реалізації продуктів харчування, задля найповнішого задоволення наявних та потенційних

продовольчих потреб кінцевих споживачів. З огляду на дане трактування, доцільно розглянути основні елементи механізму розвитку продовольчого ринку. Місце соціально-економічного прогнозування у його структурі механізму розвитку продовольчого ринку показано у додатку В.

Отже, на нашу думку, механізм розвитку продовольчого ринку за сучасних умов господарювання включає такі основні елементи:

1. Державне регулювання, що покликано за допомогою сукупності методів і важелів спрямовувати діяльність суб'єктів продовольчого ринку у напрямі розвитку продовольчого ринку для забезпечення досягнення високого рівня продовольчої безпеки країни, підвищення конкурентоспроможності виробників та платоспроможності споживачів.

2. Соціально соціально-економічне прогнозування та програмування, що забезпечує формування стратегій соціально-економічного розвитку та розробку цільових програм розвитку продовольчих ринків на основі прогнозування змін основних параметрів ринку.

3. Регулювання з боку виробників продовольчої продукції, що спрямоване на забезпечення прибутковості їхньої діяльності та розширення й адаптації асортименту продукції відповідно до вимог покупців.

4. Регулювання з боку споживачів продовольства, що сприяє підвищенню якості та безпеки харчових продуктів, покращенню обслуговування їх продажів, кращому задоволенні потреб населення за рахунок коригування асортименту та ін.

5. Регулювання з боку суб'єктів інфраструктури продовольчого ринку, яке покликано забезпечувати формування сприятливих умов розвитку підприємств продовольчої сфери.

6. Регулювання з боку світового ринку продовольства, що передбачає спрямування розвитку продовольчого ринку у напрямку міжнародної інтеграції під впливом глобалізації.

Таким чином, з позиції системно-структурного підходу, механізм розвитку продовольчого ринку представляє собою систему в якій відбувається

перетворення продовольчого ринку під впливом виробників, споживачів продовольства, суб'єктів ринкової інфраструктури, процесів глобалізації, державного регулювання та соціально-економічного прогнозування й програмування.

Визначивши основні елементи механізму розвитку продовольчого ринку, можна підходити до питання дослідження механізму соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку. При цьому зауважимо, що в економічній науці дане питання зовсім не висвітлено, чим пояснюється необхідність формулювання визначення даного терміну та подальшого дослідження його сутності.

На нашу думку, поняття механізму соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку доцільно трактувати у вузькому та широкому розумінні. Так, у вузькому розумінні, механізм соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку визначимо як відображення сукупності методів, важелів, чинників, взаємодія між якими з урахуванням споживчих продовольчих інтересів дозволяє підвищити точність, достовірність передбачення потреби у продовольстві та ефективність державного регулювання для розвитку вітчизняного продовольчого ринку. У широкому значенні, механізм соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку можна трактувати як систему елементів нормативно-правового, фінансового, інституційного, кадрового, методологічного забезпечення, чинників виробничого, економічного, соціально-демографічного та природно-кліматичного характеру, економічних й адміністративно-правових методів і важелів впливу, а також прямих прогностичних чинників, взаємодія яких на основі врахування узгодження споживчих продовольчих інтересів та прогностичного часового вектору є підґрунтям для аналізу та оцінки майбутнього стану ринку продовольчих товарів з метою його регулювання та вдосконалення. Зазначимо, що механізм соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку повинен враховувати як чинники розвитку продовольчого ринку, так і особливості самого процесу соціально-

економічного прогнозування. З огляду на це, в загальному вигляді даний механізм можна подати у вигляді схеми, що зображено в додатку Г.

До складу механізму соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку входять такі основні елементи: система забезпечення, основні чинники, економічні, адміністративно-правові методи й важелі впливу, мета СЕП, цілі та принципи розвитку продовольчого ринку, стратегія розвитку продовольчого ринку та програми розвитку.

Перш за все зазначимо, що для розвитку продовольчого ринку та його прогнозування необхідне відповідне нормативно-правове, методологічне, фінансове, інституційне та кадрове забезпечення. Система забезпечення має двоїстий характер, з одного боку, вона покликана забезпечувати функціонування та розвиток продовольчого ринку, а з іншого – його прогнозування. Як наслідок, нормативно-правове забезпечення складається із двох систем: системи нормативно-правових актів, що забезпечують захист прав суб'єктів продовольчого ринку й регулюють його розвиток та системи різного роду інструкцій, норм, нормативів і методичних рекомендацій, що використовують учасники продовольчого ринку та суб'єкти прогнозування у прогностичній діяльності.

Під фінансовим забезпеченням ми розуміємо сукупність фінансових ресурсів, що забезпечують процес регулювання та прогнозування розвитку продовольчого ринку. З огляду на суб'єкт фінансування, процес прогнозування розвитку продовольчого ринку може відбуватися за рахунок державних фінансів, коштів вітчизняних підприємств і організацій та фінансових ресурсів міжнародних структур. Фінансове забезпечення чинить активний вплив на процес прогнозування, оскільки його обсяг безпосередньо визначає масштаби прогнозування, трудомісткість і ґрунтовність досліджень.

Інституційне забезпечення складається із сукупності державних і недержавних органів, які забезпечують регулювання розвитку продовольчого ринку, його прогнозування чи розробку державних програм. Також до складу інституційного елементу входять консалтингові організації та зацікавлені

міжнародні структури що, маючи власні цілі, здійснюють прогнозування розвитку вітчизняних ринків продовольчих товарів.

Кадрове забезпечення напряму пов'язане з інституційним, оскільки складається із сукупності його суб'єктів. Таким чином, до кадрового елементу, з одного боку, входять працівники органів державної влади, які здійснюють регулювання розвитку продовольчого ринку, а з іншого боку – учені науково-дослідних установ, зокрема Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту економічного прогнозування НАН України, Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи, працівники консалтингових та інших організацій, що безпосередньо забезпечують реалізацію процесу прогнозування розвитку ринків продовольчих товарів.

Основними чинниками, які впливають на результати соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого ринку, виступають:

– *виробничі чинники*: стан зносу основних засобів; стан матеріально-технічної бази підприємств агросфери; стан розвитку племінного тваринництва і елітного насінництва; рівень впровадження інновацій у виробництво агропродукції та ін.

– *соціально-демографічні чинники*: чисельність населення; рівень безробіття; рівень соціально-економічного розвитку суспільства; рівень платоспроможності населення; звичаї, традиції та особливості споживання продовольчої продукції населенням та ін.

– *природно-кліматичні чинники*: типи ґрунтів; структура землеволодіння; кількість опадів, температурний режим; водні ресурси та ін.

– *економічні чинники*: загальні та специфічні закони економіки; доступ до кредитних ресурсів; рівень розвитку науки і техніки; форми власності; особливості продовольчого ринку; рівень розвитку інфраструктури та ін.

Дані чинники відображають реально існуючі в національному господарстві явища, процеси, тенденції та закономірності. З одного боку вони

сформувалися історично, а з іншого боку – перебувають під постійним впливом економічних та адміністративно-правових методів і важелів.

Під економічними методами ми розуміємо конкретні способи дії, що спрямовані на досягнення конкретних цілей економічної політики щодо розвитку ринку, в той час як економічні важелі є безпосередніми прийомами за допомогою яких реалізуються економічні методи. Так, до економічних методів ми відносимо: інвестування, кредитування, страхування, регулювання експортно-імпортних операцій, товарні та фінансові інтервенції, державні заставні закупівлі, тощо. Економічними важелями виступають: прибуток, інвестиції, амортизаційні відрахування, ціни, податки, субсидій, дотації, штрафи, пеня, премії, орендні платежі, лізингові платежі, тощо.

Адміністративно-правові методи впливають із нормативно-правового забезпечення та здійснюють прямий вплив на чинники соціально-економічного прогнозування. До них ми відносимо:

- заходи зі створення умов для кооперування виробників агропродовольчої продукції;
- моніторинг за функціонуванням інфраструктури продовольчого ринку, розробка необхідних для її розвитку нормативних актів і контроль за їх виконанням;
- регулювання вартості транспортних послуг, тарифів на продукцію природних монополій;
- заходи із вдосконалення системи управління якістю сільськогосподарської та продовольчої продукції;
- обмеження на використання пестицидів, мінеральних добрив з метою підвищення екологічності продуктів харчування, зниження рівня забруднення ґрунтів;
- регламентація правил торгівлі продовольчими товарами;
- нетарифне обмеження зовнішньої торгівлі у вигляді квот й адміністративного регулювання;
- стимулювання розширення процесу страхування врожаїв;

– контроль за використанням ГМО у процесі виробництва продовольства тощо.

До адміністративно-правових важелів впливу ми відносимо: норми права, регламент, квоти, тарифи, ембарго, вимоги до упаковки й маркування.

Безпосередній вплив на прогнозування розвитку продовольчого ринку, здійснює мета СЕП. У загальному вигляді мета соціально-економічного прогнозування продовольчого ринку полягає у створенні наукових передумов для прийняття управлінських рішень органами законодавчої й виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, торгівельними та виробничими підприємствами щодо реалізації заходів пов'язаних із розвитком продовольчого ринку чи утримання від них. Важливість даної складової у механізмі СЕП визначається й тим, що мета визначає основні напрямки, параметри та особливості прогнозування. Так, якщо мета СЕП полягає у визначенні майбутнього споживчого попиту на продовольчому ринку, то при прогнозуванні слід приділити увагу вивченню соціально-демографічних чинників та нецінових факторів, що впливають на попит. Якщо ж мета СЕП полягає у прогнозуванні цін на продукцію, то необхідно більш детально вивчити економічні та виробничі чинники, проаналізувати динаміку курсів валют, індексу споживчих цін і т.д.

Важливими елементами механізму соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку є принципи, цілі, стратегія розвитку продовольчого ринку та програми розвитку.

На нашу думку, основними принципами розвитку продовольчого ринку є:

- орієнтація на споживчі продовольчі потреби людей;
- диверсифікація джерел забезпечення ринку продуктами харчування;
- конкурентний характер взаємовідносин як всередині виробників продовольчої продукції, так і всередині її споживачів;
- пріоритетність забезпечення ринку за рахунок продукції власного виробництва;

- урахування національних особливостей споживання продовольчої продукції;
- принцип інтенсифікації процесів виробництва, обігу та споживання продовольства;
- наслідування передового світового досвіду розвитку продовольчого ринку;
- принцип інтегрованості національного продовольчого ринку у світову агропродовольчу систему.

Цілі повинні характеризувати необхідний кінцевий стан розвитку продовольчого ринку. Оскільки процес розвитку є довготривалий, то цілі розвитку продовольчого ринку можуть досягатися, втрачати актуальність внаслідок зміни певних умов функціонування ринку, зміщуватися іншими, більш суттєвими цілями. Зазначимо, що у Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, стосовно розвитку продовольчого ринку можна виділити дві основні цілі: гарантування продовольчої безпеки держави та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, ефективності галузей, забезпечення стабільності ринків.

Стратегія розвитку продовольчого ринку включає мету, стратегічні цілі, принципи розвитку ринку продовольчих товарів, визначає цільові орієнтири розвитку та встановлює механізм їх реалізації. Програми розвитку напряму впливають зі стратегії розвитку, розширюють та деталізують шляхи досягнення конкретних стратегічних цілей.

Зазначимо, що розглядати взаємозв'язки цих елементів у структурі механізму прогнозування варто з двох позицій: з позиції державного планування та з позиції розвитку бізнесу. Досліджуючи елементи механізму прогнозування з позиції державного планування очевидним стає наступний характер взаємозв'язків: цілі та принципи розвитку продовольчого ринку формуються під впливом виробничих, економічних, соціально-демографічних та природно-кліматичних чинників і впливають із соціального-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку, що здійснюється органами

державної влади. Цілі та принципи напряму впливають на стратегію розвитку продовольчого ринку, що в свою чергу теж формується на основі державного соціально-економічного прогнозування. Програми розвитку формується під прямим впливом стратегії, що визначає основні напрямки розвитку продовольчого ринку та під опосередкованим впливом соціально-економічного прогнозування. З огляду на даний підхід досліджувані елементи виступають наслідками процесу СЕП.

З позиції розвитку бізнесу, соціально-економічне прогнозування залежить від цілей, принципів, стратегії та програм розвитку продовольчого ринку, що визначені державою. Таким чином, для приватних компаній, що хочуть спрогнозувати майбутній стан продовольчого ринку з метою оцінки перспектив розвитку бізнесу, дані елементи є чинниками прямого впливу, які обов'язково потрібно враховувати у процесі прогнозування.

Проаналізувавши характер взаємозв'язків між елементами запропонованого механізму стає очевидним той факт, що ступінь точності та достовірності СЕП напряму визначає ефективність процесу державного регулювання розвитку продовольчого ринку.

Отже, соціально-економічне прогнозування на сучасному етапі розвитку національного господарства виступає ефективним інструментом адаптації вітчизняного продовольчого ринку до зміни умов зовнішнього середовища. Механізм соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку доцільно розглядати з позиції системного підходу, виділяючи основні структурні елементи та досліджуючи їх взаємозв'язки та взаємовпливи. На наш погляд, у структурі механізму можна виділити систему забезпечення, основні чинники впливу, що формуються під впливом економічних і адміністративно-правових методів і важелів та чотири самостійні елементи: мета СЕП, цілі та принципи розвитку ПР, стратегія розвитку ПР, програми розвитку ПР. Таким чином, врахування основних елементів механізму сприятиме зростанню ефективності процесу соціально-економічного прогнозування.

1.3 Соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого ринку: нормативно-правове та методичне забезпечення

Основними умовами прогнозування розвитку продовольчого ринку є наявність об'єкта прогнозування, тобто самого продовольчого ринку, інформації щодо динаміки його розвитку в минулому і планів розвитку на майбутнє та безпосередньо методології прогнозування. З огляду на це, нормативно-правове забезпечення соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку включає в себе сукупність законодавчих нормативних актів, що по-перше, забезпечують функціонування продовольчого ринку, по-друге, визначають основні напрямки розвитку продовольчого ринку загалом чи окремих його складових, по-третє, встановлюють загальний порядок розробки, затвердження й виконання прогнозних і програмних документів соціально-економічного розвитку.

Таким чином, нормативно-правове забезпечення прогнозування розвитку продовольчого ринку у загальному вигляді можна подати у вигляді схеми, що представлена на рис. 1.13. Зазначимо, що під нормативно-правовим забезпеченням розвитку продовольчого ринку ми розуміємо сукупність законодавчих нормативних актів, які своїми положеннями регламентують виробництво, обіг, якість, реалізацію та інші процеси й характеристики пов'язані з сільськогосподарською сировиною та продовольчою продукцією, регулюють діяльність суб'єктів продовольчого ринку, окреслюють загальні норми й принципи функціонування, відповідальність за їх порушення, а також визначають основні стратегічні напрямки агропродовольчої політики держави. Так, у складі нормативно-правового забезпечення розвитку продовольчого ринку ми виділяємо чотири основні групи нормативних актів: документи, що забезпечують якість і безпеку продовольчої продукції, документи що забезпечують функціонування інфраструктури продовольчого ринку, документи, що регулюють ринки продовольчих товарів та документи, що забезпечують стратегічний розвиток продовольчого ринку.

Нормативно-правове забезпечення прогнозування розвитку продовольчого ринку

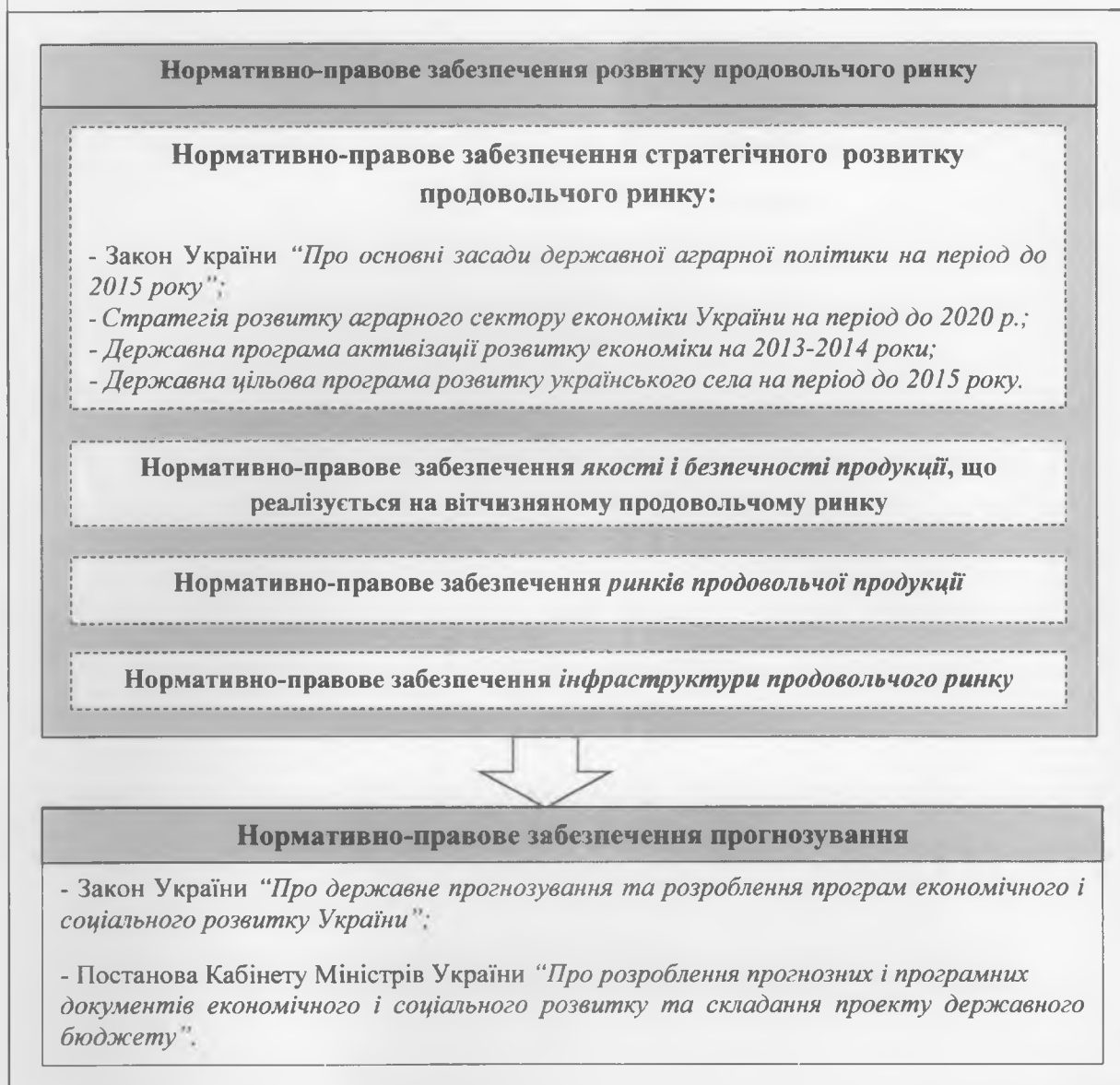

Рис. 1.13 Нормативно-правове забезпечення прогнозування розвитку продовольчого ринку [власна розробка автора]

Нормативно-правове та методичне забезпечення якості і безпеки продукції, що реалізується на вітчизняному продовольчому ринку передбачає реалізацію таких основних законів: "Про безпеку та якість харчових продуктів", "Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів", "Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції", "Про ветеринарну

медицину”, “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”, “Про захист населення від інфекційних хвороб”, “Про стандартизацію”, “Про захист прав споживачів”, “Про охорону навколишнього природного середовища”, “Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них” [48-58]. Окрім зазначених вище законів, якість і безпеку харчових продуктів в Україні регулюють Постанова КМУ “Про затвердження переліку харчових добавок, дозволених для використання у харчових продуктах” [59], серія державних стандартів ДСТУ 4161-2003, ДСТУ 2138-93, ДСТУ 7346:2013, ДСТУ 4588:2006, ДСТУ 4557:2006, ДСТУ 3695-98, ДСТУ 3660-97, ДСТУ 7360:2013 та інших [60]. Також, регулювання здійснюють різні специфічні нормативні акти (Регламент Європарламенту Ради ЄС № 854/2004 [61], стандарти на продукцію, технічні регламенти тощо).

Головний закон, що регламентує роботу у сфері безпечності та якості продукції, що виробляється, знаходиться в обігу, імпортується та експортується є Закон України “Про безпечність та якість харчових продуктів”. Для забезпечення якості продуктів харчування на вітчизняному продовольчому ринку згідно [49] забороняється використання харчових добавок, ароматизаторів, допоміжних матеріалів для переробки, дієтичних добавок, що не зареєстровані для використання в Україні. Також заборонене використання допоміжних засобів і матеріалів для виробництва й обігу, які не дозволені для прямого контакту з харчовими продуктами чи які за своєю природою та складом можуть передавати забруднюючі речовини харчовим продуктам. З метою контролю за виробництвом харчової продукції, законом передбачене погодження технології виробництва з центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я, коли продукція підконтрольна санітарній службі, та з центральним органом виконавчої влади у сфері аграрної політики у випадку, коли продукція підконтрольна ветеринарній службі. Щодо харчових добавок, то вони дозволені для використання в Україні за умови їхньої безпечності для здоров'я споживача та обґрунтованої технологічної необхідності.

Важливим законодавчим актом, що покликаний дбати за безпечність харчових продуктів вітчизняного продовольчого ринку, це Закон України “Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів” [50]. Такий закон передбачає ліцензування генетично-інженерної діяльності у замкнених системах; державну екологічну експертизу ГМО, призначених для використання у відкритих системах; державну реєстрацію засобів захисту рослин, отриманих з використанням ГМО; реалізацію дозвільної системи на вивільнення ГМО у відкритій системі та здійснення інших заходів щодо захисту навколишнього природного середовища та здоров'я громадян. Відповідно до даного закону відповідні органи державної виконавчої влади розробляють на основі наукових принципів та міжнародного досвіду критерії оцінки ризику потенційного впливу на здоров'я людини ГМО та продукції, отриманої з використанням ГМО, у тому числі харчових продуктів та затверджують перелік харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту ГМО.

З метою недопущення негативного впливу неякісної або небезпечної продукції на життя, здоров'я людини, майно і довкілля був прийнятий Закон України “Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції” [51].

Продовольчий ринок, як ринок споживчих товарів також регулюється Законом України “Про захист прав споживачів”, який регулює відносини між виробниками та споживачами, установлює права споживачів та визначає механізм захисту прав споживачів [56]. Даним законом держава забезпечує споживачам захист їх прав, надає можливість вільного вибору продукції, здобуття знань і кваліфікації, необхідних для прийняття самостійних рішень під час придбання та використання продукції відповідно до їх потреб, і гарантує придбання або одержання продукції іншими законними способами в обсязі, що забезпечує рівень споживання, достатній для підтримання здоров'я і життєдіяльності.

Проаналізувавши нормативно-правове забезпечення якості і безпеки продукції, що реалізується на вітчизняному продовольчому ринку хочемо відмітити такі основні негативні моменти:

1. Численні обов'язкові стандарти та вимоги (ГОСТи та ДСТУ) є надто деталізовані та застарілі, оскільки не враховують нові хімічні речовини створені у процесі інноваційного розвитку технологій;

2. Більшість санітарних норм та правил до харчових продуктів з часу розпаду СРСР не переглядалися;

3. Законодавчо не врегульовано питання безпеки приправних речовин;

4. Міністерство охорони здоров'я дозволяє використовувати під час виробництва широкого спектру харчових продуктів такі заборонені в Європі харчові добавки як карбоксиметилцелюлози натрієва сіль (E 466), яка є основним компонентом під час виробництва клею для шпалер, Куркуміни (E 100), Рибофлавіни (E 101), Хлорофіли (E 140), Мідні комплекси хлорофілів (E 141), Цукровий колер I простий (E 150 a), Цукровий колер II (E 150 b), Цукровий колер III (E 150 c), Цукровий колер IV (E 150d), Вугілля (E 152), Вугілля рослинне (E 153), Каротини (E 160 a), Екстракти аннато (E 160 b), Масло смоли паприки (E 160 c) та інші [59]. Також, в Україні при виробництві продуктів харчування дозволяється використовувати 13 цукрозамінників, чотири з яких частково або повністю заборонені в розвинених країнах світу. Зокрема, до переліку заборонених в США, арабських країнах і ЄС відносять цикламову кислоту (E 952), ацесульфам калію (E 950), аспартам (E 951) і сахарин (E 954). При цьому підкреслимо, що за даними досліджень, проведених на щурах, систематичне вживання цих замінників цукру може викликати онкологічні захворювання;

5. Переважна більшість дослідних лабораторій працюють за застарілими, ще радянськими нормативами та не володіють необхідними засобами для виявлення на прийнятному для міжнародних стандартів рівні харчових добавок, ароматизаторів, залишків ветеринарних препаратів та

пестицидів, інших забруднювачів, наявних у готовій продукції. Окрім цього в Україні працюють лише декілька лабораторій, що, володіючи необхідним оснащенням та кваліфікованим персоналом, здатні виявити ГМО в продуктах;

Як позитивний момент можна виділити запровадження з 9 квітня 2013 р. операторами виробничих потужностей програм-передумов і процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР), що дає можливість підприємству [62]: гарантувати випуск безпечної продукції за рахунок систематичного контролю на всіх стадіях виробництва; належним чином керувати всіма небезпечними факторами, які можуть загрожувати безпеці харчових продуктів – запобігати, усувати або мінімізувати їх; забезпечити належні гігієнічні умови виробництва відповідно до міжнародних норм; розширити мережу споживачів продукції та вийти на закордонні ринки та ін. Проте, з точки зору безпеності продукції тваринного походження, ми вважаємо, що відсутність поширення даних вимог на бойні, обсяги щоденного виробництва яких не перевищують у середньому 10 голів великої рогатої худоби, 30 голів свиней, 50 голів овець або кіз, є необґрунтована.

Нормативно-правове регулювання інфраструктури продовольчого ринку забезпечується такими нормативно-правовими актами:

- оптові ринки сільськогосподарської продукції регламентуються Законом України “Про оптові ринки сільськогосподарської продукції” [63];
- аукціонна торгівля регулюється Положенням про організацію та проведення аукціонів живої худоби та птиці, що затверджене Міністерством аграрної політики України та Українською академією аграрних наук [64];
- виставково-ярмаркова діяльність на аграрному ринку регулюється постановою Кабінету Міністрів України “Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в Україні” [65], якою затверджено Концепцію розвитку виставково-ярмаркової діяльності в Україні;
- регулювання діяльності Агроторгових домів. Наказом Міністерства сільського господарства і продовольства України та Української академії

аграрних наук від 18 березня 1996 р. було затверджено Типове положення про міжрегіональний та районний агроторговий дім, на підставі якого в Україні було створено значну кількість агроторгових домів у формі господарських товариств. Нині цей наказ втратив чинність відповідно. На даний момент агроторгові доми діють в Україні у формі обслуговуючих кооперативів [66, с. 398];

– регулювання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів здійснюється на підставі Законів України “Про кооперацію” [67] та “Про сільськогосподарську кооперацію” [68].

– біржова діяльність на сільськогосподарському ринку функціонує у рамках Концепції розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції, схваленої Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 1997 р. [69]. Товарні біржі в Україні діють на підставі норм ЦК України, ГК України та Закону України “Про товарну біржу” [70]. Їх діяльність також регламентується Статутом біржі, Правилами біржової торгівлі та біржового арбітражу.

Нормативно-правове регулювання ринків продовольчих товарів здійснюється на базі широкого спектру законів. Зокрема, ринок продуктів дитячого харчування регулюється Законом України “Про дитяче харчування” [71], який визначає стратегічні загальнодержавні пріоритети у сфері забезпечення дітей грудного та раннього віку достатнім, високоякісним та безпечним дитячим харчуванням з метою реалізації конституційних прав дитини на достатній життєвий рівень, охорону здоров’я і життя, а також організаційні, соціальні та економічні засади державної політики у цій сфері.

Ринок молока і молочних продуктів регулюється Законом України “Про молоко та молочні продукти” [72], ветеринарними та санітарними вимогами до особистих підсобних господарств населення – виробників сирого товарного молока, ветеринарними та санітарними вимогами до пунктів закупівлі молока від тварин, які утримуються в особистих підсобних господарствах населення та іншими нормативно-правовими актами.

Державне регулювання ринку зерна в Україні здійснюється згідно закону “Про зерно та ринок зерна в Україні” [73], який спрямований на створення правових, економічних та організаційних умов конкурентоспроможного виробництва і формування ринку зерна для забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольчому, насіннєвому й фуражному зерні та нарощування його експортного потенціалу. Відповідно до даного закону суб’єктами ринку зерна є: суб’єкти виробництва зерна; суб’єкти зберігання зерна; Аграрний фонд та інші суб’єкти державних заставних закупівель зерна та державної аграрної інтервенції; акредитовані біржі; Аграрний страховий пул; Гарантійний фонд та інші суб’єкти господарювання, які діють на ринку зерна. Відповідно до ст. 18 закону, суб’єктам ринку зерна гарантується вільно розпоряджатися власними ресурсами зерна та продуктами його переробки, укладати угоди щодо їх продажу у тому числі на експорт у формування зернових ресурсів України [74, с. 254].

Цікавим є те, що Постановою Кабінету Міністрів України “Про подальший розвиток ринку зерна в Україні” [75] створено державний інтервенційний фонд стабілізації зернового ринку в Україні за рахунок державних ресурсів в обсязі 0,6 млн. тонн зерна. Відповідно до Положення про державний інтервенційний фонд стабілізації зернового ринку в Україні, фонд створений з метою: забезпечення поступового переходу до саморегульованого ринку продовольчого зерна; забезпечення продовольчої безпеки держави шляхом створення державних запасів продовольчого зерна; підтримки вітчизняних виробників зерна шляхом забезпечення стабільного рівня цін на ринку продовольчого зерна протягом року; сприяння збільшенню обсягів виробництва продовольчих зернових культур; регулювання ситуації на регіональних зернових ринках; підтримання доступного для споживачів рівня цін на зерно і зернопродукти.

Згідно з Законом України “Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру” [76], яким регулюється ринок цукру, обсяги виробництва цукру, що поставляється на внутрішній ринок України, обмежуються квотою

“А”, а граничні розміри даної квоти, мінімальні ціни на цукрові буряки, які поставляються для виробництва цукру квоти “А”, і мінімальні ціни на цукор квоти “А” встановлюються щорічно Кабінетом Міністрів України. Наприклад, Постановою КМУ [77] від 11 квітня 2012 р. був встановлений граничний розмір квоти “А” на період з 1 вересня 2012 р. до 1 вересня 2013 р. в обсязі 1833 тис. тонн, а розмір мінімальних цін з розрахунку на 1 тону для цукрових буряків становив 339,85 грн., а для цукру білого кристалічного – 4083,33 грн.

Ввезення цукру в Україну фізичними особами можливе лише в обсягах, що необхідні для власного споживання, граничні розміри якого визначає КМУ. Також, даний закон регламентує закупівлю цукру для задоволення державних потреб, яка здійснюється за умови попереднього фінансування витрат виробників цукру та цукрових буряків у межах мінімальних цін на відповідну продукцію, встановлених згідно з порядком, що передбачений законом. Для стабільного забезпечення потреб внутрішнього ринку цукром протягом року та недопущення значних сезонних коливань ціни на нього визначаються кварталні та місячні обсяги реалізації цукру. При реалізації цукру роздрібною мережею, дозволяється здійснювати торгівлю цукром виключно особам, які зареєстровані як суб’єкти підприємницької діяльності.

Важливим нормативним актом, що визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення є Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України” [78]. Даним законом встановлюються правила й об’єкти державного цінового регулювання, визначається статус Аграрного фонду, описуються види державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції.

Нормативно-правове забезпечення розвитку продовольчого ринку включає чотири основні нормативні акти:

1. Закон України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.” [79]. У даному законі державна політика щодо розвитку ринків продукції сільського господарства і продовольства спрямовується на забезпечення платоспроможного попиту населення у продовольчих товарах, потреби підприємств харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів у сировині, створення умов для ефективного захисту внутрішнього ринку та сприяння просуванню сільськогосподарської продукції і продовольства на зовнішній ринок. Основними напрямками розв’язання проблем формування ринків продукції сільського господарства і продовольства, що визначені положеннями даного закону є:

- удосконалення правових та організаційно-економічних засад забезпечення діяльності учасників таких ринків з урахуванням інтеграції України до Європейського Союзу та до світового економічного простору;

- стимулювання розвитку спотового та форвардного ринку на основі розвинутої біржової інфраструктури, удосконалення системи регулювання біржового товарного ринку;

- створення державної системи цінового моніторингу, аналізу кон’юнктури та прогнозу ринків, поширення цієї інформації серед їх учасників;

- створення умов для підтримання стабільної цінової ситуації та прозорості на ринку шляхом запровадження заставних та інтервенційних операцій із сільськогосподарською продукцією і продовольством тощо.

2. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р., що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р., передбачає наступні стратегічні цілі розвитку аграрного сектору [80]:

- гарантування продовольчої безпеки держави;

- забезпечення прогнозованості розвитку та довгострокової стійкості аграрного сектору шляхом розвитку різних форм господарювання;

- підвищення рівня інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств;

- підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, ефективності галузей, забезпечення стабільності ринків;

- розширення участі України у забезпеченні світового ринку сільськогосподарською продукцією;

3. Державна програма активізації розвитку економіки на 2013-2014 рр. передбачає [81]:

- забезпечення державної фінансової підтримки та запровадження механізму заохочення придбання сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва для формування сучасної техніко-технологічної бази агропромислових підприємств;

- стимулювання вітчизняних товаровиробників до впровадження інноваційних технологій, модернізації та будівництва об'єктів агропромислового комплексу з метою збільшення обсягів виробництва продукції, підвищення її якості та поступового імпортозаміщення, підвищення якості та конкурентоспроможності продуктів переробки продукції вітчизняного виробництва;

- стимулювання розвитку виробництва продуктів дитячого харчування, в тому числі молочних, м'ясних, рибних та плодово-ягідних продуктів дитячого харчування, з метою задоволення попиту внутрішнього ринку;

- формування позитивних довгострокових очікувань товаровиробників шляхом забезпечення цінової стабільності ключових аграрних ринків;

- збільшення обсягу експорту сільськогосподарської продукції та харчових продуктів;

- стимулювання розвитку обслуговуючої, виробничої сільськогосподарської кооперації та розвиток виробництва у господарствах населення;

4. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р. [82], основною метою якої є забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності. Основні заходи програми щодо розвитку продовольчого ринку:

- розробка програм підтримки розвитку продовольчих ринків та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва в рамках членства України в СОТ;

- розвиток малого і середнього бізнесу та співпраці в галузі сільського господарства для заохочення до створення робочих місць у сільській місцевості;

- розробка закону про сільське господарство для встановлення стандартів в галузі сільського господарства та харчовій промисловості, раціонального та екологічно сприятливого використання земель, збереження зайнятості в сільській місцевості;

- регулювання розвитку екологічного сільського господарства та системи його сертифікації.

Зазначимо, що негативними явищами у системі нормативно-правового забезпечення розвитку продовольчого ринку є постійне недофінансування державних цільових програм, неефективне витрачання коштів та скасування програм на середині терміну реалізації. Так, аудит стану виконання “Державної програми розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу на 2007-2010 рр.” засвідчив, що за час дії програми рівень виконання заходів за рахунок бюджетних коштів становив лише 18,2 % від передбаченого обсягу. При цьому з Держбюджету фінансувався лише один із трьох програмних напрямів – дослідно-конструкторські роботи. Два інші – компенсація кредитних ставок банків за кредитами на технічне переоснащення підприємств АПК та удосконалення нормативно-правової бази з питань машинобудування для АПК – не фінансувалися взагалі [83, с. 34]. “Державна

цільова програма реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2015 р.” [84] протягом 2008-2011 рр. профінансована лише на 45,6 % від передбачених на цей період обсягів видатків з державного бюджету. На виконання заходів “Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р.” у 2008-2011 рр. спрямовано 68,2 % від прогнозного на цей період обсягу фінансових ресурсів. Так, фінансова підтримка виробництва екологічно чистого молока для виготовлення продуктів дитячого харчування здійснювалася лише у 2008-2009 рр.; підтримка сільськогосподарських товаровиробників у придбанні сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва була профінансована лише на 25 % [85]. “Державна цільова економічна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року” [86] у 2009 р. профінансована на 14 %, у 2010 – на 1,5 %, а у 2011 р. була скасована. “Державна цільова програма створення оптових ринків сільськогосподарської продукції” [86] затверджена у 2009 р. на період до 2014 р., проте у 2011 р. теж була скасована.

Нормативно-правове забезпечення процесу прогнозування в Україні у своєму складі містить два основні нормативні акти:

1. Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” [87], що визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави. Законом встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання зазначених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку.

2. Постанова Кабінету Міністрів України “Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету”[88], якою затверджено порядок розроблення проектів прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та державного бюджету, типові структури прогнозів, визначено головних виконавців та координаторів.

Варто зауважити, що у системі нормативно-правового й методичного забезпечення процесу прогнозування немає затверджених чітких методик прогнозування того чи іншого соціально-економічного явища чи процесу. Наявні методики стосуються дуже обмеженого числа об’єктів прогнозування, залишаючи поза увагою велику частину соціально-економічної системи. На нашу думку, затвердження єдиних методик прогнозування, в тому числі методики прогнозування розвитку продовольчого ринку, по-перше, підвищить достовірність прогнозних розрахунків; по-друге, впровадження єдиного підходу до оцінки того чи іншого соціально-економічного явища сприятиме уніфікації системи прогнозів; по-третє, чітко окреслені методики прогнозування знижуватимуть загальні трудовитрати процесу прогнозування.

Отже, нормативно-правова база, що забезпечує прогнозування розвитку вітчизняного продовольчого ринку включає в себе закони України, укази Президента України, постанови КМУ, різноманітні положення, державні стандарти, регламенти та інші нормативно-правові акти, що покликані: по-перше, забезпечувати якість і безпеку сільськогосподарської сировини та продовольчої продукції, що реалізується на продовольчому ринку країни, формувати і удосконалювати його інфраструктуру та регулювати взаємовідносини між усіма учасниками ринків продовольчих товарів; по-друге, визначати основні напрямки державної політики щодо розвитку аграрного сектора економіки та продовольчого ринку; по-третє, встановлювати загальний порядок розробки, затвердження й виконання прогнозних і програмних документів соціально-економічного розвитку.

Висновки до розділу 1

1. Аналіз різних підходів до розуміння сутності продовольчого ринку довів необхідність врахування значення державного регулювання та дозволив поглибити розуміння продовольчого ринку як системи економічних відносин між продавцями та покупцями з приводу купівлі-продажу, обміну сільськогосподарської сировини та продовольчої продукції, що забезпечує врівноваження попиту і пропозиції, а також збалансування інтересів суб'єктів ринку під впливом інструментів державного регулювання.

2. Проаналізувавши складові елементи поняття “розвиток” у загальнофілософському значенні, доведено, що під поняттям “розвиток продовольчого ринку” слід розуміти довготривалу, непостійну сукупність процесів кількісних та якісних змін, що розгортаються в просторі й часі і призводять до покращення чи погіршення характеристик основних параметрів продовольчого ринку, збільшення чи зменшення його потенціалу у процесі адаптації за змін умов зовнішнього середовища.

3. Дослідження підходів до розуміння суті та типології продовольчого ринку дозволило доповнити класифікацію на основі додатково визначених критеріальних ознак, а саме: за принципом цінової доступності товарів для кінцевих споживачів на: ринки соціального продовольства, ринки продовольчої продукції для середнього класу та продовольчі ринки елітної продукції; залежно від типу кінцевого споживача на: ринки продукції масового споживання, ринки продукції одиничного споживання ринки продуктів дитячого харчування та ринки лікувальних і лікувально-профілактичних продовольчих товарів.

4. У результаті дослідження продуктового, територіального та функціонального підходів до структуризації продовольчого ринку, побудовано власну схематичну модель функціональної структури продовольчого ринку, що характеризує взаємозв'язок продовольчого ринку із трьома сферами агропромислового комплексу, виробничою та ринковою інфраструктурою. На

основі поєднання продуктового й функціонального принципів розроблено схему продуктово-функціональної структури продовольчого ринку, яка дає змогу виявити та оптимізувати взаємозв'язки між виробничою та переробною галузями АПК та ринками сільськогосподарської сировини і готової продовольчої продукції

5. На основі принципу спорідненості видів діяльності поділено елементи інфраструктури вітчизняного продовольчого ринку на шість основних інфраструктурних складових: торгова та комерційно-посередницька, фінансова, маркетингова, виробнича, науково-кадрова та державно-регуляторна.

6. Аналіз наявних підходів до сутності прогнозування у різних галузях науки дозволив вперше ввести у науковий обіг поняття соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого ринку під яким пропонується розуміти процес науково обґрунтованого передбачення зміни попиту, пропозиції та ринкової ціни на продовольчий товар у майбутньому шляхом вивчення причинно-наслідкових зв'язків, тенденції та закономірностей розвитку продовольчого ринку.

7. Окреслено логіку соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку, що розкривається у послідовності наступних дій: соціально-економічний аналіз динаміки розвитку продовольчого ринку; виокремлення основних параметрів, що визначають його розвиток (попит, пропозиція, ціна, тощо); визначення головних чинників впливу на основні параметри розвитку продовольчого ринку; вибір оптимальних методів соціально-економічного прогнозування; розрахунок прогнозних показників основних параметрів розвитку продовольчого ринку; оцінка результатів прогнозування (верифікація прогнозу); кількісна оцінка результатів прогнозування; оцінка прогнозних показників на відповідність економічним законам; опис загального сценарію розвитку продовольчого ринку на основі отриманих результатів прогнозування; надання рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування продовольчого ринку.

8. Методологічні аспекти СЕП доповнено теоретичною моделлю дослідження механізму соціально-економічного прогнозування під якою запропоновано розуміти сукупність методів, важелів, чинників, взаємодія між якими з урахуванням споживчих продовольчих інтересів дозволяє підвищити точність, достовірність передбачення потреби у продовольстві та сприяє зростанню ефективності впливу державного регулювання на розвиток вітчизняного продовольчого ринку.

9. На основі аналізу основних нормативно-правових актів, що забезпечують функціонування й розвиток продовольчого ринку, а також процес розробки соціально-економічних прогнозів виявлено наступні проблеми: застарілість та надмірна деталізованість державних стандартів; неврегульованість питання безпечності приправних речовин; відсутність заборон на використання під час виробництва широкого спектру заборонених в Європі харчових продуктів, небезпечних харчових добавок та цукрозамінників; неспроможність забезпечити реактивами та необхідним обладнанням дослідні лабораторії для виявлення харчових добавок, ароматизаторів, ГМО, залишків ветеринарних препаратів та пестицидів, інших забруднювачів, наявних у готовій продукції; недофінансування державних цільових програм; неефективне витрачання коштів та скасування державних програм на середині терміну реалізації; відсутність чітких методик прогнозування того чи іншого соціально-економічного явища чи процесу.

10. Результати даного розділу опубліковані у роботах автора [89-96].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИКО-ПРОГНОСТИЧНА ОЦІНКА ПРОЦЕСУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ

2.1 Ринок продовольчої продукції України: стан та тенденції розвитку

Продовольчий ринок України ніколи не був ні високорозвиненим, ні стабільним, хоча рівень виробництва багатьох продовольчих товарів до розпаду Радянського Союзу був набагато вищим, ніж за сучасних умов. Для сучасних ринків продовольчої продукції України характерним є скорочення товарообігу основних продовольчих товарів вироблених вітчизняними товаровиробниками та зростання товарообігу іноземної продукції, що збільшує імпортозалежність України та підвищує соціальну напругу в суспільстві. У зв'язку з цим спостерігається погіршення економічного становища вітчизняних суб'єктів господарювання, які діють на даному ринку. Національні виробники продовольчої продукції змушені конкурувати не лише один з одним, а й з виробниками-імпортерами продовольства, які зазвичай володіють ефективнішими технологіями виробництва й розподілу своєї продукції, а також фінансовою підтримкою своєї держави. Незважаючи на надзвичайно складні умови функціонування суб'єктів продовольчого ринку, в Україні протягом останніх двадцяти років, продовольчі ринки практично всіх необхідних товарів, все ж таки, поступово, крок за кроком розвиваються, прагнучи знизити свою імпортозалежність та підвищити ефективність функціонування.

Для дослідження продовольчого ринку України здійснено розподіл його на шість основних ринків продовольчої продукції: ринок зерна, ринок молока та молокопродуктів, ринок цукру, ринок олії, ринок продуктів тваринництва і рибальства, ринок плодоовочевої та фруктових продукції. Отже, кожен з окреслених ринків розглянемо детально.

2.1.1. Ринок зерна

Ринок зерна і зернобобових культур – це основа стабільності всього продовольчого ринку, оскільки зерно є базовою складовою виробництва хлібобулочних виробів, кормовою базою для тварин, а також важливим сировинним ресурсом для переробної промисловості.

Основою функціонування зернового ринку є виробництво різних видів зернових культур, які в подальшому надходять на промислову переробку. Зазначимо, що обсяг виробництва зернових і зернобобових культур протягом 1990-2012 рр. характеризувався значною нестабільністю (1990 р. – 51 млн. т., 1991-1995 рр. – 38 млн. т., 2000 р. – 24,5 млн. т., 2003 р. – 20,2 млн. т., 2011 р. – 56,7 млн. т., 2012 р. – 46,2 млн. т.). Більшою мірою ще пояснюється надзвичайною чутливістю зернових культур до стану природно-кліматичних умов. Незважаючи на високу динамічність валового збору зернових протягом 1990-2012 рр., загальна посівна площа зернових культур залишалася доволі стабільною (додаток Д). На посів зернових відводилося в середньому близько 14 тис. га щорічно, що становить від 45 % до 58 % від загальної посівної площі сільськогосподарських культур. Проте, зауважимо, що у структурі загальної посівної площі зернових культур відбулися значні зміни: скоротилися посівні площі пшениці, жита, вівса, проса, гречки, рису та зернобобових, натомість посіви ячменю, кукурудзи і сорго зросли на 21 %, 257 % та 450 % відповідно. При цьому, зростання посівних площ зернових культур більшою мірою відбувалося за рахунок скорочення площ під кормові культури, картоплю, овочі та баштанні культури, що негативно вплинуло як на кормову базу для тваринницької галузі, так на розвиток ринку картоплі, овочів та баштанних культур.

При зіставленні обсягів виробництва зернових культур 1990 р. і 2012 р. спостерігається зменшення виробництва пшениці, жита, ячменю, вівса, проса, гречки та зернобобових і збільшення виробництва рису, кукурудзи на зерно та сорго. На основі результатів факторного аналізу (табл. 2.1), виявлено, що зниження валових зборів пшениці, проса та гречки відбувалося більшою мірою

Факторний аналіз зміни обсягів зернових і зернобобових культур⁴

Назва продукції	Приріст (зменшення) обсягу виробництва зернових 2012 р. у порівнянні з 1990р., тис. т.			Приріст (зменшення) обсягу виробництва зернових 2012 р. у порівнянні з 2000р., тис. т.		
	всього	в т. ч.		всього	в т. ч.	
		за рахунок зміни врожайності	за рахунок зміни посівних площ		за рахунок зміни врожайності	за рахунок зміни посівних площ
Пшениця озима і яра	-14611,1	- 9220,4	- 5390,7	+ 5565,6	+ 4255,5	+ 1310,1
Жито озиме і яре	-582,7	- 88,0	-494,7	-291,5	+ 480,2	- 771,7
Ячмінь озимий і ярий	-2232,6	-3445,1	+ 1212,5	+64,4	+ 912,1	- 847,7
Овес	-673,3	- 287,5	- 385,8	-251,7	+ 123,9	- 375,6
Просо	-180,6	- 135,3	- 45,3	-268,7	- 48,6	- 220,1
Гречка	-181,4	-104,9	- 76,5	-241,9	- 20,5	- 221,4
Рис	+42,2	+54,4	- 12,2	+70,1	+ 66,8	+ 3,3
Кукурудза на зерно	+16224,5	+1121,8	+15102,7	+17113,2	+ 2277,4	+ 14835,8
Сорго	+184,5	+13,8	+ 170,7	+192	+ 5,4	+ 186,6
інші зернові й зернобобові	-2792,6	- 1059,7	- 1732,9	-178,7	- 54,2	- 124,5
Зернові і зернобобові всього:	-4792,9	- 5699,7	+ 906,8	+21757,1	+14811,8	+ 6945,3

за рахунок зниження врожайності, а зменшення виробництва жита, вівса та зернобобових – за рахунок скорочення посівних площ. Нарощування виробництва кукурудзи на зерно та сорго відбувалося за рахунок розширення посівних площ, а збільшення виробництва рису – за рахунок підвищення врожайності.

При порівнянні обсягів виробництва зерна 2000 р. та 2012 р. спостерігаємо дещо іншу ситуацію. Відмічається нарощування обсягів виробництва пшениці, ячменю, кукурудзи на зерно, сорго, рису та скорочення обсягів жита, вівса, проса, гречки та зернобобових. Загальний збір всіх зернових і зернобобових дає позитивний приріст, що говорить про поступовий вихід галузі з кризи. На обсяги валового збору зернових більше інших факторів, впливає урожайність, яка протягом 1990-2012 рр. кілька разів то падала, то

⁴ Власні розрахунки автора

піднімалася. Так, при найвищих зборах у 1990 та у 2008 рр. рівень урожайності становив 35,1 та 34,6 ц/га, а при найнижчих – у 2000 та 2003 рр. – лише 19,4 і 18,2 ц/га відповідно.

За останніх двадцять років відбулися суттєві зміни у структурі виробництва зернових. Свою традиційну першість у виробництві втратила пшениця, яка протягом 1986-1990 рр. становила майже 50 % валового збору усіх зернових, а кукурудза, що зазвичай займала невелику частку валового збору, стрімко вибилася в лідери. Так, частка пшениці у загальному зборі зернових у 2012 р. порівняно з 1990 р. зменшилася на 43 %, а частка кукурудзи зросла з 9,3 % до 45,4 %. Також, значні зміни відбулися і у структурі виробників. Частка господарств населення у виробництві зернових зросла майже у 9 разів, а частка сільськогосподарських підприємств знизилася на 11 %. Дану динаміку не можна назвати позитивною, оскільки урожайність зернових у господарствах населення відстає від урожайності, що демонструють сільськогосподарські підприємства.

Звернемо увагу, що протягом досліджуваного періоду система виробництва зернових культур страждала від значних коливань рівня рентабельності. Особливо гостро зазначені коливання стосувалися вівса, проса, гречки, сорго й рису (додаток Е). Найбільш нестабільною була ситуація з вирощуванням гречки. Збиткове виробництво гречки у 2008-2009 рр. змінюється на надприбуткове у 2010 р. і сягає 70,2 %-ого рівня рентабельності. Протягом наступних двох років прослідковується зростання пропозиції гречки, внаслідок чого знижується її реалізаційна вартість і стрімко падає рентабельність досягаючи у 2012 р. позначки 24,5 %. На відміну від гречки, найстабільнішим рівнем рентабельності характеризується пшениця. Загалом середня рентабельність виробництва зернових і зернобобових культур протягом 2008-2012 рр. коливалася в межах від 7,3 % до 26,1 %.

Аналізуючи реалізацію зернової і зернобобової продукції зазначимо, що загальні обсяги реалізації продукції у 2012 р. порівняно з 2000 р. зросли трохи більше ніж в три рази. При цьому, реалізація зернових за рахунок переробних

підприємств знизилася на 8 %, реалізація зернових на ринку скоротилася на 89 %, реалізація товару населенню за рахунок оплати праці та пайовикам в рахунок орендної плати знизилася на 82 %, а за іншими напрями – зросла у 3,3 рази [101-105]. Розглядаючи видову структуру реалізації зернових, відмітимо, що у 2012 р. порівняно з 2000 р. знизилася обсяги реалізації жита, вівса, проса, гречки, а обсяги реалізації інших видів зернових – зросли.

Досліджуючи експортно-імпорتنі операції на зерновому ринку протягом 2010-2012 рр. (додатку Ж) можемо спостерігати стабільне нарощування експорту пшениці, який у 2012 рр. порівняно з 2010 зріс у 26 тис. разів. Також, збільшилися обсяги експорту кукурудзи, рису та сорго у 3,9, 8,4 та 3,3 рази відповідно. Натомість, експорт таких культур як жито, просо, ячмінь, гречка та овес зазнав скорочення. При цьому зауважимо, що основними конкурентами України на світовому ринку пшениці виступають Австралія, Канада, США, Росія та Франція, експорт яких протягом останніх років становить близько 69 % світового експорту.

Відмітимо, що експорт української пшениці становить 2,8 % світового експорту. Серед найбільших компаній-експортерів зернових в Україні слід відзначити компанію “Кернел”, частка якої у загальному обсязі експорту становить 10,4 %, “Нібулон” (9,8 %), Луї Дрейфус Лтд (8,5 %), А.С. Топфер Україна (5,9 %), Серна (5,6 %), Райз (3,7 %), Каргіл (3,2 %) та Бунге (3,1 %) [113, с. 37].

Здійснюючи аналіз основних покупців вітчизняного зерна зазначимо, що протягом розглянутого періоду провідними імпортерами є Польща, Єгипет, Білорусь, Пакистан, Саудівська Аравія та Молдовська Республіка. Що стосується імпорту зерна протягом 2010-2012 рр., то він знижується за такими культурами як пшениця, жито, рис і зростає за такими зерновими як ячмінь, овес, кукурудза, просо, гречка й сорго. Основними продавцями продукції для України виступають Німеччина, США та Угорщина.

Аналізуючи ринок продуктів переробки зернових і зернобобових культур (додаток З) зазначимо, що протягом останніх років знижуються обсяги

виробництва борошна, хлібобулочних і макаронних виробів, а обсяги виробництва круп – зростають дуже низькими темпами. Виробництво кондитерських виробів, де споживається значна частина продуктів переробки зернових, характеризується широкою номенклатурою та асортиментом товарів. Загальний обсяг виробництва підприємств складає більше 1 млн. т продукції на рік, що дозволяє повністю забезпечити потреби внутрішнього ринку та експортувати значні обсяги продукції закордон.

Отже, розвиток українського зернового ринку протягом 1990-2012 рр. характеризувався збільшенням виробництва кукурудзи, сорго та зниженням обсягів виробництва пшениці, жита, ячменю, вівса, проса, гречки й зернобобових. Зміна обсягів виробництва зернових культур вплинула на частку України у світовому виробництві зерна, яка за більшістю груп зернових скоротилася. Позитивним є те, що незважаючи на скорочення виробництва більш цінних зернових культур, протягом досліджуваного періоду вітчизняне виробництво зерна могло повністю забезпечувати потреби внутрішнього ринку. Для реалізації величезного потенціалу зернового ринку ми вважаємо необхідно створити привабливі економічні умови для аграрії: забезпечити стабільну рентабельність виробництва, підвищити інвестиційну привабливість галузі, спростити процедуру оренди сільськогосподарських земель, підвищити доступність лізингу сільськогосподарської техніки, забезпечити рівний доступ сільськогосподарських виробників до дешевих кредитів, тощо.

2.1.2. Аналіз ринку молока та молокопродуктів

У сучасних умовах господарювання розвиток вітчизняного ринку молокопродуктів значно загальмувався. За даними Державної служби статистики України обсяги виробництва молока протягом 1990-2011 рр. скоротилися більш, ніж у два рази, тобто, якщо у 1990 р. вироблялося 24508,3 тис. т молока, то станом на кінець 2011 р. обсяг виробленого молока всіма категоріями господарств становив лише 11086,0 тис. т. (рис. 2.1). При цьому зазначимо, що найбільше скорочення виробництва молока спостерігалось на сільськогосподарських підприємствах (обсяги виробництва скоротилися у 8

Рис. 2.1 Динаміка виробництва молока в Україні у 1990-2012 рр., тис. т [97-100]

разів). Натомість ситуація з виробництвом молока господарствами населення була дещо кращою, обсяги виробництва то росли, то падали, однак залишалися вищими порівняно з 1990 р.

Зниження обсягів виробництва молока спричинене активним скорочення поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ). Так, у 1990 р. в Україні у господарствах усіх категорій налічувалося близько 8 млн. 378 тис. корів, а станом на кінець 2012 р. дана цифра зменшилася більш, ніж втричі і становила вже 2 млн. 554 тис. корів. При цьому, скорочення поголів'я худоби спостерігалось однаково як на сільськогосподарських підприємствах, так і у господарствах населення. Таку різку втрату інтересу до утримання молочних тварин можна пояснити постійним подорожанням кормів, електроенергії, техніки, паливо-мастильних матеріалів, недостатньою підтримкою держави молочного тваринництва, негативною демографічною ситуацією, що проявляється у щорічному зменшенні сільського населення, низьким рівнем рентабельності виробництва молока та іншими причинами. Слід зазначити, що при загальній тенденції до скорочення ВРХ в Україні існують області, які протягом довгого періоду часу тримають своє лідерство за обсягами утримання худоби. Такими областями-лідерами є Вінницька, Полтавська, Хмельницька, Львівська та Чернігівська області. Найбільша кількість корів станом на кінець

2012 р. утримується у Вінницькій області – 173 тис. голів, Львівській – 152 тис. голів та у Хмельницькій – 150 тис. голів. Проте, лідируючі позиції даних областей зовсім не означають, що їх не торкнулося скорочення поголів'я корів. Так, кількість корів на Вінниччині порівняно з 1990 р. скоротилася у 2,5 рази, на Полтавщині – у 3,1 рази, на Хмельниччині – у 2,6 рази, на Львівщині – у 2,7 рази, а на Чернігівщині – у 3,3 рази.

Позитивним явищем у молочній промисловості є стабільне зростання продуктивності худоби у сільськогосподарських підприємствах. За дванадцять років інтенсифікації виробництва (2000-2012 рр.) середньорічний удій молока від однієї корови збільшився практично у три рази. Проте, якщо порівняти продуктивність корів в Україні із середньорічними удоями молока у розвинених країнах, то можемо спостерігати значне відставання вітчизняної молочної промисловості. Так, якщо в Україні станом на кінець 2012 р. середньорічний удій молока від однієї корови становив 4676 кг, то в Ізраїлі – 13000 кг, в США – 8431 кг, в Данії – 7344 кг, а у Німеччині – 6281 кг [118, с. 16].

Аналізуючи виробництво молочної продукції в розрізі її продовольчих груп зазначимо, що протягом 2003-2012 рр. спостерігається зростання виробництва рідкого обробленого молока на 41 %, а вершків жирністю 8 % – у 3,6 рази. Натомість обсяги виробництва вершкового масла за цей самий період знизилися на 35 % [119-120]. У структурі молочної продукції лєвова доля належить обробленому рідкому молоку, частка якого у загальному обсязі молочних продуктів становить 47 % (рис. 2.2). Друге місце за обсягами виробництва продукції посідають кисломолочні продукти, яким належить 25 % всього обсягу виробленої молоко продукції. На третьому місці стоять сири, сумарна частка яких становить 11 % від загального обсягу розглянутих груп молокопродуктів.

Ще одною тенденцією, що панує на ринку молока протягом останніх років є посилення імпортозалежності. Споживчий ринок все більше наповнюється імпортною продукцією, що спричинює пошук вітчизняними

Рис. 2.2 Виробництво основних груп молочних продуктів в Україні у 2012 р., % [120]

товаровиробниками нових шляхів для посилення своїх конкурентних позицій. Для аналізу цієї ситуації розглянемо основні показники зовнішньої торгівлі України молоком і молочними продуктами, що наведені у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Основні показники зовнішньої торгівлі України молоком і молочними продуктами у 1995-2012 рр., тис. т [121-123]

Роки / Показники	Виробництво	Імпорт	Експорт	Сальдо торговельного балансу
1995 р.	17274	58	1420	1362
2000 р.	12658	50	1100	1050
2005 р.	13714	112	1901	1789
2008 р.	11761	234	1140	906
2010 р.	11249	273	956	683
2011 р.	11086	257	964	707
2012 р.	11378	410	820	410
2011 р. в % до 1995 р.	64	443	68	52
2012 р. в % до 1995 р.	66	707	58	30

Представлена інформація свідчить, що протягом 1995-2011 рр. виробництво молока і всієї молочної продукції скоротилося на 36 %. Як наслідок, Україна перемістилася з 10-го на 17 місце у світовому рейтингу виробництва молока. У свою чергу імпорту продукції за цей період зріс практично у 4,5 рази. У 2012 р. відбулося незначне розширення виробництва на 2,6 % порівняно з попереднім роком, та незважаючи на це, обсяги імпорту

продукції зросли на 60 %. Зазначимо, що одного боку, зростання імпорту молокопродукції призводить до розширення асортименту продукції на ринку та покращення її якості, що свідчить про покращення рівня життя населення, однак з іншого боку, розширення імпорту негативно впливає на стан нашої продовольчої безпеки, оскільки вітчизняні товаровиробники можуть, не витримавши конкуренції з імпортерами продовольства, закрити свої виробництва і піти з ринку.

Україна входить до десятки найбільших світових експортерів молочної продукції, проте за рахунок стабільної тенденції щорічного скорочення обсягів експорту її позиції з кожним роком слабшають (з 1995 р. по 2012 р. обсяги експорту молокопродукції знизилися на 42 %). Незважаючи на значне розширення імпорту та падіння експорту, сальдо на кінець 2012 р. залишалось позитивним, хоча й становило лише 30 % від сальдо 1995 р.

За умов зниження попиту на молокопродукцію на внутрішньому ринку вітчизняні товаровиробники змушені шукати нові ринки збуту. Негативним у даній ситуації є те, що найбільшим ринком збуту українських молочних товарів є Росія, яка, знаючи про таку експортну монозалежність України, часто влаштовує їй “молочні та сирні війни”. Це актуалізує українських товаровиробників розширювати географію експорту, проте для реалізації цієї ідеї необхідно терміново покращувати якість продукції.

Незважаючи на низьку якість сировини та зниження доходів населення протягом останніх років, ціни на молочну продукцію – зростали. Зростання цін відбувалося стрибкоподібно. Найбільший стрибок цін був зафіксований у 2010 р., коли ціни зросли на 56 % порівняно з попереднім роком [100].

Аналізуючи реалізацію молочної продукції сільськогосподарськими підприємствами зазначимо, що з 1990 р. по 2004 р. обсяги її реалізації впали на 89 %. Найпоширеніший канал реалізації – збут переробним підприємствам (додаток И). Частка даного каналу з поміж інших з кожним роком зростала і у 2012 р. досягла значення 94 %. Останніми роками все менше продукції сільськогосподарські підприємства реалізують на ринках, а частка продукції

реалізована населенню за рахунок оплати праці та пайовикам за рахунок орендної плати найближчим часом взагалі досягне нуля.

Серед найбільших виробників молока чільне місце належить компанії “Астарта”, доля якої у загальному обсязі виробленого молока сільськогосподарськими підприємствами у 2012 р. становила 3,65 %. Також, важливе місце на ринку відводиться компаніям “HarvEast” (2,4 % від загального обсягу виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами у 2012 р.), Групі компаній “Кернел” (1,8 %), “Українській молочній компанії” (1,33 %), компанії “Сварог Вест Груп” (1,1 %), “Приват-Агроцентр” (1,01 %), Групі “Агропродінвест” (0,97 %) [124, с. 59].

Аналіз ринку молока і молоко продукції дає підстави стверджувати, що 1990-2012 рр. були нелегкими для вітчизняної молочної промисловості. Падіння внутрішнього попиту на молочну продукцію, зростання цін на сировину, обмеження експорту, високий ступінь зносу основних засобів, недостатня державна підтримка молочного скотарства, відсутність ефективних інтеграційних зв'язків “виробництво – переробка – збут” та інші причини, суттєво загальмували розвиток молочного ринку. Проте, на нашу думку, вирішення проблем якості продукції, технічної модернізації виробництва та забезпечення безперешкодного експорту спроможне у найкоротший термін кардинально змінити ситуацію у галузі.

2.1.3. Аналіз ринку цукру

У системі продовольчих ринків одним з провідних є ринок цукру, оскільки цукор відповідно до Концепції національної безпеки належить до категорії стратегічних продуктів, які забезпечують економічну безпеку країни.

Українська цукрова галузь за часів Радянського Союзу була дуже добре розвиненою. Виробництво українського цукру з цукрових буряків становило близько 60 % виробництва колишнього СРСР та 10 % світового виробництва бурякового цукру. Кількість зайнятих у бурякоцукровому комплексі становила понад 1,5 млн. чоловік, а виробнича інфраструктура містила в своєму складі 192 цукрових заводи, які переробляли в середньому 40 млн. т. цукрових буряків

на рік. Проте, після здобуття Україною незалежності відбувся розрив основних господарських зв'язків України із країнами колишнього СРСР, внаслідок чого цукрова галузь почала різко занепадати. Так, за даними Національної асоціації цукровиків України, із 192 цукрових заводів у 1998 р. працювало 176, а у 2010 р. – 73 [125, с. 23; 126]. У 2012 р. в Україні працювало лише 63 цукрових заводів, сумарною виробничою потужністю 212,88 тис. т. переробки цукрових буряків на добу, які за рік переробили 17,17 млн. т. цукрових буряків, виробивши при цьому лише 2226,4 тис. т. цукру [127].

Зупинення діяльності цукрових заводів пояснюється тим, що за сучасних умов господарювання обсяг виробництва цукру визначається можливостями його реалізації, тобто обсягом внутрішнього попиту і розміром експортних поставок. За рахунок значної пропозиції на світовому ринку дешевого цукру-сирцю, вітчизняний буряковий цукор є неконкурентоспроможний і, як наслідок, вітчизняні цукровики орієнтують свою діяльність на задоволення потреб внутрішнього ринку.

Вище наведені причини призвели до того, що за період з 1990 р. по 2012 р. виробництво цукру в Україні скоротилося більш, ніж в 3 рази (рис. 2.3).

Рис. 2.3 Динаміка виробництва цукру в Україні у 1990-2012 рр. [114; 119]

Як бачимо з рис. 2.3, обсяги виробництва цукру щороку змінюються – то падають, то зростають. Маятникоподібний розвиток даного ринку пояснюється

тим, що дефіцит цукру в одному році породжує його перевиробництво в наступному. Падіння цін на цукор, внаслідок високої пропозиції товару спричинює скорочення посівів наступного виробничого циклу, що породжує новий дефіцит і повторення ситуації.

Зауважимо, що протягом всього аналізованого періоду в Україні традиційно переважає виробництво саме бурякового цукру, а виробництво тростинного цукру займає незначну частку у загальному виробництві (від 10 до 20 %), яка іноді прирівнюється до нуля. Виняток становив 2003 р., коли частка тростинного цукру у загальному виробництві сягнула нетрадиційно високого рівня – 41 %.

Основними споживачами цукру в Україні виступають населення та виробники кондитерських виробів (їхня питома вага становить понад 70 %), виробники лікєро-горілчаної продукції та молочних консервів (5 % по кожному), виноробні підприємства і виробники хлібобулочних виробів, виробники пива (3,5 % по кожному), виробники безалкогольної продукції та соусів й майонезу (2,3 % по кожному), виробники соків (2,2 %), виробники кисломолочної продукції та морозива (1,9 %) та інші (менше 1 %) [126-127].

Основними тенденціями, що панують на цукровому ринку протягом останніх років є тенденція укрупнення, злиття і поглинання виробників цукру та тенденція активної вертикальної інтеграції виробників цукру з виробниками сировини. Так, з 56-ти заводів, які працювали у 2009 р. та 73-ох, які працювали у 2010 р. 26 та 32 заводи відповідно були інтегровані в компанії (додаток К). У 2011 р. відбулися нові зміни на даному ринку – агрокомпанія “Кернел Трейд” купила групу компаній “Укррос”, а компанія “Укрлендфармінг” придбала Західну компанію “Дакор” та “Райз-цукор”. Незважаючи на те, що у кількісному плані заводи інтегровані в компанії почали переважати лише у 2012 р., вони протягом 2009-2012 рр. в середньому виробляли цукру вдвічі більше ніж заводи не інтегровані в компанії.

В ході аналізу ринку цукру варто відмітити, що вагомий вплив на вітчизняний ринок цукру здійснює зобов'язання України щорічно імпортувати

260 тис. т цукру-сирцю без застосування при цьому будь-яких імпорتنних обмежень. Дане зобов'язання є умовою членства України в Світовій Організації Торгівлі, проте воно негативно впливає на економіку вітчизняних цукровиків. Українські виробники цукру спроможні повністю задовольнити весь внутрішній попит самостійно, а надлишок цукру, який виникає в результаті примусового імпорту, тисне на ціну товару, що, знижуючи рентабельність бізнесу, заставляє вітчизняних виробників цукру шукати інші канали збуту на зовнішньому ринку, скорочувати потужності або, в гіршому випадку, банкрутувати та йти з ринку. Як наслідок, протягом 2004-2011 рр. обсяг експорту цукру знизився майже у шість разів (рис. 2.4).

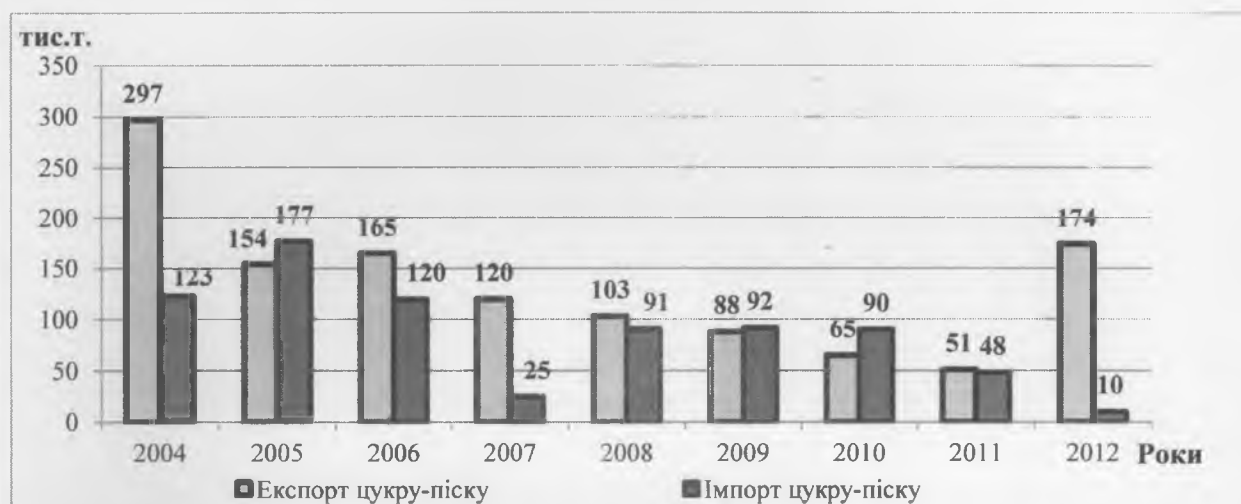

Рис. 2.4 Динаміка обсягів експорту та імпорту цукру у 2004-2012 рр., тис. т [121-123]

Зростання експорту прослідковується лише у 2012 р., коли було експортовано 174 тис. т білого цукру на суму 113,7 млн. дол. США [106]. Основними покупцями українського цукру були Казахстан, Грузія та Киргизстан. Імпорт цукру варіював в межах від 177 тис. т цукру у 2005 р. до 10 тис. т цукру у 2012 р. Низький показник імпорту у 2012 р. є результатом того, що після двох років імпорту цукру-сирцю, 2012 р. став першим після вступу України до СОТ, коли не використовувалась квота на імпорт за пільговим 2-відсотковим тарифом. Таким чином було імпортовано мінімальний обсяг бурякового цукру (лише 10 тис. т), а імпорт цукру-сирцю був практично

відсутній (5,6 тис. т). Також, слід зазначити, що провідна роль у структурі українського імпорту традиційно належить Білорусії.

Отже, проаналізувавши вітчизняний ринок цукру, зазначимо, що його розвиток у 1990-2012 рр. характеризуються нестабільністю і мінливістю. Основними тенденціями, що панують на даному ринку є: поступове укрупнення компаній виробників цукру, закриття заводів не інтегрованих у компанії та збільшення кількості вертикально інтегрованих підприємств; збільшення витрат на вирощування цукрових буряків, згиження прибутковості виробництва; зниження конкурентоспроможності бурякового цукру внаслідок розвитку низько затратного виробництва цукру із цукрової тростини. Також зазначимо, що вітчизняна цукрова галузь орієнтована на задоволення потреб внутрішнього ринку, внаслідок чого спостерігається щорічне скорочення задіяних виробничих потужностей.

2.1.4. Ринок рослинної олії

Ринок рослинної олії в Україні протягом тривалого періоду динамічно розвивається, займаючи провідне місце у структурі продовольчого ринку. Основними культурами, які застосовують для виробництва вітчизняної олії є соняшник, ріпак та соя. У структурі виробництва олійних культур переважає соняшник (рис. 2.5). Обсяги його виробництва протягом 1990-2012 рр. зросли у 3,3 рази, проте, внаслідок зростання валових зборів ріпаку та сої у 9,3 та у 24,3

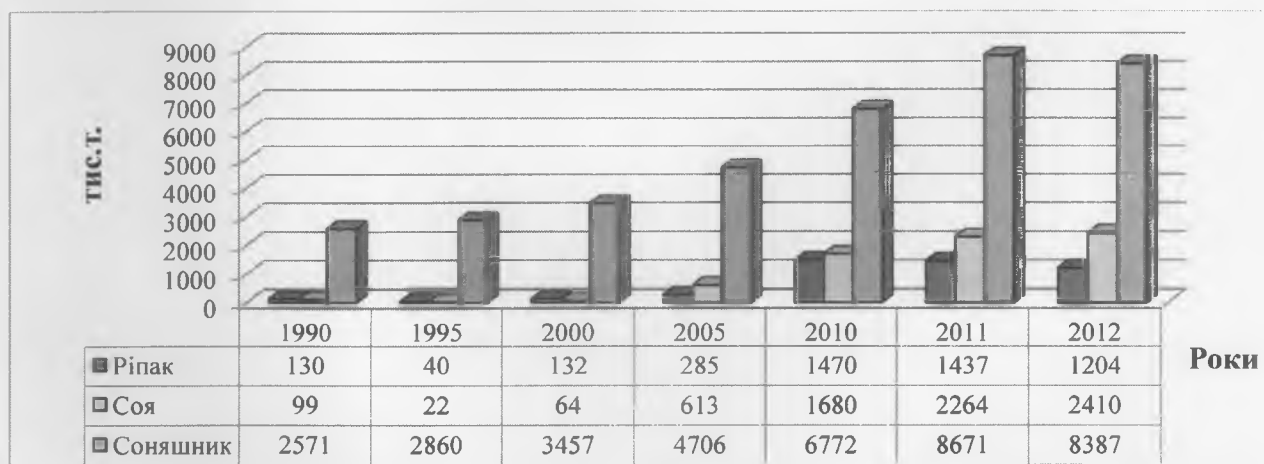

Рис. 2.5 Динаміка виробництва олійних культур в Україні у 1990-2012 рр., тис. т [97-100]

рази відповідно, його питома вага у структурі олійних культур скоротилася з 92 до 70 %. Окрім цього, протягом зазначеного періоду урожайність соняшнику зросла на 47 %, а посівні площі розширилися на 30 %. Рентабельність виробництва була стабільно високою. Найбільш прибутковим для виробників насіння соняха був 2007 р. (рентабельність становила 75,9 %), а найменш прибутковим був 2006 р. (рентабельність становила 20,7 %).

Основними компаніями-виробниками соняшнику у 2011 р. були: компанія Ілліч-Агро Донбас, частка ринку якої становила 0,88 %, “Агротон” (0,73 %), “Зернопродукт МХП” (0,54 %), “Нібулон” (0,50 %), “Трайгон фармінг Харків” (0,47 %) та “Урожай” (0,39 %) [128, с. 39].

Здійснюючи аналіз виробництва олії зазначимо, що у структурі всієї рослинної олії без сумніву переважає виробництво соняшникової олії, питома вага якої в середньому становить 97 %. Друге місце у вітчизняному виробництві займає олія з соєвих бобів, частка якої у загальному виробництві коливається від 2,8 до 1,7 %. Досліджуючи основні показники виробництва й використання рослинних олій (рис. 2.6.) зауважимо, що протягом 2004-2012 рр. обсяг виробництва зріс практично в 3 рази, обсяг експорту – у 4 рази, обсяг імпорту збільшився на 26 %, а фонд споживання майже не змінився.

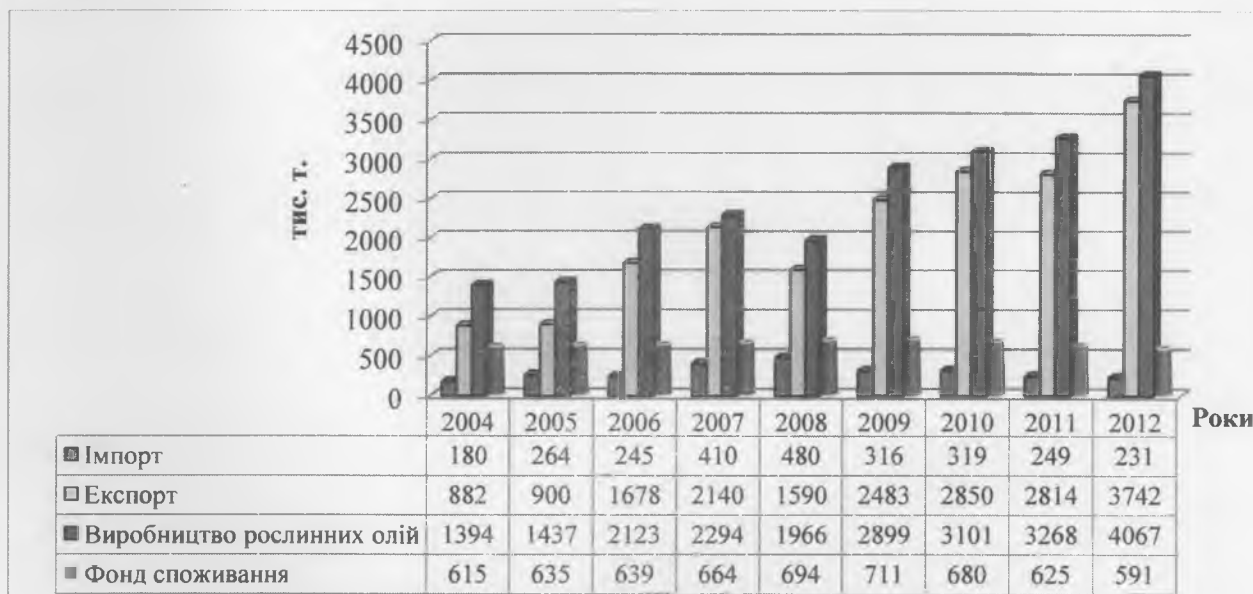

Рис. 2.6 Динаміка виробництва і використання рослинної олії в Україні у 2004-2012 рр., тис. т [121-123]

Зазначимо, що протягом останніх років Україна стабільно імпортує великі обсяги пальмового і кокосового масла. Наприклад, у 2011 р. в Україну імпортовано 189,8 тис. т пальмового і 30,7 тис. т. кокосового масла, а у 2012 р. – 171,9 і 26,9 тис. т відповідно [106-107]. Окрім даних масел, у структурі імпорту також важливе місце займає оливкова та соняшникова олія, дещо менший відсоток – рицинове й арахісове масло. Якщо розглядати експорт-імпорт у географічному розрізі, то зауважимо, що у 2012 р. найбільшими покупцями вітчизняного масла є Туреччина, Нідерланди та Іспанія. Найбільшими експортерами соняшникової олії є компанії Карнел, Креатив, Каргіл, Миронівський хлібпродукт, ВіОіл, Агрокосм та Серна, що у 2012/2013 маркетинговому році у сумарному обсязі експортували 2 млн. 148 тис. т. олії [129, с. 41]. Провідними продавцями пальмового й кокосового масла є Індонезія й Малайзія, оливкової олії – Іспанія, соняшникової та ріпакової олії – Росія, а рицинового масла – Індія.

Отже, ринок олійних культур та олії є один з найприбутковіших у всьому агропромисловому комплексі, тому даному ринку не притаманні серйозні кризові явища, які мають місце на інших ринках. Ринок олії і олійного насіння розвивався протягом всього досліджуваного періоду, а особливо активно – з 2000 р. Враховуючи постійно зростаючий попит на олійні культури й олію на світовому ринку, стає очевидно, що на даному ринку протягом наступних років пануватимуть позитивні очікування.

2.1.5. Ринок продуктів тваринництва і рибництва

Як в Україні, так і в світі ринок м'яса протягом двох останніх десятиліть активно розвивається. Проте, на превеликий жаль, в Україні даний ринок більшою мірою розвивається за рахунок імпорту дешевої мороженої яловичини, свинини та харчових субпродуктів, а не за рахунок розширення власного виробництва сировини і м'ясопродукції. Як свідчать статистичні дані на фоні зростання попиту на м'ясну продукцію протягом 2012-1995 рр. виробництво м'яса в Україні впало на 3,6 %, в той час як імпорт зріс більш ніж у 22 рази (рис. 2.7). У структурі розвитку вітчизняного тваринництва можна

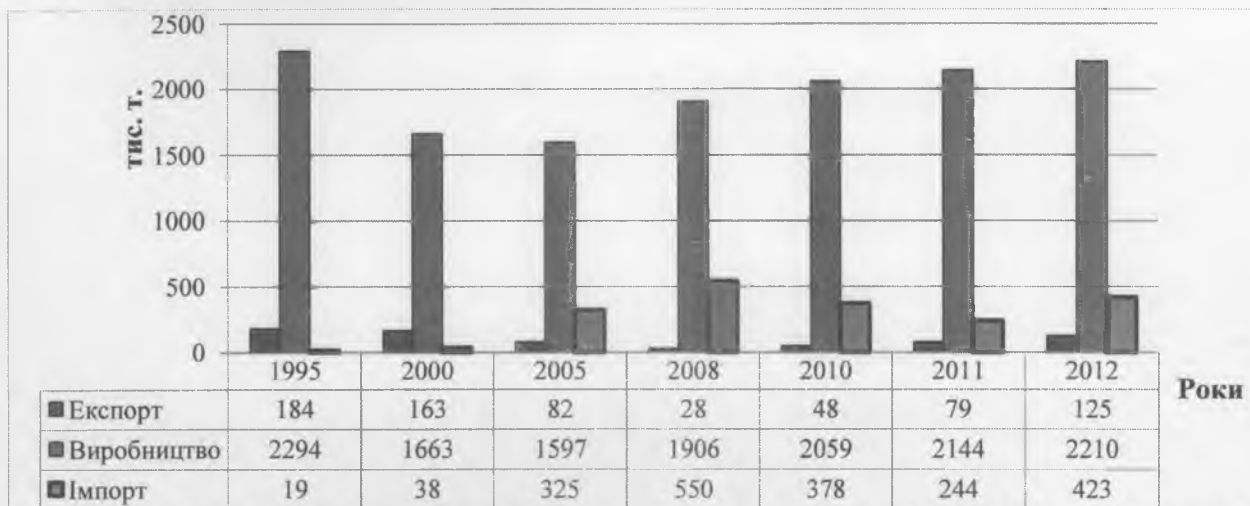

Рис. 2.7 Динаміка виробництва, експорту та імпорту м'яса в Україні у 1995-2012 рр., тис. т [121-123]

виділити два основні етапи. Перший – з 1990 р. по 2005 р. характеризується активним скороченням виробництва усіх видів м'яса. Виробництво м'яса у забійній вазі всіма категоріями господарств впало практично у 3 рази. Другий – з 2006 р. і по наш час – відбувається стабільне нарощування (3-7 % щорічно) обсягів виробництва м'яса в основному за рахунок курятини та свинини. Як наслідок, відбулися значні зрушення у структурі виробництва м'яса. Якщо у 1990 р. панівну долю у структурі виробництва займало м'ясо яловичини і телятини (близько 46 % від усього виробництва м'яса), друге місце за обсягом виробництва належало свинині (36 %), а третє – птиці (16 %), то у 2012 р. ситуація різко змінилася. Провідне лідерство у структурі виробництва м'яса у 2012 р. належало м'ясу птиці, на другому місці залишилася свинина, а на третьому – яловичина і телятина (рис. 2.8.).

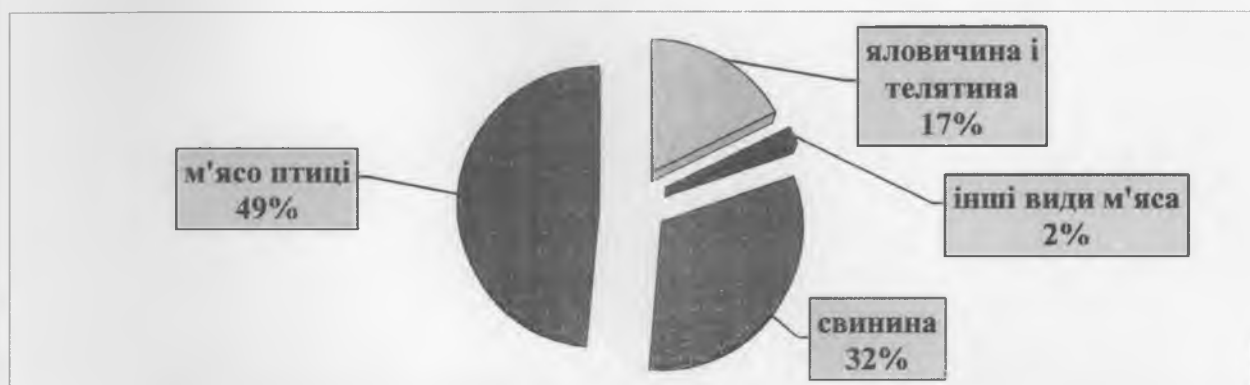

Рис. 2.8 Структура виробництва м'яса в Україні у 2012 р., % [123]

Серед найбільших виробників птиці слід відзначити компанію Миронівський Хлібопродукт, частка ринку якої у 2012 р. становила 51,4 %. Дещо менші обсяги виробництва демонструють комплекси “Агромарс”, “Дніпровський”, “Агро-Овен” та Володимир-Волинська птахофабрика, частка ринку яких становить 14,5 %, 6,0 %, 5,3 % та 3,3 % відповідно [130, с. 55]. До п'ятірки найбільших виробників свинини входить “АПК-Інвест”, “Глобинський свинокомплекс”, агрокомбінат “Калита”, “Даноша” та “Нива Переяслівщини” [131, с. 45].

Розглядаючи виробництво м'яса за категоріями господарств зазначимо, що протягом 1990-2012 рр. відбулося скорочення виробництва м'яса як в господарствах населення, так і на сільськогосподарських підприємствах. Проте зауважимо, скорочення виробництва м'яса у господарствах населення було значно меншим, ніж на сільськогосподарських підприємствах, внаслідок чого частка сільськогосподарських підприємств у виробництві м'яса скоротилася, а частка господарств населення – зросла. Так, якщо у 1990 р. сільськогосподарські підприємства виробляли 71 % всього виробленого в країні м'яса, а господарства населення – 29 %, то у 2012 р. дані показники становили 58 та 42 % відповідно.

Важливим негативним моментом сучасної м'ясної галузі є те, що останніми роками знижується рентабельність виробництва. У 2012 р. рентабельність виробництва великої рогатої худоби становила мінус 29,5 %, а птиці – мінус 7,2 %. Найзбитковішим у 2012 р. було вирощування овець та кіз на м'ясо (рівень рентабельності мінус 40 %), а найприбутковішим – вирощування свиней (рівень рентабельності – плюс 2 %) [105].

Аналізуючи обсяги виробництва м'яса, м'ясної продукції, яєць та риби, які наведено в додатку Л зазначимо, що у 2012 р. порівняно з 2003 р. відзначається скорочення обсягів виробництва яловичини, баранини, готових продуктів та консервів із м'яса свійської птиці, свинини та яловичини, також можна спостерігати зниження обсягів вилову риби, ракоподібних і моллюсків.

Натомість обсяги виробництва свинини, яєць, м'яса і субпродуктів свійської птиці та ковбасних виробів – зросли.

Досліджуючи питання експорту м'яса зазначимо, що обсяги експорту у 1995-2012 рр. були доволі низькими. У 2012 р. було експортовано лише 125 тис. т м'яса, серед якого свинини – 20 тис. т., яловичини – 16,7 тис. т., а птиці – 80,7 тис. т. При цьому відмітимо, що основними покупцями вітчизняного м'яса є Російська Федерація та Казахстан. У структурі експорту рибопродуктів 2012 р., експорт свіжої й мороженої риби становив 17,4 тис. т., рибного філе та м'яса риб – 0,5 тис. т., риби сушеної, соленої, копченої – 42 т., ракоподібних – 385 кг., а молюсків – 131 т. Експорт яєць в шкарлупі у 2012 р. становив 15859,2 млн. шт. на суму 53857,6 тис. дол. США, а без шкарлупи – 1,5 тис. т. на суму 30628,9 тис. дол. США [106]. Основними покупцями на ринку яєць виступали Російська Федерація та Ірак.

Аналізуючи імпорт м'ясної продукції зазначимо, що у 2012 р. було імпортовано 423 тис. т. м'ясної продукції, зокрема свинини – 207,7 тис. т., яловичини – 3,8 тис. т., а м'яса й харчових субпродуктів свійської птиці – 114,6 тис. т. Загальний обсяг імпорту м'ясопродукції у 2012 р. порівняно з попереднім роком зріс на 73 %, переважаючи тим самим обсяг експорту у 3,4 рази. Імпорт рибопродукції у 2012 р. склав близько 382,8 тис. т., а імпорт яєць – 51930 млн. шт.

Отже, вітчизняна м'ясна галузь перебуває в кризовому становищі. Внутрішнє виробництво м'ясопродуктів не здатне повністю задовольнити потреби внутрішнього ринку, а зростання імпорту дешевої сировини спричинює зниження закупівельних цін на м'ясо через що власне виробництво м'яса ВРХ стає нерентабельним.

2.1.6. Ринок плодоовочевої та фруктової продукції

Овочі та плоди є основними носіями вітамінів, легкозасвоюваних вуглеводів, мікроелементів, харчових волокон та інших необхідних речовин для здорового функціонування організму людини. Аналізуючи основні показники виробництва плодоовочевої та фруктової продукції (табл. 2.3) зазначимо, що за

**Основні показники виробництва картоплі, овочів, плодів та ягід
у 1990-2012 рр. [97-100]**

Назва продукції	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
<i>Валовий збір, тис. т.</i>							
Картопля	16732	14729	19838	19462	18705	24248	23250
Овочі	6666	5879,8	5821,3	7295,0	8122,4	9832,9	10017
Плоди та ягоди	2902	1897	1453	1690	1747	1896	2009
<i>Урожайність, ц/га</i>							
Картопля	117	96	122	128	133	168	161
Овочі	149	120	112	157	174	195	199
Плоди та ягоди	43	30	38	64	78	85	90
<i>Площі з яких зібрано врожай, тис. га.</i>							
Картопля	1433	1531	1631	1516	1412	1443	1444
Овочі	447	489	519	464	468	504	503
Плодово-ягідні насадження	504	637	378	266	223	223	255

останні два десятиліття істотних змін у виробництві картоплі, овочів, плодів та ягід не відбулося. Починаючи з 2003 р. за рахунок впровадження нових технологій в рамках окремих інвестиційних проектів та, деякою мірою, через сприятливі погодні умови й підвищення урожайності, спостерігається зростання валових зборів та урожайності картоплі (у 2012 р. порівняно з 1990 р. валові збори картоплі зросли на 39 %, а урожайність на 38 %). Також відзначимо зростання частки господарств населення у виробництві картоплі з 71 % до 97 %.

Аналізуючи виробництво овочів протягом періоду 1990-2012 рр. відмітимо, що валові збори зросли на 50 %, при цьому урожайність зросла на 34 %, а посівні площі лише на 13 %. Найбільшу питому вагу у структурі виробництва овочів займають помідори, капуста та цибуля на ріпку. У 2012 р. їх частка у структурі виробництва овочевої продукції становила 21, 19 та 11 % відповідно. Найменша частка у структурі виробництва овочів належить часнику, диням, перцю солодкому і гіркому та, звісно, овочам закритого ґрунту. Протягом досліджуваного періоду змінилася структура виробників даної продукції, частка господарств населення у виробництві овочів зросла з 27 % до 86 %, а частка сільськогосподарських підприємств знизилася відповідно.

Необхідно сказати, що вирощування овочів у 2012 р. для сільськогосподарських підприємств було збитковим заняттям – рівень рентабельності становив мінус 2,4 %.

Зважаючи на скорочення площ плодоягідних насаджень протягом 1990-2012 рр. на 49 % за рахунок зростання їхньої урожайності у 22 рази обсяги виробництва плодоягідної продукції скоротилися лише на 30 % [97-100]. При цьому, частка господарств населення у виробництві даної продукції зросла з 54 до 82 %, а частка сільськогосподарських підприємств скоротилася з 46 до 18 %. Протягом досліджуваного періоду у структурі виробництва плодоягідних культур найбільшу частку займали плоди яблуні, вишні та груші, а найменшу – плоди малини, смородини, агрусу та айви. Загалом, вирощування плодів та ягід у 2012 р. було прибутковою справою – середній рівень рентабельності плодів та ягід становив 8,8 та 5,1 % відповідно.

Аналізуючи динаміку обсягів експорту та імпорту картоплі й овочів (рис. 2.9) зауважимо, що протягом 1995-2012 рр. обсяги експорту та імпорту картоплі знизилися на 56 і 82 % відповідно, натомість обсяги експорту овочів зросли на 78 %, а обсяги імпорту – збільшилися у 5 разів. Основними покупцями вітчизняної картоплі у 2012 р. були Грузія, Молдова та Росія, а основними постачальниками – Нідерланди, Єгипет та Німеччина. Провідним покупцем капусти, салату, огірків й корнішонів була Росія, цибулі, часнику,

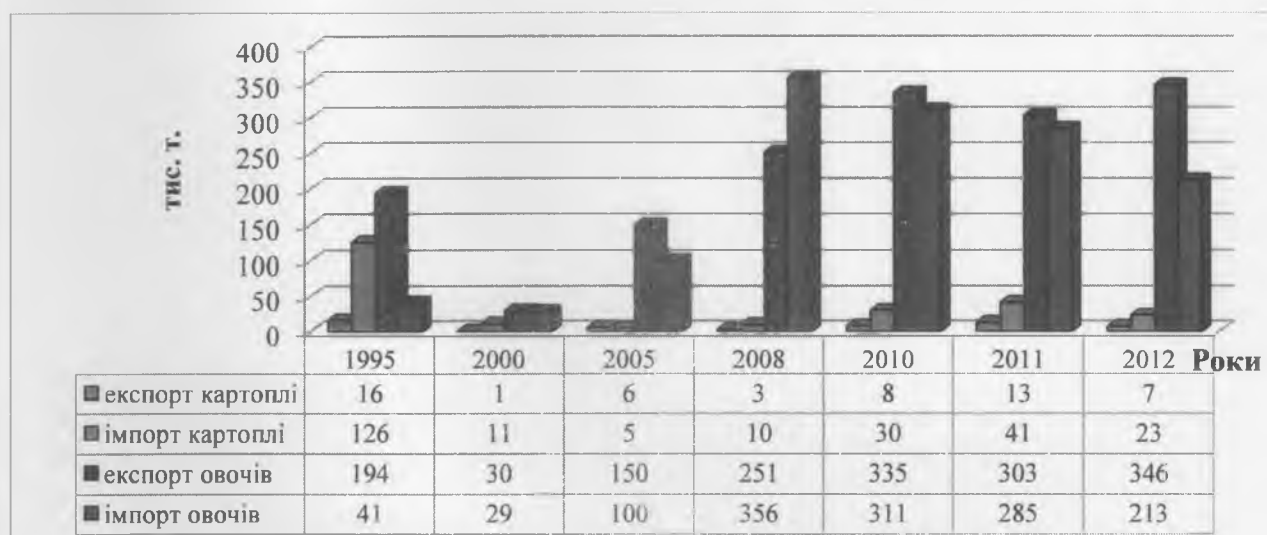

Рис. 2.9 Динаміка імпорту та експорту овочів та картоплі у 1995-2012 рр., тис. т [121-123]

моркви й буряку – Росія й Молдова, баклажанів – Росія і Білорусія, а бобових овочів – Іспанія і Туреччина. Щодо імпорту свіжих овочів зазначимо, що найбільшим постачальником цибулі й часнику на внутрішній ринок України у 2012 р. був Китай, капусти – Колишня Югославська Республіка Македонія, салату – Іспанія, моркви – Ізраїль, огірків й корнішонів – Туреччина, бобових овочів – Кенія, а баклажанів – Іспанія і Туреччина. Вітчизняні заморожені овочі найбільше постачалися в Росію, консервовані – в Італію та Німеччину, а сушені – в Росію і Німеччину. Натомість, провідним постачальником мrożених овочів в Україну у 2012 р. була Польща, консервованих – Китай та Індія, а беззаперечним лідером по збуту сушених овочів був Китай.

Аналізуючи експортно-імпортні операції України з плодами та ягодами зауважимо, що протягом періоду з 1995 р. по 2012 рр. їх експорт зріс в 11 разів, а імпорт – майже у 4 рази. Структурний розріз експорту-імпорту плодів та ягід у 2012 р. представлено в додатку М. Підкреслимо, що найбільшим попитом українські плоди та ягоди користуються у наших найближчих сусідів – Росії, Молдови та Польщі. Україна ж, найбільше імпортує плодів та ягід з Туреччини, дещо менше – з Італії, Іспанії і Польщі.

Отже, вітчизняний ринок картоплі й овочів пережив після СРСР певний спад, проте з 2003 р. почалася нова хвиля його розвитку. Зросла врожайність овочевих культур, підвищилися обсяги їх виробництва. Регресивного розвитку зазнав ринок плодів і ягід. Вітчизняне виробництво плодів і ягід скоротилося на 30 %, внаслідок чого внутрішній споживчий попит протягом 2007-2012 рр. на 48-64 % задовольнявся за рахунок імпорту. Очевидною вбачається необхідність державної підтримки розвитку плодоягідної продукції.

На основі комплексного дослідження ринків продовольства, ми виділили такі основні проблеми виробництва та реалізації продовольчої продукції, що перешкоджають розвитку вітчизняного продовольчого ринку:

1. Слабка позиція дрібних фермерських та одноосібних селянських господарств у системі сільськогосподарського виробництва й реалізації продукції.

2. Неоптимальна структура виробників плодоовочевої продукції за якої основний тягар забезпечення споживачів даною продукцією покладається на плечі господарств населення.

3. Скорочення утримання ВРХ, особливо корів, сільськогосподарськими підприємствами та зростання їхнього утримання господарствами населення, що призводить до зниження загальних обсягів виробництва продукції скотарства, погіршення її якості, зростання імпорту дешевої продукції тваринництва, що робить аналогічну вітчизняну продукцію неконкурентоспроможною на внутрішньому ринку.

4. Орієнтація сільськогосподарських підприємств на виробництво більш рентабельних культур зернової та технічної групи, що призводить до порушення сівозмін; виснаження ґрунтів; зниження посівів культур кормової групи, окремих круп'яних культур (просо, гречка), зернобобових, цукрового буряку; скорочення виробництва картоплі й плодоовочевих культур. Все це спричинює дефіцит вітчизняної продукції виробленої із малорентабельних чи збиткових сільськогосподарських культур, що, за допомогою механізму ринкового регулювання, призводить до її подорожання.

5. Низька врожайність сільськогосподарських культур та продуктивність худоби і птиці порівняно з іншими країнами із-за відсутності сучасних інноваційних і ресурсозберігаючих технологій та брак вітчизняної селекційно-племінної бази високопродуктивних порід ВРХ та свиней.

6. Вкрай повільний розвиток органічного землеробства, внаслідок чого активно зростаючий попит населення на органічну продукцію покривається за рахунок дорогого імпорту.

7. Відсутність якісного насінневого матеріалу. Незважаючи на активну діяльність Національного банку генетичних ресурсів України, який входить до десятки найбільших генетичних банків світу [132], суб'єкти великого та середнього агробізнесу віддають перевагу закупівлі імпортного зерна. Так, за словами заступника голови правління одного з найбільших агропідприємств України "Сварог Вест Груп" Геннадія Груздя, близько половини соняшнику,

кукурудзи на зерно, озимого рапсу, цукрових буряків вирощується на основі імпортного насіння. При цьому, 80-90 % імпортного насіння закупляється у США, Європі та Канаді [133, с. 59]. На думку заступника генерального директора агропромхолдингу “Астра-Київ” Петра Рябіна, імпортне насіння демонструє набагато кращу схожість, стійкість до захворювань і урожайність + 30 % у порівнянні з вітчизняними аналогами. Деякі компанії навіть відмовляються купувати насіневий матеріал іноземної селекції, вирощений під брендом іноземної компанії, проте в Україні. Таким чином, окреслюється важлива проблема – брак вітчизняного якісного і конкурентоспроможного насіння, що змушує аграріїв купувати дорогий імпортний насіневий матеріал та посилювати залежність аграрної галузі від економіки інших держав.

8. Недостатня державна підтримки сільськогосподарського виробництва та часте недофінансування уже затверджених заходів підтримки. Якщо у США рівень державної підтримки аграріїв становить 40 % від вартості виробленої сільськогосподарської продукції, у країнах ЄС – 35 %, в Японії та Франції – 72 %, то в Україні вона становить лише 8,3 % [134, с. 19]. При цьому зауважимо, що в Україні багато заходів підтримки сільського господарства недофінансовуються.

9. Неefективне і неповне використання виробничих потужностей вже існуючих в Україні заводів, що здатні виробляти альтернативні види палива. Так, спиртова галузь в Україні працює на 37 % своїх можливостей [135, с. 101]. Окрім цього, надлишок виробничих потужностей створює ряд проблем, які зумовлені природним бажанням споживачів спирту купувати його за найнижчою ціною, змушуючи спиртові заводи працювати практично з нульовою рентабельністю. Схожа ситуація із цукровими заводами, із 99-ти наявних в Україні заводів, у 2012 р. працювало лише 63, залишаючи виробничі потужності 36-ти заводів нереалізованими. Консервація заводів і неповне використання виробничих потужностей діючих заводів призводить до зменшення кількості робочих місць, збільшення відстаней перевезень цукросировини, зменшення посівних площ цукрових буряків, порушення

сівозміни в сільському господарстві та створення соціальної напруги в регіонах.

10. Негативна зміна структури виробництва м'яса, що полягає у суттєвому скороченні частки виробництва високоякісного м'яса ВРХ і свинини та зростанні частки виробництва дешевого і менш енергетично цінного м'яса птиці, а саме курятини інтенсивної технології вирощування.

11. Невідповідність вітчизняних норм якості та безпечності харчової продукції міжнародним стандартам.

12. Незадовільна структура експорту вітчизняної аграрної продукції. Україна й надалі переважно експортує сільськогосподарську сировину, а частка готової продукції у структурі експорту аграрної і продовольчої продукції не перевищує 30 %. Окрім цього, протягом останніх років спостерігається тенденція зниження частки готової продовольчої продукції у структурі експорту. Так, якщо у 2005 р. частка готової продукції у структурі експорту продовольства розрахована у вартісному вимірі становила 30 %, то у 2008 р. вона знизилася до 23 %, а у 2012 р. її значення становило лише 20 %. Ми вважаємо, що дана тенденція зумовлена недостатнім рівнем розвитку переробної галузі і віддаленістю переробних заводів від сировинного виробництва.

13. Високі втрати при зберіганні та транспортуванні плодоовочевої продукції із-за відсутності належної кількості високотехнологічних сховищ та розповсюдженого застосування вільної тари при транспортуванні продукції. За оцінками експертів, Україна щорічно втрачає до 27 % зібраних овочів, що в цифровому вираженні становить близько 2-3 млн. т. продукції, без урахування картоплі. Найважливіша причина втрати кожного четвертого кілограму вітчизняних овочів – це відсутність належної кількості високотехнологічних сховищ. На даний момент потужності овочесховищ в Україні оцінюються в 1,3-1,5 млн. т. і це при мінімально необхідній кількості 4 млн. т. [136, с. 61]. Таким чином, неможливість зберегти власну продовольчу продукцію призводить до того, що виробники змушені в сезон практично за безцінь продавати свою

продукцію, а в певні місяці року держава, щоб забезпечити необхідною продукцією населення, змушена імпортувати навіть ту продукцію, яку виробляє в більш ніж достатній кількості.

14. Дискримінаційна політика торгових мереж стосовно товаровиробників малих і середніх розмірів. На даний момент, як малі, так і великі роздрібні і оптові торгові мережі віддають перевагу закупівлі імпортного більш товару і відмовляються співпрацювати з місцевими товаровиробниками, посилаючись на високу ціну, невідповідну якість, тощо. По всій території України активно розвиваються і провадять свою діяльність великі міжнародні продуктові торгові мережі, такі як “METRO Cash & Carry”(входить до складу METRO GROUP і володіє 31 торговельним центром у 23-х містах України), Auchan SA (велика французька мережа супермаркетів та гіпермаркетів, що володіє вже 8-ма магазинами в Україні), “Billa” (торгова мережа, що належить концерну REWE Group, який розмістив на території України 28 своїх супермаркетів), “Копейка” (власність російського ритейлера X5 Retail Group, який відкрив в Україні вже близько 30 супермаркетів), “SPAR” (створена компанією “DESPAR” торговельна сітка, що нараховує 33 супермаркети по всій території України) та інші. Дані міжнародні продуктові мережі велику частину своєї продовольчої продукції імпортують з-за кордону, незважаючи на те, що в Україні виробляється аналогічна продукція, не гіршої якості. Вони лобіюють інтереси імпортерів товаровиробників, в той час як вітчизняні аграрні підприємства й переробні заводи мають серйозну проблему зі збутом продукції.

Проаналізувавши розвиток ринків продовольчої продукції по окремоті та з'ясувавши основні проблеми виробництва і реалізації продовольства проведемо комплексну оцінку сучасного стану та перспектив розвитку вітчизняного продовольчого ринку, яку зображено у вигляді SWOT-аналізу (рис. 2.10).

Коротко аналізуючи сильні сторони продовольчого ринку зазначимо, що асортимент продукції представленої на ньому відповідає національним традиціям споживання, рівень забезпечення його потреб за рахунок продукції

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
<p>Адаптованість до потреб споживачів. Високий рівень забезпечення потреб ринку продукцією вітчизняного виробництва. Будівництво оптових ринків сільськогосподарської продукції. Розвиток біржового ринку. Наявність великої кількості відносно дешевих трудових ресурсів.</p>	<p>Низька якість вітчизняної продовольчої продукції порівняно з європейською. Вузький асортимент продовольчих товарів. Наявність монополізованих структур, що спричиняють подорожання продовольства. Слабкий розвиток ринкової інфраструктури. Високі втрати продовольчої продукції. Низький рівень кваліфікації працівників. Значні коливання цін на продовольство. Низька інвестиційна привабливість.</p>
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
<p>Зростання попиту на сільськогосподарську сировину та продовольчу продукцію. Покращення якості та безпечності та розширення асортименту харчової продукції. Підвищення інвестиційної привабливості Здешевлення імпорту продовольчої продукції. Удосконалення ринкової інфраструктури. Створення інтегрованої транспортної мережі України з країнами ЄС. Розширення пропозиції органічної продукції. Створення нових продовольчих продуктів.</p>	<p>Зниження купівельної спроможності населення. Повільне впровадження міжнародних стандартів якості й безпеки продукції. Економічна та політична нестабільність. Розгортання воєнного конфлікту з Російською федерацією. Зростання імпортозалежності продовольчого ринку. Збільшення пропозиції генетично модифікованої продовольчої продукції.</p>

Рис. 2.10 SWOT-аналіз сучасного стану та перспектив розвитку продовольчого ринку України

власного виробництва становить від 72 до 160 % (для основних груп продовольства), система реалізації продукції, окрім традиційних торгівельних точок, включає 562 біржі та 11 оптових ринків сільськогосподарської продукції.

Можливості розвитку продовольчого ринку перш за все продиктовані тим, що незважаючи на скорочення чисельності населення в Україні попит на продовольство буде зростати як за рахунок збільшення обсягів споживання, так і за рахунок удосконалення структури споживання в якісному аспекті.

Також, значні можливості для вітчизняного продовольчого ринку розкривається у процесі його інтеграції у світовий агропродовольчий ринок. Важливим кроком у даному напрямку стало підписання Угоди про асоціацію між ЄС та Україною. Ми вважаємо, що прийняте інтеграційне рішення стосовно ринку продовольчої продукції сприятиме здешевленню імпортової сировини за рахунок покращення торгівельного режиму, розширенню асортименту продукції, гальмуванню цін за рахунок посилення конкуренції,

створенню інтегрованої транспортної мережі України з країнами ЄС. Окрім цього, укладена угода сприяє розвитку експортного потенціалу України. Зокрема, 85 % української сільськогосподарської продукції ввозитиметься на територію ЄС без мита. А для решти 15 % у межах своїх річних тарифних квот ЄС виділить Україні певні обсяги для ввезення з нульовим тарифом м'ясної продукції, частини молочної продукції, зерна та продуктів його переробки, цукру, меду, часнику, соків, томатної паста та інших продуктів (наприклад: яловичина – 12 тис. т; сухе молоко – 1,5 тис. т із доведенням до 5 тис. т протягом 5 років від початку імплементації Угоди; вершкове масло – 1,5 тис. т із доведенням до 3 тис. т через 5 років; мед – 5 тис. т із доведенням до 6 тис. т через 5 років; часник – 0,5 тис. т; томатна паста – 10 тис. т; цукор – 20 тис. т) [137, с. 109]. Зростання обсягів експорту продовольчої продукції, що супроводжуватиметься припливом іноземного капіталу в агропромисловий сектор національної економіки, сприятиме технічній модернізації виробників продовольчої продукції, підвищенню конкурентоспроможності, якості вітчизняної продукції, що постачатиметься на внутрішній ринок.

Окремо хочемо виділити можливість створення нових продовольчих товарів. Зокрема, за рахунок розширення переліку сировини для виробництва традиційної продукції, виробництва нових видів продовольчої продукції, розробки нових технологій виробництва, удосконалення хімічного складу продовольства на основі енергетичного балансу та розвитку презентації продукту.

Зважаючи на можливості та загрози розвитку, ми вважаємо, що у найближчому майбутньому на вітчизняному продовольчому ринку пануватимуть наступні тенденції:

- збільшуватимуться обсяги реалізації готової продовольчої продукції та знижуватиметься реалізації продукції, що не пройшла обробітку;
- загострюватиметься конкуренція вітчизняних виробників продовольства внаслідок лібералізації торгівлі;
- посилюватиметься роль ТНК на вітчизняному ринку продовольства;

- розширюватиметься асортимент продовольчої продукції та покращуватиметься її якість;
- посилюватиметься міжнародна кооперація і поділ праці;
- зростатиме вплив біотехнологій на якісні та кількісні характеристики продовольчої продукції;
- збільшуватимуться втрати продовольчої продукції за рахунок розгортання воєнного конфлікту на Сході України.

Отже, тенденції розвитку вітчизняного продовольчого ринку, на нашу думку, в основному залежить від повноти вирішення урядом країни проблем сировинного забезпечення продовольчого ринку, від плавності перебігу інтеграційних процесів України з ЄС та від характеру стосунків України з Російською Федерацією.

2.2. Факторно-тенденційний аналіз ринку споживання продовольства населенням України

Аналіз факторів та тенденцій споживання основних продуктів харчування є надзвичайно актуальним завданням. Аналіз динаміки споживання продуктів харчування населенням України дозволяє встановити основні тенденції та закономірності, в той час як виявлення основних факторів споживання безпосередньо сприяє побудові прогностичних моделей попиту на продовольство, що так необхідні товаровиробникам у процесі планування виробничо-господарської діяльності.

Спершу зазначимо, що споживання продуктів харчування зумовлене фізіологічною потребою людського організму в них. Слід сказати, що потреба у продовольстві відрізняється від інших потреб тим, що вона повинна бути задоволена безумовно, її задоволення не може бути замінене будь-яким іншим способом, вона виникає постійно і її неможливо задовольнити наперед чи взапас, вона обмежена фізіологічними можливостями людського організму. З огляду на особливості продовольчих потреб, стає зрозуміло, що попит на

продовольство існував і буде існувати протягом всієї історії розвитку людства. Проте, якщо попит на продукти харчування є постійним, то обсяги і структура споживання може змінюватися залежно від ціни продовольства, особистих смаків і вподобань споживачів, демографічних, соціально-економічних, географічних, кліматичних факторів, реклами тощо.

Для виявлення тенденцій споживання продовольчої продукції населенням України протягом останніх двох десятиліть, перш за все проаналізуємо динаміку добової калорійності раціону.

Зазначимо, що за період незалежності України відмічається зниження калорійності раціону її жителів на 18 % (якщо у 1990 р. добова поживність раціону середньостатистичного українця становила 3597 ккал, то у 2012 р. вона знизилася до 2954 ккал). Зниження калорійності раціону не можна розцінювати як погіршення рівня задоволення продовольчих потреб населення, оскільки воно відбувалося в розумних межах. Наявний рівень добової поживності раціону українців протягом всього періоду був вищим від свого граничного критерію в середньому на 17 %. Негативним аспектом раціону українців вважається недостатнє споживання продукції тваринництва. Так, близько 73 % добової енергетичної цінності раціону протягом досліджуваного періоду забезпечувалося за рахунок споживання продукції рослинного походження, перевищуючи пороговий критерій у півтора рази. Покращення ситуації із споживанням продукції тваринного походження відмічається починаючи з 2010 р. (у 2012 р. порівняно з 2011р. частка продукції тваринного походження у раціоні населення збільшилася на 4,6 %, а порівняно з 2009 р. – на 6 %).

У процесі аналізу фактичного споживання основних продовольчих продуктів на одну особу за рік (табл. 2.4) стає очевидним той факт, що продовольчий ринок України функціонує в умовах низького попиту на продовольчі товари. Так, протягом 1990-2012 рр. споживання хліба і хлібопродуктів (у перерахунку на борошно) знизилося на 23 %, м'яса і м'ясопродуктів – на 21 %, молока і молокопродуктів – на 43 %, риби і рибопродуктів – на 22 %, а цукру – на 24 %. Зростання споживання протягом

**Споживання основних продуктів харчування в Україні
з розрахунку на одну особу за рік, кг [138-142]**

Продукти харчування	Раціональна норма*	Фактичне споживання						
		1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	101	141	128	125	124	111	110	109
М'ясо і м'ясопродукти	80	68	39	33	39	52	51	54
Молоко і молокопродукти	380	373	244	199	226	206	205	215
Риба і рибопродукти	20	18	3,6	8	14	15	13	14
Яйця (шт.)	290	272	171	166	238	290	310	307
Овочі та баштанні	161	103	97	102	120	144	163	163
Плоди, ягоди та виноград	90	47	33	29	37	48	53	53
Картопля	124	131	124	135	136	129	139,3	140
Цукор	38	50	32	37	38	37	39	38
Олія рослинна всіх видів	13	12	8	9	14	15	14	13

* розрахунки Міністерства охорони здоров'я України

даного періоду стосується таких груп товарів як яйця (+13 %), овочі та баштанні (+ 58 %), плоди, ягоди та виноград (+13 %), картопля (+7 %) та олія (+8 %). При цьому зауважимо, що скорочення споживання хлібопродуктів та цукру протягом досліджуваного періоду слід розглядати як позитивне явище, оскільки споживання даних продуктів було надмірним і внаслідок скорочення наблизилося до своїх раціональних норм. Натомість зниження обсягів споживання решти груп продуктів є свідчить про наявність негативних тенденцій у споживанні, оскільки показники фактичного споживання є нижчими від раціональних норм харчування.

Цікавим на нашу думку є порівняння раціональних норм споживання із норми споживання у наборі продуктів харчування визначеного Постановою КМУ "Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення" [143] так як за всіма основними категоріями продовольчих товарів, окрім хлібних продуктів, спостерігається значне їхнє відставання (до 61 % для молока та молочних продуктів). Окрім цього, норми споживання набору продовольчих товарів демонструють вуглеводну модель харчування на протигагу білково-вітамінній, що поширена серед розвинутих країн світу. З огляду на це, виникає необхідність перегляду споживчого кошика

органами державної влади, оскільки наявний його склад суперечить можливості забезпечення нормального функціонування організму людини.

На основі даних фактичного споживання та раціональних норм харчування розраховано індикатори достатності споживання продуктів харчування (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Індикатори достатності споживання продуктів харчування на одну особу⁵

Продукти харчування	Показники достатності споживання						
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	1,40	1,27	1,24	1,23	1,10	1,09	1,08
М'ясо і м'ясопродукти	0,85	0,49	0,41	0,49	0,65	0,64	0,68
Молоко і молокопродукти	0,98	0,64	0,52	0,59	0,54	0,54	0,57
Риба і рибопродукти	0,90	0,18	0,40	0,70	0,75	0,65	0,70
Яйця (шт.)	0,94	0,59	0,57	0,82	1,00	1,07	1,06
Овочі та баштанні	0,64	0,60	0,63	0,75	0,89	1,01	1,01
Плоди, ягоди та виноград	0,52	0,37	0,32	0,41	0,53	0,59	0,59
Картопля	1,06	1,00	1,09	1,10	1,04	1,12	1,13
Цукор	1,32	0,84	0,97	1,00	0,97	1,03	1,00
Олія рослинна всіх видів	0,92	0,62	0,69	1,08	1,15	1,08	1,00

Як видно з табл. 2.5 протягом 1990-2012 рр. споживання більшості видів продовольчої продукції було нижчим від своїх раціональних норм. Найбільше відставання фактичного споживання від раціонального спостерігалось щодо плодів, ягід і винограду – 42-68 %; молока і молочних продуктів – 36-48 %; м'яса і м'ясопродуктів – 15-59 %; риби і рибних продуктів – 28-82 %. Так, у 2012 р. обсяги споживання м'яса і м'ясопродуктів були на 33 % нижчі від раціональної норми і на 2 % від мінімальної норми споживання, обсяги споживання молока і молокопродуктів – на 43 % менші раціональної та на 44 % більші мінімальної норми, обсяги споживання риби і рибопродуктів перевищили мінімальну норму на 8 %, проте на 30 % відставали від раціональної норми. З огляду на це, можна виділити наступні тенденції: споживання продуктів тваринного походження, окрім яєць, протягом

⁵ Розраховано на основі [121-123; 138-142]

досліджуваного періоду знижувалось, а споживання продуктів рослинного походження, окрім плодів, ягід та винограду – підвищувалось.

При цьому зазначимо, що в Україні споживання картоплі в розрахунку на 1 особу є одним з найвищих в Європі. Воно перевищує свою раціональну норму на 13 %, що за словами дієтологів є негативним явищем. Набагато кращою є ситуація зі споживанням овочів. Раціональну норму споживання овочів було досягнуто у 2011 р., а у 2012 р. прослідковується її перевищення, що за даною групою товарів є позитивно. Споживання плодів та ягід є недостатнім – фактичне споживання, незважаючи на його стійке зростання з 2000 р., не досягає навіть необхідного фізіологічного мінімуму. Воно нижче від мінімальної норми споживання на 17 %. Недоспоживання даної групи продуктів, що вважається основним джерелом вітамінів та надмірне споживання крохмалевмісних продуктів спричинює погіршення здоров'я нації.

Підсумовуючи аналіз достатності споживання продовольства відмітимо, що протягом 1990-2012 рр. споживання продуктів харчування українцями поступово наближувалося до раціональних норм та все ж за половиною продовольчих груп їх не досягло. Так, у 2012 р. середньостатистичний українець недоїв 25,6 кг м'яса, 165,1 кг молокопродуктів, 6,4 кг риби і рибопродуктів, 36,7 кг плодів, ягід та винограду та 0,4 кг цукру. Натомість, було спожито надмірну кількість хліба і хлібопродуктів (на 8,4 кг більше від раціональної норми), яєць (більше на 17 шт.) та картоплі (більше на 16,2 кг).

Досліджуючи споживання продовольчих продуктів в Україні цікаво порівняти його з окремими країнами світу. Для цього було обрано чотири країни: Австрія, Німеччина, Китай та США. Порівняльний аналіз (табл. 2.6) засвідчує, що обсяги споживання продуктів харчування навіть серед розвинених країн світу суттєво відрізняються між собою. Проте можна констатувати суттєву перевагу усіх наведених країн перед Україною у споживанні м'яса й м'ясних субпродуктів (споживання іноземних країн перевищує українське на 43-84 %). Також, порівняно з Австрією, Німеччиною та США українці менше споживають молокопродуктів, рослинної олії та

Споживання основних продуктів харчування в Україні та деяких країнах світу у 2011 р. в середньому на душу населення, кг за рік [144]

Продукти харчування	Австрія	Німеччина	Китай	США	Україна				
					Фактичне споживання	у % до гр.2	у % до гр.3	у % до гр.4	у % до гр.5
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
М'ясо та субпродукти	107,2	88,9	61,1	117,9	51,2	47,8	57,6	83,8	43,4
Молокопродукти за виключенням масла	237,9	255,2	31,5	256,8	143,2	60,2	56,1	454,6	55,8
Яйця	13,6	12,8	18,5	13,9	18,0	132,4	140,6	97,3	129,5
Риба та рибопродукти	13,3	14,2	32,8	21,7	13,3	100,0	93,7	40,5	61,3
Цукор	37,9	34,0	6,2	28,1	39,4	104,0	115,9	635,5	140,2
Олія рослинна всіх видів	22,3	17,40	8,1	30,6	12,8	57,4	73,6	158,0	41,8
Картопля	58,30	70,7	41,2	55,6	139,8	239,8	197,7	339,3	251,4
Овочі	109,3	94,3	332,2	163,6	163,6	149,7	173,5	49,2	100,0
Фрукти	146,0	80,4	81,4	55,7	55,7	38,2	69,3	68,4	100,0
Зернові	111,6	111,5	151,5	141,0	141,0	126,3	126,5	93,1	100,0

фруктів. Натомість споживання яєць, цукру, картоплі в Україні є набагато вищим порівняно з більшістю досліджуваних країн.

З позиції надійності споживання, велике значення має показник достатності запасів зерна у державних ресурсах, який визначає наскільки держава за виникнення надзвичайних умов здатна прокормити своє населення. Зазначимо, що протягом останніх років нормативний обсяг державного інтервенційного фонду становив 20 % від внутрішнього споживання, в той час як фактичне значення даного показника на 3-5 % його перебільшувало, що говорить нам про високий рівень надійності споживання за умов виникнення надзвичайних ситуацій.

Обсяг споживання продовольчої продукції за ринкових умов господарювання значною мірою залежить від їхньої економічної доступності. На основі результатів розрахунку індикатора економічної доступності продуктів харчування (табл. 2.7) зауважимо, що протягом 2009-2010 рр. витрати домогосподарств на харчування зростали вищими темпами, ніж сукупні витрати, внаслідок чого індикатор доступності зріс у 2010 р. до 53,4 %. Натомість у 2008, 2011 та 2012 рр. темпи зростання сукупних витрат переважали над темпами зростання витрат на харчування і, як наслідок,

**Динаміка зміни індикатора економічної доступності
продуктів харчування у 2007-2012 рр. [138-142]**

Показники	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Сукупні витрати домогосподарств (грн. на місяць)	1722	2590	2754	3073	3456	3592
Ланцюговий темп приросту сукупних витрат (%)	–	50,4	6,3	11,6	12,5	3,9
Витрати домогосподарств на харчування (грн. на місяць)	916	1316	1426	1640	1837	1867
Ланцюговий темп приросту витрат на харчування (%)	–	43,7	8,4	15,0	12,0	1,6
Індикатор економічної доступності (%)	53,2	50,8	51,8	53,4	53,1	52
Абсолютний ланцюговий приріст індикатора економічної доступності (грн. на місяць)	–	- 2,4	+ 1	+1,6	- 0,3	- 1,1

індикатор доступності покращувався. Таким чином, в середньому по Україні питома вага витрат на харчування у загальних витратах становить 51-53 %. Хоча даний показник не перевищує свого граничного критерію (60 %), проте він залишається достатньо високим особливо в порівнянні з країнами Європи, у яких він коливається в межах від 20 до 25 %.

В регіональному розрізі найнижчий показник економічної доступності прослідковується у м. Києві та Севастополі, Запорізькій, Чернівецькій та Миколаївській областях. Натомість найгірші показники доступності продовольства простежується у Рівненській, Волинській та Одеській областях.

Аналізуючи період з 2007 р. по 2012 р. ми не бачимо суттєвого підвищення економічної доступності продуктів харчування, проте, якщо порівнювати 2012 р. з 1999 р., то можна відмітити, що продукція стала доступнішою на 12,2 відсоткових пункти. Отже, наявна дуже повільна, проте стабільна тенденція поступового зниження частки витрат на продукти харчування у сукупних витратах домогосподарств.

Досліджуючи структуру витрат на продукти харчування зазначимо, що протягом 2007-2012 рр. вона суттєво не змінювалася. Традиційно, близько 25-23 % всіх витрат на харчування належить м'ясу і м'ясопродуктам, 14-12 % займають молоко і молочні продукти, 11-15 % овочі та картопля, 13 % – хліб і хлібопродукти, близько 6 % належить рибі та рибопродуктам, а фрукти

стандартно займають 7-8 % у витратах. Окрім цього, цукор та цукровмісні продукти зазвичай не займають більше 8 % у загальних витратах на харчування, на олію та інші рослинні жири відводиться не більше 4 %, яйця займають близько 2-ох %, а частка витрат на безалкогольні напої зазвичай не перевищує 5 %. Зауважимо, що, на відмінно від розвинених країн, в Україні витрати на харчування поза домом внаслідок низьких доходів населення вже протягом довгого періоду часу не показують жодної тенденції росту, коливаючись в межах від 3-ох до 4-ох відсотків. На всі інші продукти харчування, що не входять у вище перелічені продуктові групи відводиться близько 2-ох – 3-ох %.

Порівнюючи доходи та витрати 20 % найбагатших та 20 % найбідніших домогосподарств України зазначимо, що протягом 2007-2009 рр. коефіцієнт диференціації вартості харчування за соціальними групами становив 1,4, тобто протягом зазначеного періоду не відбувалося суттєвих змін витрат на харчування у структурі квінтільних груп. Натомість у 2010 р. відбулося скорочення диференціації соціальних груп за показником продовольчих витрат на 6,5 % і коефіцієнт диференціації досягнув найнижчого за весь досліджуваний період значення – 1,29. А вже протягом 2011-2012 рр. спостерігається посилення диференціації соціальних груп за показником продовольчих витрат і коефіцієнт диференціації досягає значення 1,60 та 1,62 відповідно. Крім цього, протягом 2009, 2011 та 2012 рр. прослідковується зменшення чисельності осіб у нижчому квінтілі та її зростання у верхньому, а у 2008 та 2010 рр. – навпаки.

Також зазначимо, що протягом 2007-2012 рр. населення задовольняло свої потреби у продуктах харчування в основному за рахунок продукції вітчизняного виробництва. За рахунок великої частини імпорту покривалися лише потреби у “рибі та рибопродуктах” (близько 71 % спожитої продукції було імпортовано), “плодах, ягодах та винограді” (48 %) та “олії рослинній всіх видів” (39 %).

Вивчення особливостей споживання продовольчої продукції населенням України потребує не лише аналіз тенденцій середньодушового споживання, але й виявлення та кількісної оцінки чинників, що впливають на споживчу поведінку населення. Як відомо споживчий попит на продукти харчування залежить від цінових та нецінових чинників. Щоб оцінити вплив ціни на зміну величини попиту на той чи інший продовольчий товар розрахуємо коефіцієнти еластичності продуктів харчування за ціною. Зазначимо, що цінова еластичність попиту характеризує на скільки відсотків зміниться обсяг попиту при зміні ціни на один відсоток. Коефіцієнт еластичності попиту від ціни розраховується за формулою, яка має вигляд:

$$E_p = \frac{\Delta Q, \%}{\Delta P, \%}, \quad (2.1)$$

де E_p – коефіцієнт цінової еластичності попиту; ΔQ – зміна величини попиту; ΔP – зміна ціни товару.

Розрахунок коефіцієнта еластичності за ціною на основні види продуктів харчування наведено в табл. 2.8 та 2.9.

Таблиця 2.8

Цінова еластичність споживання продуктів тваринного походження населенням України⁶

Роки	М'ясо та м'ясопродукти			Риба та рибопродукти			Яйця		
	$\Delta P, \%$	$\Delta Q, \%$	E_p	$\Delta P, \%$	$\Delta Q, \%$	E_p	$\Delta P, \%$	$\Delta Q, \%$	E_p
2009	11,8	-2,1	-0,18	25,0	-14,0	-0,56	3,7	3,5	0,95
2010	2,0	4,1	2,05	5,1	-4,3	-0,84	2,5	6,2	2,48
2011	6,0	-1,9	-0,32	6,5	-7,9	-1,22	-15,3	6,6	-0,43
2012	7,1	5,9	0,83	4,0	0,9	0,23	-0,3	-1,0	3,33
Середнє значення	X	X	0,60	X	X	-0,60	X	X	1,58

Аналізуючи результати розрахунків цінової еластичності перш за все зазначимо, що економісти з метою запобігання непорозумінь радять не звертати уваги на від'ємний знак коефіцієнта еластичності і аналізувати виключно його абсолютну величину. При цьому, якщо $E_p > 1$ – попит еластичний, тобто процентна зміна обсягу попиту перевищує процентну зміну ціни; якщо $E_p = 1$ –

⁶ Розраховано на основі [112-114; 135]

**Цінова еластичність споживання продуктів рослинного походження
населенням України⁷**

Роки	Олія			Овочі			Цукор		
	$\Delta P, \%$	$\Delta Q, \%$	E_p	$\Delta P, \%$	$\Delta Q, \%$	E_p	$\Delta P, \%$	$\Delta Q, \%$	E_p
2009	-11,4	2,4	-0,21	-18,3	5,6	-0,31	40,5	-7,7	-0,19
2010	13,0	-4,4	-0,34	14,5	4,3	0,30	57,5	-2,3	-0,04
2011	18,0	-8,1	-0,45	-7,1	13,1	-1,85	1,8	3,2	1,78
2012	0,4	-5,4	-13,50	-46	0,16	0,00	-29	-2,6	0,09
Середнє значення	X	X	-3,62	X	X	-0,46	X	X	0,41

одинична еластичність попиту, тобто процентна зміна обсягу попиту дорівнює процентній зміні ціни; якщо $E_p < 1$ – попит нееластичний, тобто процентна зміна обсягу попиту менша, ніж процентна зміна ціни [146, с. 176]. З огляду на зазначений підхід, найвищим рівнем цінової еластичності характеризується попит на олію ($E_p = -3,62$) та яйця ($E_p = 1,58$). Попит на м'ясо й м'ясопродукти, рибу та рибопродукти, цукор та овочі протягом досліджуваного періоду є нееластичним за ціною, оскільки їхні коефіцієнти еластичності менші одиниці. Таким чином, можна стверджувати, що зі зміною цін на м'ясо й м'ясопродукти, рибу та рибопродукти, цукор та овочі обсяг споживання практично не буде змінюватися, в той час як зростання цін на олію та цукор призведе до більш значного коливання їхнього споживання.

Проте, ми вважаємо даний підхід не до кінця вірним, так як додатне значення коефіцієнта еластичності на продукти харчування говорить про те, що попит зростає при підвищенні цін на товар, а отже або закон попиту не діє, або має місце парадокс Гіффена. Трактуючи коефіцієнти еластичності з даної точки зору можна стверджувати, що попит на м'ясо й м'ясопродукти, яйця та цукор буде зростати незважаючи на зростання ціни, в той час, як попит на рибу й рибопродукти, овочі та олію – знижуватиметься зі зростанням ціни.

До нецінових чинників, що визначають індивідуальний споживчий попит на продукти харчування, ми відносимо:

⁷ Розраховано на основі [112-114; 135]

1. *Рівень доходів населення.* Зі зростанням доходів населення частка витрат на продукти харчування знижується (табл. 2.10). Так, у 2012 р. грошові витрати на харчування у низькодохідній групі домогосподарств становили 59 % сукупних грошових витрат, в той час як даний показник у високодохідній групі становив 36 %. На основі результатів регресійного аналізу (додаток Н)

Таблиця 2.10

Структура грошових витрат домогосподарств на харчування залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів у 2012 р., в місяць на 1 домогосподарство [147]

Домогосподарства із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами у місяць, грн.	Витрати на харчування, грн..	Сукупні грошові витрати домогосподарств, грн..	Частка витрат на харчування у сукупних витратах, %
до 480,0	705,61	1204,63	58,57
480,1 - 840,0	1107,63	1982,00	55,88
840,1 - 1200,0	1197,35	2162,61	55,37
1200,1 - 1560,0	1383,75	2626,35	52,69
1560,1 - 1920,0	1664,97	3329,04	50,01
1920,1 - 2280,0	1804,67	3694,87	48,84
2280,1 - 2640,0	2014,83	4170,24	48,31
2640,1 - 3000,0	2179,77	4628,50	47,09
3000,1 - 3360,0	2012,64	4670,04	43,10
3360,1 - 3720,0	2302,15	5618,73	40,97
понад 3720,0	2504,62	6944,50	36,07

побудовано рівняння залежності частки витрат на продукти харчування від зміни середньодушових еквівалентних доходів домогосподарств (X), яке має вигляд:

$$Y = 60,811728 - 0,51107X \quad (2.2),$$

Доведено, що модель лінійної регресії є адекватною до вихідних даних з ймовірністю 95 %, а значення коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,97$ показує, що варіація частки витрат на продукти харчування обумовлюється на 97 % впливом розміру доходів населення. Таким чином, встановлено, що зі зростанням доходів населення на 100 грн. частка витрат на продукти харчування у сукупних витратах зменшується в середньому на 0,5 %.

Рівень доходів населення впливає не лише на обсяг, але і на структуру витрат на споживання. Так, зі зростанням доходу збільшуються частка витрат домогосподарств на м'ясо та м'ясопродукти, рибу та рибопродукти, молоко, сир, сало, масло, фрукти, овочі та знижується частка витрат на хліб та хлібопродукти, картоплю, яйця, рослинну олію, цукор, джем, мед, сироп, шоколад та кондитерські вироби.

Аналіз споживання продовольчої продукції в розрізі окремих дохідних груп населення свідчить про наявність значної диференціації в обсягах споживання. Так у 2012 р., кожним членом домогосподарства з низьким рівнем середньодушових еквівалентних доходів спожито менше, ніж представниками високодохідної групи домогосподарств хліба та хлібопродуктів – на 16 %, м'яса та м'ясопродуктів – на 74 %, риби та рибопродуктів – на 70 %, молока та сиру – на 61 %, яєць – на 55 %, фруктів, ягід, горіхів, винограду – на 75 %, овочів – на 16 %, цукру, джему, меду, сиропу, шоколаду та кондитерських виробів – на 55 %.

Рівень доходів населення значно впливає і на співвідношення витрат на харчування поза домом та витрат на купівлю продукції для домашнього приготування їжі. Так, грошові витрати на харчування поза домом у низькодохідній групі домогосподарств є незначними і становлять близько 2-х %, в той час як у високодохідній групі вони сягають 10-ти %. Кореляційно-регресійний аналіз залежності рівня грошових доходів населення та грошових витрат на харчування поза домом виявив, що зі зростанням грошових доходів населення на 100 грн. грошові витрати на харчування поза домом зростають на 4,11 грн. (додаток П), а частка грошових витрат на харчування поза домом у сукупних витратах на харчування зростає на 0,14 % (додаток Р).

Також, рівень доходів населення впливає на обсяг споживання поживних речовин і на калорійність раціону. Так, у 2012 р. енергетична цінність раціону домогосподарств із низьким рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів (до 480 грн. в місяць) на 39 % нижча порівняно з домогосподарствами, що загальний дохід яких у місяць становить більше 3720 грн., при цьому

кількість спожитих білків менша – на 46 %, жирів – на 49 %, вуглеводів – на 25 %. Незважаючи на це, існує одна позитивна тенденція – хоча калорійність раціону у найменш дохідній групі (2184 ккал) ще не сягає мінімально допустимого рівня калорійності раціону у 2500 ккал, проте, протягом періоду незалежності України розрив між фактичною калорійністю у низькодохідній групі та граничною нормою – стабільно зменшується.

2. *Територія проживання* (сільська чи міська місцевість). Жителі сільської місцевості витрачають на продукти харчування менше, ніж жителі міста. Так, якщо у 2012 р. частка грошових витрат на продукти харчування в розрахунку на 1 домогосподарство сільської місцевості становила 43,3 %, то даний показник в розрахунку на одне міське домогосподарство становив 48, 1 %. Місцевість проживання також впливає і на структуру продовольчих витрат. Дані табл. 2.11 говорять нам про те, що у структурі продовольчих витрат частка витрат жителів міста на м'ясо та м'ясопродукти переважає над аналогічною часткою жителів села на 31 %, частка витрат на молоко, сир та яйця переважає на 52 %, на фрукти переважає на 47 %, овочі та картоплю – на 55 %, на харчування поза домом – на 96 %.

Таблиця 2.11

Структура грошових витрат міських та сільських домогосподарств на харчування у 2012 р., % [147]

Продукт харчування	Домогосподарство у міській місцевості	Домогосподарство у сільській місцевості	Відношення споживання (гр.2 : гр.3), %
1	2	3	4
Хліб і хлібопродукти	13,0	21,5	60,5
М'ясо та м'ясопродукти	24,4	18,6	131,2
Риба та рибопродукти	6,4	8,1	79,0
Молоко, сир та яйця	13,4	8,8	152,3
Сало та інші тваринні жири	8,5	11,7	72,6
Фрукти	7,5	5,1	147,1
Овочі та картопля	7,3	4,7	155,3
Цукор, джем, мед, сироп, кондитерські вироби	7,0	10,3	68,0
Інші продукти харчування	2,2	3,1	71,0
Безалкогольні напої	5,8	5,8	100,0
Харчування поза домом	4,5	2,3	195,7
Всього витрати на харчування	100	100	X

Натомість частка витрат міщан на хліб і хлібопродукти, рибу та рибопродукти, сало й інші тваринні жири, цукор, джем, мед, сироп, кондитерські вироби та інші продукти харчування є меншою ніж у жителів села.

Основною причиною із-за якої жителі села витрачають менше грошей на продукти харчування є наявність особистого підсобного господарства. Так, за умов низького рівня заробітних плат, високого рівня безробіття серед активного працездатного населення, зростання цін на продовольство та інших кризових явищ в країні активно зростає роль особистого підсобного господарства у забезпеченні продовольчого добробуту населення з низькими та середніми доходами. Відповідно до офіційних даних Державної служби статистики України у 2012 р. споживання селянами м'яса та м'ясопродукції забезпечувалося за рахунок продукції виробленої в підсобному господарстві на 33 %, молока та сиру – на 46 %, яєць – на 66 %, овочів, картоплі та грибів – на 73 %. Як бачимо, саме з наявності чи відсутності особистого підсобного господарства й впливають основні відмінності у структурі витрат на харчування сільських і міських жителів.

Місцевість проживання також впливає і на структуру споживання. Так, жителі міста більше, ніж жителі села споживають м'яса та м'ясопродуктів, яєць та масла. Натомість селяни більше міщан споживають хліба та хлібопродуктів, молока, овочів, картоплі, грибів та цукру.

3. Розмір та склад домогосподарств.

3.1. Число членів домогосподарства. Зі зростанням числа членів домогосподарства спостерігається зниження середньодушових обсягів споживання продуктів харчування та калорійності харчування. На основі результатів регресійного аналізу (додаток С) побудовано рівняння регресії та визначено відповідні коефіцієнти детермінації (табл. 2.12).

Досліджено, що зі зростанням чисельності домогосподарств на 1 особу обсяги споживання (в розрахунку на 1 особу в місяць) хліба та хлібопродуктів знижуються в середньому на 1,5 кг, м'яса та м'ясопродуктів – на 0,63 кг, риби

**Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності зміни обсягів
споживання продовольчої продукції від зміни чисельності
домогосподарства**

Продовольчий товар	Рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації
Хліб та хлібопродукти	$Y = 14,1 - 1,5X$	0,79
М'ясо та м'ясопродукти	$Y = 6,45 - 0,63X$	0,99
Риба та рибопродукти	$Y = 2,61 - 0,29X$	0,99
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	$Y = 7,55 - 0,73X$	0,99
Овочі	$Y = 23,48 - 2,18X$	0,81
Цукор	$Y = 4,33 - 0,37X$	0,91

та рибопродуктів – на 0,29 кг, фруктів, ягід горіхів, винограду – на 0,73 кг, овочів – на 2,18 кг, цукру – на 0,37 кг.

На основі результатів розрахунків регресійного аналізу (додаток Т) виявлено, що зі зростанням чисельності домогосподарств на 1 особу спостерігається зниження калорійності раціону (в середньому за добу в розрахунку на 1 особу) на 515,7 ккал. При цьому кількість спожитих білків зменшується на 13,3 г, кількість жирів – на 26,1 г, а кількість вуглеводів – на 58,6 г.

3.2. Кількість дітей в домогосподарстві. Зі зростанням чисельності дітей у складі домогосподарства обсяг та структура споживання продуктів харчування знижується. Так, при збільшенні кількості дітей у сім'ї зростають лише обсяги споживання хліба і хлібопродуктів, натомість споживання решти груп продовольства скорочується. Найбільше скорочення зі впливом росту даного фактора на 1 особу спостерігається за таким групами товарів як м'ясо та м'ясопродукти, фрукти, ягоди, горіхи та виноград.

3.3. Вік і стать голови домогосподарства. Зі збільшенням віку голови домогосподарства зростають обсяги споживання всіх основних груп продовольчої продукції. Якщо голова домогосподарства – чоловік то споживається більша кількість хліба і хлібопродуктів і менша кількість овочів, картоплі, грибів, фруктів, ягід, горіхів, винограду, ніж у випадку, коли головою домогосподарства є жінка.

4. *Основне джерело доходу домогосподарства.* Найбільший обсяг споживання спостерігається у домогосподарств основним доходом яких є дохід від самостійної діяльності, нижчий рівень споживання – коли основним доходом домогосподарства є трансферти та доходи від власності, ще менші обсяги споживання можна побачити у випадку коли основним доходом домогосподарства є заробітна плата і найнижчий рівень демонструють домогосподарства, основний дохід яких надходить від підприємницької діяльності. При цьому зауважимо, що зі зниженням доходу характерно змінюється і структура споживання.

За результатами проведеного аналізу ми визначили такі основні тенденції, що пануватимуть на ринку споживання в найближчому майбутньому: зростатиме споживання овочів, картоплі, плодів, ягід та продукції тваринного походження (яєць, м'яса й м'ясопродуктів, риби і рибопродуктів) окрім молока та молокопродуктів; скорочуватиметься споживання хлібних продуктів; поступово знижуватиметься частка витрат на харчування у структурі сукупних витрат домогосподарств; посилюватиметься диференціація соціальних груп за показником продовольчих витрат.

2.3. Маркетингово-цінові чинники розвитку ринку продовольчої продукції в Україні

Ціна є одним з основних параметрів розвитку продовольчого ринку, який безпосередньо впливає на процеси виробництва, обміну та споживання продовольчої продукції. Вона пов'язує між собою інтереси виробників і споживачів, забезпечуючи при цьому на ринку рівновагу попиту та пропозиції. Моніторинг ринкових цін на продукти харчування, аналіз їхньої динаміки та перспектив розвитку є важливим завданням як державних регулюючих органів, так і науковців, оскільки цінова доступність основних продуктів харчування, попит на які характеризується надзвичайно низьким рівнем цінової

еластичності, є одним з ключових визначників рівня продовольчої безпеки країни.

Ціноутворення на ринку продовольчої продукції залежить від багатьох факторів. Зокрема, відповідно до поглядів дослідника Н. А. Мазура, найважливішими ціноутворюючими чинниками є суспільна ціна виробництва, співвідношення попиту і пропозиції, темпи інфляції та купівельна спроможність грошей, ступінь державного адміністративного й економічного регулювання цін, стан цінової і нецінової конкуренції, ступінь монополізації виробництва [148, с. 99]. Дещо іншого погляду на ціноутворення притримується науковець В. Г. Ткаченко, який вважає, що основним ціноутворюючим фактором є виробничо-необхідні витрати праці, які залежать від рівня розвитку науково-технічного прогресу, технічної озброєності та організації виробництва та праці, рівня кваліфікації працівників, природних умов розміщення сільськогосподарського виробництва [149, с. 54].

З огляду на здійснені нами дослідження, ми вважаємо, що на ціну продовольчого товару значною мірою впливає:

1. Співвідношення попиту та пропозиції продовольчого товару на ринку. Якщо величина попиту на продовольчий товар на ринку переважає над величиною пропозиції, то покупці почнуть конкурувати між собою за дефіцитний товар, внаслідок чого продавці підвищуватимуть ціну. І навпаки, при переважанні величини пропозиції над величиною попиту на товар, ціна товару буде знижуватися. Проте, необхідно зазначити, що на даний момент встановлення ринкових цін на сільськогосподарську й продовольчу продукцію не може забезпечити економічні та соціальні потреби сільськогосподарського товаровиробника. Тому, на рівень цін безумовно впливає ринкова кон'юнктура, проте лише в тих межах, в який дозволяє держава.

2. Рівень платоспроможності населення. Зростання платоспроможного попиту призводить появи дефіциту товару та збільшення торгових націнок товаровиробників і реалізаторів, що провокує підвищення ціни товару. І

навпаки, зниження рівня платоспроможності населення знижує і ціни на продовольчі товари.

3. Рівень інфляції. Зростання рівня інфляції спричинює зростання цін на продовольчі товари і навпаки.

4. Сезонність. Ціни на продовольчу та сільськогосподарську продукцію коливаються протягом цілого року. При цьому зазначимо, що амплітуда їхніх коливань є більшою ніж амплітуда коливань цін на продукцію промисловості. Таким чином, найнижчі ціни на сільськогосподарську продукцію встановлюються в період збору врожаю, тобто у серпні-жовтні, а найвищі ціни – в період найбільшого дефіциту їхньої пропозиції, тобто, для більшості сільськогосподарських товарів, у період з січня по червень.

5. Довжина збутових ланцюгів. Чим більша кількість комерційних посередників на сільськогосподарському ринку, тим вища ціна товару. При зменшенні кількості посередницьких структур – ціна знижується.

6. Рівень державного регулювання цін на сільськогосподарську та продовольчу продукцію. Державне регулювання спрямоване на захист вітчизняного виробника і залежно від ситуації на ринку то стримує зростання цін, то їх примусово підвищує. Для цього держава здійснює державні закупівлі, надає дотації та пільгові кредити сільськогосподарським товаровиробникам, провадить політику протекціонізму стосовно вітчизняної продукції, встановлює спеціальні податкові режими, розміри квот, тощо.

7. Погодні умови. Сприятливі погодні умови збільшують врожайність сільськогосподарської продукції, що призводить до збільшення її пропозиції на ринку та зниження цін. І навпаки, якщо рік видався маловрожайним – ціни підвищуються.

8. Рівень розвитку інфраструктури. При високому рівні розвитку інфраструктури існує велика кількість зерносховищ та овочесховищ, транспортних засобів вартість послуг яких, внаслідок ринкової конкуренції є максимально низькою. При такій ситуації вартість зберігання та транспортування є достатньо низькою і ціна на продовольчий товар є низькою.

У випадку слабого рівня розвитку інфраструктури ринку, ціна товару є завищеною, оскільки дефіцит транспорту й складських приміщень призводить до того, що найбільшу вигоду отримують не виробники продукції, а власники елеваторів, зерносклади, транспорту.

9. Рівень імпорتنих та експортних цін на продовольчі товари. Ціна імпорту на продовольчий товар визначає верхню границю ціни товару на вітчизняному ринку, оскільки при перевищенні ціни українського товаровиробника над ціною імпорту, споживачам власний виробник стає не вигідним. Ціна експорту ж визначає нижню границю внутрішніх цін на товар, оскільки в протилежному випадку вітчизняним виробникам власний споживач стає не вигідний. Проте, не слід забувати про державну митну політику, яка накладає певні обмеження на експорт та імпорт продовольчих товарів та сільськогосподарської сировини.

10. Гострота конкуренції на ринку. Поки на ринку продовольчої продукції буде функціонувати велика кількість виробників продукції, доти їхній вплив на формування ціни буде мінімальний. У разі монополізації ринку, монополісти диктують свої умови, внаслідок чого ціни на продукцію зростають.

Здійснюючи аналіз динаміки цін на ринку сільськогосподарської продукції в розрізі каналів реалізації продукції перш за все зазначимо, що для вітчизняних сільськогосподарських підприємств традиційними каналами збуту є: переробні підприємства; населення в рахунок оплати праці та через систему громадського харчування; на ринку, через власні ларки, магазини, палатки та інші напрямки (збут за бартерними угодами, на біржах, зарубіжним країнам). Протягом 1990-2012 рр. відбулося істотне скорочення реалізації основних видів сільськогосподарської продукції переробним підприємствам [150-152]: зернових – з 80,4 % від загального обсягу реалізації зернових у 1990 р. до 3,7 % у 2012 р., картоплі – з 85,1 до 8,7 % відповідно, цукрових буряків – з 100 до 94,3 %, овочів – з 89,4 до 41,5 %, плодів і ягід – з 86,8 до 25,9 %, худоби та птиці – з 94,8 до 23,0 %, молока і молочних продуктів – з 99,1 до 94,0 %, яєць –

з 98,1 до 2,1 %. Основною причиною такої тенденції вбачається відсутність у переробних підприємств достатньої кількості обігових коштів для закупівлі сільськогосподарської сировини. Також, знизилася частка реалізації сільськогосподарської продукції населенню в рахунок оплати праці (до 0,4 % у 2012 р.). На відміну від 1990-х років, у сучасних умовах найбільша частка сільськогосподарської продукції реалізується на біржах та аукціонах, тобто за напрямком, який у статистичній звітності класифікують як “інші напрямки”.

Досліджуючи рівень середніх реалізаційних цін у 2012 р. за кожним з напрямків (додаток У) зауважимо, що найнижча середня реалізаційна ціна сільськогосподарської продукції спостерігається при реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами населенню в рахунок оплати праці та пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв. За дещо вищими цінами сільськогосподарські підприємства реалізують свою продукцію переробним підприємствам, в середньому ціна реалізації на 27 % вища за ціну реалізації продукції населенню. Проте, як показує досвід, найприбутковішим для сільськогосподарських підприємств є реалізація продукції на ринку, через власні магазини, ларки й палатки та за іншими напрямками. За таких умов середня реалізаційна ціна зростає в середньому на 41-42 % порівняно з ціною першого напрямку.

Варто зауважити, що реалізаційні ціни сільськогосподарської продукції також залежать і від категорії товаровиробника. Для визначення даної залежності проаналізуємо динаміку середніх ціни реалізації продукції за категоріями товаровиробників протягом 2009-2012 рр., що наведено в додатку Ф. Зі здійснених нами розрахунків випливає, що протягом даного періоду середні реалізаційні ціни домогосподарств на зернові та зернобобові культури переважали над цінами сільськогосподарських підприємств на 3-16 %, соняшникове насіння – на 4-6 %, картоплю – на 16-45 %, овочі – на 1-47 %, плоди та ягоди – на 123-187 %, худоба й птиця – на 16-26 %, яйця – на 56-72 %. Із досліджених видів сільськогосподарської продукції лише ціни на овочі закритого ґрунту та молоко й молочні продукти домогосподарств були

нижчими порівняно з цінами сільськогосподарських підприємств. Так, ціна домогосподарств на овочі закритого ґрунту була нижчою на 30-47 % , а молоко й молочні продукти домогосподарств були дешевшими на 8-19 %. Дану ситуацію можна пояснити тим, що овочі закритого ґрунту домогосподарств мають дещо гірший товарний вигляд, ніж овочі сільськогосподарських підприємств, а молоко домогосподарств володіє нижчою якістю. Окрім цього підкреслимо ще одну тенденцію: протягом 2009-2012 рр. ціни на продукцію сільськогосподарських підприємств зростали нижчими темпами ніж ціни на аналогічну продукцію вирощену в домогосподарствах населення. Виняток становлять лише ціни на картоплю, худобу й птицю та яйця, темп росту яких в домогосподарствах був менший порівняно з сільськогосподарськими підприємствами.

Загалом слід сказати, що за період з 1996 р. по 2012 р. середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції за всіма напрямками зросли в середньому за усіма видами продукції приблизно у 10 разів. Зокрема, ціни на велику рогату худобу на м'ясо зросли у 15 разів, на олійні культури, молоко й молочні продукти – у 14 разів, на свині, плоди та ягоди – у 11 разів, а ціни на зернові культури зросли у 9,2 рази. Найменше зростання цін відбулося за такими групами товарів як курячі яйця, птиця, картопля, овочі та цукрові буряки, ціни на них зросли лише у 5, 7, 4, 6 та 7 разів відповідно.

Звернемо увагу, що цінову кон'юнктуру на вітчизняному продовольчому ринку характеризують закупівельні, оптово-відпускні та роздрібні ціни, які відрізняються між собою стадіями товароруку, внаслідок чого впливають одна з одною.

Розглянемо вплив закупівельних цін на формування оптово-відпускних та роздрібних цін на прикладі молока. Порівнюючи ціни на молоко з березня 2012 р. по грудень 2013 р. (табл. 2.13), можна стверджувати про наявність тенденції поступового зростання усіх видів цін. У середньому по Україні протягом досліджуваного періоду закупівельна ціна у складі роздрібною становила від 38 % до 60 % в залежності пори року, а у складі оптово-відпускної ціни – від 44 %

**Аналітичне порівняння цін на молоко
з березня 2012 р. по грудень 2013 р., грн./кг [153]**

Р І К	Період	Закупівельна ціна*	Оптово- відпускна ціна	Роздрібна ціна	Частка закупівельної ціни у складі роздрібної, %	Частка закупівельно ї ціни у складі оптово- відпускної ціни, %	Частка оптово- відпускної ціни у складі роздрібної, %
2 0	Березень	3,60	5,82	7,03	51,2	61,9	82,8
	Травень	3,01	5,74	6,83	44,1	52,4	84,0
1	Липень	2,52	5,68	6,68	37,7	44,4	85,0
2	Жовтень	3,20	5,68	6,63	48,3	56,3	85,7
2 0	Січень	3,81	5,76	6,74	56,5	66,1	85,5
	Березень	4,11	5,82	6,81	60,4	70,6	85,5
1 3	Травень	4,09	5,80	6,82	60,0	70,5	85,0
	Липень	3,99	5,81	6,79	58,8	68,7	85,6
3	Жовтень	3,60	5,86	6,82	52,8	61,4	85,9
	Грудень	3,01	6,00	6,89	43,7	50,2	87,1

* середнє арифметичне цін на молоко гатунку екстра, вищого та першого гатунку

до 71 %. Якщо ж аналізувати частку оптово-відпускної ціни у складі роздрібної то стає очевидним той факт, що торгівельна націнка суб'єктів роздрібної торгівлі молоком на вітчизняному продовольчому ринку складає від 13 до 17 %, у той час коли торгівельна націнка оптових підприємств складає від 29 до 56 %. З цього випливає, що найбільше ціна на молоко зростає саме на стадії оптового торговця, який скупає молоко безпосередньо від виробників за цінами, що зазвичай не покривають усіх витрат на виробництво продукції і реалізовує його роздрібним торговцям на половину, а то й в два рази дорожче ціни закупівлі. Більший розмір торгової націнки частково пояснюється тим, що оптовий торговець несе витрати пов'язані зі збором, транспортуванням, охолодженням, обробкою, зберіганням даної продукції та підготовки її для подальшої реалізації.

Для розуміння рівня вітчизняних цін порівняємо середньомісячні ціни на молоко в Україні та в інших країнах світу. На основі даних додатка X зауважимо, що в середньому за трирічний період ціна українського молока переважала над ціною польського на 14-25 %, нідерландського – на 4-19 %,

німецького на 6-17 %, окрім травня місяця. Також ціни вітчизняного молока є вищими й порівняно з Естонією, Литвою, Латвією, Фінляндією, Новою Зеландією та іншими країнами. Проте, якщо порівнювати рівень цін Росії та України, то можна спостерігати дещо іншу ситуацію – вітчизняне молоко протягом досліджуваного періоду було на 4-29 % дешевше порівняно з російським аналогом.

Звернемо увагу, що ціни на продукти харчування значною мірою залежать від регіону країни. При цьому неможливо однозначно виділити регіони із найвищим і найнижчим рівнем цін на продукти харчування, оскільки за одним продуктом певний регіон вважається дорогим, тоді як за іншим продуктом – дешевим. Проте, якщо постаратися узагальнити ціни на продукти харчування у регіонах, то можна говорити, що найвищий рівень цін спостерігається в м. Києві, Київській та Дніпропетровській області.

Важливим напрямком аналізу реалізації сільськогосподарської продукції на продовольчому ринку є індексний аналіз, який дозволяє зрозуміти за рахунок чого виручка від реалізації продовольства сільськогосподарськими підприємствами за останні п'ять років виросла більш ніж в три з половиною рази. Дані для проведення індексного аналізу реалізації продукції протягом 2007-2012 рр. представлені в додатку Ц. З метою реалізації цілей аналізу ми розраховали найбільш широкоживані в економічних дослідженнях індекси Ласпейреса та Пааше. Індекс цін Ласпейреса показує, як змінився рівень цін упродовж певного проміжку часу, якщо структура виробництва та споживання не змінювалася [155, с. 145]. Тобто, даний індекс визначає на скільки товари базисного періоду подорожчали чи подешевшали через зміну цін у поточному періоді. Індекс цін Ласпейреса розраховується за формулою:

$$I_L = \frac{\sum p_1 \cdot q_0}{\sum p_0 \cdot q_0}, \quad (2.3)$$

де I_L – індекс цін Ласпейреса, p_0 і p_1 – ціни базового та поточного періодів відповідно, q_0 – обсяг виробництва в базовому періоді.

На противагу індексу цін Ласпейреса, індекс цін Пааше показує наскільки товари поточного періоду подорожчали чи подешевшали у порівнянні з базовим. Індекс цін Пааше розраховується за формулою:

$$I_{\text{п}} = \frac{\sum p_1 * q_1}{\sum p_0 * q_1}, \quad (2.4)$$

де $I_{\text{п}}$ – індекс цін Пааше, p_0 і p_1 – ціни базового та поточного періодів відповідно, q_1 – обсяг виробництва у поточному періоді.

Проте варто зазначити, що два вище приведені індекси не враховують змін номенклатури споживчих товарів, внаслідок чого індекс цін Ласпейреса дещо завищує ріст цін, а індекс цін Пааше – занижує. Тому, з метою згладжування неточності даних індексів ми додатково розраховували індекс Фішера (2.5), який являє собою середнє геометричне значення індексів цін Ласпейреса і Пааше та індекс цін Еджуорта-Маршалла-Боулі (2.6), який як вагу використовує середню кількість проданої продукції за базовий і поточний періоди. Дані індекси розраховуються за формулами:

$$I_{\text{ф}} = \sqrt{\frac{\sum p_1 * q_0}{\sum p_0 * q_0} * \frac{\sum p_1 * q_1}{\sum p_0 * q_1}}, \quad (2.5)$$

$$I_{\text{емб}} = \frac{\sum p_1 * \left(\frac{q_1 + q_0}{2}\right)}{\sum p_0 * \left(\frac{q_1 + q_0}{2}\right)}, \quad (2.6)$$

Опираючись на результати індексного аналізу (табл. 2.14) зазначимо, що протягом 2007-2012 рр. загальна виручка від реалізації сільськогосподарської продукції зросла у 3,7 рази. Аналіз ланцюгових індексів зміни грошової виручки, який дозволяє відстежити річні коливання обсягів реалізації, встановив, що ріст виручки від реалізації продукції протягом всього періоду був достатньо рівномірним. Так, у 2008 р. виручка порівняно з попереднім роком зросла на 46,5 %, а протягом наступних років щорічний приріст порівняно з попереднім роком складав 26-27 %. Середні реалізаційні ціни на сільськогосподарську продукцію протягом даного періоду зросли практично у 2 рази. Найбільший ріст цін спостерігався у 2010 р., коли ціни зросли на 32 % порівняно з попереднім роком, а найменший – у 2009 та 2012 рр., коли ціни

**Індексний аналіз реалізації основних видів продукції
сільськогосподарськими підприємствами за період 2007-2012 рр.**

Показник	Роки				
	2008	2009	2010	2011	2012
Значення базисних індексів*					
Загальний індекс зміни грошової виручки	146,5	184,9	232,3	296,7	373,8
Індекс цін Ласпейреса	113,2	126,1	161,9	183,1	193,7
Індекс цін Пааше	110,3	116,0	157,1	177,9	190,3
Індекс цін Еджуорта-Маршалла-Боулі	111,5	119,9	159,0	179,9	191,4
Індекс цін Фішера	111,7	121,0	159,5	180,5	191,9
Значення ланцюгових індексів					
Загальний індекс зміни грошової виручки	146,5	126,2	125,6	127,7	126,0
Індекс цін Ласпейреса	113,2	109,3	132,0	113,4	107,4
Індекс цін Пааше	110,3	109,3	130,0	112,1	107,4
Індекс цін Еджуорта-Маршалла-Боулі	111,5	109,3	131,0	112,7	107,4
Індекс цін Фішера	111,7	109,3	131,0	112,8	107,4

* в якості бази використовувалися дані 2007 р.

зросли порівняно з попереднім роком на 9 та 7 % відповідно. Таким чином, на основі значень базисних індексів Еджуорта-Маршалла-Боулі та Фішера можна говорити про те, що зростання виручки у досліджуваному періоді на 56 % зумовлене ростом цін на сільськогосподарську продукцію майже у два рази і на 44 % – ростом обсягів реалізації продукції в 1,6 рази.

Зазначимо, що індекс цін Ласпейреса, обчислений для незмінного кошика товарів та послуг називають індексом споживчих цін (ІСЦ) [155, с. 145]. За своєю сутністю ІСЦ є показником зміни сукупної ціни одного й того ж самого набору товарів та послуг, які купує (отримує) населення у різні періоди часу. Тому, з метою аналізу цінової ситуації на вітчизняному продовольчому ринку протягом 2005-2013 рр. проаналізуємо динаміку ІСЦ на основні види продовольства.

На основі даних цінового моніторингу Державної служби статистики України, графічне представлення яких зображено рис. 2.11. відмітимо, що з 2005 р. по 2008 р. спостерігається активне зростання індексу споживчих цін, що говорить нам про подорожання основних видів товарів та послуг, які споживалися населенням. На зміну негативної тенденції, у 2009 р. прийшла

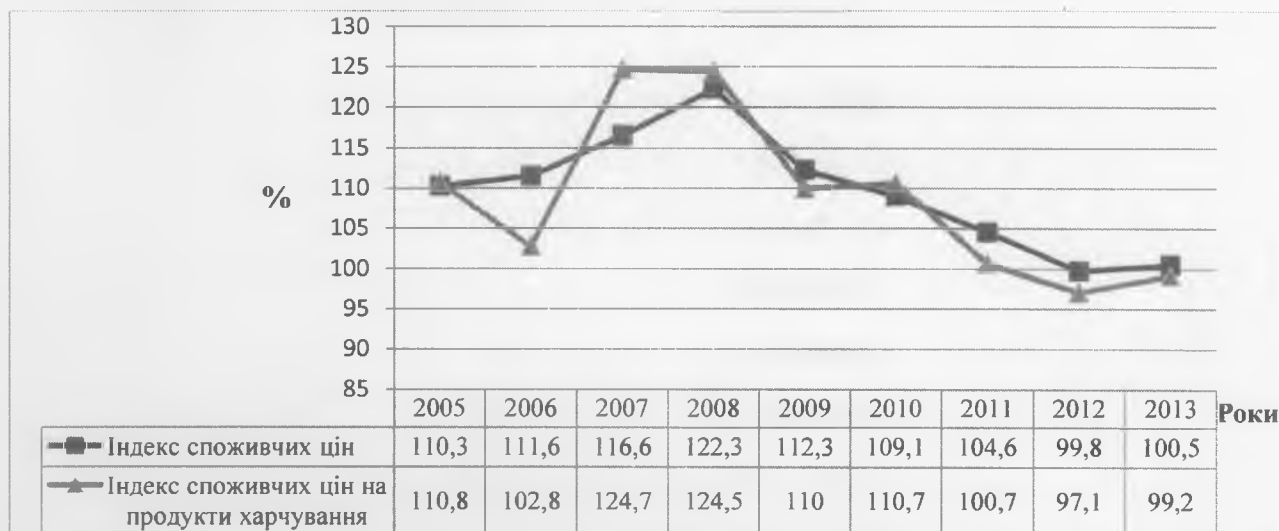

Рис. 2.11. Динаміка індексів споживчих цін у 2005-2013 рр. у % до грудня попереднього року [156-158]

позитивна тенденція поступового зниження ІСЦ, що свідчить про певне приборкання інфляційних процесів в країні. Щодо індексу цін на продукти харчування, слід сказати, що його динаміка протягом даного періоду зі зрозумілих причин корелює з динамікою ІСЦ, проте має свої особливості. Індекс цін на продукти харчування у 2006 р. порівняно з попереднім роком знизився на 8 %, в той час коли ІСЦ зріс на 1,3 %. Крім цього, у 2007 та 2008 рр. індекс цін на продукти харчування переважав над ІСЦ на 8,1 та 2,2 % відповідно, що говорить нам про те, що ціни на продукти харчування у даному періоді зростали вищими темпами ніж на інші товари та послуги. Також відмітимо, що амплітуда зміни ціни на продукти харчування була завжди більшою ніж в цілому по споживчих товарах та послугах.

Загалом за період 2005-2013 рр. ціни на продукти харчування зросли на 208,9 %, тоді як загальний темп зростання споживчих цін в країні становив 225,6 %, а темп зростання реальної заробітної плати населення України – 229,6 %. Співвідношення даних показників дозволяє нам говорити про те, що на відмінно від попередніх періодів, в досліджуваному прослідковується позитивна тенденція переважання темпів росту реальної заробітної плати над темпами росту цін на продукти харчування. Переважання темпів росту цін на непродовольчі товари та послуги над темпами росту цін на продуктами

харчування є явищем з позиції продовольчої безпеки і цінової доступності продовольства позитивним, проте з позиції виробників продовольчої продукції, воно характеризується більш як небажане, оскільки відбувається відставання темпів росту цін на продукт виробництва від темпів росту цін на фактори виробництва, що призводить до зниження рентабельності бізнесу.

З метою кращого розуміння причин активного коливання індексу цін на продукти харчування проаналізуємо динаміку індексів цін на основні товарні групи, які входять до його складу.

Аналізуючи цінову ситуацію на ринку продуктів харчування тваринного походження (рис. 2.12) зауважимо, що протягом 2005-2013 рр. ціни на м'ясо та м'ясопродукти зросли на 211,0 %, на рибу та рибопродукти – на 209,5 %, а на молочні продукти – на 253,2 %. При цьому відмітимо, що найбільший стрибок цін на молочні продукти спостерігався у 2007 р., коли ціни зросли на 37 % порівняно з попереднім роком, на м'ясо та м'ясопродукти – у 2007 та 2008 рр., коли ціни зросли на 16 та 20 % відповідно, а на рибу та рибопродукти – у 2008 р., коли було зафіксовано зростання цін на 17 %.

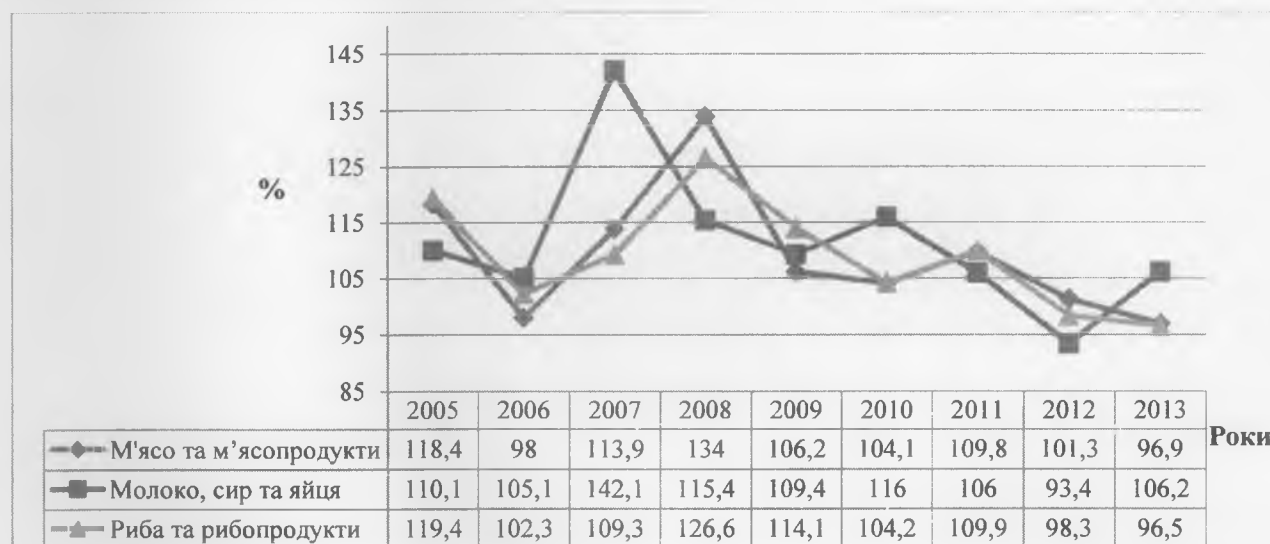

Рис. 2.12 Динаміка індексів споживчих цін на продукти тваринництва у 2005-2013 рр. у % до грудня попереднього року, % [156-158]

Даний графік демонструє нам, що цільові тенденції, які наявні на ринку м'яса й м'ясопродуктів практично повністю збігаються з тенденціями на ринку риби й рибопродуктів та відрізняються від тенденцій на ринку молока, сиру на

яець. Окрім цього, стає очевидним ще й той факт, що на ринку товарів тваринного походження немає цінової стабільності, щорічні коливання цін сягають від 2 до 28 %.

Порівнюючи середні споживчі ціни основних категорій продуктів тваринного походження грудня 2007 р. та аналогічного місяця 2012 р. ми дійшли висновку, що ціни на більшість досліджуваних продуктів тваринного походження у 2012 р. практично у 2 рази вищі цін 2007 р. Так, яловичина у 2012 р. порівняно з 2007 р. подорожчала на 30,21 грн., або у 2,2 рази, свинина – на 24,70 грн., або на 93 %, птиця – на 8,52 грн., або на 58 %, морожена риба – на 16,76 грн., або у 2,1 рази, літр молока подорожчав на 3,29 грн., або на 84 %, ціна на 10 шт. яець підвищилася на 2,92 грн., або на 45 %, а ціна на сало зросла на 15,43 грн., або у 2,3 рази. Єдиним товаром з групи досліджуваних продуктів тваринного походження ціна на який у 2012 р. є нижчою ніж у 2007 р. є масло, яке подешевшало на 49 %.

Аналізуючи динаміку ІСЦ на овочі та фрукти (рис. 2.13) відмітимо, що ціни на фрукти протягом 2005-2013 рр. характеризувалися більш стабільними тенденціями, в той час коли зміна цін на овочі була непередбачуваною. Загалом протягом досліджуваного періоду середні роздрібні ціни на фрукти зросли на 336,3 %, а ціни на овочі знизилися на 32,3 %.

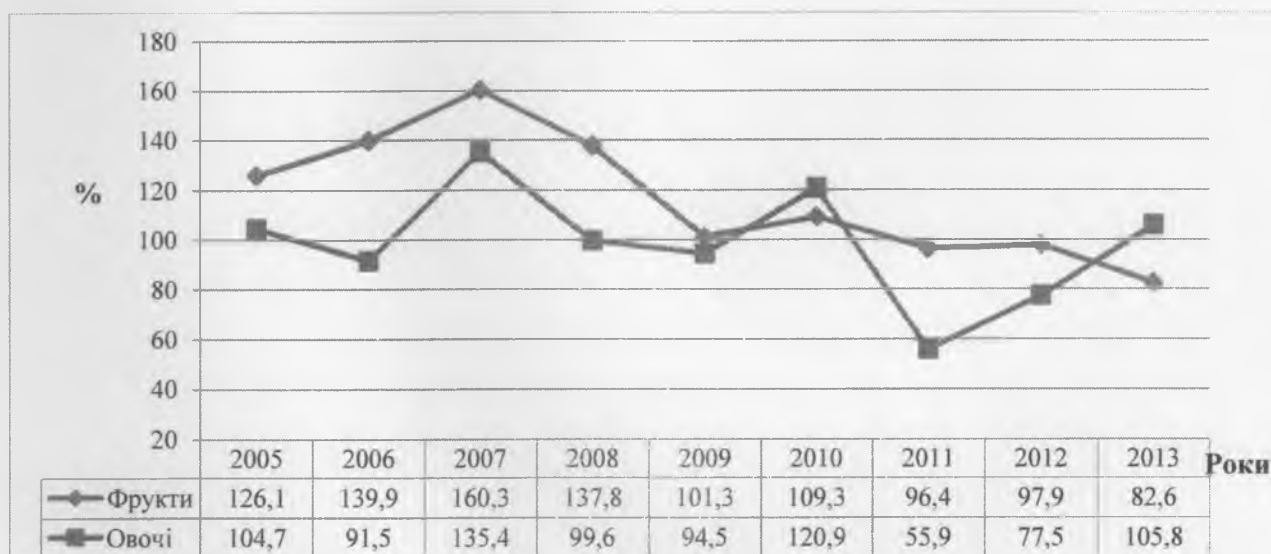

Рис. 2.13 Динаміка індексів споживчих цін на овочі та фрукти у 2005-2013 рр. у % до грудня попереднього року, % [156-158]

Важливими групами товарів, що входять як до щоденного раціону українців, так і до бази розрахунку ІСЦ на продукти харчування, є кондитерські вироби, цукор та хлібопродукти. З огляду на рис. 2.14. протягом 2005-2013 рр. ціна хлібу та хлібопродуктів зросла на 238,0 %, кондитерських виробів – на 267,5 %, а цукру – на 226,6 %. При цьому зазначимо, що цінова ситуація на ринку кондитерських виробів, хліба і хлібопродуктів характеризувалася мінімальними ціновими коливаннями. Амплітуда ІСЦ на хліб і хлібопродукти

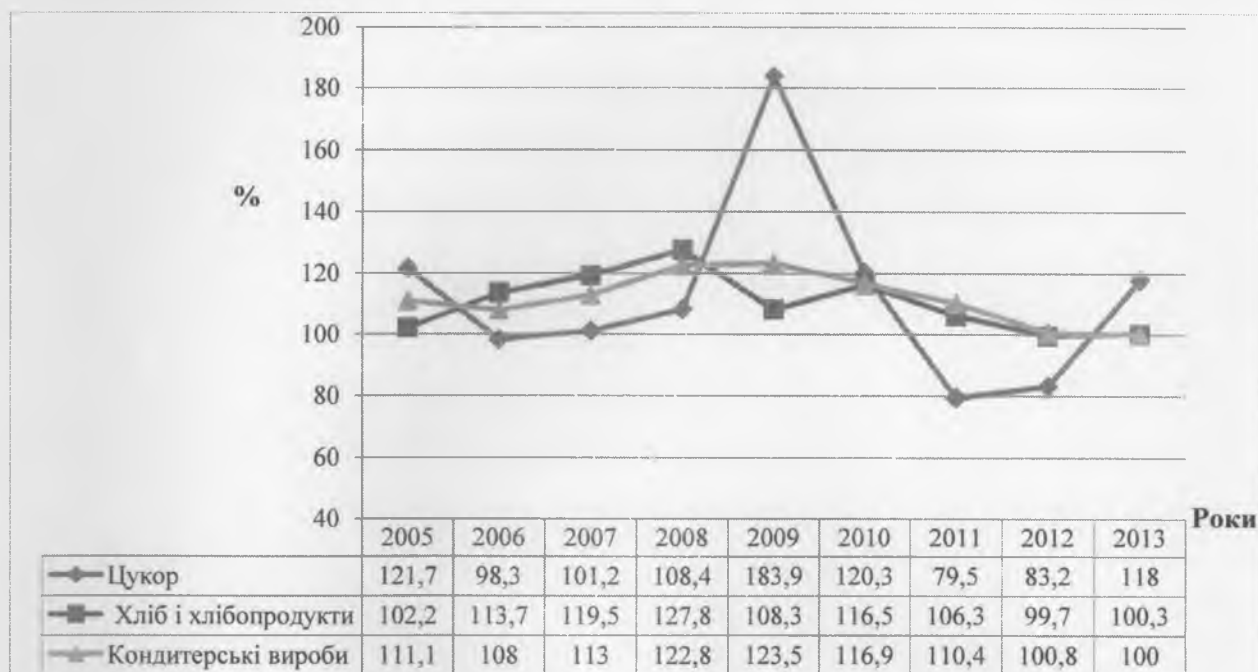

Рис. 2.14. Динаміка індексів споживчих цін на цукор, хлібопродукти та кондитерські вироби у 2005-2013 рр. у % до грудня попереднього року, % [156-158]

становила від 1 до 20 %, а на кондитерські вироби – від 1 до 10 %. Значно гірша цінова ситуація на ринку цукру. Внаслідок цілеспрямованого, проте неефективного державного регулювання даного ринку, обмежень та зобов'язань покладених на Україну в рамках вступу до СОТ ціни на цукор характеризуються високою нестабільністю.

Для того, щоб зрозуміти зміну цін на конкретні види продуктів рослинного походження, порівняємо середні споживчі ціни грудня 2012 р. та ціни грудня 2007 р. З огляду на проведені нами дослідження зазначимо, що всі досліджувані товари окрім цибулі та капусти протягом зазначеного періоду

подорожчали від 11 до 139 %. Зокрема, середня споживча ціна на рису зросла на 4,27 грн., або у 2,1 рази, хліба житнього та житньо-пшеничного – на 3,81 грн., або у 2,4 рази, батону – на 2,7 грн., або на 96 %, борошна пшеничного – на 1,70 грн., або на 62 %. Також, відмітимо подорожання гречаної крупи на 3,88 грн., або на 73 %, олії – на 6,11 грн., або на 64 %, цукру – на 2,75 грн., або на 78 %. Щодо овочів слід зауважити, що ціна на картоплю практично не змінилася, а от ціни на капусту та цибулю впали на 11 та 37 % відповідно.

Важлива роль у процесі формування ціни на продукти харчування відводиться фактору сезонності. Сезонність коливання цін являє собою їх зміни впродовж всього року із явним вираженим часовим акцентом [159, с. 110]. Для того, щоб зрозуміти як змінюються ціни на продукти харчування протягом цілого року проаналізуємо місячні індекси споживчих цін та цін на продукти харчування протягом 2012-2013 рр., динаміка яких представлена на рис. 2.15.

Рис. 2.15 Динаміка індексів споживчих цін на товари та послуги та продукти харчування у 2012-2013 рр. у % до грудня попереднього року [156-158]

Звернемо увагу, що тенденції зміни значення ІСЦ на продукти харчування напряму пов'язані із порою року, в той час коли коливання ІСЦ на товари та послуги протягом всього року є незначними. Так, ціни на продукти харчування активно зростають протягом зимових місяців року, весною вони починають знижуватися, досягаючи свого мінімального значення на період збору врожаю,

а потім починається їх поступове подорожання. Проте, дана цінова тенденція стосується далеко не всіх продуктів харчування. З рис. 2.16 видно, що ціни на м'ясо та м'ясопродукти протягом всього року практично не змінюються, в той час коли ціни на молоко, сир та яйця напряму змінюються залежно від місяця в році. Так, з квітня по червень-липень ціни на молоко а молокопродукти знижуються, а з серпня починають знову рости, досягаючи свого максимального значення у січні-лютому.

Рис. 2.16 Динаміка індексів споживчих цін на продукти тваринного походження у 2012-2013 рр. у % до грудня попереднього року [156-158]

Що стосується таких продуктових груп як хліб й хлібопродукти та фрукти, динаміка ІСЦ на які представлена на рис. 2.17, то, слід сказати, що цінові тенденції на ринках даних продуктів кардинально відрізняються між собою. Ринок хліба й хлібопродуктів активно регулюється з боку держави, внаслідок чого ціни на даному ринку практично не змінюються протягом року. На противагу доволі стабільних цін на хліб, ціни на фрукти не регулюються державою і напряму залежать від пори року, врожайності, пропозиції імпортованих фруктів на ринку та багатьох інших факторів. Як правило, ціни на фрукти починають активно зростати з січня, сягаючи свого максимального значення у травні. Протягом червня-липня вони знижуються достатньо повільними темпами, оскільки свіжі фрукти ще не виростили, але плоди та ягоди вже зуміли вступити з ними у гостру конкурентну боротьбу. У серпні, коли

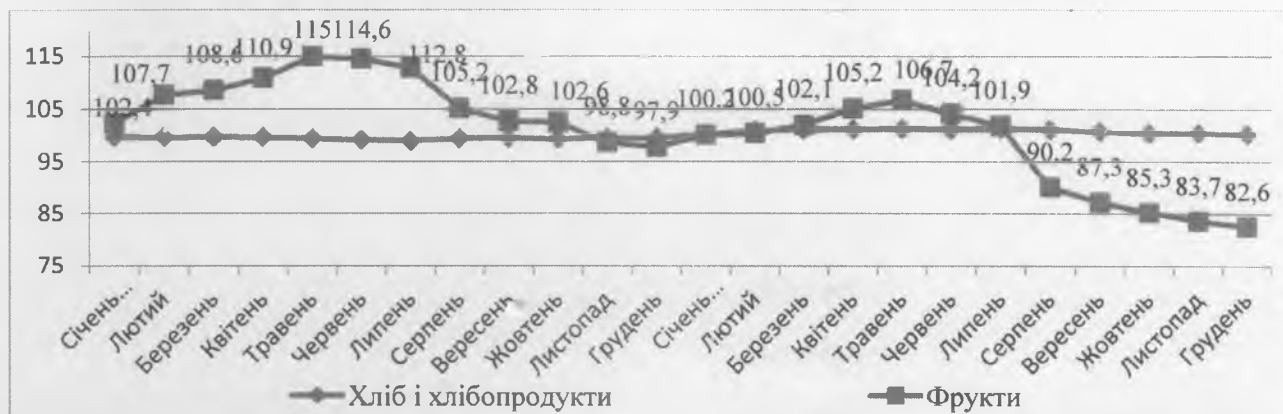

Рис. 2.17 Динаміка індексів споживчих цін на продукти рослинного походження у 2012-2013 рр. у % до грудня попереднього року [156-158]

починають збирати перші врожаї ранньостиглих сортів фруктів відбувається різке падіння ціни. З вересня до грудня ціни на фрукти й надалі знижуються, проте меншими темпами ніж у серпні.

Підсумовуючи вплив сезонності на різні групи продовольчої продукції підкреслимо, що практично нечутливим до сезонних коливань є ринок хліба й хлібопродуктів, кондитерських виробів, олії та м'яса і м'ясопродуктів. Середня чутливість до сезонних коливань притаманна ринку цукру, молока й сиру, а найбільша чутливість до впливу даного фактора проявляється на ринку яєць, овочів та фруктів. Проте, слід зауважити, що зміна цін на товари є наслідком впливу не лише фактора сезонності, але й інших факторів, тому, щоб визначити кількісне значення впливу фактора сезонності на ціну усіх продовольчих товарів в загальному, проаналізуємо структуру часового ряду індексу цін на продукти харчування протягом 2011-2013 рр.

Щоб виявити тенденції зміни індексів цін на продукти харчування (y) нами було обрано рівняння лінійної залежності (2.7) [160]:

$$y = a_0 + a_1 t, \quad (2.7)$$

де t – порядковий номер моментів часу; a_0 – рівень ряду при $t=0$; a_1 – параметр, що характеризує середню абсолютну швидкість динаміки.

З метою визначення параметрів рівняння відлік часу t розпочато із середини ряду динаміки індексів цін, а два серединних моменти часу червень та липень 2012 р. позначено як $-0,5$ та $+0,5$. Таким чином відлік часу здійснено від

$t_1 = -17,5$ до $t_n = 17,5$. Для визначення параметрів лінійної залежності, розв'яжемо систему лінійних рівнянь, що має наступний вигляд (2.8):

$$\begin{cases} a_0 = \frac{\sum_{i=1}^n y_i}{n}; \\ a_1 = \frac{\sum_{i=1}^n y_i t_i}{\sum_{i=1}^n t_i^2} \end{cases} \quad (2.8)$$

де n – кількість місяців у періоді, що досліджується.

Визначивши параметри рівняння, отримуємо рівнянь тренду, що характеризує зміну індексів цін на продукти харчування в Україні за період 2011-2013 рр. і має наступний вигляд: $y = 100,1389 - 0,1584 t$. Загальний вигляд даного рівняння говорить нам про те, що середній рівень індексу цін на продукти харчування за період, що аналізується, не перевищував значення 100,1 % і в середньому в місяць він знижувався на 0,1384 %. За рівнянням тренду ми визначили теоретичні значення ІСЦ (Y_i). Потім ми обчислили помісячні індекси сезонності за формулою (2.9):

$$I_{\text{сез}} = \frac{y_i}{Y_i} \quad (2.9)$$

А для усереднення помісячних індексів сезонності використали формулу (2.10):

$$\bar{I}_{\text{сез}} = \frac{\sum_{\text{сез}} \bar{y}_i}{\sum Y_i} \quad (2.10)$$

Потім ми визначили теоретичні значення індексу цін на продукти харчування з урахуванням сезонності, суму квадратів відхилень індивідуальних теоретичних значень Y_i індексу цін від середнього фактичного його значення; суму квадратів відхилень індивідуальних теоретичних значень індексу цін на продукти харчування, скоригованих на сезонність, від індивідуальних теоретичних значень індексу цін; суму квадратів відхилень індивідуальних фактичних значень індексу цін на продукти харчування від скоригованих на сезонність індивідуальних теоретичних значень та загальну суму квадратів

відхилень фактичних значень індексу цін на продукти харчування від середнього його значення. Проведені нами розрахунки представлено додатку Ш.

На основі проведених нами розрахунків зазначимо, що динаміка індексу цін на продукти харчування протягом 2011-2013 рр. характеризувалася на 52 % (тобто $97,48 \div 188,95 * 100$ %) зниженням цін на продовольство, на 13 % (тобто $25,38 \div 188,95 * 100$ %) – сезонними коливаннями, а на 35 % (тобто $65,73 \div 188,95 * 100$ %) – випадковими коливаннями. Таким чином, в розрізі трьох досліджуваних років, можна зробити висновок, що на ціну продовольчого товару безумовно впливає сезонність, проте зміна ціни більшою мірою визначається загальною ціною тенденцією їх поступового зниження та випадковими коливаннями.

Отже, у результаті дослідження рівня цін на продовольчих ринках України виявлено, що:

1. Протягом останніх двадцяти трьох років суттєво змінилася структура реалізації сільськогосподарської продукції: підвищилася частка реалізації продукції на біржах та аукціонах, натомість частка реалізації переробним підприємствам – знизилася;

2. Цінова ситуація на ринку сільськогосподарської харчової продукції характеризувалася переважанням середніх реалізаційних цін домогосподарств над цінами сільськогосподарських підприємств, при цьому зауважимо, що середні реалізаційні ціни сільськогосподарської продукції за період з 1996 по 2012 рр. зросли в середньому у 10 разів, а за період з 2007 по 2012 рр. – у 2 рази;

3. При аналізі цін на продукти харчування протягом 2005-2013 рр. було виявлено наступні тенденції: амплітуда зміни ціни на продукти харчування була стабільно більшою ніж в цілому по споживчих товарах та послугах; ціни на продукти харчування зросли на 208,9 %; в розрізі окремих продуктових груп відмічається зростання ціни м'яса та м'ясопродуктів на 211,0 %, риби та рибопродуктів – на 209,5 %, молочних продуктів – на 253,2 %,

фруктів – на 336,3 %, хліба та хлібопродуктів – на 238,0 %, кондитерських виробів – на 267,5 %, а цукру – на 226,6 %, натомість ціна овочів протягом даного періоду знизилася на 32,3 %;

4. Дослідження цінового чиннику розвитку продовольчого ринку на основі індексного аналізу виявило, що зростання виручки протягом періоду 2007-2012 рр. більшою мірою спричинене зростанням цін на сільськогосподарську продукцію майже у два рази і меншою мірою зростанням обсягів реалізації продукції.

5. Зміна цін на продукти харчування протягом 2011-2013 рр. на 13 % характеризувалася впливом фактора сезонності, на 35 % – випадковими коливаннями і на 52 % загальною тенденцією зниження цін на продовольство, при цьому відмітимо, що найбільш чутливим до фактора сезонності є ринок яєць, овочів та фруктів, а найменш чутливим – хліба й хлібопродуктів, кондитерських виробів, олії та м'яса і м'ясопродуктів.

Висновки до розділу 2

1. У результаті аналізу ринків продовольчих товарів виявлено, що ринок олійних культур, овочів та картоплі протягом 1990-2012 рр. характеризувався прогресивним розвитком, натомість розвиток ринку зерна, молока та молокопродуктів, цукру, м'яса та м'ясопродуктів, плодів та ягід носив регресивний характер.

2. Досліджено, що скорочення сукупного вітчизняного зернового виробництва на 9 % відбувалося на фоні значного зниження обсягів виробництва пшениці, жита, ячменю, вівса, проса, гречки й зернобобових та зростання виробництва кукурудзи на зерно та сорго, невисокого порівняно з розвиненими країнами світу рівня врожайності та значного коливання рентабельності. Проведений факторний аналіз цього процесу дав можливість встановити, що зниження валових зборів пшениці, проса та гречки відбувалося більшою мірою за рахунок зниження врожайності, а зменшення виробництва

жита, вівса та зернобобових – за рахунок скорочення посівних площ. Нарощування виробництва кукурудзи на зерно та сорго відбувалося за рахунок розширення посівних площ, а збільшення виробництва рису – за рахунок підвищення врожайності.

3. Встановлено, що значне скорочення поголів'я ВРХ, обмеження експорту, падіння внутрішнього попиту на молочну продукцію та інші причини призвели до скорочення обсягів виробництва молока у більш ніж в два рази, зміни структури виробників молока, зростання обсягів імпорту.

4. На основі аналізу ринку цукру виявлено, що розрив економічних зв'язків при розпаді СРСР залишив вітчизняну цукрову галузь без важливих ринків збуту продукції. Неможливість налагодити реалізацію цукру в інші країни зумовило орієнтацію виробників цукру на споживчі потреби лише внутрішнього ринку, що призвело до падіння обсягів виробництва цукру у три рази. Як наслідок, знизилася обсяги вирощування цукрових буряків, відбулося значне скорочення кількості та виробничих потужностей цукрових заводів.

5. Проведені дослідження ринку рослинної олії виявили, що вирощування олійних культур є одним з найприбутковіших та найперспективніших напрямків діяльності в АПК. Висока рентабельність бізнесу та активно зростаючий попит в світі на рослинну олію як для харчових, так і для нехарчових потреб призвели до зростання обсягів виробництва соняшнику у 3,3 рази, ріпаку – у 9,3 рази, а сої – у 24,3 рази.

6. Досліджено, що розвиток ринку продуктів тваринництва протягом аналізованого періоду характеризувався скороченням внутрішнього виробництва м'яса, зниженням рентабельності виробництва, зростанням імпорту дешевої сировини, значним зростанням обсягів виробництва м'яса птиці та скороченням обсягів виробництва свинини, яловичини й телятини.

7. Аналіз ринку плодоовочевої і фруктові продукції виявив існування прогресивних тенденцій розвитку ринку картоплі й овочів, таких як зростання валових зборів, підвищення урожайності, збільшення експорту, тощо. Натомість розвиток ринку плодів та ягід протягом досліджуваного

періоду відбувався в умовах зниження обсягів вітчизняного виробництва, зростання обсягів імпорту та активного підвищення попиту на продукцію зі сторони внутрішнього споживача.

8. Аналіз споживання продовольчої продукції населенням України протягом 1990-2012 рр. встановив скорочення обсягів споживання продукції тваринного походження, зниження калорійності добового раціону, відставання фактичного споживання за багатьма групами продовольчої продукції від раціональних норм. Серед позитивних змін виявлено підвищення рівня економічної доступності продуктів харчування, зростання обсягів споживання овочів та зниження споживання крохмалевмісних продуктів.

9. У ході дослідження індивідуального споживчого попиту на продукти харчування за допомогою кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що зі зростанням доходів населення на 100 грн. частка витрат на продукти харчування у сукупних витратах зменшується в середньому на 0,5 %. Окрім цього досліджено, що зі зростанням доходу збільшуються частка витрат домогосподарств на м'ясо та м'ясопродукти, рибу та рибопродукти, молоко, сир, сало, масло, фрукти, овочі та знижується частка витрат на хліб та хлібопродукти, картоплю, яйця, рослинну олію, цукор, джем, мед, сироп, шоколад та кондитерські вироби.

10. Дослідження цінового чиннику розвитку продовольчого ринку на основі індексного аналізу виявило, що зростання виручки протягом періоду 2007-2012 рр. більшою мірою спричинене зростанням цін на сільськогосподарську продукцію майже у два рази і меншою мірою зростанням обсягів реалізації продукції. Цінова ситуація на ринку сільськогосподарської харчової продукції характеризувалася переважанням середніх реалізаційних цін домогосподарств над цінами сільськогосподарських підприємств. Проведений аналіз сезонності протягом 2011-2013 рр. встановив, що зміна ціни продовольчих товарів в основному визначалася загальною тенденцією зниження цін на продовольство, а вплив фактора сезонності був незначний.

11. Результати даного розділу опубліковані у роботах автора [161-169].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ

3.1. Методика трендового аналізу як важливий інструмент соціально-економічного прогнозування розвитку ринку споживання продовольчої продукції населенням України

Важливим інструментом у процесі прийняття рішень щодо управління розвитком вітчизняних продовольчих ринків є прогнозування майбутнього рівня споживчого попиту. Прогнозування, дає можливість передбачити зміни в сукупному попиті та адаптувати внутрішнє виробництво і обсяги імпорту до майбутніх умов, щоб забезпечити оптимальне й гармонійне функціонування як продовольчих ринків, так і його суб'єктів.

Для вирішення завдання прогнозування обсягів сукупного споживання продовольчої продукції населенням України використаємо метод екстраполяції трендів, сутність якого зводиться до побудови рівняння тренду із врахуванням закономірностей розвитку явища. Під трендом розуміють тенденції зміни певного показника в часі.

Метод екстраполяції тренда за допомогою рядів динаміки передбачає виконання таких етапів: попередній аналіз даних, побудова набору моделей, оцінка їхніх параметрів, перевірка їх адекватності, вибір найкращої моделі, точкове прогнозування та верифікація прогнозу. Особливістю даного методу є те, що він охоплює всі фактори в неявному й узагальненому вигляді. Доцільність його застосування обґрунтовується тим, що споживання продовольчої продукції із-за особливостей потреби у продовольстві є відносно стабільним.

В якості досліджуваних показників нами обрано шість основних продуктових груп: м'ясо та м'ясопродукти, молоко та молокопродукти, яйця,

хлібні продукти, картопля та олія. Річні обсяги споживання даних видів продукції представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Динаміка споживання продовольчої продукції в Україні у 2000-2013 рр.
[121-123]

Роки	У ₁	У ₂	У ₃	У ₄	У ₅	У ₆
2000	1,611	9,789	8,142	6,141	6,660	0,461
2001	1,513	9,987	8,778	6,305	6,789	0,489
2002	1,570	10,859	10,072	6,326	6,403	0,514
2003	1,650	10,827	10,249	5,954	6,600	0,538
2004	1,827	10,725	10,439	5,962	6,711	0,615
2005	1,843	10,625	11,207	5,817	6,386	0,635
2006	1,967	10,980	11,725	5,590	6,249	0,639
2007	2,124	10,448	11,741	5,392	6,065	0,664
2008	2,340	9,890	12,020	5,340	6,099	0,694
2009	2,290	9,780	12,504	5,145	6,126	0,711
2010	2,384	9,470	13,280	5,106	5,914	0,680
2011	2,339	9,363	14,165	5,047	6,368	0,625
2012	2,478	9,797	14,020	4,990	6,394	0,591
2013	2,599	8,755	14,451	4,771	6,305	0,584

Де, у₁ – споживання м'яса та м'ясопродуктів, в млн. т.; у₂ – споживання молока та молокопродуктів, в млн. т.; у₃ – споживання яєць, в млрд. шт.; у₄ – споживання хлібних продуктів, в млн. т.; у₅ – споживання картоплі, в млн. т.; у₆ – споживання олії, в млн. т.

Зазначимо, що рівняння тренду може бути описане різними залежностями, зокрема: лінійною, квадратичною, експоненціальною, параболічною, степеневою, показниковою та ін. Для визначення оптимального рівняння тренду ми побудуємо лінійні, параболічні та експоненціальні моделі трендів і визначимо на основі якої з моделей розраховані прогнозні значення будуть найточнішими.

Обрані для розрахунків рівняння трендів описуються наступними залежностями[170-173]:

$$\text{лінійна} \quad \tilde{y} = a_0 + a_1 * t, \quad (3.1)$$

$$\text{параболічна} \quad \tilde{y} = a_0 + a_1 * t + a_2 * t^2 \quad (3.2)$$

$$\text{експоненціальна} \quad \tilde{y} = a_0 \times e^{a_1 * t} \quad (3.3)$$

Де, t – фактор часу; a_0, a_1, a_2 – коефіцієнти рівняння; $\tilde{y}$ – розрахункове значення функції.

Для побудови моделей трендів необхідно чисельно визначити параметри рівняння (a_0, a_1, a_2). Коефіцієнти рівнянь визначаються за допомогою методу найменших квадратів [174-176]:

$$\sum(y_t - \tilde{y}_t)^2 = \min, \quad (3.4)$$

Де, y_t – фактичне значення функції, а $\tilde{y}$ – розрахункове значення яке визначається на основі рівнянь (3.1), (3.2) чи (3.3).

Розрахувавши коефіцієнти рівнянь та підставивши їх у рівняння (3.1), (3.2) та (3.3), на основі даних споживання продовольчої продукції в Україні ми побудували лінійні ($\widetilde{y}_i^{лн}$), параболічні ($\widetilde{y}_i^{пп}$) та експоненціальні ($\widetilde{y}_i^{exp}$) моделі трендів досліджуваних показників, які мають вигляд:

$$\widetilde{y}_1^{лн} = 1,38696 + 0,08689 \times t \quad (3.5)$$

$$\widetilde{y}_1^{пп} = 1,38229 + 0,08876 \times t - 0,000133 \times t^2 \quad (3.6)$$

$$\widetilde{y}_1^{exp} = \exp\{0,36662 + 0,04424 \times t\} \quad (3.7)$$

$$\widetilde{y}_2^{лн} = 10,7191 - 0,07481 \times t \quad (3.8)$$

$$\widetilde{y}_2^{пп} = 9,80205 + 0,29200 \times t - 0,02620 \times t^2 \quad (3.9)$$

$$\widetilde{y}_2^{exp} = \exp\{2,37241 - 0,00741 \times t\} \quad (3.10)$$

$$\widetilde{y}_3^{лн} = 8,12262 + 0,46976 \times t \quad (3.11)$$

$$\widetilde{y}_3^{пп} = 7,87457 + 0,56897 \times t - 0,00709 \times t^2 \quad (3.12)$$

$$\widetilde{y}_3^{exp} = \exp\{2,12623 + 0,04222 \times t\} \quad (3.13)$$

$$\widetilde{y}_4^{лн} = 6,477 - 0,12182 \times t \quad (3.14)$$

$$\widetilde{y}_4^{пп} = 6,4792 - 0,12270 \times t + 0,0000629 \times t^2 \quad (3.15)$$

$$\widetilde{y}_4^{exp} = \exp\{1,87552 - 0,0217 \times t\} \quad (3.16)$$

$$\widetilde{y}_5^{лн} = 6,69815 - 0,04738 \times t \quad (3.17)$$

$$\widetilde{y}_5^{пп} = 6,96861 - 0,15557 \times t + 0,00773 \times t^2 \quad (3.18)$$

$$\widetilde{y}_5^{exp} = \exp\{1,90209 - 0,00741 \times t\} \quad (3.19)$$

$$\widehat{y}_6^{лн} = 0,49538 + 0,01555 \times t \quad (3.20)$$

$$\widehat{y}_6^{пр} = 0,36657 + 0,06707 \times t - 0,00368 \times t^2 \quad (3.21)$$

$$\widehat{y}_6^{exp} = \exp\{-0,70324 + 0,02725 \times t\} \quad (3.22)$$

Тут, $\widehat{y}_i^{лн}$, $\widehat{y}_i^{пр}$, $\widehat{y}_i^{exp}$ ($i = 1, 2...6$) – номінальні чи усереднені значення досліджуваних показників споживання продовольчої продукції населенням України, а t – час.

На основі рівнянь трендів (3.5-3.22) розрахуємо прогностні значення та відповідні оцінки для досліджуваних показників споживання продовольчої продукції в Україні. Для оцінки адекватності побудованих залежностей використаємо середньоквадратичну помилку MSE та середню абсолютну помилку MAE, які розраховуються за формулами (3.23) та (3.24) [170-176]:

$$MSE = \frac{\sum_{t=1}^n (y_t - \tilde{y}_t)^2}{n-1}, \quad (3.23)$$

$$MAE = \frac{\sum_{t=1}^n |y_t - \tilde{y}_t|}{n}, \quad (3.24)$$

Де, n – кількість елементів динамічного ряду; t – час; y_t – фактичне значення часового ряду; $\tilde{y}_t$ – розрахункове значення часового ряду.

При цьому зазначимо, що чим ближчі значення MSE та MAE до нуля, тим вірогіднішими будуть прогностні значення досліджуваних показників.

Підставивши у рівняння (3.5)-(3.7) значення фактора часу t за період 2014-2019 рр., а у рівняння (3.23) і (3.24) відповідні фактичні та розрахункові значення часового ряду за період 2000-2013 рр., розраховано прогностні обсяги споживання м'яса та м'ясопродуктів у 2014-2019 рр. та їхні відповідні оцінки, що наведено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Прогностні значення обсягів споживання м'яса та м'ясопродуктів населенням України у 2014-2019 рр., млн. т

Показник	Роки						MSE	MAE
	2014	2015	2016	2017	2018	2019		
$\tilde{y}_1^{лн}$	2,690	2,777	2,864	2,951	3,038	3,125	0	0,00638
$\tilde{y}_1^{пр}$	2,684	2,768	2,853	2,937	3,021	3,104	0	0,00637
$\tilde{y}_1^{exp}$	2,802	2,929	3,061	3,199	3,344	3,495	0,0015	0,00718

Отже, враховуючи значення помилок MSE та MAE відмітимо, що прогноз з найменшою помилкою обсягу споживання м'яса та м'ясопродуктів одержуємо на основі:

лінійного тренду (3.5):

$$\hat{y}_{1\ 2014}^{\text{лнпрогн}} = 2,690 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_{1\ 2015}^{\text{лнпрогн}} = 2,777 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_{1\ 2016}^{\text{лнпрогн}} = 2,864 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_{1\ 2017}^{\text{лнпрогн}} = 2,951 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_{1\ 2018}^{\text{лнпрогн}} = 3,038 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_{1\ 2019}^{\text{лнпрогн}} = 3,125 \text{ млн. т.}$$

та параболічного тренду (3.6):

$$\hat{y}_{1\ 2014}^{\text{прпрогн}} = 2,684 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_{1\ 2015}^{\text{прпрогн}} = 2,768 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_{1\ 2016}^{\text{прпрогн}} = 2,853 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_{1\ 2017}^{\text{прпрогн}} = 2,937 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_{1\ 2018}^{\text{прпрогн}} = 3,021 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_{1\ 2019}^{\text{прпрогн}} = 3,104 \text{ млн. т.}$$

Результати розрахунків прогнозних значень споживання молока та молокопродуктів і відповідні оцінки рівнянь трендів наведено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Прогнозні значення обсягів споживання молока та молоко продукції населенням України у 2014-2019 рр. , млн. т

Показник	Роки						MSE	MAE
	2014	2015	2016	2017	2018	2019		
$\hat{y}_2^{\text{лн}}$	9,597	9,522	9,447	9,373	9,298	9,223	0	0,2167
$\hat{y}_2^{\text{пр}}$	8,287	7,767	7,194	6,569	5,892	5,162	0	0,1110
$\hat{y}_2^{\text{exp}}$	9,595	9,524	9,454	9,384	9,315	9,246	0,0106	0,2191

Враховуючи те, що значення помилок MSE та MAE для лінійної та експоненціальної моделей трендів є набагато вище ніж для параболічної моделі, то прогноз з найменшою помилкою обсягу споживання молока та молокопродуктів одержуємо виключно на основі параболічної моделі тренду (3.9):

$$\hat{y}_{2\ 2014}^{\text{прпрогн}} = 8,287 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_{2\ 2015}^{\text{прпрогн}} = 7,767 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_{2\ 2017}^{\text{прпрогн}} = 6,569 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_{2\ 2018}^{\text{прпрогн}} = 5,892 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_{2016}^{\text{прпрогн}} = 7,194 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_{2019}^{\text{прпрогн}} = 5,162 \text{ млн. т.}$$

Результати розрахунку прогнозних значень обсягів споживання яєць та відповідні оцінки рівнянь трендів наведено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

**Прогнозні значення обсягів споживання яєць населенням
України у 2014-2019 рр., млрд. шт.**

Показник	Роки						MSE	MAE
	2014	2015	2016	2017	2018	2019		
$\hat{y}_3^{\text{дн}}$	15,169	15,639	16,109	16,578	17,048	17,518	0	0,0957
$\hat{y}_3^{\text{пр}}$	14,815	15,164	15,498	15,819	16,126	16,418	0	0,0879
$\hat{y}_3^{\text{exp}}$	15,793	16,474	17,184	17,925	18,698	19,504	0,0038	0,1329

Зважаючи на значення середньоквадратичної та середньої абсолютної помилки моделей, прогноз з найменшою помилкою обсягу споживання яєць отримуємо за допомогою параболічного тренду (3.12):

$$\hat{y}_{2014}^{\text{прпрогн}} = 14,815 \text{ млрд. шт.}$$

$$\hat{y}_{2017}^{\text{прпрогн}} = 15,819 \text{ млрд. шт.}$$

$$\hat{y}_{2015}^{\text{прпрогн}} = 15,164 \text{ млрд. шт.}$$

$$\hat{y}_{2018}^{\text{прпрогн}} = 16,126 \text{ млрд. шт.}$$

$$\hat{y}_{2016}^{\text{прпрогн}} = 15,498 \text{ млрд. шт.}$$

$$\hat{y}_{2019}^{\text{прпрогн}} = 16,418 \text{ млрд. шт.}$$

На основі табл. 3.1 та результатів прогнозних розрахунків ми побудували діаграму зміни обсягу сукупного попиту на м'ясо та м'ясопродукти, молоко та молокопродукти і яйця у 2000-2019 рр., яка представлена на рис. 3.1.

Як бачимо, протягом 2014-2019 рр. очікується скорочення обсягів споживання населенням молока та молочних продуктів та збільшення обсягів споживання м'яса, м'ясопродуктів та яєць. Зокрема, прогнозується, що обсяги споживання м'яса та м'ясопродуктів у 2019 р. порівняно з 2012 р. зростуть на 26 %, яєць – на 17 %, а обсяги споживання молока та молочних продуктів знизяться на 47 %.

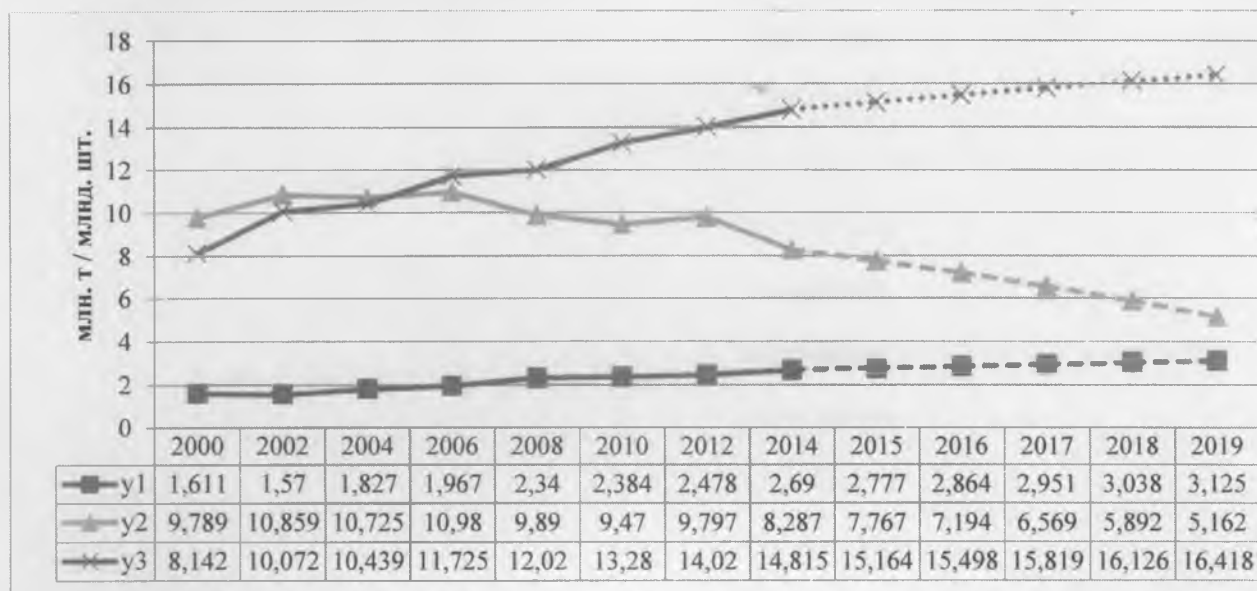

Рис. 3.1 Динаміка зміни сукупного попиту на м'ясо та м'ясопродукти, молоко та молокопродукти і яйця у 2000-2013 рр., 2014-2019 рр. – прогноз

Результати розрахунку прогнозних значень обсягів споживання хлібних продуктів та відповідні оцінки рівнянь трендів наведено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Прогнозні значення обсягів споживання хлібних продуктів населенням України у 2014-2019 рр., млн. т.

Показник	Роки						MSE	MAE
	2014	2015	2016	2017	2018	2019		
$\hat{y}_4^{лн}$	4,650	4,528	4,406	4,284	4,162	4,041	0	0,01165
$\hat{y}_4^{пр}$	4,653	4,532	4,411	4,291	4,171	4,050	0	0,01165
$\hat{y}_4^{exp}$	4,712	4,610	4,511	4,415	4,320	4,227	0,00096	0,01196

На основі табл. 3.5 видно, що значення помилок MSE та MAE для експоненціальної моделі є найвищим, в той час як дані значення для лінійної та параболічної моделі надзвичайно низькими. Таким чином, прогноз з найменшою помилкою обсягу споживання хлібних продуктів одержуємо на основі:

лінійного рівняння тренду (3.14):

$$\hat{y}_4^{лн\text{прогн}} = 4,650 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_4^{лн\text{прогн}} = 4,528 \text{ млн. т.}$$

та параболічної моделі тренду (3.15):

$$\hat{y}_4^{пр\text{прогн}} = 4,653 \text{ млн. т.}$$

$$\hat{y}_4^{пр\text{прогн}} = 4,532 \text{ млн. т.}$$

$$\widehat{y_{4 \ 2016}^{лнпрогн}} = 4,406 \text{ млн. т}$$

$$\widehat{y_{4 \ 2016}^{прпрогн}} = 4,411 \text{ млн. т.}$$

$$\widehat{y_{4 \ 2017}^{лнпрогн}} = 4,284 \text{ млн. т.}$$

$$\widehat{y_{4 \ 2017}^{прпрогн}} = 4,291 \text{ млн. т.}$$

$$\widehat{y_{4 \ 2018}^{лнпрогн}} = 4,162 \text{ млн. т.}$$

$$\widehat{y_{4 \ 2018}^{прпрогн}} = 4,171 \text{ млн. т.}$$

$$\widehat{y_{4 \ 2019}^{лнпрогн}} = 4,041 \text{ млн. т}$$

$$\widehat{y_{4 \ 2019}^{прпрогн}} = 4,050 \text{ млн. т.}$$

Прогнозні значення обсягів споживання картоплі та відповідні оцінки наведені в табл. 3.6

Таблиця 3.6

Прогнозні значення обсягів споживання картоплі населенням

України у 2014-2019 рр., млн. т.

Показник	Роки						MSE	MAE
	2014	2015	2016	2017	2018	2019		
$\tilde{y}_5^{лн}$	5,987	5,940	5,893	5,845	5,798	5,751	0	0,03620
$\tilde{y}_5^{пр}$	6,374	6,458	6,558	6,673	6,803	6,949	0	0,02700
$\tilde{y}_5^{exp}$	5,995	5,951	5,907	5,863	5,820	5,777	0,00287	0,03580

На основі приведених даних зазначимо, що прогноз з найменшою помилкою обсягу споживання картоплі одержуємо на основі параболічного рівняння тренду (3.18):

$$\widehat{y_{5 \ 2014}^{прпрогн}} = 6,374 \text{ млн. т.}$$

$$\widehat{y_{5 \ 2017}^{прпрогн}} = 6,673 \text{ млн. т.}$$

$$\widehat{y_{5 \ 2015}^{прпрогн}} = 6,458 \text{ млн. т.}$$

$$\widehat{y_{5 \ 2018}^{прпрогн}} = 6,803 \text{ млн. т.}$$

$$\widehat{y_{5 \ 2016}^{прпрогн}} = 6,558 \text{ млн. т.}$$

$$\widehat{y_{5 \ 2019}^{прпрогн}} = 6,949 \text{ млн. т.}$$

Результати розрахунку прогнозних значень обсягів споживання олії та відповідні оцінки рівнянь трендів наведено в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Прогнозні значення обсягів споживання олії населенням України у

2014-2019 рр., млн. т.

Показник	Роки						MSE	MAE
	2014	2015	2016	2017	2018	2019		
$\tilde{y}_6^{лн}$	0,729	0,744	0,760	0,775	0,791	0,806	0	0,00261
$\tilde{y}_6^{пр}$	0,545	0,498	0,443	0,382	0,312	0,236	0	0,00052
$\tilde{y}_6^{exp}$	0,745	0,765	0,787	0,808	0,831	0,854	0,00211	0,00288

Враховуючи значення помилок MSE та MAE прогноз з найменшою помилкою обсягу споживання олії отримуємо за допомогою параболічного рівняння тренду (3.21):

$$y_{6\ 2014}^{\text{прпрогн}} = 0,545 \text{ млн. т.}$$

$$y_{6\ 2017}^{\text{прпрогн}} = 0,382 \text{ млн. т.}$$

$$y_{6\ 2015}^{\text{прпрогн}} = 0,498 \text{ млн. т.}$$

$$y_{6\ 2018}^{\text{прпрогн}} = 0,312 \text{ млн. т.}$$

$$y_{6\ 2016}^{\text{прпрогн}} = 0,443 \text{ млн. т.}$$

$$y_{6\ 2019}^{\text{прпрогн}} = 0,236 \text{ млн. т.}$$

На основі фактичних та прогнозних показників побудовано діаграму зміни обсягу сукупного попиту на хлібні продукти, картоплю та олію протягом 2000-2019 рр., яка представлена на рис. 3.2.

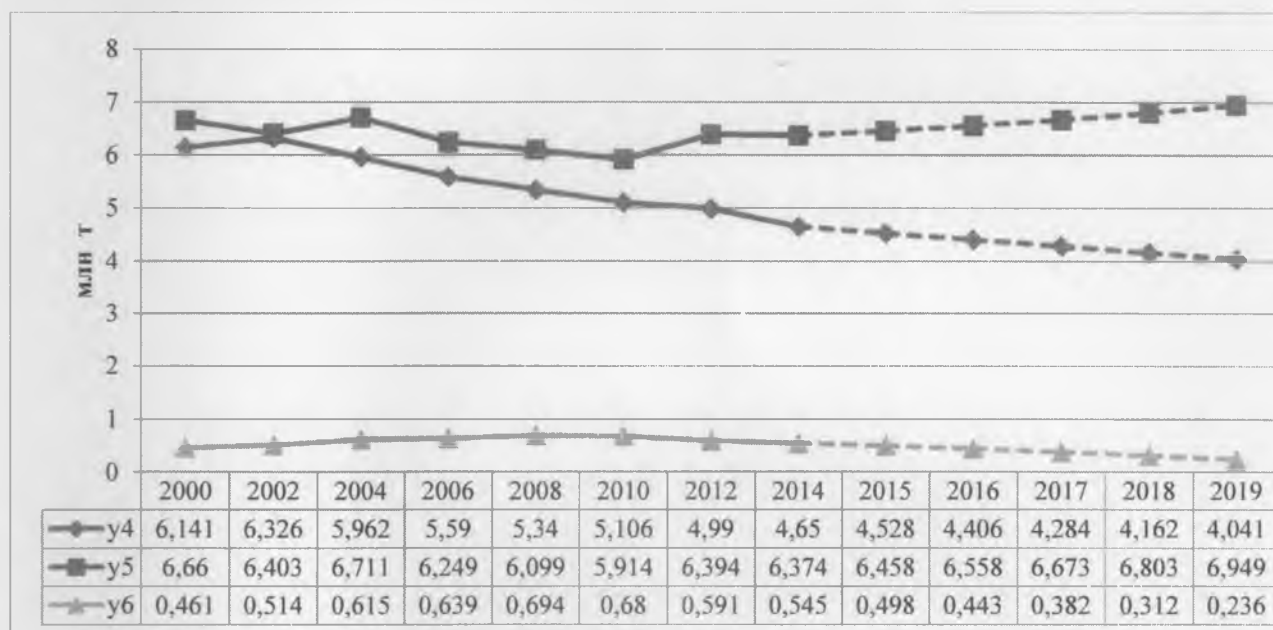

Рис. 3.2 Динаміка зміни сукупного попиту на хлібні продукти, картоплю та олію у 2000-2013 рр., 2014-2019 рр. – прогноз, млн. т.

З рис. 3.2 видно, що протягом 2014-2019 рр. обсяги споживання картоплі населенням України зростатимуть, а обсяги споживання хлібних продуктів та олії скорочуватимуться. Зокрема, споживання картоплі у 2019 р. порівняно з 2012 р. зросте на 9 %, в той час як споживання хлібних продуктів знизиться на 19 %, а олії – на 60 %.

Отримані у результаті трендового аналізу динамічні ряди прогнозних показників обсягів сукупного споживання продовольчої продукції населенням

України на 2014-2019 рр. свідчать, що обсяги споживання м'яса, м'ясопродуктів, яєць та картоплі – зростатимуть, натомість обсяги споживання молока й молочних продуктів, хлібних продуктів та олії – скорочуватимуться.

Таким чином на основі методу екстраполяції трендів ми визначили як загальні тенденції споживання кількісно розгортатимуться протягом 2014-2019 рр. Отримана інформація дозволяє оцінити загальні майбутні потреби населення у продовольстві з метою забезпечення їх повного задоволення.

3.2. Використання економіко-математичних моделей у процесі соціально-економічного прогнозування розвитку ринку продовольства

Прогноз майбутніх обсягів реалізації продовольчої продукції відіграє важливу роль у плануванні виробничої й торгівельної діяльності підприємств України. Якщо прогноз споживання відображає загальну потребу населення у продуктах харчування, яку можна задовольнити як за рахунок самостійного виробництва на підсобних ділянках, так і за рахунок закупівель, то прогноз реалізації продукції у торгівельній мережі дозволяє виокремити та передбачити ту частину споживчої потреби людей, яка буде задоволена саме шляхом купівлі продовольчих товарів. Передбачення зміни платоспроможного попиту на продукцію дозволяє виробничим та торгівельним підприємствам підготуватися до неї, оптимізувавши свої виробничі, маркетингові й логістичні програми. А, в свою чергу, правильно проведена підготовка до майбутнього є запорукою успішного розвитку компаній.

Для прогнозування обсягів продажу продовольчої продукції у торгівельній мережі підприємств України застосуємо метод економіко-математичного моделювання. Сутність даного методу полягає в заміні реального процесу певною математичною конструкцією, яка відтворює основні, найістотніші риси процесу, абстрагуючись від вторинних та неістотних. Наявність міцних причинно-наслідкових зв'язків між обсягами реалізації продукції та факторами економічного, демографічного, фізіологічного

характеру дозволяє зробити висновок про доцільність прогнозування на основі регресійних моделей.

Побудова регресійних моделей ґрунтується на кореляційно-регресійному аналізі, що дозволяє визначити кореляційні зв'язки між обсяги реалізації продовольчої продукції і чинниками впливу, встановити вид аналітичної залежності між ознаками та оцінити параметри моделі. Важливою перевагою методу прогнозування на основі регресійних моделей є те, що на відмінно від методів екстраполяції, його можна використовувати для прогнозування розвитку процесів як у короткостроковому, так і у довгостроковому періодах.

Прогнозування обсягів реалізації продовольчої продукції у торгівельній мережі підприємств України здійснимо в рамках 21-ої продуктової групи. Річні обсяги продажів досліджуваних видів продовольчої продукції являють собою результуючі змінні у регресійних моделях і представлені в табл. 3.8.

Прогнозування обсягів реалізації на основі кореляційно-регресійного аналізу ми здійснюємо в рамках чотирьох основних етапів:

1. Визначення основних факторів, що впливають на обсяги купівлі продовольчої продукції кінцевими споживачами;
2. Встановлення наявності, форми та напрямку зв'язку між факторами і обсягами купівлі продовольчих товарів;
3. Побудова регресійних моделей та вибір оптимальних;
4. Прогнозування значень факторів впливу;
5. Розрахунок прогнозних значень обсягів купівлі споживачами досліджуваних видів продовольчих товарів у натуральному і вартісному виразі на основі оптимальних регресійних моделей та результатів прогнозування основних чинників впливу.

Отже, перш за все необхідно визначити основні фактори впливу на обсяги сукупних продаж продовольчої продукції. Зазначимо, що загальні обсяги продажів відображають споживання продовольчої продукції за виключенням тої частини продукції, що вирощена в підсобних господарствах. З огляду на це, вони визначається двома основними факторами: фізіологічними потребами

**Річні обсяги продажів продовольчих товарів у торгівельній мережі
підприємств України, тис. т [177-180]**

Продовольчий товар	Роки								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
М'ясо та птиця свіжі та заморожені	160	193	211	216	221	238	247	283	334
М'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	124	144	160	160	137	148	160	170	191
Консерви, готові продукти м'ясні	11	16	32	37	28	28	34	32	49
Риба і морепродукти харчові	78	79	95	106	89	97	100	108	110
Консерви, готові продукти рибні	33	29	38	41	34	35	37	45	49
Масло вершкове	32	35	36	36	31	31	32	36	38
Олії рослинні	66	77	91	102	109	122	138	147	144
Маргарин	65	46	41	34	28	20	17	17	17
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	42	51	63	71	67	67	75	93	97
Морозиво	28	27	29	29	25	28	29	34	35
Яйця і яйцепродукти, млн. шт	1341	1649	1791	2194	1986	2233	2601	2698	2817
Цукор	129	130	155	177	190	143	156	166	208
Вироби кондитерські	225	252	275	288	254	268	290	311	320
Борошно	122	115	126	132	161	154	153	162	171
Вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	741	723	698	678	571	546	566	564	557
Крупи та бобові	134	162	166	179	174	182	184	207	226
Вироби макаронні	87	111	120	119	110	104	112	108	109
Картопля	78	76	91	101	99	93	106	178	179
Овочі	151	183	205	210	247	253	327	444	461
Консерви овочеві	50	63	66	68	62	57	59	63	66
Плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині	148	203	230	237	254	332	363	443	439

людини у продовольстві для підтримки нормального стану життєдіяльності організму та рівнем її платоспроможності, тобто можливостями придбання необхідних харчів. Якщо раціональні норми споживання залежать від статі, віку, роду професійної діяльності, географічних та соціальних умов, то рівень платоспроможного попиту населення визначається рівнем цін, ціновими очікуваннями споживачів, рівнем доходів населення, часткою населення, що отримує мінімальні доходи, територією проживання (сільська чи міська місцевість), розміром та складом домогосподарств, основним джерелом доходу домогосподарства, реальною заробітною платою, іншими факторами. Якщо ж

аналізувати сукупні обсяги продажу продовольчої продукції усім населенням України, то додається ще один фактор – чисельність населення, що постійно проживає на території України. Таким чином, враховуючи вище перелічені фактори та доступну статистичну інформацію, для подальшого аналізу ми виділили шість основних чинників, що, на нашу думку, повинні впливати на сукупний обсяг купівлі продуктів харчування населенням України:

- чисельність постійного населення України;
- величина реального доходу населення;
- величина середньорічних цін на продукти харчування;
- частка населення з доходами у межах прожиткового мінімуму;
- частка певного товару у споживчому кошику населення;

Наступним кроком визначимо чи існує зв'язок між обраними факторами і обсягами реалізації досліджуваних видів продукції, а також проаналізуємо його вид та щільність.

Зазначимо, що вітчизняний ринок продовольчої продукції з початку періоду незалежності України функціонував в умовах низького попиту, оскільки фактичне споживання за більшістю груп продовольчої продукції знаходилося нижче раціональних норм. Як наслідок, на основі незадоволених потреб сформувався великий потенціал зростання попиту, який реалізовувався з ростом реальних доходів населення. Протягом 2005-2012 рр. чисельність постійного населення України знизилася на 3 %, проте внаслідок наявності незадоволених потреб у продовольстві та зростання реального доходу у 4,4 рази, що створювало можливість задоволення продовольчих потреб у більш повному обсязі, зросли й обсяги реалізації продовольчої продукції. Таким чином, протягом досліджуваного періоду за вказаних причин сформувалася обернена залежність між обсягами реалізації продовольчої продукції та чисельністю населення. При цьому зазначимо, що дана залежність буде вірною до тих пір поки буде наявний незадоволений попит у продовольстві. Коли обсяги споживання продуктів харчування населенням України дійдуть до раціональних норм або їх перевищать у зв'язку із наявністю певних

продовольчих смаків і вподобань українців, тоді буде спостерігатися пряма залежність між чисельністю населення та обсягом реалізації продукції. Оскільки неможливо точно спрогнозувати момент повного задоволення продовольчих потреб споживачів та економічно невиправдано ігнорувати фактор чисельності населення, пропонуємо при побудові прогнозованої моделі обсягів реалізації продовольчої продукції побудувати залежність обсягів реалізації продовольчої продукції в розрахунку на 1 особу та помножити вираз даної залежності на фактор чисельності населення. В іншому випадку, коли фактор чисельності населення не буде винесений за дужки прогнозованої моделі, а буде представлений як один з факторів у середині багатofакторної моделі сукупних обсягів реалізації, розрахунок прогнозних показників після настання моменту повного задоволення споживчих потреб населення буде невірним.

Наступним чинником, вплив якого доцільно аналізувати є рівень реального доходу населення. Для розрахунку реального доходу населення ми використаємо дані фактичного наявного доходу населення та скоригуємо їхні значення на індекс споживчих цін на товари та послуги відповідного року. Формула розрахунку реального доходу має вигляд:

$$\text{Реальний дохід} = \frac{\text{Номінальний дохід}}{\text{ІСЦ}} \times 100 \% , \quad (3.25)$$

Де ІСЦ – індекс споживчих цін на товари та послуги

При цьому зазначимо, що для розрахунку реального доходу вважаємо доцільно використовувати саме наявний дохід населення, оскільки на противагу від загального доходу, він враховує всі грошові доходи які можуть бути використані населенням для придбання споживчих товарів та послуг за виключенням доходів, що повинні бути сплачені (податки та обов'язкові платежі). Розрахунки реального доходу населення наведено в табл. 3.9.

Для встановлення наявності, напряму і щільності зв'язку між обсягами продажу продовольчої продукції (в розрахунку на 1 особу) (додаток Щ) та реальним доходом населення, за допомогою апарату аналізу Microsoft Excel розраховано коефіцієнти кореляції за кожним видом продовольчих товарів (табл. 3.10).

Розрахунок реального доходу населення України у 2002-2012 рр.⁸

Роки	Наявний дохід		ІСЦ	Реальний дохід	
	всього, млн. грн	у розрахунку на одну особу, грн		всього, млн. грн	у розрахунку на одну особу, грн.
2002	141618	2938,0	99,4	142472,8	2955,7
2003	162578	3400,3	108,2	150256,9	3142,6
2004	212033	4468,4	112,3	188809,4	3979,0
2005	298275	6332,1	110,3	270421,6	5740,8
2006	363586	7771,0	111,6	325793,9	6963,3
2007	470953	10126,0	116,6	403904,8	8684,4
2008	634493	13716,3	122,3	518800,5	11215,3
2009	661915	14372,8	112,3	589416,7	12798,6
2010	847949	18485,6	109,1	777221,8	16943,7
2011	988983	21637,9	104,6	945490,4	20686,3
2012	1149244	25206,4	99,8	1151547,1	25256,9

Таблиця 3.10

Коефіцієнти кореляційної залежності обсягів продажів продовольчих товарів в торгівельній мережі від зміни рівня реального доходу населення в розрахунку на 1 особу

Продовольчий товар	Коефіцієнт кореляції (R)	Напрямок зв'язку	Щільність зв'язку
М'ясо та птиця свіжі та заморожені	0,95635	прямий	дуже щільний
М'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	0,70886	прямий	щільний
Консерви, готові продукти м'ясні	0,61126	прямий	помітний
Риба і морепродукти харчові	0,78300	прямий	щільний
Консерви, готові продукти рибні	0,70237	прямий	щільний
Масло вершкове	0,10842	обернений	слабкий
Олії рослинні	0,98104	прямий	дуже щільний
Маргарин	-0,89047	обернений	щільний
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	0,91335	прямий	дуже щільний
Морозиво	0,71056	прямий	щільний
Яйця і яйцепродукти	0,95134	прямий	дуже щільний
Цукор	0,41969	прямий	слабкий
Вироби кондитерські	0,82632	прямий	щільний
Борошно	0,86203	прямий	щільний
Вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	-0,84878	обернений	щільний
Крупи та бобові	0,90271	прямий	дуже щільний
Вироби макаронні	0,24025	прямий	слабкий
Картопля	0,84775	прямий	щільний
Овочі	0,96494	прямий	дуже щільний
Консерви овочеві	0,19651	прямий	слабкий
Плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині	0,98836	прямий	дуже щільний

⁸ Розраховано на основі [181; 182]

На основі розрахованих коефіцієнтів кореляції можна стверджувати, що обсяги реалізації масла вершкового, цукру, макаронних виробів та овочевих консервів мають дуже слабку залежність від росту реального доходу, оскільки при кожному з можливих рівнів реального доходу їхні обсяги споживання практично не змінюються. Таким чином фактор реального доходу для даних видів продукції не можна використовувати для побудови лінійного парного рівняння регресії, проте можна застосувати у побудові лінійних множинних рівнянь. Натомість залежність обсяги продажів решти продовольчих товарів від реального доходу є помітною, щільною і навіть дуже щільною. Цікавим на нашу думку є обернений зв'язок між обсяги реалізації маргарину та хлібобулочних виробів, що говорить про те, що ці товари є товарами нижчої споживчої цінності серед інших продовольчих товарів, оскільки зі зростанням реального доходу обсяг їхньої реалізації скорочується.

Закон попиту говорить про те, що за інших однакових умов протягом певного періоду часу існує обернений зв'язок між ціною продукту і величиною попиту на нього. Тобто, суть закону попиту полягає в тому, що, коли ціна товару зменшується, а решта чинників, що впливають на його попит, залишаються сталими, покупці починають купувати цього товару більше, і навпаки, зростання ціни спричиняє зменшення величини попиту. Щоб з'ясувати, чи поширюється даний закон на досліджувану продовольчу продукцію розрахуємо середньорічні ціни продукції та відповідні коефіцієнти кореляції. В якості інформації для розрахунку середньорічних цін на продукти харчування ми використали дані товарної структури роздрібного товарообороту підприємств України та обсягів продажу окремих продовольчих товарів у торговій мережі. Відповідні результати розрахунків цін наведені в додатку Ю.

Коефіцієнти кореляції обсягів продажу продовольчої продукції та середньорічних цін продовольства наведено в табл. 3.11.

Як бачимо, існує прямий зв'язок між величиною попиту на більшість продовольчих товарів та рівнем середньорічних цін. Хоча й існує обернена залежність між цінами і величиною попиту в межах двох груп продовольчої

Коефіцієнти кореляційної залежності обсягів продажів продовольчих товарів у торгівельній мережі (в розрахунку на 1 особу) від зміни середньорічних цін

Продовольчий товар	Коефіцієнт кореляції (R)	Напрямок зв'язку	Щільність зв'язку
М'ясо та птиця свіжі та заморожені	0,88309	прямий	Зв'язок щільний
М'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	0,69149	прямий	помітний
Консерви, готові продукти м'ясні	0,71309	прямий	щільний
Риба і морепродукти харчові	0,83377	прямий	щільний
Консерви, готові продукти рибні	0,72618	прямий	щільний
Масло вершкове	0,20498	прямий	слабкий
Олії рослинні	0,97063	прямий	дуже щільний
Маргарин	-0,90914	обернений	дуже щільний
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	0,89504	прямий	щільний
Морозиво	0,72068	прямий	щільний
Яйця і яйцепродукти	0,93873	прямий	дуже щільний
Цукор	0,24249	прямий	слабкий
Вироби кондитерські	0,84213	прямий	щільний
Борошно	0,93847	прямий	дуже щільний
Вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	-0,89194	обернений	щільний
Крупи та бобові	0,85318	прямий	щільний
Вироби макаронні	0,32212	прямий	слабкий
Картопля	0,33007	прямий	слабкий
Овочі	0,65134	прямий	помітний
Консерви овочеві	0,29803	прямий	слабкий
Плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині	0,92272	прямий	дуже щільний

продукції (вироби хлібобулочні та маргарин), проте закон попиту не поширюється на жодний з товарів, оскільки змінилися умови дії даного закону. Найважливіша умова, що змінилася є зростання доходу населення. Наслідком зростання купівельної спроможності є те, що населення, незважаючи на зростання цін, змогло купувати більшу кількість товарів. Таким чином доведено, що обсяги реалізації досліджуваних видів продукції протягом обраного періоду часу не залежали і, екстраполюючи зміну загальних умов дії закону попиту, не будуть залежати від зміни величини середньорічних цін.

Наступним обраним для дослідження чинником є частка населення з доходами у межах прожиткового мінімуму. Зазначимо, що доходи у межах прожиткового мінімуму не спроможні задовольнити потреби людей у продуктах харчування у повній мірі. Кількість продовольчої продукції, яку споживач може купити за ту частину прожиткового мінімуму, яка залишається

в нього після сплати всіх обов'язкових платежів є мізерною порівняно з раціональними нормами споживання.

Загальний обсяг реалізації досліджуваних видів продукції формується за рахунок покупок населення як з високими, так і з низькими доходами. При цьому зазначимо, що оскільки потреби у продуктах харчування обмежені фізіологічними можливостями, то після досягнення певних обсягів споживання, зі зростанням доходу обсяги реалізації продукції у натуральних показниках не збільшуватимуться. Таким чином чим більша диференціація доходів населення тим менший є обсяг реалізації продовольчої продукції. Окрім цього існує ще одна суттєва закономірність – населення з низьким рівнем доходів купує більшу кількість продукції нижчої споживчої цінності, в той час як населення з вищими доходами відмовляються від купівлі таких товарів замінюючи їх більш корисними продуктами (наприклад маргарин зі зростанням доходу замінюється вершковим маслом). З огляду на це, можна вивести твердження, що зі зростанням частки населення з доходами в межах прожиткового мінімуму будуть зростати обсяги реалізації продуктів харчування нижчої споживчої цінності та знижуватимуться обсяги реалізації продовольчих товарів вищої споживчої цінності і навпаки. Оскільки обсяг реалізації продукції в розрахунку на 1 особу відображає структуру загального обсягу реалізації то він теж залежить від частки населення з доходами у межах прожиткового мінімуму.

Зазначимо, що у 2005-2006 рр. прожитковий мінімум знаходився у групі доходів до 480 грн. в місяць, у 2007-2009 рр. – у групі від 480,1 до 840,0 грн. в місяць, а у 2010-2012 рр. – у групі від 840,0 до 1200,0 грн. в місяць. Динаміка частки населення з доходами у межах прожиткового мінімуму представлена в табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Динаміка частки населення з доходами у межах прожиткового мінімуму, %

[183]

Показник	Роки							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Частка населення з доходами у межах прожиткового мінімуму	64,1	51,9	45,1	21,2	17,1	26	18,7	12,9

Для аналізу зв'язку між обсягами реалізації продовольчої продукції та часткою населення з доходами у межах прожиткового мінімуму розраховано коефіцієнти кореляційної залежності, які наведені в табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Коефіцієнти кореляційної залежності обсягів продажів продовольчих товарів у торгівельній мережі (в розрахунку на 1 особу) від зміни частки населення з доходами у межах прожиткового мінімуму

Продовольчий товар	Коефіцієнт кореляції (R)	Напрямок зв'язку	Щільність зв'язку
М'ясо та птиця свіжі та заморожені	-0,87103	обернений	Зв'язок щільний
М'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	-0,66928	обернений	помітний
Консерви, готові продукти м'ясні	-0,82700	обернений	щільний
Риба і морепродукти харчові	-0,83482	обернений	щільний
Консерви, готові продукти рибні	-0,66603	обернений	помітний
Масло вершкове	-0,10521	обернений	слабкий
Олії рослинні	-0,89195	обернений	щільний
Маргарин	0,92181	прямий	дуже щільний
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	-0,89612	обернений	щільний
Морозиво	-0,38677	обернений	слабкий
Яйця і яйцепродукти	-0,90163	обернений	дуже щільний
Цукор	-0,81521	обернений	щільний
Вироби кондитерські	-0,79530	обернений	щільний
Борошно	-0,87320	обернений	щільний
Вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	0,84168	прямий	щільний
Крупи та бобові	-0,90199	обернений	дуже щільний
Вироби макаронні	-0,54363	обернений	помітний
Картопля	-0,67255	обернений	помітний
Овочі	-0,75754	обернений	щільний
Консерви овочеві	-0,52070	обернений	помітний
Плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині	-0,79533	обернений	щільний

Розраховані коефіцієнти кореляції свідчать, що зміна частки населення з доходами в межах прожиткового мінімуму впливає на усі види досліджуваних продовольчих товарів, проте зв'язок даного фактора з вершковим маслом та морозивом є слабкий. При цьому зазначимо, що зв'язок між фактором та обсягами реалізації маргарину й хлібобулочних виробів є обернений, що ще раз підтверджує твердження, що за умов зростання доходу, споживачі відмовляються від купівлі товарів нижчої споживчої цінності, переорієнтовуючи своє споживання на товари вищої споживчої цінності.

Дослідимо як на обсяги реалізації певного виду продукції впливає зміна його частки (в натуральному виразі) в умовному споживчому кошику

населення. Можна логічно припустити, що зі зростанням частки певного товару у структурі споживчого набору обсяги реалізації даного товару теж зростають і навпаки. Для розрахунку частки кожного з досліджуваних товарів вважатимемо, що досліджувані 21 вид продовольчих товарів становлять умовний споживчий кошик (100 %). З врахуванням такого припущення розрахована динаміка зміни частки кожного продовольчого товару у структурі обсягів реалізації усіх досліджуваних продуктів.

Коефіцієнти кореляційної залежності обсягів реалізації продукції та її частки у структурі умовного споживчого кошика наведено в табл. 3.14.

Таблиця 3.14

Коефіцієнти кореляційної залежності обсягів продажів продовольчих товарів у торгівельній мережі (в розрахунку на 1 особу) від зміни їх частки у структурі умовного споживчого кошика

Продовольчий товар	Коефіцієнт кореляції (R)	Напрямок зв'язку	Щільність зв'язку
М'ясо та птиця свіжі та заморожені	0,76980	прямий	Зв'язок щільний
М'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	-0,38483	обернений	слабкий
Консерви, готові продукти м'ясні	0,92225	прямий	дуже щільний
Риба і морепродукти харчові	-0,43826	обернений	слабкий
Консерви, готові продукти рибні	0,09849	прямий	слабкий
Масло вершкове	-0,13530	обернений	слабкий
Олії рослинні	0,89596	прямий	дуже щільний
Маргарин	0,99330	прямий	дуже щільний
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	0,92606	прямий	дуже щільний
Морозиво	-0,28876	обернений	слабкий
Яйця і яйцепродукти	0,90129	прямий	дуже щільний
Цукор	0,30624	прямий	слабкий
Вироби кондитерські	-0,77215	обернений	щільний
Борошно	-0,00480	прямий	слабкий
Вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	0,92170	прямий	дуже щільний
Крупи та бобові	-0,47209	обернений	слабкий
Вироби макаронні	0,07197	прямий	слабкий
Картопля	0,93809	прямий	дуже щільний
Овочі	0,98784	прямий	дуже щільний
Консерви овочеві	-0,04245	обернений	слабкий
Плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині	0,96947	прямий	дуже щільний

Аналіз коефіцієнтів кореляції дозволяє стверджувати, що частку товару у структурі умовного споживчого кошика не доцільно використовувати як фактор прогнозування обсягів його реалізації, оскільки очікувана пряма і щільна залежність прослідковується лише за половиною досліджуваних

товарів, в той час, як обсяги реалізації решти продовольчих товарів продовжують зростати зі зниженням їх часток у структурі умовного споживчого кошика.

Отже, в результаті аналізу чинників впливу виявлено, що на обсяги реалізації продовольчої продукції в розрахунку на 1 особу впливає величина реального доходу населення та частка населення з доходами у межах прожиткового мінімуму.

Встановивши зв'язок між факторами впливу та обсягами реалізації продукції можна переходити безпосередньо до побудови прогнозних моделей. На основі даних табл. 3.9, 3.12 та додатку Щ побудуємо множинні рівняння регресії залежності обсягів реалізації продовольчої продукції в торгівельній мережі населенню України (Y) від впливу факторних змінних X_1 (рівень реального доходу населення) та X_2 (частка населення з доходами у межах прожиткового мінімуму), а також оцінимо їхні параметри за допомогою коефіцієнта детермінації (R^2) та критерію Фішера (F). Результати проведених розрахунків наведено в табл. 3.15.

Отримані у процесі регресійного аналізу моделі мають досить високу довіру чи вірогідність, оскільки їх відповідні коефіцієнти детермінації (R^2) є більшими від 0,7, а більшість з них – взагалі більші від 0,9. Висока достовірність вказаних рівнянь регресії також підтверджується тим, що значимість F -критерію Фішера не перевищує гранично допустимий рівень 0,05 для перевірки статистичних гіпотез із ймовірністю 95 %. Лише моделі прогнозування обсягів реалізації макаронних виробів та овочевих консерв мають низьку вірогідність, оскільки відповідні коефіцієнти детермінації становлять 0,4, а значимість F -критерію Фішера перевищує 0,05.

Висока достовірність прогнозних моделей дозволяє їх повністю використовувати для прогнозування обсягів реалізації продовольчої продукції. При цьому зазначимо, що найвищими значеннями коефіцієнтів детермінації володіють моделі прогнозування обсягів реалізації м'яса й птиці свіжої та замороженої, рослинної олії, яєць, овочів, плодів, ягід, винограду, горіхів,

**Регресійні моделі залежності обсягів продажу продовольчої продукції
від впливу зміни основних факторів**

Продовольчий товар	Рівняння регресії	R ²	Значимість F
М'ясо та птиця свіжі та заморожені	$\bar{Y} = 3,362352 + 0,000125 * X_1 - 0,005522 * X_2$	0,939	0,000231
М'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	$\bar{Y} = 2,781842 + 0,000042 * X_1 - 0,001662 * X_2$	0,697	0,027696
Консерви, готові продукти м'ясні	$\bar{Y} = 0,756637 + 0,000008 * X_1 - 0,007816 * X_2$	0,711	0,024119
Риба і морепродукти харчові	$\bar{Y} = 2,138399 + 0,000012 * X_1 - 0,007978 * X_2$	0,785	0,009883
Консерви, готові продукти рибні	$\bar{Y} = 0,650792 + 0,000013 * X_1 - 0,000695 * X_2$	0,688	0,030369
Масло вершкове	$\bar{Y} = 0,659311 + 0,000004 * X_1 + 0,000603 * X_2$	0,659	0,484401
Олії рослинні	$\bar{Y} = 1,999041 + 0,000052 * X_1 - 0,012734 * X_2$	0,960	0,000062
Маргарин	$\bar{Y} = 0,496640 - 0,000012 * X_1 + 0,012670 * X_2$	0,891	0,001281
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	$\bar{Y} = 1,275990 + 0,000031 * X_1 - 0,007631 * X_2$	0,933	0,000304
Морозиво	$\bar{Y} = 0,405591 + 0,000011 * X_1 + 0,002044 * X_2$	0,780	0,010672
Яйця і яйцепродукти,	$\bar{Y} = 40,436620 + 0,000869 * X_1 - 0,230923 * X_2$	0,960	0,000064
Цукор	$\bar{Y} = 4,401579 - 0,000004 * X_1 - 0,027436 * X_2$	0,673	0,034843
	$\bar{Y} = 4,296960 - 0,025988 * X_2$	0,673	0,006797
Вироби кондитерські	$\bar{Y} = 5,515120 + 0,000054 * X_1 - 0,011010 * X_2$	0,809	0,007087
Борошно	$\bar{Y} = 3,056146 + 0,000029 * X_1 - 0,011776 * X_2$	0,872	0,002097
Вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	$\bar{Y} = 13,308104 - 0,000069 * X_1 + 0,047229 * X_2$	0,777	0,011153
Крупи та бобові	$\bar{Y} = 3,448141 + 0,000050 * X_1 - 0,010086 * X_2$	0,920	0,000508
Вироби макаронні	$\bar{Y} = 3,002458 - 0,000017 * X_1 - 0,012180 * X_2$	0,414	0,200995
Картопля	$\bar{Y} = 0,695119 + 0,000105 * X_1 + 0,004403 * X_2$	0,831	0,004857
Овочі	$\bar{Y} = 0,977143 + 0,000312 * X_1 + 0,009418 * X_2$	0,960	0,000067
Консерви овочеві	$\bar{Y} = 1,608513 - 0,000006 * X_1 - 0,005940 * X_2$	0,389	0,228472
Плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині	$\bar{Y} = 2,513301 + 0,000267 * X_1 - 0,005445 * X_2$	0,966	0,000038

кавунів та динь. На основі значень їхніх коефіцієнтів детермінації можна стверджувати, що зміна обсягів реалізації даних товарів на 94-97 % спричинена зміною факторних ознак і лише на 3-6 % впливом випадкових факторів. Зі ймовірністю 95 % можна говорити про наявність кореляційного зв'язку між факторними та результативними ознаками, оскільки розрахунковий F-критерій Фішера виявився більшим за теоретичний, що підтверджують низькі значення значимості F. Невисоке значення коефіцієнту детермінації моделей прогнозування обсягів реалізації макаронних виробів та овочевих консерв говорить про те, що при її розробці були використані фактори, зміна яких лише

на 40 % спричинена і пояснена зміною попиту на дану продукцію. Окрім цього високе значення значимості F даних моделей дає підстави стверджувати, що аналіз коефіцієнтів регресії лінійного рівняння має більш якісний ніж кількісний характер, а подальше прогнозування обсягів продажу макаронних виробів та овочевих консерв в рамках даних залежностей проводити не доцільно.

Зауважимо, що через невисоке значення коефіцієнта детермінації для цукру розраховано як множинне, так і парне лінійне рівняння залежності. Оскільки значимість F для парного лінійного рівняння є нижчою, то прогнозування вважаємо доцільно проводити саме за однофакторною моделлю.

Для побудови моделей прогнозування сукупних обсягів реалізації продовольчої продукції у торгівельній мережі підприємств України у натуральному виразі помножимо залежності наведені в табл. 3.15 на фактор чисельності постійного населення України (X_3). Щоб отримати прогнозні моделі сукупних обсягів реалізації продовольчої продукції у вартісному виразі необхідно додатково помножити обрані залежності ще на величину середньорічних цін реалізації продукції (X_4). Оптимальні моделі для прогнозування сукупних обсягів реалізації продовольчої продукції у вартісному виразі наведено в табл. 3.16.

Підкреслимо, що отримані множинні рівняння регресії не варто застосовувати для кількісної оцінки ступеня впливу того чи іншого фактора включеного в рівняння регресії. Їх доцільно використовувати виключно для діагностики та прогнозування економічних явищ на основі теоретичної лінії множинної регресії.

Для розрахунку прогнозних значень обсягів реалізації продовольчої продукції у натуральному та вартісному вираженні на період до 2020 р. необхідно спрогнозувати зміну основних чинників впливу та зміну величини середньорічних цін на досліджувану продовольчу продукцію.

Прогнозування чисельності постійного населення України є важливим складовим елементом соціально-економічного прогнозування розвитку

**Оптимальні прогнозні моделі реалізації продовольчої продукції у
торгівельних мережах України у вартісному вимірі**

Продовольчий товар	Рівняння регресії
М'ясо та птиця свіжі та заморожені	$\bar{Y} = (3,362352+0,000125*X_1-0,005522*X_2)*X_3*X_4$
М'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	$\bar{Y} = (2,781842+0,000042*X_1-0,001662*X_2)*X_3*X_4$
Консерви, готові продукти м'ясні	$\bar{Y} = (0,756637+0,000008*X_1-0,007816*X_2)*X_3*X_4$
Риба і морепродукти харчові	$\bar{Y} = (2,138399+0,000012*X_1-0,007978*X_2)*X_3*X_4$
Консерви, готові продукти рибні	$\bar{Y} = (0,650792+0,000013*X_1-0,000695*X_2)*X_3*X_4$
Масло вершкове	$\bar{Y} = (0,659311+0,000004*X_1+0,000603*X_2)*X_3*X_4$
Олії рослинні	$\bar{Y} = (1,999041+0,000052*X_1-0,012734*X_2)*X_3*X_4$
Маргарин	$\bar{Y} = (0,496640-0,000012*X_1+0,012670*X_2)*X_3*X_4$
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	$\bar{Y} = (1,275990+0,000031*X_1-0,007631*X_2)*X_3*X_4$
Морозиво	$\bar{Y} = (0,405591+0,000011*X_1+0,002044*X_2)*X_3*X_4$
Яйця і яйцепродукти,	$\bar{Y} = (40,436620+0,000869*X_1-0,230923*X_2)*X_3*X_4$
Цукор	$\bar{Y} = (4,296960-0,025988*X_2)*X_3*X_4$
Вироби кондитерські	$\bar{Y} = (5,515120+0,000054*X_1-0,011010*X_2)*X_3*X_4$
Борошно	$\bar{Y} = (3,056146+0,000029*X_1-0,011776*X_2)*X_3*X_4$
Вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	$\bar{Y} = (13,308104-0,000069*X_1+0,047229*X_2)*X_3*X_4$
Крупи та бобові	$\bar{Y} = (3,448141+0,000050*X_1-0,010086*X_2)*X_3*X_4$
Картопля	$\bar{Y} = (0,695119+0,000105*X_1+0,004403*X_2)*X_3*X_4$
Овочі	$\bar{Y} = (0,977143+0,000312*X_1+0,009418*X_2)*X_3*X_4$
Плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині	$\bar{Y} = (2,513301+0,000267*X_1-0,005445*X_2)*X_3*X_4$

продовольчого ринку, оскільки саме постійне населення виступає основним споживачем продовольчої продукції на вітчизняному ринку.

Прогноз чисельності постійного населення побудуємо за допомогою лінійної, експоненціальної та логарифмічної моделі трендів, оскільки динаміка зміни чисельності постійного населення характеризується стабільним зниженням. Динаміка та прогнозні моделі чисельності постійного населення України до 2020 р. побудовані за допомогою статистичного пакету Microsoft Excel і наведені на рис. 3.3. Оскільки значення коефіцієнта достовірності апроксимації (R^2) лінійної та логарифмічної функції є високим проте нижчим у порівнянні з експоненціальною функцією, то розрахунок прогнозних значень майбутньої чисельності постійного населення доцільно здійснювати за експоненціальною моделлю тренда. Окрім цього зазначимо, що прогнозне

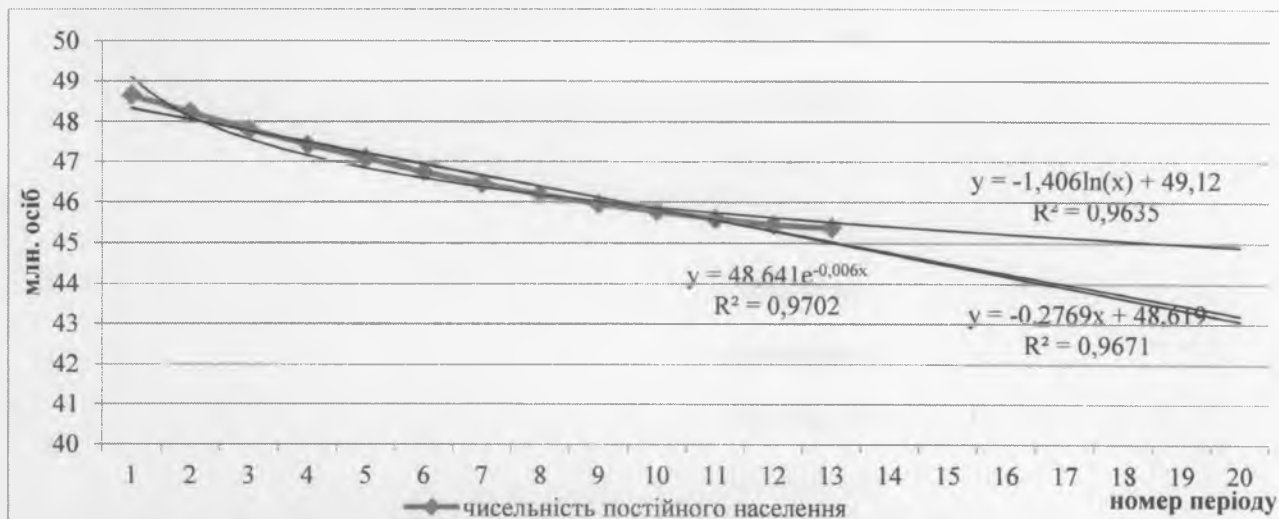

Рис. 3.3 Динаміка чисельності постійного населення України за період 2000-2012 рр. (період № 1-13); 2013-2019 рр. (період № 14-20) – прогноз, млн. осіб

значення чисельності у 2013 р. за експоненціальною функцією (45,262 млн. осіб) практично повністю збігається із відповідним фактичним значенням (45,245 млн. осіб [184]), що додатково підкреслює високу вірогідність прогнозних розрахунків.

Враховуючи вищесказане, розраховані значення прогнозної чисельності постійного населення України до 2020 р., які наведено в табл. 3.17.

Таблиця 3.17

**Прогноз динаміки чисельності постійного населення України
до 2020 р., млн. осіб**

Показник	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Чисельність постійного населення	44,455	44,189	43,924	43,662	43,400	43,141

Варто відзначити, що отримані нами результати прогнозування корелюють із прогнозними значеннями середнього сценарію прогнозу чисельності постійного населення розрахованими Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України в рамках Комплексного демографічного прогнозу України на період до 2050 р.[185].

З метою визначення майбутнього рівня реального доходу населення побудуємо поліноміальну та експоненціальну модель тренду, оскільки загальна тенденція зростання реального доходу протягом 2002-2012 рр. найкраще описується даними залежностями. Шляхом порівняння величин достовірності апроксимації обраних функцій визначимо на основі якої з моделей розраховані прогностичні значення будуть найточнішими. Поліноміальні та експоненціальні моделі трендів реального доходу всього населення України наведені на рис. 3.4, а реального доходу в розрахунку на одну особу наведені на рис. 3.5

Рис. 3.4 Динаміка зміни реального доходу населення України за період 2002-2012 рр. (період № 1-11); 2013-2019 рр. (період № 12-18) – прогноз, млн. грн.

Оскільки значення достовірності апроксимації поліноміальних моделей трендів реального доходу всього населення України та реального доходу в розрахунку на одну особу є вищими порівняно з відповідними значеннями експоненціальних моделей, то розрахунок прогностичних показників реального доходу будемо здійснювати за поліноміальними функціями. Результати розрахунків прогностичних значень реального доходу наведені в табл. 3.18.

Розраховані прогностичні значення реального доходу населення свідчать, що до 2020 р. сумарне значення реального доходу населення зросте порівняно з 2012 р. у 2,57 рази, а реальний річний дохід в розрахунку на 1 особу – зросте у 2,59 рази. Тенденція зростання реального доходу є цілком виправданою, оскільки наявний рівень доходу (у 2012 р. 2104,74 грн. в місяць) повністю не

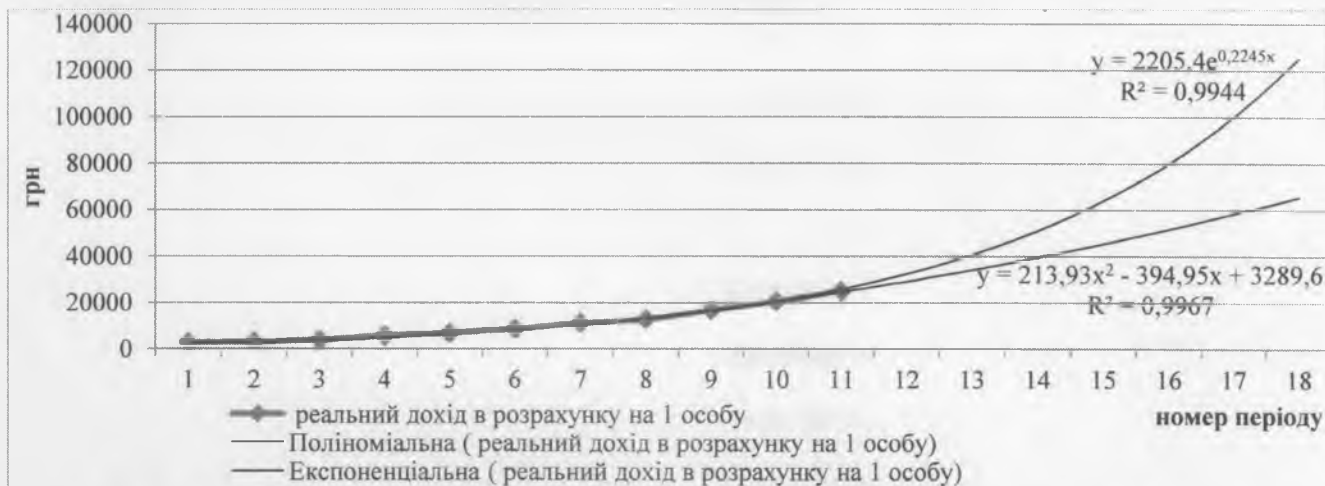

Рис. 3.5 Динаміка зміни річного реального доходу населення України в розрахунку на 1 особу за період 2002-2012 рр. (період № 1-11); 2013-2019 рр. (період № 12-18) – прогноз, грн./рік

Таблиця 3.18

Прогнозні значення реального доходу населення до 2020 р.

Роки	Реальний дохід населення всього, млн. грн.	Реальний дохід в розрахунку на 1 особу, грн.
2013	1336124,4	29356,12
2014	1559045,4	34309,42
2015	1801125,6	39690,58
2016	2062365	45499,6
2017	2342763,6	51736,48
2018	2642321,4	58401,22
2019	2961038,4	65493,82

задовольняє усіх фізіологічних, соціальних, психологічних на інших потреб населення. А незначне перевищення темпів зростання реального доходу населення в розрахунку на 1 особу над темпами зростання сумарного значення реального доходу пояснюється тим, що чисельність населення протягом прогнозованого періоду буде знижуватися.

Для прогнозування частки населення з доходами в межах прожиткового мінімуму побудовано лінійну та логарифмічну моделі трендів (рис. 3.6).

Оскільки значення коефіцієнта детермінації логарифмічної моделі є вищим порівняно з лінійною моделлю, то розрахунки прогнозних значень фактору здійснено за логарифмічною функцією (табл. 3.19).

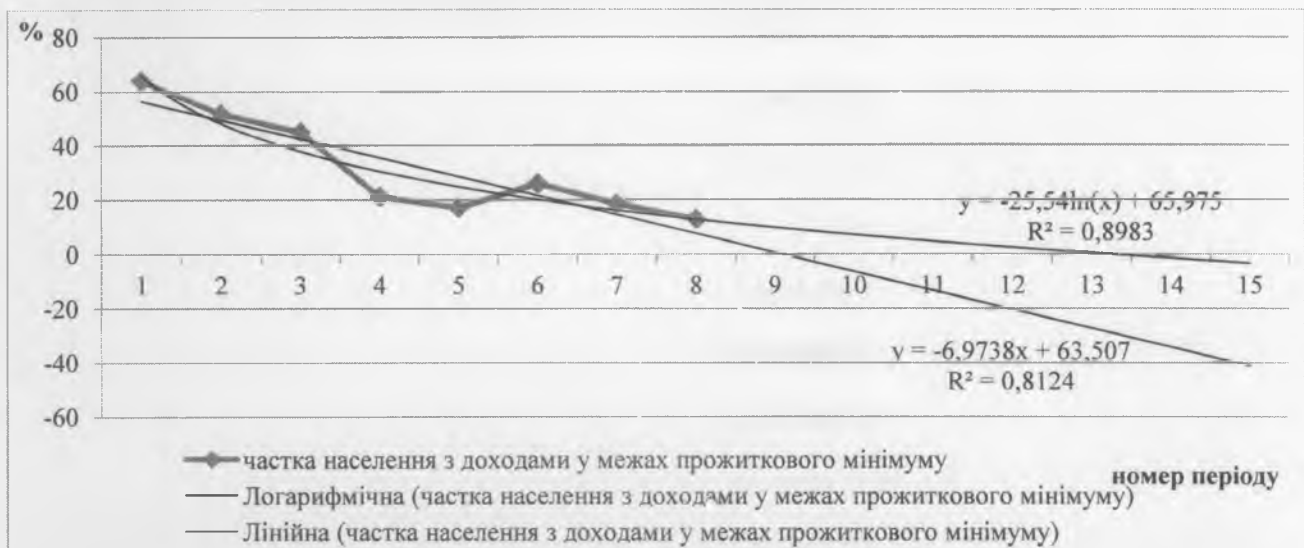

Рис. 3.6 Динаміка зміни частки населення України з доходами в межах прожиткового мінімуму за період 2005-2012 рр. (період № 1-8); 2013-2019 рр. (період № 9-15) – прогноз, %

Таблиця 3.19

Прогноз частки населення України з доходами в межах прожиткового мінімуму до 2020 р., %

Показник	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Частка населення з доходами в межах прожиткового мінімуму	7,17	4,73	2,51	0,47	0,0	0,0

Прогнозування цін на продовольчу продукцію необхідно здійснювати по кожному виду продовольства окремо, оскільки ціни на різні види харчових продуктів характеризуються різними темпами зростання.

Використовуючи статистичний пакет Microsoft Excel, на основі значень середньорічних цін на продовольство, що представлені в додатку Ю, ми побудували лінійні, степеневі та експоненціальні моделі трендів. На основі порівняння коефіцієнтів детермінації (R^2) обрали функції, що з найвищою достовірністю описують динаміку зростання цін на той чи інший продовольчий товар. Оптимальні прогнозні моделі та їхні коефіцієнти детермінації наведено в табл. 3.20.

Прогнозні моделі середньорічних цін на продовольство, що відповідають найвищому значенню коефіцієнта детермінації (R^2)

Продовольчий товар	Рівняння тренда	R^2	Вид функції
М'ясо та птиця свіжі та заморожені	$y = -0,1233x^2 + 3,6641x + 9,5943$	$R^2 = 0,9602$	Поліноміальна
М'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	$y = -0,2759x^2 + 6,8165x + 12,822$	$R^2 = 0,9701$	Поліноміальна
Консерви, готові продукти м'ясні	$y = -0,1574x^2 + 4,4639x + 9,874$	$R^2 = 0,9628$	Поліноміальна
Риба і морепродукти харчові	$y = -0,0209x^2 + 3,9026x + 10,23$	$R^2 = 0,9923$	Поліноміальна
Консерви, готові продукти рибні	$y = -0,1265x^2 + 5,8955x + 5,1538$	$R^2 = 0,9913$	Поліноміальна
Масло вершкове	$y = -0,0185x^2 + 6,5527x + 2,3724$	$R^2 = 0,9554$	Поліноміальна
Олії рослинні	$y = -0,0223x^2 + 1,5599x + 4,064$	$R^2 = 0,9374$	Поліноміальна
Маргарин	$y = 0,0149x^2 + 1,9513x + 3,516$	$R^2 = 0,9497$	Поліноміальна
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	$y = -0,108x^2 + 6,1272x + 11,603$	$R^2 = 0,9724$	Поліноміальна
Морозиво	$y = 0,0753x^2 + 2,902x + 6,0267$	$R^2 = 0,9844$	Поліноміальна
Яйця і яйцепродукти	$y = 0,0019x^2 + 0,0453x + 0,2514$	$R^2 = 0,9473$	Поліноміальна
Цукор	$y = 0,0177x^2 + 0,333x + 2,855$	$R^2 = 0,9367$	Поліноміальна
Вироби кондитерські	$y = 3,8268x + 7,0025$	$R^2 = 0,987$	Лінійна
Борошно	$y = -0,0031x^2 + 0,4328x + 1,0979$	$R^2 = 0,9841$	Поліноміальна
Вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	$y = 0,0221x^2 + 0,4922x + 1,541$	$R^2 = 0,9922$	Поліноміальна
Крупи та бобові	$y = -0,0399x^2 + 1,2603x + 1,0024$	$R^2 = 0,9414$	Поліноміальна
Картопля	$y = 2,7116x^{0,351}$	$R^2 = 0,7285$	Степенева
Овочі	$y = 3,2685x^{0,4497}$	$R^2 = 0,8779$	Степенева
Плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині	$y = -0,0883x^2 + 2,017x + 2,2274$	$R^2 = 0,9758$	Поліноміальна

На основі рівнянь трендів, що приведені в табл. 3.20 розраховано прогнозні значення середньорічних цін на продовольство (табл. 3.21).

Таблиця 3.21

Прогнозні значення середньорічних цін на продукти харчування в торгівельній мережі підприємств України до 2020 р., грн./ кг

Продовольчий товар	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
М'ясо та птиця свіжі та заморожені	33,91	34,98	35,81	36,39	36,72	36,81
М'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	53,40	54,42	54,89	54,81	54,18	52,99
Консерви, готові продукти м'ясні	38,77	39,93	40,78	41,30	41,52	41,42
Риба і морепродукти харчові	47,17	50,63	54,05	57,43	60,77	64,07
Консерви, готові продукти рибні	51,46	54,70	57,68	60,42	62,90	65,12
Масло вершкове	66,05	72,21	78,34	84,43	90,48	96,50
Олії рослинні	17,43	18,52	19,57	20,57	21,53	22,45
Маргарин	24,52	26,78	29,08	31,40	33,75	36,14

Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	62,08	65,93	69,58	73,00	76,22	79,21
Морозиво	42,58	47,06	51,69	56,48	61,41	66,50
Яйця і яйцепродукти, грн./шт	0,89	0,98	1,07	1,16	1,26	1,36
Цукор	7,96	8,66	9,40	10,18	10,99	11,83
Вироби кондитерські	45,27	49,10	52,92	56,75	60,58	64,40
Борошно	5,12	5,48	5,85	6,20	6,55	6,89
Вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	8,67	9,63	10,63	11,67	12,76	13,90
Крупи та бобові	9,62	10,04	10,38	10,64	10,83	10,93
Картопля	6,08	6,29	6,49	6,67	6,85	7,02
Овочі	9,21	9,61	9,99	10,36	10,71	11,05
Плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині	13,57	13,73	13,72	13,53	13,16	12,61

Завершальним етапом процесу прогнозування є безпосереднє обчислення майбутніх обсягів реалізації досліджуваних продовольчих товарів у натуральному та вартісному виразі. На основі прогнозних моделей та прогнозних значень факторних ознак розраховано прогнозні обсяги реалізації продовольчих товарів у натуральному визначнику (табл. 3.22).

Таблиця 3.22

**Прогноз річних обсягів продажу продовольчої продукції у
торгівельних мережах України на період до 2020 р., тис. т**

Продовольчий товар	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
М'ясо та птиця свіжі та заморожені	338,37	366,66	396,89	429,06	463,09	499,00
М'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	187,20	196,24	205,94	216,30	227,29	238,91
Консерви, готові продукти м'ясні	43,35	45,83	48,36	50,95	53,60	56,32
Риба і морепродукти харчові	110,82	113,87	117,03	120,31	123,72	127,26
Консерви, готові продукти рибні	48,54	51,41	54,49	57,77	61,24	64,90
Масло вершкове	35,60	36,28	37,02	37,83	38,72	39,66
Олії рослинні	164,12	176,87	190,32	204,49	219,35	234,92
Маргарин	7,81	3,55	0,00	0,00	0,00	0,00
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	101,57	109,16	117,16	125,58	134,42	143,69
Морозиво	35,46	37,64	40,02	42,60	45,36	48,30
Яйця і яйцепродукти, млн. шт.	3049,46	3262,69	3487,39	3723,84	3971,82	4231,57
Цукор	182,74	184,44	185,87	187,08	188,10	188,95
Вироби кондитерські	324,03	336,11	348,95	362,56	376,91	392,02
Борошно	176,34	183,45	190,90	198,71	206,87	215,40
Вироби хлібобулочні	501,42	476,93	451,85	426,15	399,76	372,67
Крупи та бобові	226,33	237,95	250,27	263,29	277,00	291,42
Картопля	192,45	215,80	240,86	267,63	296,03	326,06
Овочі	522,31	592,36	667,50	747,64	832,62	922,41
Плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині	517,23	578,21	643,40	712,76	786,16	863,58

Прогнозні значення обсягів продажу продовольчої продукції у торговельних мережах у вартісному вимірі наведено в табл. 3.23.

Таблиця 3.23

Прогноз річних обсягів продажу продовольчої продукції у торговельних мережах України на період до 2020 р., млн. грн.

Продовольчий товар	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
М'ясо та птиця свіжі та заморожені	11474,13	12825,77	14212,63	15613,49	17004,66	18368,19
М'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	9996,48	10679,38	11304,05	11855,40	12314,57	12659,84
Консерви, готові продукти м'ясні	1680,68	1829,99	1972,12	2104,24	2225,47	2332,77
Риба і морепродукти харчові	5227,38	5765,24	6325,47	6909,40	7518,46	8153,55
Консерви, готові продукти рибні	2497,87	2812,13	3142,98	3490,46	3851,99	4226,29
Масло вершкове	2351,38	2619,78	2900,15	3193,99	3503,39	3827,19
Олії рослинні	2860,61	3275,63	3724,57	4206,36	4722,61	5273,95
Маргарин	191,50	95,07	0,00	0,00	0,00	0,00
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	6305,47	7196,92	8152,00	9167,34	10245,49	11381,68
Морозиво	1509,89	1771,34	2068,63	2406,05	2785,56	3211,95
Яйця і яйцепродукти,	2714,02	3197,44	3731,51	4319,65	5004,49	5754,94
Цукор	1454,61	1597,25	1747,18	1904,47	2067,22	2235,28
Вироби кондитерські	14668,84	16503,00	18466,43	20575,28	22833,21	25246,09
Борошно	902,86	1005,31	1116,77	1232,00	1354,99	1484,11
Вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	4347,31	4592,84	4803,17	4973,17	5100,94	5180,11
Крупи та бобові	2177,30	2389,09	2597,80	2801,41	2999,91	3185,22
Картопля	1170,10	1357,38	1563,18	1785,09	2027,81	2288,94
Овочі	4810,48	5692,58	6668,33	7745,55	8917,36	10192,63
Плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині	7018,81	7938,82	8827,45	9643,64	10345,87	10889,74

Отже, на основі результатів прогнозування обсягів реалізації продовольчої продукції у торговельній мережі підприємств України встановлено, що до 2020 р. зростуть обсяги реалізації у натуральному вимірі практично всіх досліджуваних продуктів харчування. Найбільше зростання спостерігатиметься за такими продуктовими групами як “картопля”, “плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині” і “овочі” обсяги реалізації яких порівняно з 2013 р. зростуть на 82, 97 та 100 %. Збільшення купівлі споживачами овочів плодовоовочевої продукції пояснюється тим, що зі зростанням реального доходу люди мають більше можливостей дбати за своє здоров'я і купувати ті продукти, що володіють найбільш корисними для організму споживчими властивостями.

Досліджено, що середніми темпами зростання характеризуватимуться обсяги реалізації рослинних олій, яєць, свіжого та замороженого м'яса та сиру. Очікується, що реалізація даних товарів у натуральному виразі зросте на 63, 50, 50 та 48 % відповідно. Помірно протягом періоду до 2020 р. зростатимуть обсяги реалізації морозива та готових рибних продуктів. Їх обсяг реалізації у 2019 р. перевершить рівень 2013 р. на 38 та 33 %. Доволі низькими темпами зростатиме реалізація копченого, солоного м'яса, готових м'ясних продуктів, риби й морепродуктів, кондитерських виробів, борошна, круп і бобових. Дані товари зростуть від 15 до 29 %.

Встановлено, що протягом 2014-2019 рр. споживачі практично не змінять обсяги купівлі вершкового масла у торгових мережах, а обсяги купівлі цукру, хоч і будуть поволі зростати проте у 2019 р. залишатимуться нижчими порівняно з 2013 р. Також, результати прогнозування показали, що зниження обсягів реалізації буде характерним лише для таких товарів нижчої споживчої цінності як хлібобулочні вироби та маргарин. Так, реалізація хлібобулочних виробів знизиться на 33 %, а реалізація маргарину впаде до позначки нуль, оскільки зі зростанням реального доходу люди відмовлятимуться від його купівлі, замінюючи даний товар більш ціннішими замінниками.

На основі аналізу прогнозного обсягу реалізації продовольчої продукції у вартісному вимірі встановлено, що найбільшими темпами протягом прогнозного періоду зросте вартість реалізації рослинної олії (на 129 %), морозива (148 %), яєць (147 %) та овочів (170 %). Найменше зростання вартості обсягів реалізації очікується за такими товарними групами як "м'ясо копчене, солоне, ковбасні вироби" (31 %) та "хлібобулочні вироби" (22 %).

3.3. Напрями підвищення ефективності розвитку вітчизняного продовольчого ринку

Аналіз сучасного стану вітчизняного продовольчого ринку проведений у другому розділі дисертаційного дослідження засвідчує необхідність пошуку

шляхів підвищення ефективності його функціонування. Адже від того наскільки ефективно функціонує продовольчого ринку залежить якість задоволення життєво необхідної потреби населення країни у продуктах харчування.

Для покращення ситуації на вітчизняному продовольчому ринку не достатньо ввести лише декілька локальних нововведень, необхідно цілісно удосконалити усі системи, що визначають його функціонування і розвиток. З огляду на це, нами запропоновано напрями підвищення ефективності розвитку продовольчого ринку України та заходи щодо їх забезпечення (рис. 3.7), які ґрунтуються на соціально-економічному аналізі функціонування ринків продовольчих товарів та прогнозуванні обсягів сукупного споживання й реалізації продовольчої продукції населенню України у торговельних мережах. Розглянемо кожний із запропонованих напрямів більш детально.

Напрями підвищення ефективності управління розвитком продовольчого ринку на основі СЕП дослідимо на прикладі конкретних видів продовольчих товарів в межах яких були розроблені прогнози споживання та обсягів реалізації. На основі результатів соціально-економічного прогнозування обсягів споживання продовольчої продукції встановлено, що протягом періоду 2014-2019 рр. відбуватиметься подальше зниження обсягів споживання молока і молочних продуктів. Скорочення споживання молока та молочних продуктів на 47 % до 2020 р. дає підстави говорити про гостру необхідність популяризації споживання молочних продуктів в рамках збереження здоров'я нації. Для подолання негативної тенденції зниження споживання населенням молочної продукції ми пропонуємо: підвищити рівень обізнаності споживачів у корисних властивостях молочних продуктів та їхнього вкладу у підвищення хворобостійкості організму; розробити програми шкільного харчування зі включенням у раціон школярів молочних продуктів; обмежити рівень торгової націнки роздрібних мереж на молочні продукти; налагодити систему ранішніх поставок молока безпосередньо в домівки споживачів.

Рис. 3.7 Напрями підвищення ефективності розвитку продовольчого ринку України та заходи щодо їх забезпечення [власна розробка автора]

У зв'язку із виявленою тенденцією зниження споживання хлібних продуктів, що розгортатиметься у 2014-2019 рр. ми рекомендуємо вітчизняним підприємствам з виробництва даної продукції посилити моніторинг споживчого попиту та адаптувати свою продукцію до змін смаків і вподобань споживачів з метою розширення своєї частки ринку за рахунок поглинання часток іноземних компаній. До прикладу варто зазначити, що протягом останніх років відбувається різке скорочення продажів звичайного хліба, натомість попит на заморожену хлібобулочну продукцію – зростає. Вітчизняні хлібопекарні замість того, щоб задовольняти споживчий попит на новий різновид продукції, скорочують своє виробництво і, як наслідок, попит на заморожені хлібобулочні напівфабрикати задовольняється за рахунок імпорту, в основному з країн ЄС та Туреччини. За прогнозами аналітиків [186, с. 117] в найближчі 5 років сегмент заморожених хлібобулочних виробів, може відібрати у звичайного продукту 25 % ринку. Таким чином, з огляду на прогнози спаду загального споживчого попиту на хлібні продукти та зростання на заморожені хлібобулочні напівфабрикати доцільно рекомендувати вітчизняним товаровиробникам перепрофілювати частину своїх виробничих потужностей на виробництво заморожених хлібобулочних виробів. В протилежному випадку сукупні обсяги реалізації хлібобулочних виробів до 2020 р. впадуть на 33 %.

За результатами прогнозування встановлено, що сукупні обсяги споживання олії протягом 2014-2019 рр. будуть знижуватися. Проте, на основі результатів прогнозування обсягів реалізації олії у торгівельних мережах можна стверджувати, що споживачі плавно відмовлятимуться від купівлі даного продукту на ринках, зменшуватимуть самостійне її виробництво для власних потреб і все більше віддаватимуть перевагу купівлі фірмової розфасованої рослинної олії у торгових мережах. З огляду на це, доцільно рекомендувати вітчизняним товаровиробникам, не лише дбати за розширення географії та збільшення обсягів експорту продукції, але й збільшувати свою присутність на внутрішньому ринку, покращувати маркетингову стратегію,

оскільки зростання попиту на за фасовану олійну продукцію посилюватиме конкуренцію між її виробниками.

Відповідно до побудованих прогнозів протягом 2014-2019 рр. обсяги споживання м'яса й м'ясопродуктів, а також обсяги реалізації м'ясних виробів у торгівельних мережах України активно зростатимуть. З огляду на це, підвищується необхідність покращення функціонування вітчизняного скотарства та переробної м'ясної промисловості, які на сучасному етапі розвитку й досі перебуває в кризовому становищі. Для покращення становища вітчизняного м'ясного скотарства ми рекомендуємо: посилити захист вітчизняних виробників м'яса від імпорту дешевої сировини; розробити систему заходів для розвитку сільськогосподарської кооперації на селі; запровадити фіксовані ціни на молодняк ВРХ; підвищити рентабельність вирощування ВРХ та овець, кіз, баранів та іншої худоби шляхом збільшення закупівельних цін на м'ясо, спрощення й підвищення надійності процедури отримання дотацій товаровиробникам, оскільки саме від'ємна рентабельність даної діяльності, на нашу думку, лежить в основі кризи тваринництва. Окрім цього, необхідно посилити контроль за якістю вітчизняних м'ясопродуктів, заборонити використання заборонених в Європі харчових добавок та інших хімічних складників, що здійснюють негативний вплив на здоров'я споживачів, оскільки недовіра споживачів до сучасної системи якості та пряме заперечення безпечності діючих ДСТУ у харчовій промисловості спонукає споживачів м'ясних виробів купувати продукцію іноземних виробників.

Очікується, що протягом 2014-2019 рр. споживання яєць та обсяги їхньої реалізації у торгівельних мережах зростатимуть. При цьому зауважимо, що на даний момент вітчизняне виробництво яєць повністю задовольняє потреби ринку, кількість та потужність птахофабрик активно зростає, рентабельність ведення бізнесу є високою (52 % у 2012 р.). Існують всі підстави стверджувати, що птахівництво й надалі успішно розвиватиметься без додаткової підтримки з боку держави. Підкреслимо, що навіть за умови зупинення розвитку птахівництва на рівні 2012 р., потреби українців у яйцепродуктах протягом

прогнозного періоду зможуть бути повністю задоволені за рахунок продукції власного виробництва, проте за такої ситуації виникатиме необхідність застосування експортних обмежень.

У результаті прогнозування сукупного споживання встановлено, що протягом наступних кількох років споживання картоплі зростатиме дуже повільно, близько 1-2 % щорічно. Досліджено, що зі зростанням доходів українці скорочуватимуть обсяги її самостійно вирощування та все більше купуватимуть дану продукцію в супермаркетах та інших торгових мережах. У зв'язку з тим, що виробництво картоплі здійснюється в основному у господарствах населення, вважаємо, що активних дій зі стимулювання розвитку виробництва даної продукції здійснювати не потрібно, оскільки пропозиція картоплі господарствами населення встигне повністю пристосуватися до повільного зростання попиту. Натомість, необхідно подбати за покращення доступу продукції дрібних та середніх товаровиробників до полиць магазинів. Лобювання торгівельними мережами інтересів великих товаровиробників продовольчої продукції, на нашу думку, можна зупинити шляхом введення закону обов'язкової наявності в усіх продовольчих торгових точках харчової продукції місцевого виробника. Даний захід сприяв би подоланню дискримінаційної політики великих торгових мереж стосовно дрібних і середніх товаровиробників та підвищенню рівня продовольчого виробництва селянами.

Виходячи з тенденцій, які панують на споживчому ринку маргарину, очікується, що протягом наступних кількох років споживачі повністю відмовляться від його споживання. Зазначимо, що маргарин містить в своєму складі транс-жири, які змінюють перебіг біохімічних процесів в організмі людини та призводять до багатьох згубних для організму наслідків, включаючи сексуальні розлади, підвищення рівня холестерину в крові, порушення у функціонуванні імунної системи. З огляду на шкідливі властивості транс-жирів, що містяться у складі маргарину, деякі розвинені країни, такі як Австрія, Данія, Швейцарія та інші вже заборони його застосування у харчовій промисловості, а

Всесвітня організація з охорони здоров'я закликає заборонити транс жири на території усіх країн. Прогнозується, що українці внаслідок зростання доходів та підвищення рівня обізнаності у шкідливих властивостях маргарину теж відмовляться від його споживання, а відтак компаніям з виробництва даного продукту необхідно вже сьогодні думати про шляхи виживання в майбутньому. При цьому зазначимо, що посилене витрачання ресурсів на рекламні заходи в умовах вільного доступу суспільства до інформації не принесе бажаних результатів, тому покращення рекламної компанії ми не рекомендуємо. Розуміючи той факт, що вітчизняна харчова промисловість ще не скоро зможе відмовитися від використання транс жирів у виробництві продовольчої продукції, ми рекомендуємо компаніям, які виробляли маргарин для населення переорієнтувати свою діяльність на забезпечення потреб харчової промисловості. Також, важливим напрямком виживання товаровиробників маргарину є експорт даного товару у країни третього світу, рівень доходу яких не дозволяє їхнім жителям купувати більш корисні заміники даної продукції. Проте, дані заходи зможуть забезпечити виживання компаній виробників маргарину лише в коротко та середньостроковому періоді, натомість, без кардинальної зміни підходу до виробництва, виробникам у довгостроковому періоді не вижити.

Вагомим заходом з удосконалення системи виробництва продовольчої сировини є розвиток сільськогосподарської кооперації на селі, а саме системи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК), що об'єднує особисті селянські господарства та дрібних фермерів у єдину структуру з повним циклом виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції.

Як свідчить світовий досвід, система сільськогосподарської кооперації є дуже ефективною. За даними Б. В. Губського, у США кооперативи збувають до 40 % усієї фермерської продукції, в тому числі молока 85 %, зерна – 43 %, овочів і фруктів – 30 %, бавовни – 35 %, худоби і м'яса – 10 %. В Японії через кооперативи реалізується щорічно 60 % рису, 85 % – інших зернових, 45 % – молока, 90 % – фруктів, 44 % – овочів, 80 % – яловичини, 38 % – свинини. В

Австралії та Новій Зеландії таким способом збувається 50 % молока і до 20 % вовни [187]. У Євросоюзі через кооперативи реалізується 60% товарної продукції аграрного сектору, у скандинавських країнах – 80 %, у Китаї – 90 % [188]. В Україні ж, сільськогосподарський кооперативний рух розвивається надзвичайно повільно. Якщо до розвалу СРСР в Україні в кооперативи було об'єднано понад 60 % сільського населення, то на даний момент до кооперації залучено не більше 0,3 % сільського населення [188]. Так, у 2013 р. було офіційно зареєстровано лише 953 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативи, з яких, за оцінками фахівців, працювало лише 618 [120].

Звернемо увагу, що у сучасному устрої вітчизняного сільськогосподарського виробництва, де домінують великі латифундії, які монополізували ринок, дрібних виробників кинуту напризволяще. Це в той час, коли від їх діяльності фактично залежить продовольча безпека та стабільність нашої держави, адже саме селяни виробляють близько 60 % валової сільськогосподарської продукції. Селяни змушені продавати свою продукцію прямо з поля і практично за безцінь. Згідно даних джерела [189], особисті селянські господарства реалізують переробникам молоко на 30 % дешевше за сільгосппідприємства, овочі – дешевше на 20 %, а м'ясо – на 15 %.

З огляду на це, ми вважаємо, що саме активізація кооперативного руху в Україні здатна вирішити проблеми бідності на селі, підвищити рівень вітчизняного виробництва продовольчої продукції та покращити функціонування сучасного продовольчого ринку. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи здатні забезпечити реалізацію сільськогосподарської продукції селян за вигідною ціною і у зручний для них спосіб, оскільки кооперативи, акумулюючи продукцію своїх членів, мають можливості створювати великі товарні партії, що можна реалізувати як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Окрім цього, кооперативи здатні налагодити первинну переробку продукції, створити належні умови її зберігання та надати дрібним товаровиробникам іншу необхідну допомогу у веденні бізнесу.

Проаналізувавши діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, ми розробили свою організаційну модель функціонування кооперативу, що наведена в додатку Я.

Відповідно до даної моделі, кооператив повинен розпочати свою діяльність із просвітницької діяльності. Співпрацюючи з міжнародними та національними аграрними університетами, науково-дослідними центрами та іншими установами в галузі науки, кооператив повинен навчити простих селян основам ефективного і недорогого ведення сільського господарства, шляхом щотижневого читання лекцій членам кооперативу запрошеними викладачами вищих навчальних закладів та професійними аграрниками. Також, сільськогосподарський кооператив повинен створювати можливості стажування членів свого кооперативу на провідних агрофірмах України та світу з метою набуття ними практичного досвіду. Окрім постійного підвищення кваліфікації селян, передбачається, що:

- кооператив здійснює маркетинговий аналіз ринку добрив, агрохімікатів, інвентарю на основі якого надає своїм членам інформацію про те, де і за якою ціною найдоцільніше купувати продукцію, або, за бажанням своїх членів, кооператив самостійно здійснює закупівлю. При цьому зазначимо, що закупівля продукції кооперативом є значно вигіднішою для селян, оскільки кооператив, за задумом, купує продукцію безпосередньо у виробника за оптовими цінами, що на порядок нижчі від роздрібних. Таким чином, кооператив дозволяє своїм членам знизити витрати на купівлю необхідної для діяльності продукції;

- кооператив забезпечує своїх членів необхідною технікою. На даний момент селяни не володіють значними фінансовими ресурсами і не в змозі купити трактори, комбайни та іншу сільськогосподарську техніку самостійно. Тому завдання кооперативів полягає у тому, щоб на вигідних умовах орендувати необхідну техніку в інших підприємств, дотримуючись при цьому системи управління точно-вчасно. Окрім цього, кооперативи можуть купити техніку, скориставшись фінансовим лізингом чи пільговими кредитами. Також,

зусилля кооперативу повинні бути направлені і на залучення іноземних інвесторів до своєї діяльності, які б за взаємовигідних умов сприяли розвитку сільськогосподарського виробництва;

– кооператив приймає у своїх членів вироблену продукцію та передає її у відділ з сортування сільськогосподарської продукції, де вся продукція на основі своїх якісних характеристик розподіляється між відділом передпродажної підготовки продукції і складом продукції для переробки. На склад надходить продукція, що підлягає переробці і у досить швидкому часі постачається на переробні заводи. При цьому зазначимо, що переробні заводи не є власністю кооперативу і приймаючи продукцію на переробку вони перераховують кошти за куплену сировину на рахунок кооперативу. Продукція, що надходить у відділ із передпродажної підготовки продукції підлягає мінімально необхідній для реалізації переробці, розфасовці, маркуванню та упакуванню. Потім, готова продукція надходить на високотехнологічний склад готової продукції, завдання якого полягає в тому, щоб якомога триваліше зберегти вироблену продукції для її подальшої реалізації протягом всього календарного року. Високотехнологічний склад зберігання готової продукції надає інформацію про кількість, якість товару, приблизні терміни його зберігання до втрати товарного вигляду та іншу інформацію про товар інформаційно-маркетинговому центру, який в свою чергу, на основі власних досліджень ринкового попиту та укладених контактів з торгівельними мережами, надає складові графіки поставки продукції із вказівкою місця, часу, ціни та інших необхідних умов. Продукція зі складу поставляється у супермаркети та роздрібні торгові точки, на місцеві оптові та роздрібні продовольчі ринки, на ринки інших регіонів України, де наявний відповідний попит, також, частина продукції може експортуватися і закуплятися державою. Важливим каналом збуту продукції членів кооперативу є фірмовий магазин, який перебуває у власності кооперативу. Фірмовий магазин дає можливість кооперативові отримувати більшу виручку від реалізації продукції, а споживачам – можливість купувати ту саму продукцію за

нижчими цінами. Зазначимо, що весь процес реалізації продукції постійно контролюється і координується інформаційно-маркетинговим центром, а виручка від реалізації продукції за усіма каналами реалізації надходить безпосередньо до кооперативу і підлягає подальшому розподілу;

– кооператив передає відходи від виробництва сільськогосподарської продукції та саму сільськогосподарську продукцію, що втратила свої якісні характеристики і не може бути реалізованою, у відділ з переробки сільськогосподарських відходів на якому отримана сировина переробляється на альтернативне паливо. Підкреслимо, що вибір виду палива залежить як від виду сировини, так і від потреб членів кооперативу. Так, якщо члени кооперативу займаються вирощуванням рослинних культур у відкритому ґрунті, то їх величезною статтею виробничих витрат є витрати на паливо-енергетичні матеріали, внаслідок чого оптимальною буде переробка відходів на біопаливо для машин. Якщо ж члени кооперативу займаються овочівництвом у закритому ґрунті чи розведенням тварин різних видів, то оптимальним буде виробництво палет для опалення виробничих приміщень. За сучасних технологій палети, що являють собою нормовані циліндричні пресовані вироби з відходів рослинництва, здатні виготовлятися з широкого спектру рослинного матеріалу і обігрівати приміщення не гірше природного разу чи вугілля. При цьому зазначимо, що особливо ефективно палети виробляти з лушпиння соняшнику та кукурудзи. Таким чином, відділ з переробки відходів отримує від кооперативу сировину та всі необхідні ресурси для здійснення своєї діяльності і надає членам кооперативу готове паливо.

– у випадку, коли члени кооперативу професійно займаються діяльністю з розведення тварин чи коли утримують велику кількість тварин для власного споживання без мети їхнього подальшого продажу, то кооператив утворює відділ із виробництва і заготівлі кормів для худоби. За допомогою даного відділу кооператив забезпечує централізоване постачання високоякісних кормів безпосередньо у господарства своїх членів протягом всього виробничого

циклу, економлячи їхній час та матеріальні ресурси. Для здійснення відділом із заготівлі кормів своєї діяльності, кооператив надає йому усі необхідні ресурси.

– кооператив здійснює усі операції пов'язані розподілом виручки від реалізації продукції, що була передана йому для реалізації своїми членами. Відшкодувавши усі витрати пов'язані зі здійсненням своєї діяльності, кооператив ділить прибуток між своїми членами.

– кооператив здійснює інші необхідні функції для забезпечення ефективної діяльності своїх членів.

Варто зауважити, що без дієвих державних стимулів активний розвиток СОК по всіх куточках України є неможливий. Тому, ми пропонуємо:

1. Встановити для членів кооперативів нульову ставку податку з фізичних осіб на період в 5 років. Після завершення пільгового періоду проаналізувати стан розвитку СОК і, у разі досягнення бажаного стану кооперативного руху, прийняти рішення про поступове введення податку, чи, у разі недостатнього розвитку СОК, прийняти рішення про продовження пільгового періоду.

2. Зробити пільгові кредити та фінансовий лізинг доступним для усіх сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

3. Розробити державну програму розвитку СОК та забезпечити її фінансування у повному обсязі. Відмітимо, що попередня цільова програма прийнята у 2009 р. на яку було виділено 6,5 млрд. грн. з державного бюджету у 2011 р. була скасована і як наслідок нині кооперативи фінансуються в основному з кишень своїх членів.

4. Розробити дієву систему співпраці СОК із вищими навчальними закладами, науково-дослідними установами, провідними агрофірмами, міжнародними організаціями та іншими підприємствами й установами, що володіють передовими досягненнями в галузі аграрної науки.

5. Проінформувати суспільство у простій і доступній формі про можливості, переваги та механізм створення й функціонування СОК за нових умов.

На нашу думку, реалізація даних положень сприятиме активізації кооперативного руху в Україні, який в свою чергу, призведе до збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва, залучення дрібних фермерів і одноосібних селянських господарств до великомасштабного сільськогосподарського виробництва на основі сучасних технологій, підвищення конкурентоспроможності, зростання доходів сільського населення, зниження безробіття, покращення пропозиції вітчизняних товарів на продовольчому ринку.

Ще одним суттєвим заходом удосконалення системи виробництва продовольчої сировини є розвиток органічного землеробства. Зазначимо, що відповідно досліджень Департаменту сільського господарства США (USDA) органічне землеробство являє собою систему виробництва сільськогосподарської продукції, яка забороняє або в значній мірі обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту та харчових добавок до кормів при відгодівлі тварин [190].

Звернемо увагу, що протягом останнього десятиліття ринок органічної продукції в світі бурхливо розвивається. Так, з 1999 р. по 2011 р. загальна кількість сільськогосподарських площ задіяних під органічне землеробство зросла у 3,4 рази, кількість виробників органічної продукції зросла у 7 разів, а вартість органічного ринку – у 4 рази, з 15,2 до 63 млрд. дол. США [191]. Аналізуючи області концентрації органічного землеробства відмітимо, що станом на кінець 2011 р. близько 33 % органічних сільськогосподарських земель розташовані в Океанії, 29 % розташовано в Європі, 18% – у Латинській Америці, 10 % – в Азії, 7 % – у Північній Америці та 3 % – в Африці. Підкреслимо, що у Європейському союзі на органічне землеробство припадає 5,4 % усіх сільськогосподарських земель союзу, при чому володарями найбільших органічних угідь є Іспанія, Італія, Німеччина та Франція, а найбільша частка світового роздрібного обороту органічної продукції припадає на Німеччину (14 %), Францію (8 %) та Великобританію (4 %) [192].

Окрім світової тенденції активного розширення виробництва органічної продукції, у європейських країнах також панує тенденція стрімкого зростання її споживання. Так, незважаючи на перевищення вартості органічної продукції на 30-60 % порівняно з традиційною, споживання екологічної продукції у європейських країнах щороку зростає 10-15 %. Найбільше органічної продукції споживають швейцарці, які витрачають на купівлю даної продукції близько €153 в рік, датчани – € 142, жителі Люксембурга – €127 та австралійці – €118 [193].

Досвід європейських країн свідчить, що люди стали більше обізнаними у сфері здоров'я та харчування і готові платити більше за якісну та здорову їжу. Таким чином, у світі, де відбувається активне виробництво продовольства на базі генетично модифікованих організмів із застосуванням агрохімікатів, пестицидів, нітратів, антибіотиків, гормонів, синтетичних консервантів, синтетичних барвників, штучних підсолоджувачів, транс жирів, вірусомісних харчових добавок, спорів грибів, ароматизаторів, стабілізаторів, підсилювачів смаку, стимуляторів росту та інших токсичних людині хімічних сполук, люди хочуть мати альтернативу “їжі Франкенштейна”, люди хочуть мати вибір. Проте, якщо населення Європи має вибір, то рівень розвитку вітчизняного органічного виробництва та рівень цін імпоротної органіки на сьогодні не здатні надати цей життєво важливий вибір українцям, які теж хочуть мати довге здорове життя та здорову генетику.

Зазначимо, що якщо у Європі площі відведені на органічне землеробство щороку зростають на 6-10 %, то в Україні з 2008 р. щорічне зростання органічних сільськогосподарських земель становить менше 0,1 %. Окрім цього, більшість виробленої в Україні органічної продукції зразу експортується по завчасно укладених контрактах як сировина для європейської харчової промисловості, а на внутрішній ринок попадає дуже незначна її частина, яку купувати українським споживачам складно, через відсутність налагодженої системи роздрібних мереж, і дорого, із-за високої націнки традиційних

торгових об'єктів роздрібної торгівлі, що вміло користуються дефіцитом органіки в Україні.

Ми вважаємо, що для активізації аналогічної діяльності в Україні перш за все необхідно сформуванню законодавчу базу, яка б регулювала функціонування системи органічного землеробства. Україна вже здійснила певні кроки зі створення необхідної законодавчої бази для органічного землеробства, прийнявши Закон України “Про виробництво й обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини” [194], проте, залишається ще ціла низка невирішених питань, які потребують наступні дії [195]:

1. Врегулювання питання акредитації уповноважених органів сертифікації органічного виробництва, а також сертифікації, інспектування процесу органічного виробництва та обігу органічних продуктів відповідними Постановами Кабінету Міністрів України;

2. Внесення змін до Законів України “Про захист рослин” [196] та “Про пестициди і агрохімікати” [197] щодо врегулювання застосування засобів захисту рослин та добрив в органічному виробництві;

3. Розробка національних правил органічного виробництва на основі міжнародних вимог та стандартів.

Окрім створення необхідної законодавчої бази, Україні для розвитку виробництва екологічно чистої продукції необхідна фінансова і науково-дослідна підтримка. У країнах Європи фінансова підтримка держави виявляється в основному через надання субсидій, при чому варто зазначити, що розмір субсидій, що надаються органічним фермам є більший порівняно із звичайними фермами. Окрім цього розвинені країни часто створюють спеціальні фонди, що безпосередньо фінансують розвиток органічного землеробства. Наприклад у Франції з 2007 р. діє спеціальний фонд підтримки органічного землеробства, бюджет якого становить близько трьох мільйонів євро щороку. І це без інвестицій з ЄС. В українському ж законодавстві державна підтримка, що надається відповідно до Закону України “Про

державну підтримку сільського господарства України”, зовсім не передбачає особливої фінансової підтримки підприємств органічного землеробства.

Науково-дослідна підтримка полягає у ґрунтово-агрохімічних та ґрунтово-екологічних дослідженнях стану сільськогосподарських земель для вирощування органічної продукції. Зокрема, необхідно здійснити оцінювання, районування й регламентацію придатності ґрунтового покриву України для ведення органічного землеробства; розробити нехімічні способи підтримки родючості ґрунтів при тривалому застосуванні органічного землеробства; знайти природні джерела підвищення родючості ґрунтів; моделювання й прогноз властивостей і родючості ґрунтів і т. д.

Також, для розвитку вітчизняного ринку органічної продукції необхідно розробити концепцію просування товару споживачам, що передбачатиме підвищення поінформованості споживачів про шкідливий вплив на здоров'я продукції рослинництва і тваринництва, яку отримують за допомогою “традиційних” технологій, популяризацію здорового способу життя, формування ефективних зв'язків з традиційними каналами збуту продукції, створення нових каналів реалізації продукції та інші заходи.

Хочемо відмітити, що розвиток вітчизняного органічного виробництва продуктів харчування реалізує економічні, соціальні та екологічні ефекти від здійснення даного виду діяльності, які полягають в наступному:

1. Соціальний ефект. Органічне землеробство на відмінно від традиційного вимагає набагато більших затрат ручної праці. Приміром, у Франції, де 4,5 % ферм є органічними, в органічних фермах зайнято 2,4 найманих середньорічних працівника, тоді як у традиційних – лише 1,5 [194]. Як наслідок, розширення органічного виробництва сприяє зниженню рівня безробіття в країні.

2. Екологічний ефект. Розвиток органічного землеробства сприятиме поступовому відновленню якості сільськогосподарських земель, через дотримання сівозмін, застосування зелених добрив та методів біологічної боротьби зі шкідниками, технологій обробітку ґрунту, спрямованих на

мінімальне втручання, зниження ущільнення ґрунтів, а також зниженням забруднення водойм і атмосферного повітря через обмеження застосування синтетичних агрохімікатів, збереження локального біорізноманіття через заборону застосовувати генетично модифіковані організми. Також, наповнення внутрішнього споживчого ринку органічними продуктами харчування сприятиме підвищенню хворобостійкості організму та збереженню здоров'я населення.

3. Економічний ефект. Український внутрішній ринок органічної продукції характеризується потенційною високою ємністю. Так, за дослідженнями Федерації органічного руху України, внутрішній споживчий ринок органічних продуктів постійно зростає: у 2008 р. він оцінювався у 600 тис. євро, у 2009 р. – 1,2 млн. євро, у 2010 р. – 2,4 млн. євро, у 2011 р. – 5,1 млн. євро, у 2012 р. – 7,9 млн. євро [194]. Проте, зростання українського споживчого ринку органіки відбувається в основному за рахунок імпорту, а не за рахунок розвитку вітчизняного виробництва. Таким чином, значна ємність внутрішнього ринку дає підстави стверджувати, що вітчизняні виробники харчової продукції при впровадженні ліній з виробництва органічної продукції, здатні отримувати більші прибутки за рахунок готовності споживачів сплачувати більшу ціну за органічну продукцію.

Також, економічний ефект при виробництві органічної продукції виявляється у тому, що прибутковість в органічному господарстві вища ніж в традиційному завдяки меншим витратам на виробництво і додаткову вартість завдяки органічним надбавкам на ціну, пільгам, передбаченим за виробництво відповідної стандартам продукції. Дане твердження знаходить своє підтвердження у висновках робочої групи Швейцарсько-українського проекту “ЕкоФінЛан”, у рамках якого дослідники на основі аналізу вирощування в Україні озимої пшениці та ячменю традиційним та органічним способом було проаналізовано прибутковість обох типів господарювання. Здійснені розрахунки дослідницької групи представлені в табл. 3.24.

**Порівняльна економічна ефективність вирощування
основних зернових культур в Україні у 2011р. [198, с. 168]**

Показники	Види виробництва		Відхилення	
	Органічне	Традиційне	Абсолютне	Відносне, %
<i>Озима пшениця</i>				
Урожайність, ц/га	19,10	29,7	-10,6	64,3
Витрати на 1 га.	279,61	359,33	-79,69	77,8
Витрати на 1 ц.	9,46	12,3	-2,84	76,9
Прибуток на 1 га/грн.	950,40	869,1	81,3	109,4
Прибуток на 1 ц/грн.	32,16	29,7	2,46	108,3
<i>Ярий ячмінь</i>				
Урожайність, ц/га	29,03	26,10	2,93	111,23
Витрати на 1 га.	191,81	303,0	-111,19	63,3
Витрати на 1 ц.	6,59	11,85	-5,26	55,61
Прибуток на 1 га/грн.	1245,34	668,5	576,84	186,29
Прибуток на 1 ц/грн.	42,82	26,1	16,72	164,06

На основі даних табл. 3.24 можна стверджувати, що органічне землеробство, при належному поточному та перспективному управлінні, складає гідну конкуренцію з традиційними господарствам у фінансовому плані.

Наступним напрямком покращення стану продовольчого ринку України є удосконалення системи виробництва продовольчої продукції. Для реалізації окреслено напряму ми пропонуємо: розвивати переробне виробництво поблизу місць виробництва сільськогосподарської сировини; впроваджувати нові технології виробництва, що збільшуватимуть випуск продукції, покращуватимуть її якість, знижуватимуть собівартість чи призводитимуть до інших позитивних наслідків; привести продовольчу продукцію у відповідність до міжнародних стандартів якості, оскільки в протилежному випадку вітчизняні товаровиробники страждатимуть від застосування нетарифних технічних бар'єрів торгівлі з боку іноземних держав, а також посилюватимуть недовіру українців до вітчизняної продукції.

Для удосконалення системи реалізації продовольчої продукції ми рекомендуємо, перш за все, побудувати нові високотехнологічні сховища сумарною потужністю у 3 і більше млн. т., які б прийшли на заміну деяким зношеним радянським сховищам і забезпечили можливість якісного і

довгострокового збереження усієї виробленої в Україні продовольчої продукції. За оцінками фахівців, сховища дають змогу фермерам продовжити термін реалізації продукції приблизно на 30 %. Відповідно, побудова овоче- і фруктосховищ дозволить українцям споживати вітчизняну продукцію, а товаровиробникам – збільшувати рівень свого прибутку, внаслідок реалізації своєї продукції протягом цілого року за вигідними цінами.

Проблему пошкоджень продукції при транспортуванні та втрати товарного її вигляду ми пропонуємо вирішити через впровадження системи холодного ланцюга, який являє собою процес попереднього охолодження сільськогосподарської продукції та дотримання температурного режиму в процесі доставки продукції від виробника до кінцевого споживача [199, с. 127]. Холодні ланцюги широко застосовуються у сільському господарстві Індії, Китаю та Європейських країн. Вони передбачають наступну схему обігу товару: сільськогосподарська продукція від фермерів надходить до оптовиків, які передають продукцію у центри охолодження, де відбувається охолодження, обробка та пакування продукції. Потім продукція в охоложеному стані за допомогою спеціально обладнаних транспортних засобів надходить в розподільчі центри роздрібної торгівлі, а з них – у конкретні роздрібні точки.

Холодні ланцюги дають можливість уповільнити процес старіння, підтримувати поживну цінність і смак продукту, уповільнити пожовтіння зелених тканин, усунути проблеми пов'язані з надмірною вологістю, скоротити зневоднення і втрату ваги продуктів [199, с. 128].

Для того щоб продовольча продукція була доступною для споживачів, ми вважаємо, що державі необхідно контролювати рівень торгової націнки на всі категорії продовольчих товарів у всіх видах торгових мереж і рівень тарифів і якості продукції на оптових продовольчих ринках. Дана необхідність виникає з того, що торгові мережі, різні дрібні торгові точки та ОПР знаходяться у приватній власності підприємливих осіб, які в погоні за прибутками можуть диктувати населенню надмірно високі ціни на харчову продукцію при доволі

низькій їх якості. Отже, ми вважаємо, що доцільно було б розширити список продовольчих товарів на які встановлено граничну межу торгової націнки.

Важливим заходом підвищення ефективності функціонування продовольчого ринку є розвиток системи фірмових магазинів, що дозволить підприємствам-виробникам краще розуміти зміни, які відбуваються на ринку, адаптувати товар відповідно до потреб споживачів, скоротити час товароруху товару до мінімуму, збільшити частку на споживчому ринку внаслідок низького рівня торгівельної націнки. Окрім цього, відкриття фірмових магазинів викликає зростання споживання продукції за рахунок більш низьких цін у фірмових магазинах порівняно з іншими торговими точками, як наслідок зростає і рівень життя населення. Таким чином, ми вважаємо, що у сучасних умовах, фірмова торгівля є хорошим шляхом подолання проблеми збуту продукції кооперативів, великих і середніх агровиробників та переробних заводів, продукція яких не завжди може пробитися на прилавки діючих торгових мереж.

Для покращення системи розподілу продуктів харчування серед малозабезпечених верств населення ми пропонуємо активізувати діяльність зі створення та функціонування продовольчих банків, які для України, на відмінно від країн Європи, є достатньо новими організаційними структурами. Так, у Європі продовольчі банки функціонують з 1984 р. При цьому зауважимо, що у 1986 р. було створено Європейську Федерацію Продовольчих Банків (FEBA), яка на даний момент об'єднує 253 продовольчих банки у 21 країні Європи [200].

Зазначимо, що продовольчі банки являють собою непідприємницькі, неприбуткові організації, які виступають зв'язуючою ланкою між виробниками харчової продукції та малозабезпеченими верствами населення, які не здатні купувати дану продукцію при звичайних умовах. Дані організаційні структури виступають своєрідними складами, де збирають пожертвовані харчові продукти, а вже потім ці пожертви скеровують безпосередньо до тих, хто їх потребує. Продовольчі банки щороку проводять різноманітні акції та заходи

для мобілізації людей у боротьбі з харчовими відходами і соціальною ізоляцією. Загалом відмітимо, що діяльність даних організаційних структур на продовольчому ринку рік за роком набуває все більших масштабів. Так, у 2011 р. Європейська федерація продовольчих банків розподілила 400 тис. т. харчів між 5 млн. європейців, які живуть у злиднях [200].

Ми вважаємо, що в Україні необхідно активізувати діяльність зі створення та функціонування продовольчих банків, оскільки в нашій країні проблема бідності населення є дуже серйозною. За статистикою майже кожний четвертий українець перебуває за межею бідності. Тому, продовольчі банки повинні стати координаційними центрами, які співпрацюючи з виробниками та реалізаторами продовольчої продукції, повинні накопичувати продовольство у достатній кількості, з метою подальшого його постачання благодійним та/або громадським чи іншим непідприємницьким організаціям, закладам для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, установам соціального обслуговування, реабілітаційним установам для дітей-інвалідів та інвалідів, закладам охорони здоров'я, іншим відповідним закладам та установам для їх безкоштовного розподілу серед громадян, які потребують соціального захисту.

Зазначимо, що перші спроби розгортання діяльності зі створення продовольчих банків в Україні були здійснені лише у 2011 р. Так, у 2011 р. розпочав свою діяльність Київський міський благодійний фонд "Food Bank", який вже у 2012 р. встиг розповсюдити 194 т. харчів за допомогою 127 благодійних організацій у всіх регіонах країни [201]. Проте, розвиток продовольчих банків в Україні гальмується відсутністю належних умов. Так, незважаючи на розробку проекту у 2004 р. ще й досі не ухвалений Закон України "Про продовольчі банки", який повинен регламентувати юридичні аспекти даної діяльності, відсутня цілісна концепція розвитку продовольчих банків по всіх регіонах України, у суспільстві панує низький рівень поінформованості і довіри до структур даного типу, а у виробників – відсутні стимули для благодійної діяльності.

Ми вважаємо, що Україна повинна на законодавчому рівні підтримати діяльність продовольчих банків. Для цього, пропонуємо по-перше, прийняти Закон України “Про продовольчі банки”; по-друге, розробити систему податкових пільг фізичним та юридичним особам, які підтримують продовольчі банки своїми фінансовими ресурсами чи надають їм безоплатну продовольчу допомогу; по-третє, необхідно поінформувати суспільство про діяльність даної організаційної форми на ринку та створити зручні способи підтримки населенням продовольчих банків; по-четверте, необхідно сформувати у суспільстві прихильність до підприємств-благодійників, збираючи та поширюючи інформацію про них. Ці заходи сприяли б покращенню продовольчого забезпечення нужденних та зменшенню харчових відходів.

У сучасних умовах, важливе значення для розвитку продовольчого ринку має швидкість реагування вітчизняних товаровиробників на зміни смаків та вподобань споживачів. Проте, на превеликий жаль, часто буває так, що вітчизняні виробники не встигають відслідкувати зміни у потребах споживачів, а, інколи, їх просто не замічають. Внаслідок цього, щойно сформований попит споживачів задовольняється за рахунок імпорту. До прикладу, за рахунок імпорту часто задовольняється потреба в органічній продукції, екопродукції, певних різновидах звичайної продукції. Тому, ми вважаємо, що вітчизняні виробники продовольчої продукції повинні постійно здійснювати моніторинг попиту, відслідковувати найменші зміни у потребах споживачів, щоб ефективно та своєчасно приводити номенклатури й асортименту продукції у відповідність до зміни смаків та вподобань споживачів.

Останнім напрямком підвищення ефективності розвитку продовольчого ринку України є покращення кількісних та якісних характеристик споживання продовольчої продукції населенням. Для цього, ми вважаємо, необхідно створити ефективну систему компенсації частини витрат на харчування для окремих категорій населення з низьким рівнем доходу; вживати дієві заходи зі зниження та стабілізації цін на продовольство; активно збільшувати поінформованість населення про стан продовольчого ринку та безпечність

вітчизняних харчових продуктів; поширювати знання серед населення про здоровий спосіб життя та здорове харчування; сформувати настільки ефективну систему контролю якості і безпечності харчової продукції, щоб повернути довіру українців до вітчизняного продовольства.

Проте, найбільшим визначником кількості і якості споживання продовольчої продукції є рівень платоспроможності населення. Без стабільного платоспроможного попиту неможливого досягнути європейського рівня розвитку продовольчого ринку. Тому, для того, щоб вітчизняний ринок розвивався необхідно створити робочі місця у достатній для подолання безробіття кількості, підвищити рівень оплати праці та стабілізувати інфляційні процеси в країні. Без виконання даних положень, решта способів удосконалення діяльності продовольчого ринку будуть мало ефективними. Хоча, з іншого боку, удосконалення процесу виробництва й реалізації продовольчої продукції напряду пов'язане із збільшенням зайнятості, зниженням собівартості виготовленої продукції і підвищенням платоспроможності. А отже, виробництво, реалізація і споживання тісно взаємопов'язані один з одним і збільшення ефективності одного з елементів, призведе до зростання ефективності всієї системи. Хоча, для того, щоб вітчизняний продовольчий ринок перейшов на якісно новий еволюційний рівень, ми вважаємо, необхідне удосконалення усіх складових даної системи.

Підсумовуючи вищесказане відмітимо, що, на нашу думку, покращення ситуації на продовольчому ринку України можливе у випадку удосконалення управління розвитком ринку за рахунок впровадження соціально-економічного прогнозування, підвищення ефективності виробництва й переробки сільськогосподарської продукції, покращення системи її реалізації та забезпечення усіх необхідних умов для зростання рівня її споживання.

Висновки до розділу 3

1. Завдання прогнозування майбутнього обсягу споживання продовольчої продукції населенням України вирішено за допомогою методу екстраполяції тренду. Розроблено лінійні, параболічні та експоненціальні моделі трендів і на основі середньоквадратичної та середньої абсолютної помилки прогнозу обрано оптимальні трендові моделі. Розрахунок прогнозних показників обсягів споживання продовольчої продукції населенням на основі трендових моделей дозволив стверджувати, що протягом періоду до 2020 р. споживчий попит на м'ясо та м'ясопродукти, яйця та картоплю – зростатиме, натомість попит на молоко й молочні продукти, хлібні продукти та олію – скорочуватиметься.

2. Для прогнозування обсягів реалізації продовольчої продукції у торгових мережах України на основі кореляційно-регресійного аналізу побудовано прогнозні моделі. При побудові моделей було розглянуто п'ять основних факторних ознак, що впливають на обсяги реалізації продукції. Це чисельність постійного населення України; величина реального доходу населення; величина середньорічних цін на продукти харчування; частка населення з доходами у межах прожиткового мінімуму; частка певного товару у споживчому кошику населення. Проте у результаті розрахунку відповідних коефіцієнтів кореляції виявлено, що фактор чисельності населення не може бути представлений як один з факторів у середині багатofакторної моделі сукупних обсягів реалізації, оскільки після настання моменту повного задоволення споживчих потреб населення розрахунок прогнозних показників буде невірним. З огляду на це, вирішено побудувати прогнозну модель обсягів реалізації продукції в розрахунку на 1 особу та помножити отриману залежність на чинник чисельності населення.

3. На основі кореляційного аналізу виявлено, що обсяги реалізації продукції в розрахунку на 1 особу залежать від двох основних факторів: величини реального доходу населення та частки населення з доходами у межах прожиткового мінімуму. На основі залежності обсягів реалізації продукції в розрахунку на 1 особу від впливу названих факторів та значень побудовано

прогнозні моделі сукупних обсягів реалізації у натуральному вимірі, що враховують зміну чисельності постійного населення. Для прогнозування майбутніх обсягів реалізації продукції у вартісному визначнику, отримані прогнозні моделі помножено на прогнозні значення величини середньорічних цін на продукти харчування.

4. На основі побудованих прогнозних моделей та прогнозних значень факторних ознак, отриманих на основі методу екстраполяції, розраховано обсяги реалізації продовольчої продукції на період до 2020 р. у натуральному та вартісному виразі. Прогнозні значення обсягів реалізації продовольчої продукції дають можливість стверджувати, що до 2020 р. очікується зростання обсягів реалізації у натуральному виразі усіх прогнозованих товарів окрім маргарину та хлібобулочних виробів, що на 94-96 % обумовлюється очікуваним зростанням реального доходу населення та скорочення частки населення з доходом у межах прожиткового мінімуму у майбутньому. Якщо ж розглядати вартісний показник роздрібного товарообороту продовольчих товарів у торгівельній мережі, то до 2020 р. очікується зниження його значення лише за таким видом товару нижчої споживчої цінності як маргарин.

5. Для підвищення ефективності розвитку продовольчого ринку України запропоновано конкретні напрями та заходи щодо їх забезпечення, що ґрунтуються на соціально-економічному аналізі функціонування ринків продовольчих товарів та прогнозуванні обсягів сукупного споживання й реалізації продовольчої продукції населенню України у торгівельних мережах. Основними напрямками підвищення ефективності розвитку продовольчого ринку є: підвищення ефективності управління розвитком продовольчого ринку на основі СЕП, удосконалення системи виробництва продовольчої сировини, удосконалення системи виробництва продовольчої продукції, удосконалення системи реалізації продовольства, розвиток продовольчої продукції та покращення кількісних та якісних характеристик споживання.

6. Результати даного розділу опубліковані у роботах автора [202-203].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми – прогнозування розвитку вітчизняного продовольчого ринку задля підвищення ефективності його функціонування та повнішого задоволення продовольчих потреб населення. Отримані наукові результати дослідження, їх узагальнення дають змогу сформулювати наступні висновки і пропозиції, що мають науково-теоретичне й практичне значення:

1. Проаналізувавши основні підходи до розуміння сутності продовольчого ринку запропоновано визначення продовольчого ринку як системи економічних відносин між продавцями та покупцями з приводу купівлі-продажу, обміну сільськогосподарської сировини та продовольчої продукції, що забезпечує врівноваження попиту і пропозиції, а також збалансування інтересів суб'єктів ринку під впливом інструментів держаного регулювання. Дослідження філософських поглядів на поняття “розвиток” дозволило прийти до розуміння розвитку продовольчого ринку як довготривалої, непостійної сукупності процесів кількісних та якісних змін, що розгортаються в просторі й часі і призводять до покращення чи погіршення характеристик основних параметрів продовольчого ринку, збільшення чи зменшення його потенціалу у процесі адаптації за змін умов зовнішнього середовища. Аналіз типології продовольчого ринку дав можливість поглибити класифікацію продовольчих ринків на основі додатково визначених критеріальних ознак, а саме: за принципом цінової доступності товарів для кінцевих споживачів на: ринки соціального продовольства, ринки продовольчої продукції для середнього класу та продовольчі ринки елітної продукції; залежно від типу кінцевого споживача на: ринки продукції масового споживання, ринки продукції одиничного споживання ринки продуктів дитячого харчування та ринки лікувальних і лікувально-профілактичних продовольчих товарів. У результаті дослідження продуктового, територіального

та функціонального підходів до структуризації продовольчого ринку, побудовано власну схематичну модель функціональної структури продовольчого ринку, що характеризує взаємозв'язок продовольчого ринку із трьома сферами агропромислового комплексу, виробничою та ринковою інфраструктурою. На основі поєднання продуктового й функціонального принципів розроблено схему продуктово-функціональної структури продовольчого ринку, яка дає змогу виявити та оптимізувати взаємозв'язки між виробничою та переробною галузями АПК та ринками сільськогосподарської сировини і готової продовольчої продукції

2. На основі досліджень теоретичних засад продовольчого ринку та прогнозування у дисертації вперше в науковий обіг введене поняття “соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого ринку”, що запропоновано трактувати як процес науково обґрунтованого передбачення зміни попиту, пропозиції та ринкової ціни на продовольчий товар у майбутньому шляхом вивчення причинно-наслідкових зв'язків, тенденції та закономірностей розвитку продовольчого ринку. Аналіз та узагальнення праць провідних науковців та практиків дозволяє зробити висновок про те, що логіка процесу соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого ринку розкривається у послідовності наступних дій: соціально-економічний аналіз динаміки розвитку продовольчого ринку; виокремлення основних параметрів, що визначають його розвиток (попит, пропозиція, ціна, тощо); визначення головних чинників впливу на основні параметри розвитку продовольчого ринку; вибір оптимальних методів соціально-економічного прогнозування; розрахунок прогнозних показників основних параметрів розвитку продовольчого ринку; оцінка результатів прогнозування (верифікація прогнозу); кількісна оцінка результатів прогнозування; оцінка прогнозних показників на відповідність економічним законам; опис загального сценарію розвитку продовольчого ринку на основі отриманих результатів прогнозування; надання рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування продовольчого ринку. Методологічні аспекти соціально-економічного

прогнозування доповнено теоретичною моделлю дослідження механізму соціально-економічного прогнозування під якою запропоновано розуміти сукупність методів, важелів, чинників, взаємодія між якими з урахуванням споживчих продовольчих інтересів дозволяє підвищити точність, достовірність передбачення потреби у продовольстві та сприяє зростанню ефективності впливу державного регулювання на розвиток вітчизняного продовольчого ринку.

3. Аналіз законодавства дозволив структурувати нормативно-правове забезпечення соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку на такі взаємопов'язуючі блоки: забезпечення якості і безпеки продовольчої продукції, забезпечення функціонування інфраструктури продовольчого ринку, регулювання ринків продовольчих товарів, забезпечення стратегічного розвитку продовольчого ринку та регулювання загального порядку розробки, виконання й затвердження прогнозних і програмних документів. В результаті досліджень нормативно-правової бази виявлено наступні проблеми: застарілість та надмірна деталізованість державних стандартів; неврегульованість питання безпечності приправних речовин; відсутність заборон на використання під час виробництва широкого спектру заборонених в Європі харчових продуктів, небезпечних харчових добавок та цукрозамінників; недофінансування державних цільових програм; неефективне витрачання коштів та скасування державних програм на середині терміну реалізації; відсутність чітких методик прогнозування того чи іншого соціально-економічного явища чи процесу.

4. Проведена оцінка розвитку вітчизняних ринків продовольчих товарів протягом 1990-2012 рр. виявила, що ринок олійних культур, овочів та картоплі характеризувався прогресивним розвитком, натомість розвиток ринку зерна, молока та молокопродуктів, цукру, м'яса та м'ясопродуктів, плодів та ягід носив регресивний характер. Досліджено, що скорочення сукупного вітчизняного зернового виробництва на 9 % відбувалося на фоні значного зниження обсягів виробництва пшениці, жита, ячменю, вівса, проса, гречки й

зернобобових та зростання виробництва кукурудзи на зерно та сорго, невисокого порівняно з розвиненими країнами світу рівня врожайності та значного коливання рентабельності. Проведений факторний аналіз дав можливість встановити, що зниження валових зборів пшениці, проса та гречки відбувалося більшою мірою за рахунок зниження врожайності, а зменшення виробництва жита, вівса та зернобобових – за рахунок скорочення посівних площ. Нарощування виробництва кукурудзи на зерно та сорго відбувалося за рахунок розширення посівних площ, а збільшення виробництва рису – за рахунок підвищення врожайності. Встановлено, що значне скорочення поголів'я ВРХ, обмеження експорту, падіння внутрішнього попиту на молочну продукцію та інші причини призвели до скорочення обсягів виробництва молока у більш ніж в два рази, зміни структури виробників молока (зростання частки господарств населення у виробництві молока та зниження частки сільськогосподарських підприємств), зростання обсягів імпорту. На основі аналізу ринку цукру виявлено, що розрив економічних зв'язків при розпаді СРСР залишив вітчизняну цукрову галузь без важливих ринків збуту продукції. Неможливість налагодити реалізацію цукру в інші країни зумовило орієнтацію виробників цукру на споживчі потреби лише внутрішнього ринку, що призвело до падіння обсягів виробництва цукру у три рази. Як наслідок, знизилася обсяги вирощування цукрових буряків, відбулося значне скорочення кількості та виробничих потужностей цукрових заводів. Проведені дослідження ринку рослинної олії виявили, що вирощування олійних культур є одним з найприбутковіших та найперспективніших напрямків діяльності в АПК. Висока рентабельність бізнесу та активно зростаючий попит в світі на рослинну олію як для харчових, так і для нехарчових потреб призвели до зростання обсягів виробництва соняшнику у 3,3 рази, ріпаку – у 9,3 рази, а сої – у 24,3 рази. Досліджено, що розвиток ринку продуктів тваринництва протягом аналізованого періоду характеризувався скороченням внутрішнього виробництва м'яса, зниженням рентабельності виробництва, зростанням імпорту дешевої сировини, значним зростанням обсягів виробництва м'яса

птиці та скороченням обсягів виробництва свинини, яловичини й телятини. Аналіз ринку плодоовочевої і фруктової продукції виявив існування прогресивних тенденцій розвитку ринку картоплі й овочів, таких як зростання валових зборів, підвищення урожайності, збільшення експорту, тощо. Натомість розвиток ринку плодів та ягід протягом досліджуваного періоду відбувається в умовах зниження обсягів вітчизняного виробництва, зростання обсягів імпорту та активного підвищення попиту на продукцію зі сторони внутрішнього споживача.

5. Аналіз споживання продовольчої продукції населенням України протягом 1990-2012 рр. виявив скорочення обсягів споживання продукції тваринного походження, зниження калорійності добового раціону, відставання фактичного споживання за багатьма групами продовольчої продукції від раціональних норм. Серед позитивних змін можна відмітити підвищення рівня економічної доступності продуктів харчування, зростання обсягів споживання овочів та зниження споживання крохмалевмісних продуктів. Також досліджено, що: зі зростанням доходів споживачів та зниженням розміру домогосподарства зростає калорійність та обсяги споживання; зі збільшенням віку голови домогосподарства зростають обсяги споживання всіх основних груп продовольчої продукції; зі зростанням чисельності дітей у складі домогосподарства обсяг та структура споживання продуктів харчування знижується; жителі сільської місцевості витрачають на продукти харчування менше, ніж жителі міста; найбільший обсяг споживання спостерігається у домогосподарств основним доходом яких є дохід від самостійної діяльності.

6. Аналіз цін протягом 2005-2013 рр. виявив, що цінова ситуація на ринку продовольчих товарів характеризувалася наступними тенденціями: амплітуда зміни ціни на продукти харчування була більшою ніж в цілому по споживчих товарах та послугах; ціни на продукти харчування зросли на 208,9 %; в розрізі окремих продуктових груп відмічається зростання ціни м'яса та м'ясопродуктів на 211,0 %, риби та рибопродуктів – на 209,5 %, молочних продуктів – на 253,2 %, фруктів – на 336,3 %, хліба та хлібопродуктів – на 238,0

%, кондитерських виробів – на 267,5 %, а цукру – на 226,6 %, натомість ціна овочів протягом даного періоду знизилася на 32,3 %. За результатами індексного аналізу встановлено, що зростання виручки протягом періоду 2007-2012 рр. на 56 % зумовлене ростом цін на сільськогосподарську продукцію майже у два рази і на 44 % – ростом обсягів реалізації продукції в 1,6 рази. Проведений аналіз сезонності виявив, що зміна цін на продукти харчування протягом 2011-2013 рр. на 13 % характеризувалася впливом фактора сезонності, на 35 % – випадковими коливаннями і на 52 % – загальною тенденцією зниження цін на продовольство. В результаті досліджень динаміки місячних індексів споживчих цін на продукти харчування виявлено, що найбільш чутливим до фактора сезонності є ринок яєць, овочів та фруктів, а найменш чутливим – ринок хліба й хлібопродуктів, кондитерських виробів, олії та м'яса.

7. На основі лінійних, параболічних та експоненціальних моделей трендів побудовано прогноз обсягу споживання основних продуктів харчування населенням України на період 2014-2019 рр. Відповідно до результатів прогнозування до 2020 р. очікується зростання попиту на м'ясо та м'ясопродукти до 3,125 млн. т., на яйця – до 16,418 млрд. шт., на картоплю – до 6,949 млн. т., та зниження попиту на молоко й молокопродукти до 5,162 млн. т., на хлібні продукти – до 4,050 млн. т., а на олію – до 0,236 млн. т.

8. На основі кореляційно-регресійного аналізу розроблено моделі прогнозування обсягів реалізації продовольчої продукції у торговельних мережах України, які враховують зміну величини реального доходу населення, частки населення з доходами у межах прожиткового мінімуму та динаміку чисельності постійного населення. На основі прогнозних моделей виявлено, що у 2019 р. порівняно з 2012 р.: обсяги реалізації картоплі у торговельних мережах зростуть на 82 %, плодів, ягід, винограду, горіхів, кавунів та динь – на 97 %, овочів – на 100 %, олії – на 63 %, яєць – на 50 %, свіжого та замороженого м'яса – на 50 %, сиру – на 48 %, морозива – на 38 %, готових рибних продуктів – на 33 %. Доволі низькими темпами зростатиме реалізація копченого, солоного

м'яса, готових м'ясних продуктів, риби й морепродуктів, кондитерських виробів, борошна, круп і бобових. Дані товари зростуть від 15 до 29 %. Також виявлено, що протягом 2014-2019 рр. споживачі практично не змінять обсяги купівлі вершкового масла у торгових мережах, а обсяги купівлі цукру, хоч і будуть поволі зростати проте у 2019 р. залишатимуться нижчими порівняно зі стрибкоподібним зростанням реалізації 2013 р. Зниження обсягів реалізації буде характерним лише для таких товарів нижчої споживчої цінності як хлібобулочні вироби та маргарин. Реалізація хлібобулочних виробів впаде на 33 %, а від купівлі маргарину споживачі повністю відмовляться.

9. Для покращення ситуації на вітчизняному продовольчому ринку окреслено напрями підвищення ефективності розвитку продовольчого ринку та розроблено заходи щодо їх забезпечення, які ґрунтуються на соціально-економічному аналізі функціонування ринків продовольчих товарів та прогнозуванні обсягів сукупного споживання й реалізації продовольчої продукції населенню України у торгівельних мережах. Запропоновані заходи з розвитку продовольчого ринку розкриваються у шести напрямках: удосконалення управління розвитком ринку за рахунок впровадження соціально-економічного прогнозування, підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продовольчої сировини, удосконалення виробництва готової продовольчої продукції, удосконалення системи реалізації продовольства, розвиток продовольчої продукції та покращення кількісних та якісних характеристик споживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войтов А. Г. Экономика. Общий курс. (Фундаментальная теория экономики) : учебник / А. Г. Войтов. – 8-е перераб. и доп. – М. : Дашков и К, 2003. – 600 с.
2. Ковальчук В. М. Історія економіки та економічної думки : [навч. посіб.] / В. М. Ковальчук, М. В. Лазарович, М. І. Сарай. – К. : Знання, 2008. – 647 с.
3. Бобров В. Я. Основы рыночной экономики : підручник / В. Я. Бобров. – К. : Либідь, 1995. – 320 с.
4. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский. – М. : Мысль, 1986. – 571 с.
5. Смит А. Исследов о природе и причинах богатства народов. Кн.1-3. / А. Смит. – М. : Наука, 1993. – 572 с.
6. Маршалл А. Принципы экономической науки: в 3-х т. / А. Маршалл. – М. : Прогресс-Универс, 1993. – 352 с.
7. Фридман М. О свободе / [Фридман М., Хайек Ф.]; за ред. А. Бабича. – Минск : Полифакт референдум, 1990. – 200 с.
8. Экономика / за ред. П. Самуэльсона: в 2-х томах. – М. : НПО Аглон, Машиностроение, 1997. – Т.1. – 333 с.
9. Антошкіна Л. І. Інфраструктура товарного ринку : [навч-метод. посіб. для самостійного вивчення та підготовки бакалаврів зі спеціалн. Маркетинг] / Л. І. Антошкіна, І. О. Тарлопов, Л. П. Коленченко. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 184 с.
10. Кириленко В. В. Економіка : [навч. посіб. для студ. ВНЗ] / В. В. Кириленко. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 155 с.
11. Гальчинський А. С. Основы економічних знань : [навч. посіб.] / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін – К. : Вища школа, 1998. – 544 с.
12. Башнянин Г. І. Політична економія : підручник / Г. І. Башнянин, П. Ю. Лазур, В. С. Медведев. – К. : Ніка-Центр Ельга, 2000. – 527 с.

13. Задоя А. А. Основы экономической теории : [учеб. пособ.] / А. А. Задоя, Ю. Э. Петруля. – М. : Рыбари, 2000. – 479 с.
14. Мацибора В. І. Економіка сільського господарства : підручник / В. І. Мацибора. – К. : Вища школа, 1994. – 415 с.
15. Мельник Л. Ю. Економічна система суспільства : [навч. посіб.] / Л. Ю. Мельник, В. Я. Плаксієнко, Ю. І. Скірко. – Дніпропетровськ : Січ, 2001. – 546 с.
16. Климко Г. Н. Основи економічної теорії : політекономічний аспект: підручник / [Г. Н. Климко, В. П. Нестеренко, Л. О. Каніщенко та ін.]; за ред. Г. Н. Климка, В. П. Нестеренка. – К. : Вища школа, 1994. – 559 с.
17. Экономическая теория : учебник / за ред. А. И. Добрынина, Л. С. Тарасевича. – СПб. : Изд. СПб ГУЭФ, Изд. “Питер Паблишинг”, 1997. – 480 с.
18. Бартенев С. А. Экономика : учебник / [Бартенев С. А., Большакова И. И., Булатов А. С. и др.]; за ред. А. С. Булатова. – М. : БЕК, 1995. – 632 с.]
19. Основи економічної теорії: [навч. посіб.] / за ред. В. О. Білика, П. Т. Саблука. – К. : Інститут аграрної економіки, 1999. – 467 с.
20. Карпенко Н. В. Господарські зв'язки в інфраструктурному комплексі продовольчого ринку України / Н. В. Карпенко. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2004. – 122 с.
21. Ильина З. М. Рынки сельскохозяйственного сырья и продовольствия : [учеб. пособ.] / З. М. Ильина, И. В. Мирочицкая. – Минск : БГЭУ, 2001. – 226 с.
22. Страшинська Л. В. Стратегія розвитку продовольчого ринку в Україні / за ред. Б. М. Данилишина. – К. : Профі, 2008. – 532 с.
23. Саблук П. Т. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції : [практ. посіб.] / за ред. П. Т. Саблука. – К. : ІАЕ УААН, 2000. – 558 с.
24. Юрій М.Ф. Людина і світ [Електронний ресурс]: підручник / М.Ф. Юрій. – К. : Дакор, 2006. – 460 с. – Режим доступу до документу: <http://textbooks.net.ua/content/category/40/92/46/>

25. Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко. – 2-ге вид., допов. і переробл. – Х. : Право, 2012. – 312 с.
26. Березін О. В. Продовольчий ринок України : теоретико-методологічні засади формування і розвитку : [монографія] / О. В. Березін. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 184 с
27. Дадашев Б. А. Економіко-фінансовий механізм розвитку регіонального продовольчого ринку : [монографія] / Б. А. Дадашев, С. Г. Черемісіна, В. В. Обливанцов. – К. : ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2012. – 358 с.
28. Офіленко Н. О. Ринок і ресурси споживчих товарів : [навч. посіб.] / Н. О. Офіленко, А. П. Кайнаш, О. В. Калашник, С. Е. Мороз. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 184 с.
29. Долішній М. І. Ринок продовольства України в аспектах СОТ : [монографія] / М. І. Долішній, В. І. Топіха, В. В. Булюк, В. А. Романова. – Миколаїв : МДАУ, 2006. – 220 с.
30. Лозинська Т. М. Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації : [монографія] / Т. М. Лозинська. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2007. – 272 с.
31. Савощенко А. С. Інфраструктура товарного ринку : [навч. посіб.] / А. С. Савощенко. – К. : КНЕУ, 2005 – 336 с.
32. Шубін О. О. Ринок продовольчих товарів України : реалії та перспективи: [монографія] : в 2 т / [кол. авт. О. О. Шубін, О. М. Азарян та ін.] ; за наук. ред. О. О. Шубіна, М-во освіти і науки України, Донец.нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. – Т.1. – 520 с.
33. Гомелько Т. В. Теоретические основы формирования продовольственного рынка : [монографія] / Т. В. Гомелько. – Смоленск : СФ АНО ВПО ЦС РФ Российский университет кооперации, 2007. – 138 с .

34. Яцура В. В. Соціально-економічне прогнозування : [навч. посіб.] / В. В. Яцура, Сенишин О. С., Горинь М. О. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. – 412 с.

35. Соціологія : підручник / [Н.П. Осипова, В.Д. Воднік, Г.П. Клімова та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.

36. Лукашевич М.П. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб. / М.П. Лукашевич, І.І. Мигович. – 2-ге вид., доп. і випр. – К. : МАУП, 2003. – 168 с.

37. Лозова О. В. Теоретико-методичні засади прогнозування соціального розвитку / О. В. Лозова // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 4 (23). – С. 29-33.

38. Пашута М. Т. Прогнозування та макроекономічне планування: навч. посіб. / М. Т. Пашута, А. В. Калина. – К. : МАУП, 1998. – 192 с.

39. Грабовецький Б. Є. Планування та економічне прогнозування : [навч. посіб.] / Б. Є. Грабовецький ; Міністерство освіти і науки України, Вінницький національний технічний університет. – Вінниця : ВНТУ, 2013. – 65 с.

40. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: у 3 томах. Т.1. [Електроний ресурс] / С.В. Мочерний та ін. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с. – Режим доступу: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/%D0%B5/%D0%B5k%D0%BE%D0%BE%D1%96chn%D0%B5-p%D1%80%D0%BE%D0%BE%D0%BEzuv%D0%B0nnva>.

41. Стеценко Т.О. Управління регіональною економікою : навчальний посібник / Т.О. Стеценко, О.П. Тищенко. – К. : КНЕУ, 2009. – 471 с.

42. Державне регулювання економіки : навч. посібник / [С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін.]. – К. : КНЕУ, 2000. – 316 с.

43. Глівенко С.В. Економічне прогнозування : [навч. посібн.] / С.В. Глівенко, М.О. Соколов, О.М. Теліженко. – Суми : Університетська книга, 2004. – 207 с.

44. Прогнозування і макроекономічне планування / [Домарадзька Г. С., Гладун Т. М., Фещур Р. В., Самотій Н. С.]. – Львів : Магнолія-2006, 2013. – 304 с.

45. Сенишин О. С. Методологія соціально-економічного прогнозування як організаційно-управлінської системи // Вісник Одеського національного університету. Економіка. Том 18. Випуск 1. – Одеса: Одеський національний університет, 2013. – Т 18. – №1. – С. 198 - 206.

46. Важинський Ф. А. Основні методи прогнозування соціально-економічного розвитку / Ф. А. Важинський, І. Ф. Коломієць // Науковий вісник. – 2004. – №14.7. – С. 166-170;

47. Піцур Я. С. Ділове планування розвитку корпоративного сектора економіки України : монографія / Я. С. Піцур, М.О. Горинь, О.С. Сенишин. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2008. – 288 с.

48. Беляєв О.О. Політична економія [Електронний ресурс]: навч. посіб. / О.О. Беляєв, А.С. Бебело. – К. : КНЕУ, 2001. – 328 с. – Режим доступу до документу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/264/50/1/0/>

49. Закон України “Про безпечність та якість харчових продуктів” : станом на 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

50. Закон України “Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів” : станом на 31 травня 2007 року № 1103-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

51. Закон України “Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції” : станом на 14 січня 2000 року № 1393-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

52. Закон України “Про ветеринарну медицину” : станом на 25 червня 1992 року № 2498-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

53. Закон України “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” : станом на 24 лютого 1994 року № 4004-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

54. Закон України “Про захист населення від інфекційних хвороб” : станом на 6 квітня 2000 року № 1645-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

55. Закон України “Про стандартизацію”: станом на 17 травня 2001 року № 2408-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

56. Закон України “Про захист прав споживачів” : станом на 12 травня 1991 року № 1023-XII XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

57. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” : станом на 25 червня 1991 року № 1264-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

58. Закон України “Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них” : станом на 6 люте 2003 року № 486-IV12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

59. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження переліку харчових добавок, дозволених для використання у харчових продуктах” : станом на 4 січня 1999 року № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

60. Електронна база нормативних документів ДСТУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.csm.kiev.ua>.

61. Регламент Европейского Парламента и Совета ЕС об установлении особых правил организации официального контроля над продукцией животного происхождения, предназначенной для потребления человеком в пищу : станом

на 29 квітня 2004 року № 854/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

62. Стандарт HACCP (ХАССП) в Україні : <http://www.citech.com.ua/index.php/haccp-standart.html>

63. Закон України “Про оптові ринки сільськогосподарської продукції” : станом на 25 червня 2009 року № 1561-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

64. Наказ Міністерства аграрної політики та Української академії аграрних наук “Про затвердження Положення про організацію та проведення аукціонів живої худоби та птиці” : станом на 5 червня 2002 року № 153/44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.

65. Постанова Кабінету Міністрів України “Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в Україні” : станом на 22 серпня 2007 року № 1065 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

66. Єрмоленко В. М. Аграрне право України : підручник / [В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк та ін.]; за заг. ред. В. М. Єрмоленко. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.

67. Закон України “Про кооперацію” : станом на 10 липня 2003 року № 1087-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

68. Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію” : станом на 17 липня 1997 року № 469/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

69. Постанова Кабінету Міністрів України “Про концепцію розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції”: станом на 5 серпня 1997 року № 848 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

70. Закон України “Про товарну біржу”: станом на 10 грудня 1991 року № 1956-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

71. Закон України “Про дитяче харчування” : станом на 14 вересня 2006 року № 142-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

72. Закон України “Про молоко та молочні продукти” : станом на 24 червня 2004 року № 1870-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

73. Закон України “Про зерно та ринок зерна в Україні” : станом на 4 липня 2002 року № 37-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

74. Смолин Г. В. Господарське право України (особлива частина) : [навч. посіб.] / Смолин Г. В. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – 580 с.

75. Постанова Кабінету Міністрів України “Про подальший розвиток ринку зерна в Україні” : станом на 24 вересня 1997 р. № 1062 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

76. Закон України “Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру” : станом на 17 червня 1999 року № 758-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

77. Постанова Кабінету Міністрів України “Про державне регулювання виробництва цукру та цукрових буряків у період з 1 вересня 2012 р. до 1 вересня 2013 року” : станом на 11 квітня 2012 р. № 290 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

78. Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України” станом на 24 червня 2004 року № 1877-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

79. Закон України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” : станом на 18 жовтня 2005 року № 2982-IV [Електронний

ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

80. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року” : станом на 17 жовтня 2013 року № 806-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

81. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження державної програма активізації розвитку економіки на 2013-2014 рр.”: станом на 27 лютого 2013 р. № 187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

82. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року” станом на 19 вересня 2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

83. Собкевич О. В. Стан державної підтримки сільського господарства в Україні / О. В. Собкевич, В. М. Русан, А. Д. Юрченко // Всеукраїнський науково-виробничий журнал Інноваційна економіка 8’2012[34], С. 32-37.

84. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної цільова програма реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2015 р.” станом на 30 травня 2007 р. № 785 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

85. Про результати аудиту виконання заходів Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року : бюлетень Розрахункової палати України. – К. : Рахункова палата України, 2013. – 31 с.

86. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року” станом на 3 червня 2009 р. № 557 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

87. Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” станом на 23 березня 2000 року № 1602-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

88. Постанова Кабінету Міністрів України “Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету” станом на 26 квітня 2003 року № 621 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

89. Дзюбенко Н. О. Теоретичні засади дослідження продовольчого ринку / Н. О. Дзюбенко, О. С. Сенишин // Економічний вісник Національного гірничого університету. – Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2013. – № 2(42). – С. 164-171.

90. Дзюбенко Н. О. Аналітична оцінка стану інфраструктури продовольчого ринку України / Н. О. Дзюбенко, О. С. Сенишин // Збірник наукових праць “Економічна наука XXI століття: реалії та перспективи”. – Дніпропетровськ : Наукова економічна організація “Перспектива”, 2013. – № 5. – С. 142-149.

91. Дзюбенко Н. О. Теоретичні основи сутності продовольчого ринку / Н. О. Дзюбенко, О. С. Сенишин // Матеріали ІХ науково-практичної конференції “Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп’ютерних технологій в Україні” (Львів, 15-20 квітня 2013 р.). – Львів: Національний університет “Львівська Політехніка”, 2013. – С. 285-288.

92. Дзюбенко Н. О. Теоретичні основи соціально економічного прогнозування / Н. О. Дзюбенко // Матеріали ІІ науково-практичної інтернет-конференції “Інтеграційні фінансово-економічні напрями розвитку України” (Львів, 27 лютого 2013 р.). – Львів: Львівська комерційна академія, 2013. – С. 80-82.

93. Дзюбенко Н. О. Типологія методів соціально-економічного прогнозування / Н. О. Дзюбенко // Матеріали І міжнародної наукової інтернет-

конференції студентів, аспірантів та молодих учених “Стратегічні орієнтири розвитку економіки України” (Львів, 27 лютого 2013 р.). – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 68-69.

94. Дзюбенко Н. О. Оптовий ринок як важливий чинник ефективного функціонування продовольчого ринку України / Н. О. Дзюбенко, О. С. Сенишин // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Управлінські інновації: теорія та практика” (Тернопіль-Ялта, 30 вересня – 6 жовтня 2013 р.). – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – С. 42-45.

95. Дзюбенко Н. О. Сутність механізму соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого ринку / Н. О. Дзюбенко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Перспективи розвитку фінансової системи: економічні та інноваційні аспекти” (Дніпропетровськ, 30-31 травня 2014 р.). – Дніпропетровськ : Наукова економічна організація “Перспектива”, 2014. – С. 104-108.

96. Дзюбенко Н.О. Вітчизняний досвід державної підтримки розвитку агропродовольчого комплексу України / Н. О. Дзюбенко, О. С. Сенишин // Матеріали XIV міжнародної наукової конференції “Теоретичні та прикладні аспекти аналізу фінансових систем” (Львів, 26-27 березня 2014 р.). – Львів : Львівський інститут банківської справи Національного банку України, 2014. – С. 124-126.

97. “Сільське господарство України” : статистичний збірник за 2009 рік / за ред. Ю. М. Остапчука. – К. : Державний комітет статистики України, 2010. – 375 с.

98. “Сільське господарство України” : статистичний збірник за 2010 рік / за ред. Ю. М. Остапчука. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 384 с.

99. “Сільське господарство України” : статистичний збірник за 2011 рік / за ред. Н. С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 368 с.

100. “Сільське господарство України” : статистичний збірник за 2012 рік / за ред. Н. С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 402 с.
101. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2008 рік : статистичний бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2009. – 76 с.
102. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2009 рік : статистичний бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2010. – 80 с.
103. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2010 рік : статистичний бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 88 с.
104. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік : статистичний бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2012. – 88 с.
105. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік : статистичний бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2013. – 88 с.
106. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу за січень-грудень 2012 р. за даними Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
107. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу за січень-грудень 2011 р. за даними Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
108. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу за січень-грудень 2010 р. за даними Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
109. Зовнішня торгівля України: статистичний збірник за 2012 рік. – К. : Державний комітет статистики України, 2013. – 98 с.

110. Зовнішня торгівля України: статистичний збірник за 2011 рік. – К. : Державний комітет статистики України, 2012. – 101 с.
111. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2012 році: статистичний збірник. – К. : Державний комітет статистики України, 2013. – Т 1. – 138 с.
112. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2012 році: статистичний збірник. – К. : Державний комітет статистики України, 2013. – Т 2. – 242 с.
113. Недоризанюк Т. В ожидании рекорда / Т. Недоризанюк // Топ-100 Рейтинг лутших компаний Украины . – М. : Экономика. – 2013. – № 3. – С. 37-38
114. Виробництво промислової продукції за видами в Україні : статистичний бюлетень за січень-грудень 2012 року. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 216 с.
115. Промисловість України у 2007-2010 роках: статистичний збірник / за ред. Л.М. Овденко. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 306 с.
116. Виробництво промислової продукції за видами в Україні : статистичний бюлетень за січень-грудень 2011 року. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 136 с.
117. Виробництво основних видів промислової продукції за 2003-2012 рр. за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
118. Тимофіїв Т. О. Перспективи розвитку вітчизняного молочного скотарства в контексті тенденцій на світовому ринку молока / Т. О. Тимофіїв // Аграрна економіка. – 2012. – Т. 5. – № 3-4. – С. 14-17.
119. “Україна у цифрах” : статистичний збірник за 2007 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державний комітет статистики України, 2008. – 571 с.
120. “Україна у цифрах” : статистичний збірник за 2012 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 248 с.

121. “Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України” : статистичний збірник за 2008 рік / за ред. Ю. М. Остапчука. – К. : Державний комітет статистики України, 2009. – 54 с.

122. “Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України” : статистичний збірник за 2011 рік / за ред. Н.С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 54 с.

123. “Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України” : статистичний збірник за 2012 рік / за ред. Н.С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 56 с.

124. Дмитренко С. Трансформація в ринок / С. Дмитренко // Топ-100 Рейтинг лутших компаний Украины . – М. : Економика. – № 3. – 2013. – С. 57-59

125. Ткаченко Н. М Шляхи реформування цукрової галузі України та її адаптація до ринкових умов / Н. М. Ткаченко, І. Й Кравченко // Економіка АПК. – 2013. – № 4. – С. 23-28

126. Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції цукровиків України “Бурякоцукрова галузь в умовах національного та світового ринків” – К.: “Цукор України”, 2011. – 272 с.

127. Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції цукровиків України “Бурякоцукрова галузь в умовах національного та світового ринків” – К.: “Цукор України”, 2013. – 199 с.

128. Ткачук П. Не до жиру / П. Ткачук // Топ-100 Рейтинг лутших компаний Украины . – М. : Економика. – 2012. – № 3. – С. 38-40

129. Недоризанюк Т. Лидер поневоле / Т. Недоризанюк // Топ-100 Рейтинг лутших компаний Украины . – М. : Економика. – 2013. – № 3. – С. 40-41

130. Дмитренко С. Идти по миру / С. Дмитренко // Топ-100 Рейтинг лутших компаний Украины . – М. : Економика. – 2013. – № 3. – С. 54-55

131. Гузенко Н. Мясной перекося / Н. Гузенко // Топ-100 Рейтинг лутших компаний Украины . – М. : Економика. – 2012. – № 3. – С. 42-45

132. Інститут рослинництва імені В. Я. Юр'єва УААН [Електронний ресурс] – Режим доступу до матеріалів сайту : <http://www.yuriev.com.ua>.
133. Гузенко Н. Семеноводи / Н. Гузенко // Топ-100 Рейтинг лутших компаній України . – М. : Економіка. – 2012. – № 3. – С. 58 – 59.
134. Малий І. Й. Про романтизацію приватної власності на землю і кризи аграрного сектора / І. Й. Малий // Економічна теорія. – 2008. – № 3. – С. 11–20.
135. Климчук О. В. Виробництво біоетанолу – перспективна галузь в Україні / О. В. Климчук, В. В. Висоцька // Збірник наукових праць ВНАУ Серія: Економічні науки. – 2012. – №1 (56). – Т. 3. – С 98-103
136. Пирожок О. Борщ без навару / О. Пирожок // Топ-100 Рейтинг лутших компаній України . – М. : Економіка. – 2013. – № 3. – С. 60-61
137. Осташко Т.О. Ринки сільськогосподарських товарів під впливом очікуваних змін торговельних режимів // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 3. – С. 105-115.
138. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2007 році. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.me.gov.ua/file/link/120720/file/zvit_2007.doc
139. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2009 році [Електронний ресурс] – Режим доступу : govuadocs.com.ua/docs/index-513458.html
140. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2010 році. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.me.gov.ua/file/link/120720/file/zvit_2010.doc.
141. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2011 році [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.me.gov.ua/file/link/187457/file/zvit2011.doc
142. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2012 році. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.me.gov.ua/file/link/218867/file/zvit.doc

143. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення”: станом на 14 квітня 2000 року № 656 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

144. Електронна база Food and Agriculture Organization of the United Nations [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://faostat.fao.org/>

145. Індекс споживчих цін : статистичний збірник за 2012 рік. / за ред. Н. С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 184 с.

146. Рождественська Л. Г. Статистика ринку товарів і послуг : [навч. посіб.] / Л. Г. Рождественська. – К. : КНЕУ, 2005. – 419 с.

147. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році: статистичний збірник за 2012 рік. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 377 с.

148. Мазур Н. А. Фактори ціноутворення в системі формування ефективного аграрного сектору / Н. А. Мазур // Наук. вісник Національного аграрного університету. – 2008. – № 119. – 299с.

149. Ткаченко В. Г. Ценообразование на сельхозпродукцию в условиях рынка / В. Г. Ткаченко [и друг.]. – К. : Аристотель, 2004. – 232с.

150. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2012 р. статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 110 с.

151. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2011 р. статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 110 с.

152. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2010 р. статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 112 с.

153. Оптово-відпускні та роздрібні ціни на окрему молочну продукцію в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.milkua.info/uk/dairyproducts?archive>

154. Середньомісячні ціни на молоко в деяких країнах світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум. : <http://www.milkua.info/uk/avgmilkprices/>

155. Ватаманюк З. Г. Економічна теорія : макро- і мікроекономіка : [навч. посіб.] / [З. І. Ватаманюк, С. М. Панчишин, С. К. Реверчук та ін.], за ред. З. І. Ватаманюк, С. М. Панчишин. – К. : Альтернативи, 2005. – 606 с.

156. Індекс споживчих цін : статистичний збірник за 2007 рік. / за ред. Ю. М. Остапчука. – К. : Державний комітет статистики України, 2008. – 181 с.

157. Індокси споживчих цін на товари та послуги у 2011 році (до грудня попереднього року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

158. Індокси споживчих цін на товари та послуги у 2012 році (до грудня попереднього року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

159. Шкварчук Л. О. Механізм регулювання цін на продовольчому ринку : [монографія] / Л. О. Шкварчук. – Львів : ІРД НАН України, 2010. – 203 с.

160. Рождественська Л. Г. Статистика ринку товарів і послуг : [навч. посіб.] / Л. Г. Рождественська. – К. : КНЕУ, 2005. – 419 с.

161. Дзюбенко Н. О. Перспективи розвитку молочної галузі в Україні / Н. О. Дзюбенко, О. С. Сенишин // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка, 2013. – Т 18. – № 1. – С. 189-197.

162. Дзюбенко Н. О. Сучасний стан та особливості функціонування ринку цукру в Україні / Н. О. Дзюбенко, О. С. Сенишин // Збірник наукових праць “Формування ринкової економіки в Україні”. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2013. – № 30. – С. 229-233.

163. Дзюбенко Н. О. Продовольственный рынок Украины в системе мирового сельскохозяйственного производства / Н. О. Дзюбенко, О. С. Сенишин // “Социально-гуманитарный вестник Юга России”. – Краснодар: АНО ЦСПИ “Премьер”, 2013. – № 12. – С. 108-115.

164. Дзюбенко Н. О. Дослідження стану продовольчої безпеки у процесі формування національної безпеки України / Н. О. Дзюбенко, О. С. Сенишин // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка, 2013. – Т 18. – № 4. – С. 109-113.

165. Дзюбенко Н. О. Сучасні проблеми функціонування вітчизняного продовольчого ринку та шляхи їх вирішення / Н. О. Дзюбенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Економічні науки”, 2014. – № 5. – С. 162-166.

166. Дзюбенко Н. О. Прогностична методика ціноутворення на ринку продовольчої продукції України / Н. О. Дзюбенко // Молодіжний економічний дайджест: електрон. наук. вид. – К. : ДВНЗ “КНЕУ ім. В.Гетьмана”, 2014. – № 1(1). – С. 88-95.

167. Дзюбенко Н. О. Тенденции развития современного молочного рынка в Украине / Н. О. Дзюбенко, О. С. Сенишин // Матеріали XVIII міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів і молодих вчених “Развитие экономических наук в XXI веке: теоретические и практические аспекты” (Москва, 28 сентября 2013 г.). – Москва: Аналитический центр “Экономика и финансы”, 2013. – С. 48-50.

168. Дзюбенко Н. О. Место украинского зернового производства в структуре мирового зернового рынка / Н. О. Дзюбенко, О. С. Сенишин // Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів і молодих учених “Современные концепции экономической теории и практики: новые пути исследований и развития” (Санкт-Петербург, 16 ноября 2013 г.). – Санкт-Петербург: Центр экономических исследований, 2013. – С. 37-39.

169. Дзюбенко Н. О. Аналітична оцінка стану ринку кондитерських виробів в Україні / Н. О. Дзюбенко, О. С. Сенишин // Матеріали Х науково-практичної конференції “Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп’ютерних технологій в Україні” (Львів, 31 березня – 5 квітня 2014 р.). – Львів : Національний університет “Львівська політехніка”, 2014. – С. 185-187.
170. Снитюк В. Є. Прогнозування. Моделі. Методи. Алгоритми : [навч. посіб.] / В. Є. Снитюк. – К. : Маклаут, 2008. – 364 с.
171. Економетрія : [навч. посіб.] / В. І. Єлейко [та ін.]. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2007. – 351 с.
172. Доля В. Т. Економетрія : [навч. посіб. для студ. ВНЗ за спеціальностями з економіки і менеджменту] / В. Т. Доля ; Міністерство освіти і науки України, Харківська національна академія міського господарства. – Харків : ХНАМГ, 2010. – 170 с.
173. Галушак М. П. Прогнозування соціально-економічних процесів: навч. посіб. / М. П. Галушак. – Тернопіль : ТДТУ, 2009. – 101 с.
174. Присенко Г. В. Прогнозування соціально-економічних процесів: [навч. посіб.] / Г. В. Присенко, Є. І. Равікович. – К. : КНЕУ, 2005. – 378 с.
175. Азарян О. М. Прогнозування та макроекономічне планування в системі державного управління національною економікою : теорія і практика : [монографія] / О. М. Азарян, О. О. Шепелев ; за ред. О. О. Шубіна ; Міністерство освіти і науки України, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Кафедра маркетингу і комерційної справи. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. – 148 с.
176. Шанченко Н. И. Эконометрика : лабораторный практикум / Н. И. Шанченко. – Ульяновск : УлГТУ, 2004. – 79 с.
177. Роздрібна торгівля України у 2012 році : статистичний збірник – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 173 с.
178. Роздрібна торгівля України у 2000-2010 рр. : статистичний збірник – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 191 с.

179. Товарна структура роздрібного товарообороту підприємств в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

180. Продаж основних продовольчих товарів у торговій мережі підприємств в Україні у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

181. Індекси споживчих цін у 1992-2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

182. Доходи та витрати населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

183. Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

184. Кількість постійного населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

185. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів)/ за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К.: Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.

186. Ковальчук А. Продовольственный рынок худеет / А. Ковальчук // Топ-100 Рейтинг лутших компаний Украины. – М. : Экономика. – 2012. – № 2. – С. 116-119

187. Губський Б. В. Аграрний ринок / Б. В. Губський. – К. : Нора-прінт. – 1998. – 186 с.

188. Вернигора М. Чому в Україні не розвиваються сільськогосподарські кооперативи / М. Вернигора // Національний прес-клуб Українська перспектива [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум. : <http://galinfo.com.ua/news/108592.html>

189. Вернигора М. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація потребує сприятливого оподаткування / М. Вернигора // Національний прес-

клуб з аграрних та земельних питань [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум. : <http://cure.org.ua/ua/novini/slskogospodarska-opodatk.html>

190. Доповідь і Рекомендації з органічного сільського господарства Вашингтон: Міністерство сільського господарства США, 1980, с. 94 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.nal.usda.gov/afsic/pubs/USDAOrgFarmRpt.pdf> (8/23/07)

191. Organic Agriculture Worldwide: Key results from the FiBL-IFOAM survey on organic agriculture worldwide 2013 / Research Institute of Organic Agriculture (FiBL) (2013) // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://orgprints.org/22349/34/fibl-ifoam-2013-regions-2011.pdf>

192. The World of Organic Agriculture 2013: The FiBL-IFOAM Survey: Overview Table / FiBL & IFOAM (2013) // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2013/web-fibl-ifoam-2013-318-321.pdf> Про % землі

193. Organic Agriculture in Europe 2010 : BIO AUSTRIA Round Table at BioFach 2012 / Research Institute of Organic Agriculture (FiBL) // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://images.derstandard.at/2012/02/19/Bio_Daten.pdf

194. Закон України “Про виробництво й обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини”: станом на 3 вересня 2013 року № 425-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

195. Ковальова О. В. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень “Щодо напрямів розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1292/>

196. Закон України “Про захист рослин”: станом на 14 жовтня 1998 року № 180-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

197. Закон України “Про пестициди і агрохімікати”: станом на 2 березня 1995 року № 86/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

198. Авраменко Т. П. Організаційно-економічні аспекти органічного землеробства в Україні / Т. П. Авраменко / Всеукраїнський науково-виробничий журнал Інноваційна Економіка. – 2012. – № 36. – С. 166 – 169

199. Капінос С. С. Логістичні принципи постачання сільськогосподарської продукції на основі холодних ланцюгів / С. С. Капінос // Економіка та управління АПК 36. Наук. Праць Білоцерк.нац.ун-т. – Біла церква : 2012 – № 9(97) – С. 126-129

200. European Federation of Food Banks (FEBA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум. : <http://www.eurofoodbank.eu/portail/index.php?lang=en>

201. Київський міський благодійний фонд “Food Bank” [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум. : <http://www.foodbank.com.ua/>

202. Дзюбенко Н.О. Методика застосування світового досвіду органічного землеробства в Україні / Н. О. Дзюбенко // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка, 2014. – Т 19. – № 1. – С. 94-97.

203. Дзюбенко Н.О. Економіко-математичний інструментарій підвищення ефективності розвитку продовольчого ринку регіону / Н. О. Дзюбенко, О. С. Сенишин // Розділ колективної монографії “Соціально-економічний розвиток регіону: стан і перспективи” : монографія / за ред. М.О. Горинь, О.С. Сенишин. – Львів. : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. – С. 79-122.

204. Осташко Т.О., Волощенко Л.Ю., Ленінова Г.В. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ ; Ін-н економ. та прогнозув. – К. : 2010. – 208 с.

205. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : [монографія] / [М. Я. Дем’яненко, П. Т. Саблук, В. М. Скупий та ін.] ; за ред. М. Я. Дем’яненка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 372 с.

206. Барінов В. В. Державне регулювання економіки : [навч. посіб.] / В. В. Барінов, Г. І. Скорик. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 460 с.
207. Шевченко О. О. Продовольче забезпечення України: використання світового досвіду, державна політика, теорія та практика управління : [монографія] / О. О. Шевченко. – Юго-Восток, 2009. – 385 с.
208. Полтавський Ю. А. Ціновий механізм в АПК : [навч. посіб.] / Ю. А. Полтавський. – Х. : ХНАУ, 2005. – 153 с.
209. Підтримка державного сектора в системі державного регулювання економіки : [навч. посіб.] / за ред. О. М. Бородіної, Ю. М. Лопатинського. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т., 2009. – 280 с.
210. Дем'яненко М. Я. Державне фінансування аграрного сектору АПК (моніторинг бюджетних програм за 2002-2013 роки) / М. Я. Дем'яненко, А. С. Шолойко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 120 с.
211. Ємність внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства : [монографія] / [О. М. Шпичак, Ю. О. Лупенко, В. М. Жук та ін.] за ред. О. М. Шпичака. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 186 с.
212. Соціально-економічні аспекти розвитку аграрного сектору економіки України : [кол. монографія] / [за ред. Ю. О. Нестерчук] ; Уманський національний університет садівництва, Факультет економіки і підприємництва. – Умань : Сочінський, 2012. – 347 с.
213. Аграрний сектор економіки України : (стан і перспективи розвитку) / [за ред. М. В. Присяжнюка та ін.] ; Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки". – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1007 с.
214. Продовольча безпека країни : стан та перспективи зміцнення// Л.М. Томаневич. Узагальнення досвіду реалізації агропродовольчої політики розинутих країн світу. С. 268-300. Монографія/ Керівник авторського колективу проф.Р.І. Тринько.- Львів: ЛьвДУВС, 2011.С. 304.

215. Продовольчий комплекс України : стан і перспективи розвитку / [Дейнеко Л.В., Коваленко А. О., Коренюк П. І. та ін.]; за ред. Б. М. Данилишина. – К.: Наукова думка, 2007. – 276 с.

216. Швиденко М. З. Система моделей прогнозування ринку сільськогосподарської продукції : [монографія] / М. З. Швиденко, Є. М. Стариченко. – К. : Аграр Медіа Груп, 2013. – 357 с.

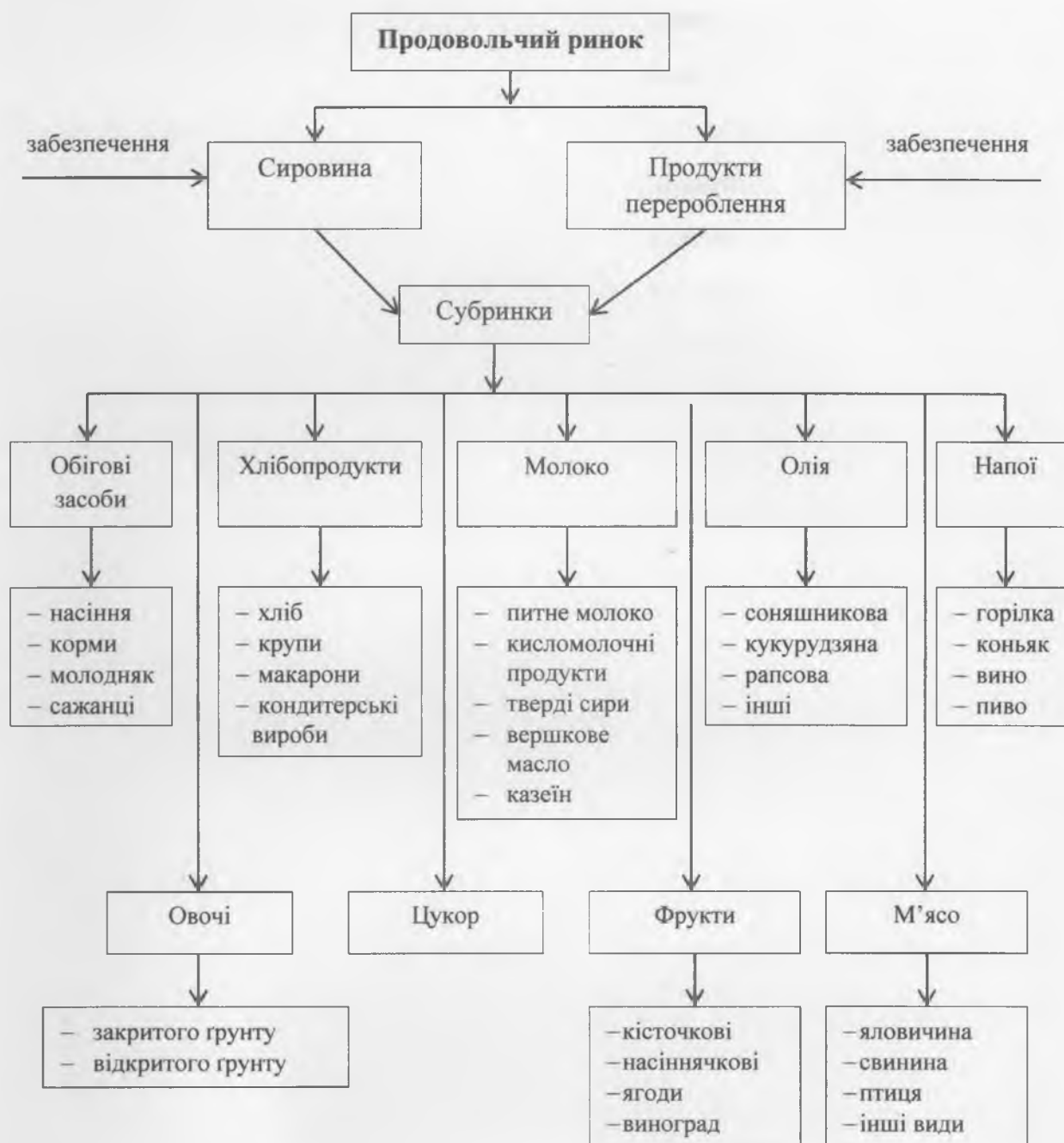

Рис. 1. Продуктова структура продовольчого ринку [30, с. 172]

Рис. 2 Інфраструктура продовольчого ринку [власна розробка автора]

Рис. 3 Місце соціально-економічного прогнозування та програмування у структурі механізму розвитку продовольчого ринку [власна розробка автора]

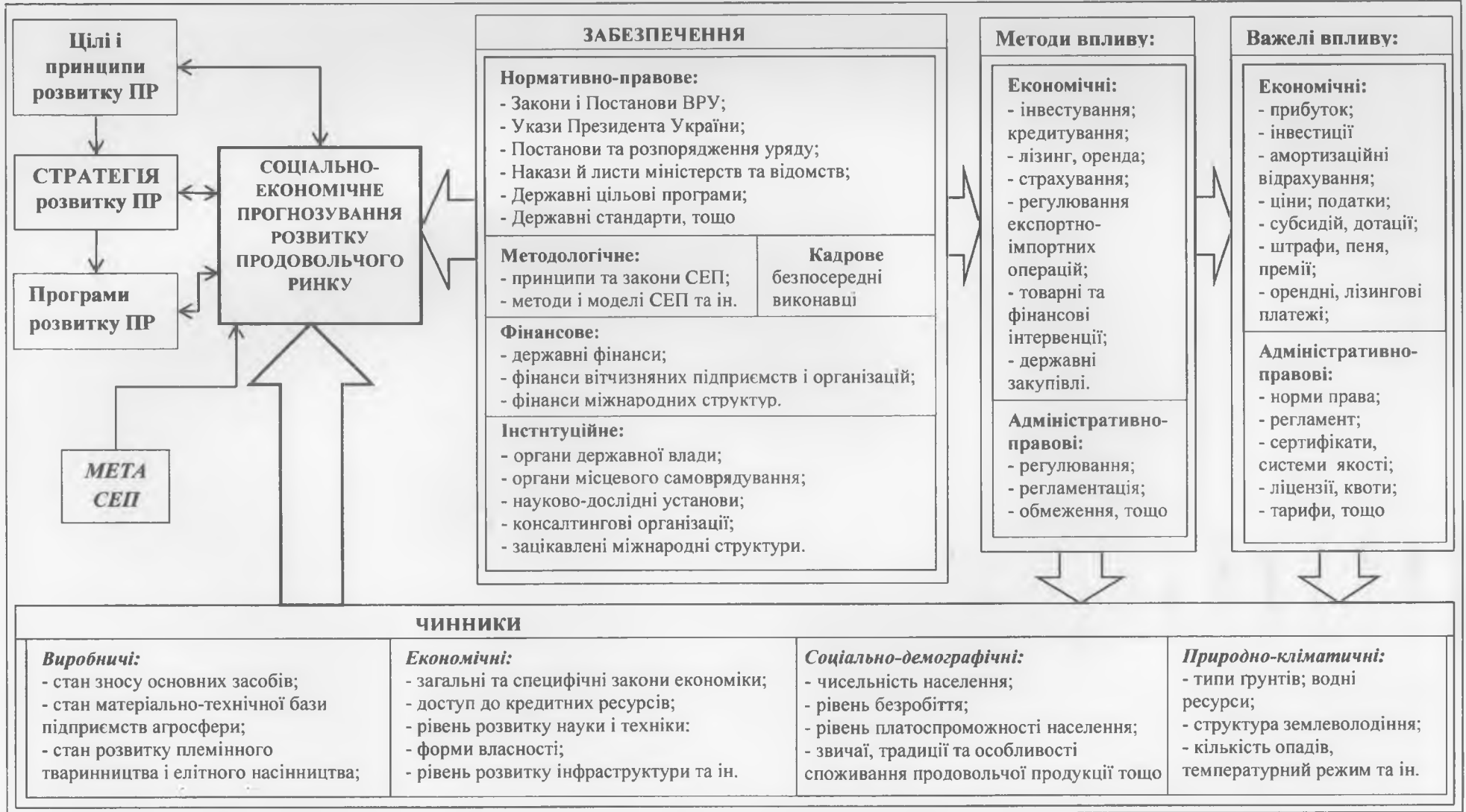

Рис. 4 Механізм СЕП розвитку продовольчого ринку в Україні [власна розробка автора]

Основні показники виробництва зернових та зернобобових культур у 1990-2012 рр. [97-100]

Культури Роки	Пшениця озима і яра	Жито озиме і яре	Ячмінь озимий і ярий	Овес	Просо	Гречка	Рис	Кукурудз а на зерно	Сорго	Зернобоб ові	Всього:
Площа з якої зібрано врожай, тис. га											
1990	7557,7	517,2	2712,0	485,9	196,8	362,3	27,7	1223,1	24,9	1414,2	14522,2
1995	5479,4	604,7	4413,2	560,1	157,7	447,6	22,0	1161,3	10,4	1085,0	13962,5
2000	5161,6	638,1	3689,1	481,0	366,5	528,9	25,2	1278,8	14,4	383,2	12586,8
2005	6571,0	608,9	4350,4	450,0	396,2	396,2	21,4	1659,5	20,1	401,2	14605,2
2010	6284,1	279,1	4316,9	310,8	198,6	198,6	29,3	2647,6	28,7	391,2	14575,7
2012	5629,7	297,8	3293,0	301,0	152,5	273,3	25,5	4371,9	136,9	303,4	14792,1
Урожайність, ц/га											
1990	40,2	24,4	33,8	26,8	17,2	11,6	42,5	38,7	9,6	23,1	35,1
1995	29,7	20,0	21,8	19,9	17,0	7,6	36,4	29,2	8,9	14,5	24,3
2000	19,8	15,2	18,6	18,3	11,6	9,1	35,6	30,1	11,5	17,0	19,4
2005	28,5	17,3	20,6	17,6	11,7	6,9	43,4	43,2	26,8	18,9	26,0
2010	26,8	16,7	19,7	14,8	13,7	6,7	50,5	45,1	21,4	15,1	26,9
2012	28,0	22,7	21,1	20,9	10,3	8,7	62,1	47,9	15,2	15,6	31,2
Валовий збір, тис. т.											
1990	30373,7	1259,5	9168,9	1303,0	338,0	420,1	117,6	4736,8	24,0	3265,9	51009,0
1995	16273,3	1207,9	9633,2	1116,4	267,5	340,5	80,1	3391,8	9,3	1569,9	33929,8
2000	10197,0	968,3	6871,9	881,4	426,1	480,6	89,7	3848,1	16,5	652,0	24459,0
2005	18699,2	1054,2	8975,1	790,7	140,6	274,7	93,0	7166,6	53,9	757,5	38015,5
2010	16851,3	464,9	8484,9	458,5	117,1	133,7	148,0	11953,0	61,4	592,3	39270,9
2012	15762,6	676,8	6936,3	629,7	157,4	238,7	159,8	20961,3	208,5	473,3	46216,1
Питома вага виробництва культури, %											
1990	59,5	2,5	18,0	2,6	0,7	0,8	0,2	9,3	0,0	6,4	100
1995	48,0	3,6	28,4	3,3	0,8	1,0	0,2	10,0	0,0	4,7	100
2000	41,7	4,0	28,1	3,6	1,7	2,0	0,4	15,7	0,1	2,8	100
2005	49,2	2,8	23,6	2,1	0,4	0,7	0,2	18,9	0,1	2,0	100
2010	42,9	1,2	21,6	1,2	0,3	0,3	0,4	30,4	0,2	1,5	100
2012	34,1	1,5	15,0	1,4	0,3	0,5	0,3	45,4	0,5	1,0	100

Рівень рентабельності виробництва зернових та зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах у 2008-2012 рр., %

[101-105]

Рослинна продукція	Рентабельність (%)					Абсолютне відхилення між max і min значенням
	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.	
Пшениця озима і яра	17,6	5,8	9,6	17,6	11,8	11,8
Жито озиме і яре	13,4	-15,5	-18,0	11	5,5	31,4
Ячмінь озимий і ярий	19,8	- 4,9	-0,4	16	11,4	24,7
Овес	20	-14,4	-15,1	21,8	9,9	36,9
Кукурудза на зерно	10,6	21,5	29,9	38,6	19,8	28
Просо	14,2	-21,2	11	32,8	-12,5	54
Гречка	-0,7	-2,1	70,2	58,9	24,5	72,3
Сорго	-24,2	-40,4	7,1	2,9	-11,4	47,5
Рис	39,1	61,7	26,4	12	12,3	49,7
інші зернові й зернобобові	14,7	37,3	20,1	12,9	9,3	28
Середнє значення по всіх зернових і зернобобових	16,4	7,3	13,9	26,1	15,2	18,8

Структура експорту та імпорту за видами зернових у 2010-2012 рр.

[106-112]

I частина					
Назва товару	Роки	Обсяг Експорту тис. т.	Провідний імпортер	Обсяг Імпорту тис. т.	Провідний експортер
Пшениця тверда	2010	0,44	Росія	20,76	Чеська Республіка
	2011	1201,02	Білорусь	20,26	США
	2012	11287,67	Білорусь	10,19	Німеччина
Жито	2010	93314,47	Єгипет	1970,19	Білорусь
	2011	6325,61	Польща	13,29	Німеччина
	2012	10487,36	Польща	39,17	Німеччина
Ячмінь	2010	4785240,15	Саудівська Аравія	10549,48	Росія
	2011	2144736,21	Саудівська Аравія	39833,05	Швеція
	2012	2582017,76	Саудівська Аравія	25203,07	Аргентина
Овес	2010	19670,62	Пакистан	8,21	Німеччина
	2011	398,45	Пакистан	3786,50	Росія
	2012	1624,50	Пакистан	5068,61	Росія
Кукурудза на зерно	2010	4052445,97	Єгипет	30477,61	Угорщина
	2011	7806040,26	Єгипет	45829,69	Угорщина
	2012	15630888,42	Єгипет	49176,70	Угорщина
Просо	2010	51285,45	Німеччина	0,00	-
	2011	35960,38	Ірак	0,00	-
	2012	49711,67	Німеччина	0,08	Італія
Гречка	2010	882,58	Польща	0,00	-
	2011	1303,01	Молдовська Республіка	0,84	Китай
	2012	383,73	Молдовська Республіка	4658,96	Росія
Сорго	2010	38421,67	Ізраїль	14,53	Франція
	2011	53120,82	Єгипет	161,10	Франція
	2012	125424,51	Італія	997,72	США
Рис	2010	3902,27	Білорусь	63517,63	Пакистан
	2011	3012,26	Молдовська Республіка	61360,32	Пакистан
	2012	32972,56	Лівійська арабська джамахірія	42253,28	Пакистан
інші зернові культури	2010	75,54	Польща	17,16	США
	2011	66,16	Польща	19,20	США
	2012	352,09	Польща	14,27	США
II частина					
Загальний обсяг експорту зернових (млн. дол. США)			Загальний обсяг імпорту зернових (млн. дол. США)		
2010	2467,1		2010	145,6	
2011	3617,1		2011	219,9	
2012	6999,9		2012	249,1	

**Динаміка виробництва борошна, круп та хлібобулочних виробів
у 2007-2012 рр., тис. т [114-116]**

Назва продукції	Роки						2012 р. у % до 2007 р.
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Борошно	2908	3030	2734	2632	2595	2603	90
Крупи	318	363	397	340	356	364	114
Хлібобулочні вироби	2034	1978	1828	1807	1763	1679	83
Макаронні вироби	217	207	185	184	204	199	92

Таблиця 5

**Динаміка виробництва кондитерської продукції в Україні у 2007 –
2012 рр. [117]**

Назва продукції	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кондитерські вироби з цукру (включаючи білий шоколад), без вмісту какао	256,0	250,5	266,3	252,2	230	215
Шоколад та інші готові харчові продукти з вмістом какао	328,8	346,2	330,2	351,6	344	341
Печиво солодке і вафлі	358,2	372,8	339,2	367,0	438,5	440,1
Інші кондитерські вироби (торти, тістечка, пироги, пряники, сухе печиво і т. п.)	293,7	299,0	268,4	287,2	234,2	281,7
Всього	1236,7	1268,5	1204,1	1258,0	1246,7	1277,8

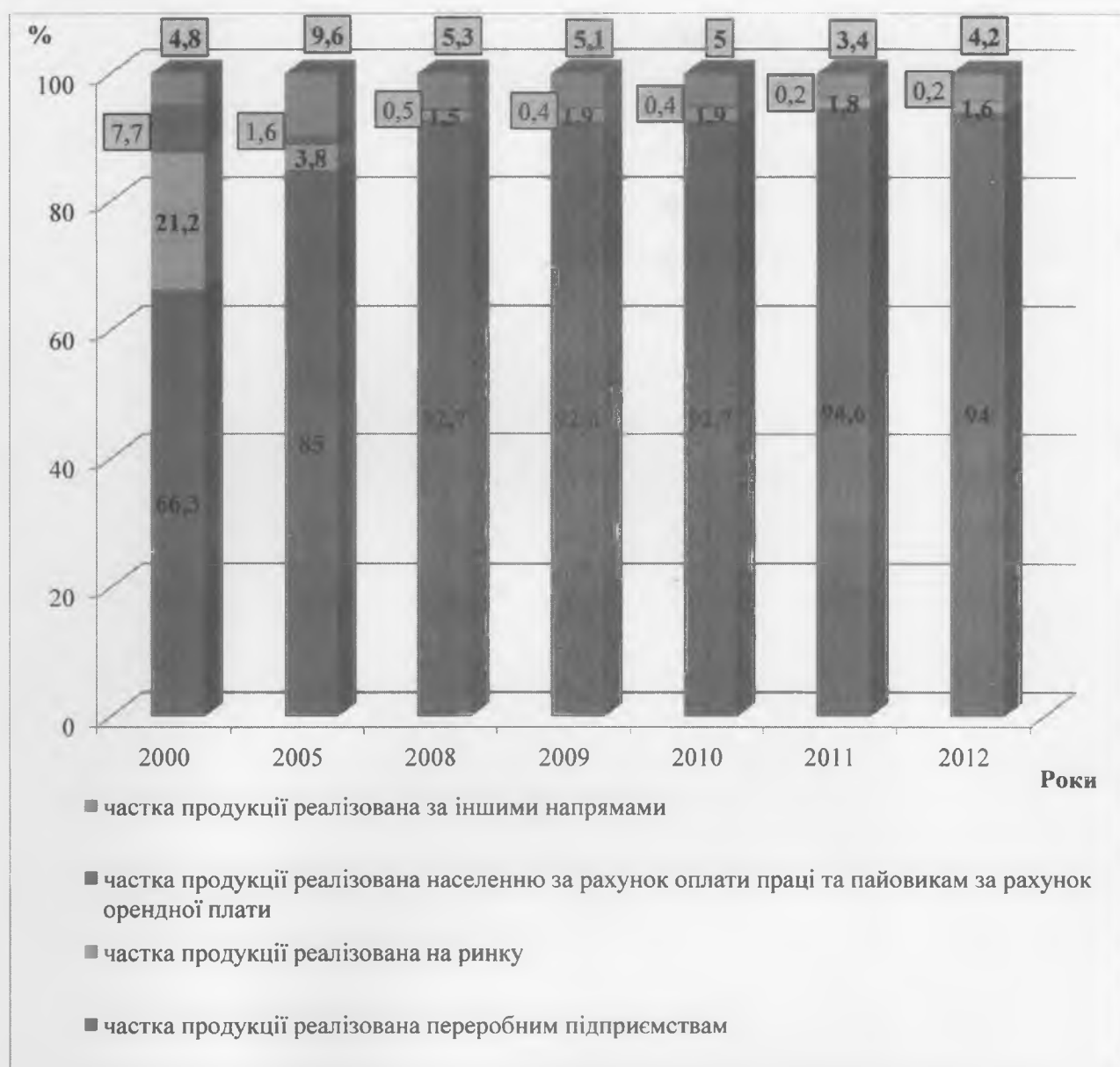

Рис. 5 Структура реалізації молочної продукції сільськогосподарськими підприємствами у 2000-2012 рр., % [97-100]

Основні показники роботи виробників бурякового цукру в Україні [126-127]

Компанія	Кількість цукрових заводів, од.				Переробка цукрових буряків, тис. т.				Виробництво цукру, тис. т.			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
ТОВ "Астарта-Київ"	5	5	7	7	1552,7	1556,5	2567,4	3109,3	225,3	198,0	370,9	429,9
Група компаній "Укррос"*	3	6	X	X	946,5	1030,1	X	X	130,2	116,4	X	X
ТОВ "Кернел Трейд"	X	X	4	3	X	X	1216,6	918,8	X	X	161,7	119,4
ТОВ "Агропродінвест"	2	2	2	2	667,1	982,8	1314,3	1089,3	103,1	120,4	189,3	162,3
ТОВ "Райз-цукор"***	1	1	X	X	691,4	534,6	X	X	101,3	76,1	X	X
ПрАТ "Західна компанія Дакор"***	1	1	X	X	326,6	481,2	X	X	47,2	56,6	X	X
ТОВ "Укрлендфармінг"	X	X	2	2	X	X	1285,1	1532,7	X	X	186,7	207,7
Група компаній "Мрія-Центр"	6	7	7	7	714,7	907,6	1309,2	1455,5	74,9	91,3	157,6	167,4
ТОВ "Радехівський цукор"	1	1	1	1	484,4	676,1	841,0	1083,0	61,9	78,8	111,9	134,9
Агрофірма "Світанок"	2	2	2	2	313,6	314,2	522,9	486,1	52,5	45,2	81,6	68,4
ТОВ "Панда"	1	3	3	3	279,0	452,2	742,6	789,0	32,9	50,3	90,9	100,9
ТОВ "Галс ЛТД"	2	2	2	2	217,0	267,2	333,1	360,6	29,7	32,8	43,7	44,7
ТОВ "Подільські цукроварні"	2	3	3	3	161,5	398,8	525,5	513,4	22,4	41,7	74,6	69,4
ПАТ "Теофіпольський ц.з."	1	1	1	1	280,4	451,8	560,0	538,4	36,2	52,5	76,9	66,5
Всього інтегровані компанії	26	32	34	33	6607,9	8054,2	11217,7	11876,1	917,6	960,1	1545,8	1571,5
Заводи не інтегровані в компанії	30	41	43	30	2598,1	4976,5	6146,9	5287,0	349,5	586,1	785,15	654,9
Разом по Україні	56	73	77	63	9206,0	13030,7	17364,6	17163,1	1267,1	1546,2	2331,0	2226,4

* компанія куплена у 2011р. компанією "Кернел Трейд".

**компанії куплені у 2011р. агрокомпанією "Укрлендфармінг"

**Виробництво основних видів м'яса, м'ясної продукції, яєць та риби в
Україні у 2003-2012 рр. [119-120]**

Назва продукції	Роки							Темп приросту (%) 2012 / 2003
	2003	2005	2007	2009	2010	2011	2012	
Яловичина, тис. т	283,9	193,1	220,5	121,2	111,3	81,8	77,7	-73
Свинина тис. т	99,1	99,4	203	135,4	171,5	210,6	203,3	+ 105
Баранина, тис. т	1,3	0,9	0,51	0,4	0,4	0,4	0,3	-77
М'ясо і субпродукти харчові свійської птиці, тис. т	169,5	331,9	548,1	739,1	783,6	826,6	855,4	+405
Вироби ковбасні, тис. т	271	309	330	272	281	292	294	+ 8
Продукти готові та консерви з м'яса свійської птиці, тис. т	4,2	3,9	4,2	3,1	3,2	2,6	2,6	-38
Продукти готові та консерви з свинини, тис. т	3,1	4,7	5,4	2,7	2,9	2,3	2,0	-35
Продукти готові та консерви з яловичини і телятини, тис. т	10,4	17,8	11,0	5,2	3,8	3,0	3,1	-70
Яйця, млн. шт.	11477	13046	14063	15908	17052	18690	19110	+67
Виллов риби, тис. т	223	234	192	239	215	205	195	- 13
Інші водні живі ресурси, тис. т.	258	3,4	152	18,3	3,7	5,9	8,4	-97

**Основні категорії продукції у структурі експорту-імпорту
плодів та ягід у 2012 р. [106]**

<i>Назва товару</i>	<i>Експорт</i>		<i>Імпорт</i>	
	<i>Обсяг, тис. т.</i>	<i>Провідний імпортер</i>	<i>Обсяг, тис. т.</i>	<i>Провідний експортер</i>
Банани, свіжі або сушені	0,3	Молдова	203	Еквадор
Фініки, інжир, ананаси, авокадо, гуаява, манго та мангостани, свіжі або сушені	0,006	Молдова	17,8	Іран, Коста-Ріка
Цитрусові, свіжі або сушені	0,03	Словаччина, Панама	382,8	Туреччина
Виноград, свіжий або сушений	0,06	Молдова, Росія	63,1	Італія, Туреччина
Дині, кавуни і папая, свіжі	15,2	Польща, Латвія	0,36	Казахстан, Коста-Ріка
Яблука, груші та айва, свіжі	19,3	Росія	100,8	Польща
Абрикоси, вишні та черешні, персики, сливи та терен, свіжі	3,7	Росія	84,4	Греція, Туреччина
Суниця й полуниця	0,2	Росія, Молдова	1,3	Туреччина, Іспанія
Малина, ожина, плоди шовковиці	0,001	Білорусія	0,06	Мексика, Нідерланди
Журавлина, чорниця	8,9	Польща	0,04	Іспанія
Ківі	0,8	Панама, Росія	24,2	Чілі, Греція, Італія
Плоди та горіхи, сирі, варені, морожені,	20,1	Польща, Італія	5,3	Росія, Польща
Плоди та горіхи, консервовані	0,7	Білорусь, Росія	0,06	Росія
Плоди сушені	1,8	Росія	12,8	Туреччина, Таджикистан

Результати регресійного аналізу залежності частки витрат на продукти харчування у сукупних витратах від зміни середньодушових еквівалентних доходів домогосподарств

SUMMARY OUTPUT								
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0,9884016							
R Square	0,9769378							
Adjusted R Square	0,9740551							
Standard Error	0,9077882							
Observations	10							
ANOVA								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	1	279,271557	279,271	338,8890773	0,00000007807313			
Residual	8	6,59263638	0,82407					
Total	9	285,864194						
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	60,817275	0,64985081	93,5865	0,0000000000	59,3187167	62,3158	59,318716	62,31583
X Variable 1	-0,511074	0,02776227	-18,408	0,0000000780	-0,575094034	-0,4470	-0,575094	-0,447054

Рівняння регресії $Y=60,811728-0,51107*X$

Структура грошових витрат домогосподарств на харчування поза домом залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів у 2012 р., в місяць на 1 домогосподарство [147]

Домогосподарства із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами у місяць, грн.	Витрати на харчування поза домом, грн.	Сукупні грошові витрати домогосподарств на харчування, грн.	Частка витрат на харчування поза домом у сукупних грошових витратах на харчування, %
до 480,0	15,77	705,61	2,23
480,1 - 840,0	22,93	1107,63	2,07
840,1 - 1200,0	24,19	1197,35	2,02
1200,1 - 1560,0	37,16	1383,75	2,69
1560,1 - 1920,0	57,92	1664,97	3,48
1920,1 - 2280,0	73,61	1804,67	4,08
2280,1 - 2640,0	93,74	2014,83	4,65
2640,1 - 3000,0	118,99	2179,77	5,46
3000,1 - 3360,0	126,21	2012,64	6,27
3360,1 - 3720,0	133,25	2302,15	5,79
понад 3720,0	248,45	2504,62	9,92

Таблиця 11

Результати регресійного аналізу залежності витрат на харчування поза домом від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів

SUMMARY OUTPUT	Рівняння регресії $Y = -15,875 + 4,107 * X$							
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0,9843564							
R Square	0,9689576							
Adjusted R Square	0,9650773							
Standard Error	8,4988758							
Observations	10							
<i>ANOVA</i>								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	1	18036,92	18036,9	249,71205	0,00000026			
Residual	8	577,84712	72,2309					
Total	9	18614,771						
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 99,0%</i>	<i>Upper 99,0%</i>
Intercept	-15,875373	6,0840193	-2,60936	0,0311615	-29,9051474	-1,845	-36,29	4,538
X Variable 1	4,1072558	0,2599154	15,8023	0,0000003	3,507889912	4,706	3,2351	4,9793

**Результати регресійного аналізу залежності частки витрат на харчування
поза домом у сукупних грошових витратах на харчування від розміру
середньодушових еквівалентних грошових доходів**

SUMMARY OUTPUT	Рівняння регресії $Y = 0,866 + 0,143 \cdot X$							
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0,965814							
	807							
R Square	0,932798							
	242							
Adjusted R Square	0,924398							
	022							
Standard Error	0,444432							
	437							
Observations	10							
<i>ANOVA</i>								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	1	21,93353173	21,9335	111,0445044	0,0000057			
Residual	8	1,580161529	0,19752					
Total	9	23,51369326						
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 99,0%</i>	<i>Upper 99,0%</i>
Intercept	0,866109228	0,318152141	2,72231	0,0261550	0,1324491	1,5997694	0,2014144	1,9336329
X Variable 1	0,143226971	0,013591778	10,5378	0,0000057	0,1118843	0,1745697	0,0976213	0,1888327

**Обсяги споживання продуктів харчування залежно від числа членів домогосподарства, в середньому за місяць в
розрахунку на 1 особу, кг**

Число членів домогосподарства	Обсяги споживання					
	хліба та хлібопродуктів	м'яса та м'ясопродуктів	риби та рибопродуктів	фруктів, ягід горіхів, винограду	овочів	цукру
1	13,9	5,8	2,3	6,8	22,8	4,1
2	10,5	5,2	2,1	6	18,9	3,6
3	8,1	4,6	1,7	5,5	14,6	3
4	7,7	3,9	1,4	4,7	14,1	2,7
5	7,8	3,3	1,2	3,8	14,3	2,7

Результати регресійного аналізу залежності обсягів споживання хліба та хлібопродуктів від числа членів домогосподарства

SUMMARY OUTPUT	Рівняння регресії	Y = 14,1-1,5 * X - для хліба та хлібопродуктів							
<i>Regression Statistics</i>									
Multiple R	0,890086244								
R Square	0,792253521								
Adjusted R Square	0,723004695								
Standard Error	1,402378931								
Observations	5								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>				
Regression	1	22,5	22,5	11,44067797	0,043014907				
Residual	3	5,9	1,966666667						
Total	4	28,4							
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>	
Intercept	14,1	1,470827432	9,586440732	0,002408476	9,419170675	18,78082933	9,419171	18,78082933	
X Variable 1	-1,5	0,443471157	-3,382407126	0,043014907	-2,911323144	-0,088676856	-2,91132	-0,088676856	

Результати регресійного аналізу залежності обсягів споживання м'яса та м'ясопродуктів від числа членів домогосподарства

SUMMARY OUTPUT	Рівняння регресії	$Y = 6,45 - 0,63 * X$	для м'яса та м'ясопродуктів					
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0,999622285							
R Square	0,999244713							
Adjusted R Square	0,998992951							
Standard Error	0,031622777							
Observations	5							
<i>ANOVA</i>								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	1	3,969	3,969	3969	0,00000881161			
Residual	3	0,003	0,001					
Total	4	3,972						
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i> <i>Upper 95,0%</i>	
Intercept	6,45	0,033166248	194,4748173	0,00000029981	6,344450197	6,55549803	6,34445 6,55549803	
X Variable 1	-0,63	0,01	-63	0,00000881161	-0,661824463	-0,598175537	-0,66182 -0,598175537	

Результати регресійного аналізу залежності обсягів споживання риби та рибопродуктів від числа членів домогосподарства

SUMMARY OUTPUT Рівняння регресії $Y = 2,61 - 0,29 * X$ для риби та рибопродуктів								
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0,993523629							
R Square	0,987089202							
Adjusted R Square	0,982785603							
Standard Error	0,060553007							
Observations	5							
<i>ANOVA</i>								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	1	0,841	0,841	229,3636364	0,000625042			
Residual	3	0,011	0,003666667					
Total	4	0,852						
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	2,61	0,06350853	41,09684189	0,00003170446816	2,407887515	2,812112485	2,407888	2,812112485
X Variable 1	-0,29	0,019148542	-15,14475607	0,00062504180294	-0,350939207	-0,229060793	-0,35094	-0,229060793

Результати регресійного аналізу залежності обсягів споживання фруктів, ягід, горіхів, винограду від числа членів домогосподарства

SUMMARY OUTPUT	Рівняння регресії	$Y = 7,55 - 0,73 * X$	для фруктів, ягід, горіхів, винограду				
<i>Regression Statistics</i>							
Multiple R	0,995989725						
R Square	0,991995532						
Adjusted R Square	0,989327377						
Standard Error	0,1197219						
Observations	5						
<i>ANOVA</i>							
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>		
Regression	1	5,329	5,329	371,7906977	0,000304673		
Residual	3	0,043	0,014333333				
Total	4	5,372					
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i> <i>Upper 95,0%</i>
Intercept	7,55	0,125565388	60,12803464	0,00001013461936863	7,150394895	7,949605105	7,150395 7,949605105
X Variable 1	-0,73	0,037859389	-19,28187485	0,000304673	-0,850485473	-0,609514527	-0,85049 -0,609514527

Результати регресійного аналізу залежності обсягів споживання овочів від числа членів домогосподарства

SUMMARY OUTPUT	Рівняння регресії	Y = 23,48-2,18 *X		для овочів					
<i>Regression Statistics</i>									
Multiple R	0,899843615								
R Square	0,809718531								
Adjusted R Square	0,746291374								
Standard Error	1,929421329								
Observations	5								
<i>ANOVA</i>									
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>				
Regression	1	47,524	47,524	12,76611748	0,037472898				
Residual	3	11,168	3,722666667						
Total	4	58,692							
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>	
Intercept	23,48	2,023594162	11,60311709	0,001374846	17,04002024	29,91997976	17,04002	29,919979	
X Variable 1	-2,18	0,610136597	-3,5729704	0,037472898	-4,121726958	-0,238273042	-4,12173	-0,2382730	

Результати регресійного аналізу залежності обсягів споживання цукру від числа членів домогосподарства

SUMMARY OUTPUT	Рівняння регресії	$Y = 4,33 - 0,37 * X$		для цукру					
<i>Regression Statistics</i>									
Multiple R	0,952798475								
R Square	0,907824934								
Adjusted R Square	0,877099912								
Standard Error	0,215251791								
Observations	5								
<i>ANOVA</i>									
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>				
Regression	1	1,369	1,369	29,54676259	0,012222749				
Residual	3	0,139	0,046333333						
Total	4	1,508							
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>	
Intercept	4,33	0,225757983	19,17983122	0,00030953	3,611537343	5,048462657	3,611537	5,048462657	
X Variable 1	-0,37	0,068068593	-5,435693386	0,012222749	-0,586624642	-0,153375358	-0,58662	-0,153375358	

Калорійність добового раціону домогосподарств залежно від числа членів, в середньому на 1 особу

Число членів домогосподарства	Енергетична цінність, ккал	Білки (г)	Жири (г)	Вуглеводи (г)
1	4831	129	222	591
2	3897	107	178	474
3	3100	87	141	375
4	2850	80	127	352
5	2776	76	117	359

Таблиця 21

Результати регресійного аналізу залежності калорійності добового раціону від числа членів домогосподарства

SUMMARY OUTPUT	Рівняння регресії	Y = 5037,9-515,7 *X		Енергетична цінність, ккал				
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0,936025188							
R Square	0,876143152							
Adjusted R Square	0,834857536							
Standard Error	354,004661							
Observations	5							
<i>ANOVA</i>								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	1	2659464,9	2659464,9	21,22151	0,019236911			
Residual	3	375957,9	125319,3					
Total	4	3035422,8						
<i>Coefficients</i>								
		<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	5037,9	371,2832207	13,56888682	0,000866	3856,311086	6219,489	3856,311	6219,489
X Variable 1	-515,7	111,9461031	-4,606681123	0,019237	-871,9624622	-159,438	-871,962	-159,438

Результати регресійного аналізу залежності кількості білків та жирів у раціоні від числа членів домогосподарства

SUMMARY OUTPUT	Рівняння регресії	Y = 135,7-13,3 *X	Білки (г)					
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0,953215229							
R Square	0,908619273							
Adjusted R Square	0,87815903							
Standard Error	7,700649323							
Observations	5							
ANOVA								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	1	1768,9	1768,9	29,82968	0,012061996			
Residual	3	177,9	59,3					
Total	4	1946,8						
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	135,7	8,076509147	16,80181345	0,000459	109,9969433	161,4031	109,9969	161,4031
X Variable 1	-13,3	2,435159132	-5,46165539	0,012062	-21,04976318	-5,55024	-21,0498	-5,55024
SUMMARY OUTPUT	Рівняння регресії	Y = 235,3-26,1 *X	Жири (г)					
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0,958032037							
R Square	0,917825384							
Adjusted R Square	0,890433845							
Standard Error	14,2583309							
Observations	5							
ANOVA								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	1	6812,1	6812,1	33,50762	0,01025552			
Residual	3	609,9	203,3					
Total	4	7422						
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	235,3	14,95426361	15,73464306	0,000558	187,708859	282,8911	187,7089	282,8911
X Variable 1	-26,1	4,508880127	-5,788577045	0,010256	-40,4492689	-11,7507	-40,4493	-11,7507

Результати регресійного аналізу залежності кількості вуглеводів у раціоні домогосподарств від числа його членів

SUMMARY OUTPUT	Рівняння регресії	Y = 606-58,6 *X	Вуглеводи (г)					
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0,904144441							
R Square	0,81747717							
Adjusted R Square	0,756636227							
Standard Error	50,55426128							
Observations	5							
<i>ANOVA</i>								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	1	34339,6	34339,6	13,4363	0,035108704			
Residual	3	7667,2	2555,733333					
Total	4	42006,8						
<i>Coefficients</i>								
	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>	
Intercept	606	53,02175654	11,42927054	0,001437	437,2611068	774,7389	437,2611	774,7389
X Variable 1	-58,6	15,98666111	-3,665555904	0,035109	-109,4766906	-7,72331	-109,477	-7,72331

Середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції за всіма напрямками за 2012 рік, грн. / т. [150-152]

Найменування продукції	Напрями реалізації продукції												
	1	2			3			4			5		
	населенню в рахунок оплати праці	пайовикам в рахунок орендної плати за землю та паїв		на ринку, через власні магазини, ларки, палатки			переробним підприємствам			за іншими напрямками			
		Ціна	Зміна ціни (2-1)		Ціна	Зміна ціни (3-1)		Ціна	Зміна ціни (4-1)		Ціна	Зміна ціни (5-1)	
+, -	%		+, -	%		+, -	%		+, -	%			
Зернові культури	1160,6	1274,5	113,9	10	1433,5	272,9	24	1516,7	356,1	31	1573,5	412,9	36
Олійні культури	1872,4	2648,2	775,8	41	3444,2	1571,8	84	3524,1	1651,7	88	3596,2	1723,8	92
Цукрові буряки	350,4	-	-	-	339,1	-11,3	-3	431,0	80,6	23	387,4	37	11
Картопля	1265,0	1201,1	-63,9	-5	937,5	-327,5	-26	819,9	-445,1	-35	1183,8	-81,2	-6
Овочі	1151,3	1157,4	6,1	1	3358,7	2207,4	192	611,6	-539,7	-47	2858,2	1706,9	148
Плоди та ягоди	2355,6	2629,3	273,7	12	3313,6	958	41	1258,3	-1097,3	-47	3193,2	837,6	36
Виноград	1811,1	-	-	-	4777,4	2966,3	164	3859,1	2048	113	3941,7	2130,6	118
Баштанні культури	471,6	721,4	249,8	53	804,7	333,1	71	1209,8	738,2	157	1015,1	543,5	115
Гриби	11420,0	-	-	-	14410,0	2990	26	14452,9	3032,9	27	17889,5	6469,5	57
Худоба та птиця (в живій вазі)	12907,2	14579,2	1672,0	13	13179,7	272,5	2	14513,4	1606,2	12	13138,5	231,3	2
Молоко і молочні продукти	2760,2	2855,4	95,2	3	3706,2	946	34	2628,5	-131,7	-5	3015,5	255,3	9
Яйця (за тис. 247т..)	542,9	514,8	-28,1	-5	561,0	18,1	3	883,7	340,8	63	633,2	90,3	17
Мед (за ц)	2585,5	2665,9	80,4	3	2324,7	-260,8	-10	-	-	-	2088,4	-497,1	-19
Олія	7785,4	8388,7	603,3	8	8714,5	929,1	12	7155,9	-629,5	-8	8127,0	341,6	4
Цукор	4531,6	4920,8	389,2	9	4497,0	-34,6	-1	4547,1	15,5	0	4642,6	111	2
Середнє значення	-	-	-	12	-	-	41	-	-	27	-	-	42

**Аналіз динаміки середніх ціни реалізації продукції за категоріями товаровиробників у 2009-2012 рр.,
грн. /т. [150-152]**

Продукція	Сільськогосподарські підприємства				Темп приросту 2012 р./2009 р., %	Домогосподарства				Темп приросту 2012 р./2009 р., %	Переважання цін домогосподарств над цінами сільськогосподарських підприємств, %			
	2009	2010	2011	2012		2009	2010	2011	2012		2009	2010	2011	2012
Зернові та зернобобові культури	799,0	1120,9	1374,2	1547,1	93,6	821,7	1219,0	1587,8	1754,8	113,6	2,8	8,8	15,5	13,4
Насіння соняшнику	1897,0	3018,7	3243,2	3571,7	88,3	1973,7	3175,3	2986,7	3781,6	91,6	4,0	5,2	- 7,9	5,9
Картопля	1298,6	2131,0	2032,8	1139,6	-12,2	1881,5	3138,2	2354,3	1448,3	-23,0	44,9	47,3	15,8	27,1
Овочі - всього	1790,0	2551,6	2139,1	1956,6	9,3	1800,2	3004,2	2899,6	2864,7	59,1	0,6	17,7	35,6	46,4
у т. ч. овочі закритого ґрунту	6055,0	7320,2	7760,0	8962,0	48,0	3224,9	4590,5	4380,1	6294,0	95,2	- 46,7	- 37,3	- 43,6	- 29,8
Плоди та ягоди	1892,4	2419,8	3175,9	2707,1	43,1	4838,9	5788,7	7078,1	7777,7	60,7	155,7	139,2	122,9	187,3
Худоба та птиця в живій вазі	10362,9	10797,1	11967,2	13456,9	29,9	13003,5	12785,3	13891,0	16706,2	28,5	25,5	18,4	16,1	24,1
Молоко та молочні продукти	1888,8	2938,7	3041,6	2662,2	40,9	1570,2	2383,8	2555,7	2468,9	57,2	- 16,9	-18,9	- 16,0	- 7,3
Яйця, за тис. шт.	403,9	470,6	521,5	627,0	55,2	693,2	793,8	811,5	983,1	41,8	71,6	68,7	55,6	56,8

Динаміка середньомісячних цін на молоко в деяких країнах світу у 2011-2013 рр., грн./т [154]

Країна	Роки	Місяці					
		Січень	Березень	Травень	Липень	Вересень	Листопад
Україна	2011	2925	2768	2545	3350	3340	3481
	2012	3587	3533	3186	3030	3067	3222
	2013	3400	3577	3612	3577	3617	-
Росія	2011	4566	4327	3550	3648	3425	3663
	2012	3970	3960	3500	3022	3297	3541
	2013	4060	3881	3821	3669	3887	-
Польща	2011	2905	3085	3228	2774	2495	2555
	2012	2408	2584	1938	2182	2339	2475
	2013	2553	2523	2513	2598	2857	-
Німеччина	2011	3310	3565	3715	3023	2934	2940
	2012	2701	2721	2455	2242	2417	2585
	2013	2720	2681	2801	2981	3164	-
Нідерланди	2011	3424	3389	3704	2970	2928	2977
	2012	2603	2332	2161	2194	2469	2673
	2013	2625	2310	2666	2942	3297	-
Середнє значення відхилення цін України від цін Росії, %		-29	-26	-18	-4	-6	-8
Середнє значення відхилення цін України від цін Польщі, %		19	15	14	24	23	25
Середнє значення відхилення цін України від цін Німеччини, %		11	6	0	17	15	12
Середнє значення відхилення цін України від цін Нідерландів %		11	16	4	19	14	11

**Дані для проведення індексного аналізу реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами
у 2007-2012 рр. [150-152]**

Найменування продукції	Середня ціна реалізації, грн./ т.						Обсяг реалізованої продукції, тис. т.					
	2007р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2007р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Пшениця	796,7	753,0	791,6	1085,8	1333,1	1550,2	7455,5	13193,9	15675,4	10397,9	12055,0	12573,0
Жито	843,3	812,6	615,2	792,7	1281,5	1313,7	222,4	376,9	580,1	389,4	208,2	337,4
Кукурудза	833,6	722,7	849,3	1246,1	1366,1	1515,2	3049,2	4963,8	8178,7	7069,1	12231,7	16568,8
Ячмінь	889,2	839,4	719,9	955,1	1349,0	1578,2	2575,7	5504,5	6085,8	4870,0	3343,4	3249,0
Насіння соняшнику	1899,4	1367,3	1897,0	3018,7	3243,2	3571,7	3200,1	2906,5	4995,1	5343,8	5453,2	7487,5
Соя	1697,7	1770,1	2673,5	2604,3	2929,7	3422,3	410,3	447,3	550,1	1081,7	1326,3	1982,2
Ріпак	1829,1	2179,4	2367,0	2933,0	4137,9	3923,4	719,4	2147,0	1619,6	1244,9	1059,8	1249,1
Цукрові буряки	157,6	218,9	409,9	478,5	516,0	426,8	7210,2	5718,9	3475,8	5175,6	6992,9	6512,0
Картопля	1032,0	1154,3	1298,6	2131,0	2032,8	1139,6	175,2	257,0	306,3	290,7	349,3	437,8
Овочі	1995,4	2059,9	1790,0	2551,6	2139,1	1956,6	430,5	550,6	807,1	646,0	900,0	961,6
Плоди та ягоди	1528,4	1877,4	1892,4	2419,8	3175,9	2707,1	170,5	190,6	180,5	230,8	230,1	283,8
Виноград	2143,0	2501,5	2612,8	3638,2	3571,1	3963,2	132,7	182,2	206,5	164,9	187,8	192,2
Баштанні культури	416,0	419,2	275,1	311,3	555,4	944,2	34,5	39,6	52,3	44,1	43,9	39,3
Велика рогата худоба на м'ясо	5854,9	9414,8	8711,2	9415,0	12096,1	12556,4	321,5	245,4	218,3	209,5	185,6	185,0
Свині на м'ясо	7610,0	13178,0	14152,9	12527,2	13715,4	16144,5	299,1	283,9	284,1	348,3	415,4	416,6
Птиця на м'ясо	6277,8	9390,2	9608,7	10494,5	11279,3	12614,8	682,2	805,0	940,2	1023,1	1080,0	1129,0
Молоко та молочні продукти	1660,6	2065,1	1888,8	2938,7	3041,6	2662,8	1824,8	1834,3	1993,9	2004,1	2061,3	2360,1
Яйця курячі (ціна за 1 тис. шт., об'єм в млн. шт.)	274,4	377,4	403,9	470,6	521,5	627,0	6746,9	7728,9	8565,7	9415,7	10790,2	11156,3
Олія	3968,3	5008,1	4872,0	5858,3	8048,0	8175,0	14,7	16,0	28,3	24,2	17,2	22,8
Цукор	2319,1	2451,7	3816,0	5717,3	6019,1	4643,7	610,3	736,5	602,1	675,1	863,2	1005,2

Структура зміни індексу цін на продукти харчування за 2011-2013 рр.

Рік	Місяць	І Ц, y_i	Теоретичне значення І Ц, Y_i	Індекс сезонності $I_{сез}$	Теоретичні значення І Ц з урахуванням $(Y_i - y_i)^2$	Квадрати відхилень за складовими			Загальне відхилення $(y_i - \bar{y}_i)^2$
						тренд $(Y_i - y_i)^2$	сезонність $(Y_i' - Y_i)^2$	випадкові коливання $(Y_i - Y_i')^2$	
2011	Січень	101,3	102,9109	0,9843	102,46	7,684	0,203	1,346	1,348
	лютий	101,6	102,7525	0,9888	102,60	6,831	0,023	1,000	2,135
	березень	103,4	102,5941	1,0079	103,18	6,028	0,343	0,048	10,635
	квітень	105,1	102,4357	1,0260	103,63	5,275	1,426	2,161	24,613
	травень	105,9	102,2773	1,0354	103,61	4,573	1,776	5,244	33,190
	червень	106,1	102,1189	1,0390	103,41	3,920	1,667	7,236	35,535
	липень	103,1	101,9605	1,0112	102,12	3,318	0,025	0,960	8,768
	серпень	101,6	101,8021	0,9980	100,86	2,766	0,888	0,548	2,135
	вересень	101,1	101,6437	0,9947	100,62	2,264	1,048	0,230	0,924
	жовтень	100,7	101,4853	0,9923	100,63	1,813	0,732	0,005	0,315
	листопад	100,6	101,3269	0,9928	100,57	1,411	0,573	0,001	0,213
	грудень	100,7	101,1685	0,9954	100,91	1,060	0,067	0,044	0,315
2012	Січень	100,1	101,0101	0,9910	100,57	0,759	0,194	0,221	0,002
	лютий	100,4	100,8517	0,9955	100,70	0,508	0,023	0,090	0,068
	березень	100,6	100,6933	0,9991	101,27	0,307	0,333	0,449	0,213
	квітень	100,3	100,5349	0,9977	101,71	0,157	1,381	1,988	0,026
	травень	99,4	100,3765	0,9903	101,68	0,056	1,699	5,198	0,546
	червень	98,7	100,2181	0,9849	101,49	0,006	1,618	7,784	2,070
	липень	98,2	100,0597	0,9814	100,21	0,006	0,023	4,040	3,759
	серпень	97,6	99,9013	0,9770	98,98	0,056	0,849	1,904	6,446
	вересень	97,5	99,7429	0,9775	98,74	0,157	1,006	1,538	6,964
	жовтень	97,3	99,5845	0,9771	98,74	0,307	0,713	2,074	8,059
	листопад	97	99,4261	0,9756	98,68	0,508	0,557	2,822	9,853
	грудень	97,1	99,2677	0,9782	99,02	0,759	0,061	3,686	9,235
2013	Січень	100,3	99,1093	1,0120	98,68	1,060	0,184	2,624	0,026
	лютий	100,1	98,9509	1,0116	98,81	1,411	0,020	1,664	0,002
	березень	99,8	98,7925	1,0102	99,36	1,813	0,322	0,194	0,115
	квітень	99,7	98,6341	1,0108	99,79	2,264	1,336	0,008	0,193
	травень	99,7	98,4757	1,0124	99,76	2,766	1,649	0,004	0,193
	червень	99,6	98,3173	1,0130	99,56	3,318	1,544	0,002	0,290
	липень	99,3	98,1589	1,0116	98,31	3,920	0,023	0,980	0,704
	серпень	97,7	98,0005	0,9969	97,09	4,573	0,829	0,372	5,948
	вересень	97,6	97,8421	0,9975	96,86	5,275	0,965	0,548	6,446
	жовтень	98,2	97,6837	1,0053	96,86	6,028	0,678	1,796	3,759
	листопад	98,4	97,5253	1,0090	96,79	6,831	0,541	2,592	3,024
	грудень	99,2	97,3669	1,0188	97,12	7,684	0,061	4,326	0,882
Всього	X	X	X	X	X	97,48	25,38	65,73	188,95

**Розрахунок середньомісячних індексів сезонності продуктів харчування
за 2011-2013 рр.**

Місяць	Середній І Ц, за 2011 р. $\bar{y}_i$	Індекс сезонності за 2011 р.	Середній І Ц за 2012 р. $\bar{y}_i$	Індекс сезонності за 2012 р.	Середній І Ц за 2013 р. $\bar{y}_i$	Індекс сезонності за 2013 р.	$\bar{i}_{\text{сез}} = \frac{\sum i_{\text{сез}} \bar{y}_i}{\sum \bar{y}_i}$
Січень	102,6	0,9843	98,7	0,9910	99,1	1,0120	0,9957
Лютий	102,6	0,9888	98,7	0,9955	99,1	1,0116	0,9985
Березень	102,6	1,0079	98,7	0,9991	99,1	1,0102	1,0057
Квітень	102,6	1,0260	98,7	0,9977	99,1	1,0108	1,0117
Травень	102,6	1,0354	98,7	0,9903	99,1	1,0124	1,0130
Червень	102,6	1,0390	98,7	0,9849	99,1	1,0130	1,0126
Липень	102,6	1,0112	98,7	0,9814	99,1	1,0116	1,0015
Серпень	102,6	0,9980	98,7	0,9770	99,1	0,9969	0,9907
Вересень	102,6	0,9947	98,7	0,9775	99,1	0,9975	0,9900
Жовтень	102,6	0,9923	98,7	0,9771	99,1	1,0053	0,9916
Листопад	102,6	0,9928	98,7	0,9756	99,1	1,0090	0,9925
Грудень	102,6	0,9954	98,7	0,9782	99,1	1,0188	0,9975

**Річні обсяги продажів продовольчих товарів у торгівельній мережі
підприємств України в розрахунку на 1 особу, кг¹**

Продовольчий товар	Роки								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
М'ясо та птиця свіжі та заморожені	3,42	4,15	4,57	4,70	4,83	5,22	5,43	6,24	7,36
М'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	2,65	3,10	3,46	3,48	2,99	3,25	3,52	3,75	4,21
Консерви, готові продукти м'ясні	0,24	0,34	0,69	0,80	0,61	0,61	0,75	0,71	1,08
Риба і морепродукти харчові	1,67	1,70	2,06	2,31	1,94	2,13	2,20	2,38	2,42
Консерви, готові продукти рибні	0,71	0,62	0,82	0,89	0,74	0,77	0,81	0,99	1,08
Масло вершкове	0,68	0,75	0,78	0,78	0,68	0,68	0,70	0,79	0,84
Олії рослинні	1,41	1,66	1,97	2,22	2,38	2,68	3,04	3,24	3,17
Маргарин	1,39	0,99	0,89	0,74	0,61	0,44	0,37	0,37	0,37
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	0,90	1,10	1,36	1,54	1,46	1,47	1,65	2,05	2,14
Морозиво	0,60	0,58	0,63	0,63	0,55	0,61	0,64	0,75	0,77
Яйця і яйцепродукти, шт	28,69	35,49	38,77	47,73	43,38	48,97	57,22	59,46	62,09
Цукор	2,76	2,80	3,36	3,85	4,15	3,14	3,43	3,66	4,58
Вироби кондитерські	4,81	5,42	5,95	6,27	5,55	5,88	6,38	6,85	7,05
Борошно	2,61	2,47	2,73	2,87	3,52	3,38	3,37	3,57	3,77
Вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	15,85	15,56	15,11	14,75	12,47	11,97	12,45	12,43	12,28
Крупи та бобові	2,87	3,49	3,59	3,89	3,80	3,99	4,05	4,56	4,98
Вироби макаронні	1,86	2,39	2,60	2,59	2,40	2,28	2,46	2,38	2,40
Картопля	1,67	1,64	1,97	2,20	2,16	2,04	2,33	3,92	3,95
Овочі	3,23	3,94	4,44	4,57	5,40	5,55	7,19	9,79	10,16
Консерви овочеві	1,07	1,36	1,43	1,48	1,35	1,25	1,30	1,39	1,45
Плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині	3,17	4,37	4,98	5,16	5,55	7,28	7,99	9,76	9,68
Напої безалкогольні, дал.	2,07	2,63	1,84	1,76	1,53	1,49	1,52	1,65	1,65

¹ Розраховано на основі [177-180]

**Середньорічні ціни на продукти харчування в торгівельній мережі
підприємств України у 2005-2013 рр., грн./ кг²**

Продовольчий товар	Роки								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
М'ясо та птиця свіжі та заморожені	14,48	15,40	17,12	24,09	25,23	26,82	28,96	32,39	31,60
М'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	21,65	24,42	26,45	36,49	41,73	44,32	47,52	50,38	50,55
Консерви, готові продукти м'ясні	15,82	17,69	18,88	25,16	29,29	32,21	32,85	37,19	35,80
Риба і морепродукти харчові	15,01	17,95	19,93	25,26	29,65	33,42	36,99	40,84	42,67
Консерви, готові продукти рибні	11,64	17,24	19,26	26,07	32,03	36,37	41,81	44,13	47,08
Масло вершкове	12,81	14,46	17,67	24,28	33,94	45,06	53,13	53,42	56,18
Олії рослинні	6,30	6,30	7,38	11,81	10,89	11,90	14,51	15,35	15,98
Маргарин	7,00	6,87	7,73	11,06	13,14	16,65	20,12	20,24	20,88
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	20,19	22,29	26,08	33,82	37,70	47,64	52,29	53,20	56,15
Морозиво	10,11	12,19	13,69	17,86	22,36	26,61	32,41	34,12	36,94
Яйця і яйцепродукти, грн./шт	0,33	0,29	0,38	0,52	0,56	0,59	0,60	0,73	0,83
Цукор	3,35	3,91	3,54	3,90	5,09	8,55	8,81	6,80	6,92
Вироби кондитерські	12,23	14,48	16,29	21,71	26,12	31,05	35,11	37,97	40,27
Борошно	1,68	1,83	2,16	2,90	3,24	3,47	4,17	4,36	4,66
Вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	2,29	2,49	2,88	3,89	4,61	5,42	6,19	6,94	7,62
Крупи та бобові	2,78	3,17	3,72	5,40	5,87	7,29	9,04	8,57	8,51
Вироби макаронні	3,18	3,96	5,12	7,43	8,92	9,95	11,81	12,20	12,32
Картопля	2,44	3,76	4,27	4,33	4,62	5,76	6,62	4,06	5,84
Овочі	3,32	4,09	4,97	7,18	6,44	8,68	8,67	7,00	8,20
Консерви овочеві	8,66	8,83	10,64	14,22	17,00	19,72	22,08	23,63	23,83
Плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині	4,63	5,56	6,64	9,52	10,28	10,74	12,53	12,75	13,00

² Розраховано на основі [177-180]

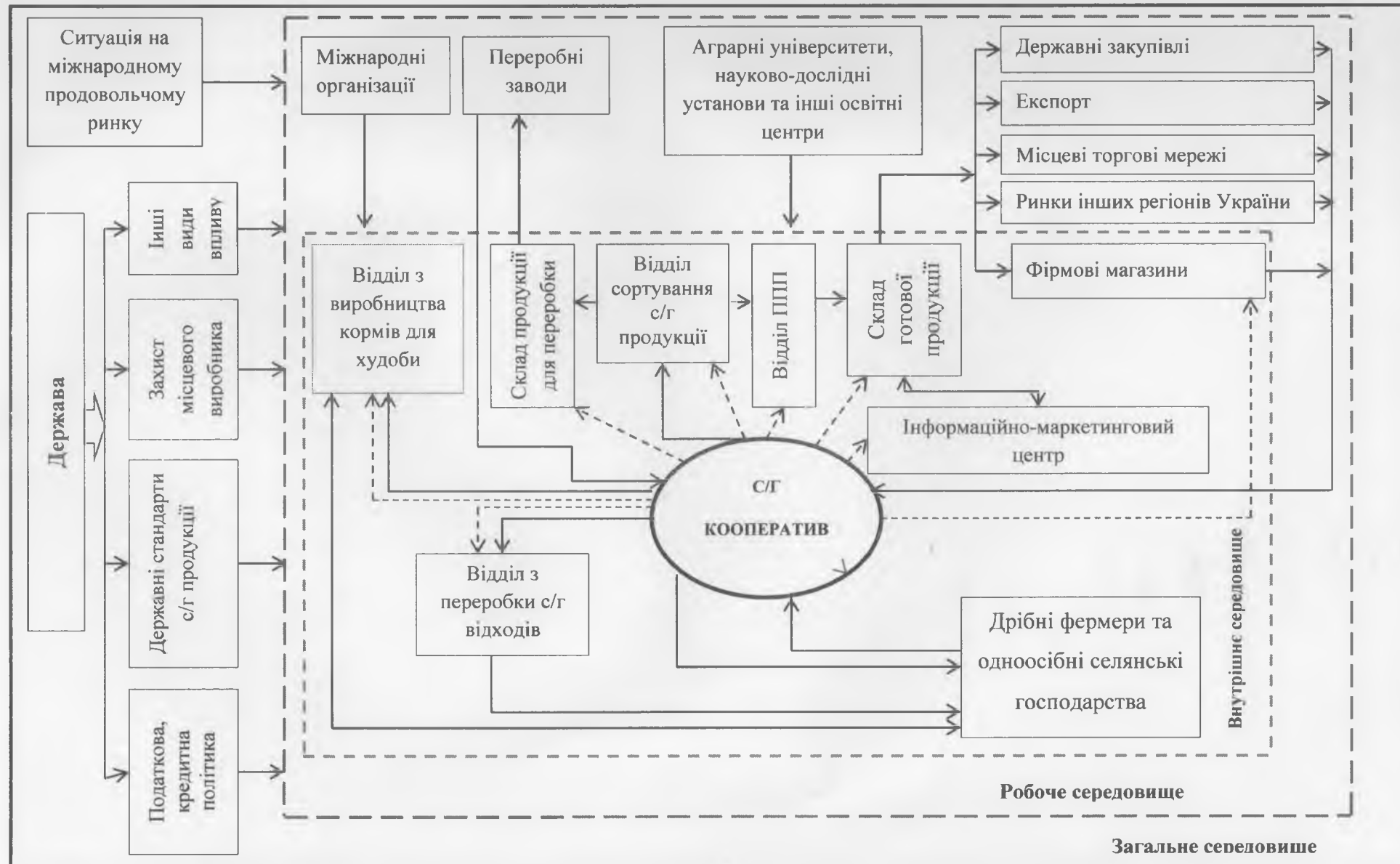

Рис. 6 Організаційна модель функціонування сільськогосподарського кооперативу [власна розробка автора]

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ІВАНА ФРАНКА

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, тел./факс (032)2616048, тел. 2603402

E-mail: franko.lviv.ua Код ЗКІЮ 02070987

Управління держказначейства у Львівській області. МФО 825014. р.р. 35221203001061

№ свідоцтва 17701483. ін. под. № 020709813029

Важотний рахунок № 26007006042 в Укресімбанку м. Львова МФО 325718

06.05.2014

№ 1730-М

На №

від

Д О В І Д К А

про впровадження в навчальний процес результатів дисертаційного
дослідження Н.О. Дзюбенко, виконаного на тему:

**“СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ
ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ В УКРАЇНІ”**

Дисертаційна робота безпосередньо пов'язана з тематикою наукових досліджень кафедри менеджменту економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Понятійно-категоріальний апарат, методичний інструментарій, окремі теоретичні положення, а також практичні рекомендації щодо використання зарубіжного досвіду розвитку продовольчого ринку в Україні, що містяться в дисертаційній роботі Н.О. Дзюбенко, використовується в навчальному процесі при підготовці бакалаврів, спеціалістів та магістрів галузі знань 0306: “Менеджмент і адміністрування” в наступних навчальних дисциплінах: “Державне регулювання економіки”, “Соціально-економічне прогнозування”, “Економічна діагностика”, “Організація і планування діяльності підприємства”, “Менеджмент організацій”.

Проректор з наукової роботи

проф. Котур Б. Я.

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«КОМПАНІЯ ЕНЗИМ»

Вул. Личаківська 232. м. Львів. 79014 Україна
тел. +380 (32) 298-98-01, факс +380 (32) 298-98-07
ЄДРПОУ: 00383320
e-mail : enzym@enzym.lviv.ua

PRIVATE JOINT STOCK COMPANY
"ENZYM COMPANY"
232 Lychakivs`ka Str., 79014 L`viv, Ukraine
tel.: +380 (32) 298-98-01, fax: +380 (32) 298-98-07
e-mail : enzym@enzym.lviv.ua

28.04.2014

№ 928

На №

від

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Дзюбенко Надії Олександрівни
на тему

“Соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого ринку в Україні”

Приватне акціонерне товариство “Компанія Ензим” ознайомилась із дисертаційною роботою на тему “ Соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого ринку в Україні ”, поданою Дзюбенко Надією Олександрівною до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Позитивним на нашу думку є те, що дисертантом запропоновані шляхи розширення діяльності ПрАТ “Компанія Ензим”, зокрема, рекомендовано запуснути у виробництво новий вид продукції: пшеничні, житні, вівсяні, картопляні, хмельові та виноградні закваски для хліба, що створюватимуться на базі стародавніх рецептів українських сіл без використання дріжджів сахарміцетів. Очікується, що даний захід сприятиме залученню компанією нового сегменту споживачів – прибічників еко-культури та органічного харчування. Також, запропоновано розширювати географічну структуру експорту традиційної продукції ПрАТ “Компанія Ензим”, що дозволить підтримувати прибутковість бізнесу в умовах прогнозованого скорочення споживання хлібних продуктів населенням України на 365 тис. т. протягом 2014 – 2016 рр.

В.о. Голови Правління, президента

ПрАТ “Компанія Ензим”

Цегелик А. Г.

Банківські реквізити:
АТ «ОТП Банк»
МФО: 300528
Р/р.: 26004002301932

Bank accounts:
JSC "OTP Bank"
SWIFT code: OTPVUAUK
Acct. No.: 26004002301932

Correspondent bank:
Commerzbank AG -
Frankfurt-am-Main, Germani
SWIFT code: COBADEFF
Correspondent account:
400 888 0064 01 EUR

УКРАЇНА
ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ,
ТОРГІВЛІ ТА ПРОМИСЛОВОСТІ

ЄДРПОУ 385 57560, 79008, м.Львів, вул.В.Винниченка,18, тел. 261-21-55 тел./факс. 235-60-80
E-mail: gue@loda.gov.ua

12.06.2014 № 144-1480 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Дзюбенко Надії Олександрівни

на тему:

**“Соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого ринку
в Україні”**

Департамент економічного розвитку, торгівлі та промисловості Львівської обласної державної адміністрації ознайомився із дисертацією, поданою Дзюбенко Надією Олександрівною до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Деякі елементи розвитку регіонального продовольчого ринку, а саме: положення щодо розвитку виробництва органічної продовольчої продукції та організаційна модель функціонування сільськогосподарського кооперативу, запропоновані дисертантом, використовуються спеціалістами департаменту економічного розвитку, торгівлі та промисловості облдержадміністрації при складанні планової документації та розробці важливих стратегічно-орієнтованих планів та програм, спрямованих на забезпечення сталого розвитку регіонального агропромислового ринку.

Директор департаменту

М.О. Довба

М.О. Довба

Товариство з
обмеженою
відповідальністю
«РСП «ШУВАР»

79070 м. Львів, вул. Хуторівка, 4-б. www.shuvar.com office rac@shuvar.com тел./факс. +38(032)295-19-19

Вих. № 01-256 від 04.07.2014 року

ДОВІДКА

Видана Дзюбенко Надії Олександрівні про те, що у процесі підготовки та написання дисертаційної роботи на тему “Соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого ринку в Україні” протягом 2012-2014 рр. вона надавала консультації з питань покращення організації діяльності ТзОВ “РСП”Шувар”.

Зокрема, проведений здобувачем аналіз факторів споживання продовольчої продукції населенням України, розроблений прогноз споживання продуктів харчування на період 2014-2019 рр. та розрахована кількісна оцінка фактора сезонності на коливання ціни продовольчого товару, що було використано у практичній діяльності компанії.

Дана довідка засвідчує те, що результати дисертаційного дослідження Дзюбенко Надії Олександрівни мають важливе практичне і прикладне значення та можуть використовуватися при організації та плануванні діяльності оптових продовольчих ринків України.

Директор ТзОВ «РСП «ШУВАР»

Плотиця І.І.